
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu,
múzejníctvo
a archívniectvo

2/2007

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2007

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

LONGOBARDSKÍ KRÁLI 488 – 572

PETER B Y S T R I C K Ý

BYSTRICKÝ, P.: Longobardic Kings 488 – 572. *Vojenská história*, 11, 2, 2007, pp 3 –21, Bratislava
The author studies the history of Longobards (also called as Lombards) since their arrival at the middle Danube around 487 to 572. His work stems mainly from Longobardic written sources by comparing them, pointing at their identity and differences. He adds to these sources from the Anglo – Saxon poem *Widsith*, Frankish chronicles and the work of Byzantine historian Procopius. At the beginning, he describes the victory of Longobards over Heruli in 507 that lead to the rise of power and the rise of the empire. The author follows the fate of the kings from two Longobardic dynasties, the Lething's, and the Gaus's. He focuses in particular on the kings Wacho and Audoin, from which the former won the crown violently and the latter hindered the legitimate heir his access to the throne. On the basis of the sources he studies their origin, family and kin relationships with other royal families and fills in or reconstructs their family trees. He perceives dynasty marriages that build up, confirmed or cemented the alliances among German monarchies as well as the Byzantine empire. Although the Longobards were the last German migrant tribes they were not lagging behind their neighbours in strengthening the royal government and authority. There also were king's murders, the fight for power and usurpation. As we can follow in the examples of the kings Wacho and Audoin, a forceful usurpation of the throne breaking common habits were taken beneficiary for the later development of monarchies. Often had it led ambitious kings to the power, who strengthened the empire. Moreover, they expanded their empires.
Military History. Longobards. 5-6th century.

Funkcie germánskych kráľov (**kuningaz*) boli spočiatku obmedzené a súviseli najmä so súdnictvom a kultom. Vojenské funkcie mali volení velitelia, ktorí nemuseli pochádzať z urodzenej rodiny. V nepokojnom období sťahovania národov, keď sa Germáni usádzali na území Rímskej ríše a stávali sa kresťanmi, boli už králi predovšetkým vojvodcami. Hoci úrad kráľa bol dedičný, nového kráľa muselo ešte stále potvrdiť kmeňové zhromaždenie. Zhromaždenie tvorili pôvodne všetci slobodní mužskí príslušníci kmeňa. Po vytvorení veľkých kmeňových zväzov však mohlo trvať niekedy veľmi dlho, kým sa snem zišiel, preto sa zvolával len raz za niekoľko rokov, napríklad pred veľkou vojenskou výpravou. Význam zhromaždenia tak postupne upadal a právo rozhodovať o dôležitých otázkach preberal kráľ. Zároveň rástol aj vplyv vojenskej družiny, ktorá nepodliehala kmeňu, ale iba kráľovi alebo svojmu veliteľovi. Čím boli králi ako vojvodcovia úspešnejší, tým viac k nim prichádzali mladí a ctižiadostiví muži z rôznych kmeňov a ponúkali im svoje služby. Kráľ si vernosť svojej družiny mohol zabezpečiť dvoma spôsobmi: buď získal dlhodobé alebo jednorazové platby za spojenectvo s cisárom, alebo viedol koristnícke a dobyvačné výpravy proti svojim susedom, podroboval si ich alebo vymáhal od nich poplatky. Kým bol kráľ schopný zaistiť nové zdroje bohatstva, bez ohľadu na spôsob, družina ho nasledovala. Ak však bol slabý, nerozhodný alebo prehral vojnu, nebolo ťažké ho zradiť alebo opustiť. Bola to nakoniec práve družina a nie kmeňové zhro-

maždenie, od ktorého záviselo, či takýto neúspešný kráľ zostal vo funkcii aj naďalej alebo ho nahradil niekto iný.

Podľa longobardských prameňov sa po smrti legendárneho kráľa Lamissia (Laiamicho, Laamissio)¹ z rodu Gugingovcov kráľom Longobardov stal, možno niekedy v prvej polovici 5. storočia,² Leth (Lethu, Lethuc, Lecheth). Smrťou Lamissia Gugingovci pravdepodobne vymreli, pretože vzťah medzi nim a Lethom pramene neuvádzajú.

Leth bol pravdepodobne prvým kráľom novej dynastie, ktorá sa zrejme práve po ňom nazývala Lethingovci.³ Nie je však isté, či rod Lethingovcov nastúpil ihneď po vymretí Gugingovcov. Na nevýrazných kráľov či dokonca celé rody pred Lethom mohli Longobardi jednoducho zabudnúť. Jedným z týchto zabudnutých kráľov by mohol byť Elsa, ktorého anglosaská báseň *Widsith* zo 6. storočia uvádza v jednom verši (117), medzi, ako sa zdá, longobardskými kráľmi Audoinom (Eadwine) a Agelmundom (Ægelmund).⁴ Leth údajne vládol takmer 40 rokov. Po jeho smrti nastúpil jeho syn Hildehok (Hilde(h)oc, Aldihoc, Kildeoch, Gildoeth) a po ňom jeho syn Godehok (Gode(h)oc, Godeoch, Godioc, Godoin, Geldeoth). Godehok ako Hildehokov syn sa uvádza iba v Prológu k Rothariho zákonníku vydanom v roku 643, *Origo gentis Langobardorum* a *Paulus Diaconus* ich rodinný vzťah nespomínajú.⁵ Podobnosť ich mien však naznačuje, že boli prinajmenšom príbuzní.⁶ O Lethovi a Hildehokovi nevieme z prameňov vôbec nič, o Godehokovi⁷ iba to, že za jeho vlády sa Longobardi presunuli „zo svojej krajiny“ (*de suis regionibus*) do Rugilandu,⁸ kraja nazvanom podľa kmeňa Rugov (zhruba dnešný dolnorakúsky Waldviertel a Weinviertel). Avšak to, že s týmito troma kráľmi nie sú spojené žiadne hrdinské príbehy, je najlepším dokladom, že na rozdiel od Agelmunda a Lamissia naozaj žili.

Keďže zničenie ríše Rugov a ich presídlenie do Itálie v roku 487 je v písomných prameňoch dobre zachytená udalosť, príchod Longobardov k Dunaju môžeme datovať najskôr do roku 488.

¹K Agelmundovi a Lamissiovi pozri MALONE, K.: Agelmund and Lamicho. In: *The American Journal of Philology*, Vol. 47, 4/1926, s. 319-346; HARRIS, J.: Myth and Literary History: Two Germanic Examples. In: *Oral Tradition*, Vol. 19, Number 1, 3/2004, s. 3-19.

²MALONE, K.: Agelmund and Lamicho, s. 320; BYSTRICKÝ, P.: Longobardské dejiny a mytológia. Rozbor a porovnanie prameňov. In: *Vojenská história* 10, 1/2006, s. 19.

³*Origo gentis Langobardorum* 4 (vydanie *Origo gentis Langobardorum*, ed. G. Waitz, MGH *Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI.-IX.*, Hannoverae 1878); *PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum* I. 21 (vydanie *Pauli Historia Langobardorum*, herausg. von G. Waitz, MGH *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, Hannoverae/Lipsiae 1878); *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4 (vydanie *Historia Langobardorum codicis Gothani*, ed. G. Waitz, MGH *SS rer. Lang.*, Hannoverae 1878) má namiesto rodového mena *Lethingi* chybné *Adelingi*, čo však nie je meno, ale polatinčené longobardské slovo *adelingus* šľachtic (nem. *edel*).

⁴MALONE, K.: Agelmund and Lamicho, s. 344-346; HODGKIN, Th.: *Italy and Her Invaders*, Vol. V, Oxford 1895, s. 175.

⁵*Edictum Rothari, Prologus* (vydanie *Leges Langobardorum*, ed. F. Bluhme, MGH *Leges (in Folio) IV*, Hannoverae 1868, s. 2); *Origo gentis Langobardorum* 2; *PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum* I. 18; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 3; *ANDREAS BERGOMAS, Historia* 1 (vydanie *Andreae Bergomatis Historia*, ed. G. Waitz, MGH *SS rer. Lang.*, Hannoverae 1878, s. 221); *De regibus qui praefuerunt Winolis et statione eorum* (vydanie *Epitomae ex Pauli Historia factae*, ed. G. Waitz, MGH *SS rer. Lang.*, Hannoverae 1878, s. 195).

⁶Hoci mená Hildehok a Godehok sú germánske, ich druhá časť *-(h)oc(h)* sa vyskytuje iba v menách týchto dvoch longobardských kráľov. Je možné, že ide pôvodne o mená napríklad Hilderich a Goderich. Podobná koncovka *-uch* sa objavuje ešte v mene burgundského kráľa Gundiucha, pozri *IORDANES, Getica* 231 (vydanie *Jordan: O proischozdenii i dejanijach Getov*. *Getica*, ed. E. Č. Skržinskaja, Moskva 1960). *Jordanovi* burgundskí králi Gundiuch a Hilperic sú totožní s Gunderichom (436 – 473) a Chilperichom (443 – 480), ktorí boli súčasníci vizigótskeho kráľa Theodericha (Theoderida) II. (419 – 451). K tomu pozri FLOM, G. T.: Alliteration and Variation in Old Germanic Name-Giving. In: *Modern Language Notes*, Vol. 32, No. 1. (1917), s. 7-17.

⁷O význame piateho kráľa pozri POHL, W.: *Die Awaren. Ein Steppenvolk im Mitteleuropa 567-822 n. Ch.*, München 1988, s. 261-264. Porovnaj *IORDANES, Getica* 26: „ubi vero magna populi numerositate crescente et iam pene quinto rege regnante post Berig Filimer, filio Gadarigis, consilio sedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus“.

⁸*Origo gentis Langobardorum* 3; *PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum* I. 19; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 3.

S týmto dátumom v podstate súhlasí aj byzantský historik *Prokopios*,⁹ ktorý bol nezávislý od longobardských zdrojov. Podmanenie Longobardov Herulmi kladie do doby pred vládou cisára Anastasia (491 – 518). V blízkosti Dunaja ich zrejme poznal aj neznámy autor *Kozmografie* spracovanej okolo roku 500.¹⁰ Prítomnosť novej kultúrnej skupiny v severovýchodnom Rakúsku dokladajú aj archeologické nálezy. Na prelome 5. a 6. storočia sa na brehoch Dunaja od Kremže po Tulln začali objavovať pohrebiská, ktorých výbava má mnohé spoločné znaky nielen s polabskými, ale aj českými, moravskými a maďarskými nálezmi.¹¹ Hoci archeologické pramene, čo sa týka prítomnosti nového obyvateľstva a polohy jeho sídiel, súhlasia s písomnými, v datovaní príchodu nie sú až také jednoznačné. Kým písomné pramene hovoria celkom jasne, že Longobardi prišli do Rugilandu krátko po zničení ríše Rugov, archeologické nálezy v Rakúsku a na Morave pripisované kmeňom dolnolabského pôvodu ich príchod už k roku 489 nepodporujú. Keďže dnes chýba akýkoľvek materiál, ktorý by sa dal datovať do roku 500, znamenalo by to, že longobardské údaje, založené na ústnej tradícii, sú nepresné alebo aspoň skreslené. Neskoršie datovanie počiatkov longobardského osídlenia podľa archeologických nálezov je úloha, ktorej riešenie nie je vôbec jednoduché. Archeológ *Jaroslav Tejral* rozpor medzi písomnými a archeologickými prameňmi v datovaní vysvetľuje tým, že, ak v budúcnosti po prípadnom objavení časnejších pamiatok nedôjde k úprave datovania a súčasné sa ukáže ako správne, hmotná kultúra polabských Longobardov sa mohla výraznejšie prejavovať až potom, ako sa zbavili herulskej nadvlády. Tento názor napokon potvrdzuje aj longobardská tradícia, podľa ktorej kmeň ešte nezaujal pevnejšie sídla a stále sa presúval.¹² Otázka, či Longobardi prišli k Dunaju už v roku 488, v roku 491 alebo ešte neskôr, nie je však pre nás v tejto chvíli podstatná. Tento dátum je dôležitý preto, že sa longobardská tradícia po prvýkrát stretáva so známymi historickými faktami.

Z datovania príchodu Longobardov do Rugilandu podľa roku porážky Rugov v longobardskej tradícii (*illo tempore – tunc, his temporibus – tunc*) je zrejme, že Godehok bol súčasníkom Odoakara (476 – 493) i ostrogótskeho kráľa Theodoricha (474 – 526). Godehok je tak prvým longobardským kráľom, ktorého vládu vieme aspoň približne časovo vymedziť a podľa nej datovať nielen nasledujúce udalosti, ale čiastočne aj predošlé. Dva výňatky z *Paulovej História Longobardov* sice uvádzajú aj dĺžku jeho vlády, ako aj vlád iných longobardských kráľov, odkiaľ sa však ich autori dostali k týmto údajom, zostáva záhadou. Ich skutočná hodnota je preto malá.¹³

Kráľ Godehok zomrel v Rugilande a krátko po ňom aj jeho syn Klaffo (Claffo, Graffo), po ktorom nastúpil jeho syn Tato (Tatto). Longobardské pramene sa však v nástupcovi po Godehokovi rozchádzajú. Kým *Paulus* prevzal postupnosť kráľov z *Origo*, a tá z Prologu k longobardskému zákonníku, najmladšia *História Langobardorum codicis Gothani* vsunula medzi Godehoka a Klaffa ešte jedného kráľa menom Pero.¹⁴ Dôvodov, prečo sa Pero nedostal do

⁹PROCOPIUS, De bello Gothico II. 14 (vydanie Procopii Caesarensis opera omnia vol. II, rec. J. Haury, De bellis libri V-VIII, Lipsiae 1963).

¹⁰PSEUDOAEETHICUS, Cosmographia I. 26: „Oceanus Turingos Herulos Sarmatas Marcomannos Langobardos Suevos Alanos“ (vydanie Cosmographia olim Aethici dicta, ed. A. Riese, Geographi latini minores, Heilbronae 1878, s. 84).

¹¹TEJRAL, J.: *Morava na sklonku antiky*, Praha 1982, s. 194-195; TEJRAL, J.: K langobardskému odkazu v archeologických prameňoch na území Československa, SIA 1975/XXIII č. 2, s. 379-439; SVOBODA, B.: Čechy v době stěhování národů, Praha 1965, s. 225, 230-234; BÓNA, I.: Die Langobarden in Ungarn, *AAHung* 1956, s. 184-242; WERNER, J.: *Die Langobarden in Pannonien*. München 1962, s. 9-15.

¹²TEJRAL, J.: *K langobardskému odkazu*, s. 379-380 a 427-428.

¹³Podľa výpisu z *História Longobardov* od *Paula Diacona* nazvanom *De regibus qui praefuerunt Winolis et statione eorum* vládol Agelmund 33 rokov (podľa *Paula* iba 30) a Leth 40 rokov. Ešte viac údajov poskytuje *Istoria Langobardorum* (vydanie Epitomae ex Pauli Historia factae, ed. G. Waitz, MGH SS rer. Lang., Hannoverae 1878, s. 196), podľa ktorej Agelmund vládol 33 rokov, Lamissio 22, Leth 40, Hildehok 24, Godehok 17, Klaffo 28, Tato a Vacho chýbajú, Valthari 7, Audoin 21 a Alboin 3 roky v Itálii.

¹⁴Edictum Rothari, Prologus; Origo gentis Langobardorum 4; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum 20; Historia Langobardorum codicis Gothani 3.

oficiálneho zoznamu kráľov, ktorý nechal kráľ Rothari (636 – 652) zhotoviť podľa vlastných slov pre potreby budúcnosti,¹⁵ môže byť niekoľko. Autor *Histórie Langobardorum codicis Gothani* sa mohol pri čítaní alebo prepise svojich predlôh pomýliť a Pero sa v jeho spracovaní objavil jeho nepozornosťou. Mohol sa však o ňom dozvedieť z rovnakého zdroja (*sicut nostri antiqui patres ... asserunt*), z ktorého čerpal už pri opise migrácie Longobardov. Keďže ako jediný z longobardských prameňov jasne spomenul niekdajšie kmeňové sídla v Polabí, na rozdiel od nič nehovoriacich názvov krajov v *Origo* alebo u *Paula*, môže to znamenať, že sa nemýlil ani s kráľom Perom. Ak je však údaj *Histórie Langobardorum codicis Gothani* správny a Pero nielen žil, ale bol aj longobardským kráľom, musíme byť potom opatrní pri posudzovaní dôveryhodnosti kráľovského zoznamu v Prológu k Rothariho zákonníku, ktorý bol napokon spracovaný tiež iba na základe spomienok starých ľudí (*per antiquos homines*). Rothariho slová sú dôkazom, že ani on, hoci bol kráľom, nevedel veľa o svojich predchodcoch, a aby mohol dať ich mená zapísať, musel sa obrátiť na starcov, ktorí mohli uvádzať odlišné mená kráľov i rôznu postupnosť. Keďže týmito súpismi panovníkov sa sledovali nielen historické, ale aj politické a propagačné ciele, niektorí králi mohli byť vynechaní aj zámerne. *Herwig Wolfram* upozornil, že 17 kráľov, vrátane Rothariho, je nielen v tomto longobardskom zozname, ale aj v amalovskej genealógii, ktorú pre potreby dvora zostavil *Cassiodorus*, rímsky štátnik a historik v službách kráľa Theodoricha. V jeho spracovaní rodokmeňa, ktoré prevzal aj *Jordanes*, bol sedemnástym ostrogótskym kráľom Athalarich, Theodorichov vnuk. *H. Wolfram* ďalej poukázal na to, že sedemnást generácií delí aj Aenea a Romula. Nazdáva sa, že *Cassiodorus* zostavil a upravil amalovský rodokmeň tak, aby naznačil, že Athalarich je novým Romulom. Rovnaký zámer predpokladá aj u kráľa Rothariho, ktorý chcel zase ukázať, že jeho kráľovstvo je rovnocenné s predošlým.¹⁶

V prípade, že Pero nebol kráľom, mohol byť významným vojenským veliteľom, zakladateľom novej dynastie alebo predkom kráľa Klaffa. Zmienku o ňom nemôžeme prehliadnúť ani preto, že práve po ňom nastúpili traja králi, ktorí používali skrátené tvary mien s koncovkou *-o*.¹⁷ Mená tvorené rovnakým spôsobom však mali aj neskorší longobardské králi, ich synovia alebo vojvodovia, napríklad Ag(g)o, Aio, Aldo, Allo, Amo, A(t)to, Berto, Billo, Faro, Iffo, Kako, Lupo, Paldo, Pemmo, Subo, Tunno, Wiffo, Taso, Tatzo, Teudo, Zotto. Vieme, že Ago (Acquo) bolo skrátením mena kráľa Agilulfa (590 – 616), Aio by mohol nahrádzať A(h)istulfa, Atto Athalgisa, Pero Peredeia, Faro Faroalda atď. Dvoj- a trojslabičné mená s rovnakým zakončením, ktoré až do 6. storočia boli skôr výnimkou, sa v tomto čase začali objavovať aj u iných Germánov, napríklad Sasov a Bavorov. Určiť, či išlo o módnú vlnu v rámci jedného kmeňa, väčšieho regiónu alebo o celogermánsky jav, si vyžaduje ďalší výskum výskytu germánskych mien v čo najširšom prostredí v rovnakom časovom období. Vyvodiť závery iba na základe longobardských mien nie je možné, pretože počet dochovaných mien pred a po príchode Longobardov do Itálie v roku 568 je neporovnateľný.

¹⁵Edictum Rothari, Prologus: „Tamen quamquam haec ita se habeant, utilem prospeximus propter futuris temporis memoriam, nomina regum antecessorum nostrorum, ex quo in gente nostra Langobardorum reges nominati coeperunt esse, in quantum per antiquos homines didicimus, in hoc membranum adnotari iussimus“; SCHMIDT, L.: Geschichte der Deutschen Stämme, Die Ostgermanen, München 1934, s. 577. K tomu pozri POHL, W.: Memory, identity and power in Lombard Italy. In: *The uses of the past in the early Middle Ages*, ed. by Yitzhak Hen, Cambridge University Press 2000, s. 12-15.

¹⁶CASSIODORUS SENATOR, *Variae* IX. 25: „iste Hamalos cum generis sui claritate restituit, evidenter ostendens in septimam decimam progeniem stirpem nos habere regalem“ (vydanie Cassiodori Senatoris *Variae*, ed. Th. Mommsen, MGH, Auctores Antiquissimi XII, Berolini 1894); IORDANES, *Getica* 79-81; WOLFRAM, H.: *Intitulatio I. Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des 8. Jahrhunderts*. *MIÖG* 1967, Erg.-Bd. 21, s. 99-103. Pozri tiež GRIERSON, P.: Election and Inheritance in Early Germanic Kingship. In: *Cambridge Historical Journal*, Vol. 7, No. 1, 1941, s. 4-5; HEATHER, P.: Cassiodorus and the Rise of the Amals: Genealogy and the Goths under Hun Domination. In: *The Journal of Roman Studies*, Vol. 79 (1989), s. 109-110; MOISL, H.: Kingship and orally transmitted „Stammestradiation“ among the Lombards and Franks. In: *Die Bayern und ihre Nachbarn I*, Wien 1985, s. 115-116.

¹⁷HAUPTFELD, G.: Die Gentes im Vorfeld von Ostgoten und Franken im sechsten Jahrhundert. In: *Die Bayern und ihre Nachbarn I*, Wien 1985, s. 124.

Vojenská história

Okolo roku 505 sa Longobardi z Rugilandu presunuli na „otvorené polia“ (*campi patentes*), v ich jazyku nazývané *feld*. Ich poloha nie je známa, avšak na rozdiel od predošlých krajín bolo ich hľadanie jednoduchšie, pretože poznáme oba kraje, medzi ktorými sa *feld* nachádzal – Rugiland na ľavej strane Dunaja a rímska provincia Panónia. *Ludwig Schmidt* ho stotožňoval s maďarským Alföldom ležiacim medzi Dunajom a Tisou.¹⁸ Jeho predstava, pri ktorej vychádzal zo svojho predpokladu, že Heruli sídlili na Slovensku, ako aj z vtedajšieho stavu archeologického výskumu, je už v súčasnosti odmietnutá. Dovtedajšie názory zhrnul a zhodnotil maďarský archeológ *István Bóna*, avšak otázku, či *feld* ležal na Moravskom poli, v Kisalfölde v severozápadnom Maďarsku a priľahlom Burgenlande alebo vo Viedenskej kotline, ponechal otvorenou.¹⁹ Dnes sa väčšina bádateľov prikláňa k názoru, že *feld* sa nachádza v Tullnerfelde, nevelkej roviny na pravej strane Dunaja, pretože na rozdiel od ostatných lokalít sa tu nálezy pripisované Longobardom vyskytujú v značnom počte. V pamäti Longobardov sa spomienky na *feld* uchovali zrejme práve preto, že bolo pôvodne rímskym územím.²⁰ Prečo však Longobardi opustili Rugiland, kde podľa *Paula* našli úrodnú pôdu, a presťahovali sa do *feldu*, nie je celkom jasné. Možno Rugiland nebol až taký úrodný, ako ho prikrášlil *Paulus*, pretože *Prokopios* hovoril o území, ktoré Rugovia kedysi obývali, ako o „pustom“ (*en chóra erémó*). Dokonca aj podľa proroctva svätého Severína bude slovami jeho životopisca *Eugippia* celá oblasť taká vyčerpaná, že lúpežníci budú otvárať dokonca aj hroby mŕtvych v nádeji, že nájdu zlato.²¹

Ak však nešlo o ťažkosti s užívaním sa v „pustom“ Rugilande, je možné, že sa Longobardi prechodom na pravú stranu Dunaja snažili uniknúť z moci Herulov. Keďže zo žiadneho prameňa sa nedozvieme veľa o ich vzájomných vzťahoch, nie je vylúčené, že Longobardi sa do Rugilandu sťahovali proti vôli Herulov, ktorým sa ich odtiaľ najprv podarilo vytlačiť do *feldu*, kde si ich následne chceli podrobiť úplne. Zrejme uspeli, ako sa dá vyčítať nielen z *Prokopia*, ale dokonca aj z *Paula*, ktorý spomenul vzájomné zmluvy (*foedera*) a záujem opäť uzavrieť mier (*serendae pacis gratia*). Možno však nešlo o presun tých Longobardov, ktorí už sídlili v Rugilande, ale o príchod nových polabských skupín pod vedením Pera a prichádzajúcich z Čiech, ktoré zaberali ďalšie a ďalšie územia.²² Dôvody k vojne medzi Herulmi a Longobardmi mohli byť ešte iné. Herulského kráľa Rodulfa ako „syna v zbrani“²³ mohol ostrogótsky kráľ Theodorich nabádať, aby Longobardov z *feldu* vytlačil alebo im zabránil preniknúť ďalej do Panónie alebo Norika. Nie je vylúčené, že vojna medzi Herulmi a Longobardmi súvisela s vojnou Frankov proti Vizigótom a bola buď výsledkom byzantskej diplomacie alebo spolupráce medzi Frankmi a Longobardmi. V takom prípade by prvý krok k vojne mohli urobiť Longobardi a nie Heruli. Dôkazy o tom v písomných prameňoch samozrejme nie sú, avšak Heruli, rovnako ako Vizigóti, boli spojencami Ostrogótom a oba kmene sa dostali do konfliktu so svojimi susedmi práve v čase, keď sa už aj také zlé vzťahy medzi Byzantskou ríšou a Ostrogótmami ešte viac zhoršili.

Vojna medzi Herulmi a Longobardmi vraj začala tri roky po longobardskom príchode do *feldu*. Podľa *Prokopia*²⁴ Heruli napádali ostatných barbarov, podmaňovali si ich a vyžadovali od nich

¹⁸SCHMIDT, L.: Die Ostgermanen, s. 578 s pozn. 2). K tomu pozri DOBIÁŠ, J.: Dějiny československého území před vystoupením Slovanů, Praha 1964, s. 307 s pozn. 75).

¹⁹BÓNA, I.: Die Langobarden, s. 231-233.

²⁰ADLER, H.: Das „feld“ bei Paulus Diaconus. In: *Archeologia Austriaca*, Beiheft 14, Teil II, 1976, s. 252-282; WOLFRAM, H.: The Roman Empire and Its Germanic People, Berkeley-Los Angeles 1997, s. 280; TŘEŠTÍK, D.: Príchod prvých Slovanů do Českých zemí v letech 510-535. In: *Český časopis historický* 1996/94 č. 2, s. 264.

²¹PROCOPIUS, De bello Gothico, II. 14; EUGIPPIUS, Vita sancti Severini 40 (vydanie Eugippii Vita sancti Severini, MGH, Auctores antiquissimi I/1, rec. H. Sauppe, Berolini 1877); HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 122.

²²HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 124; WOLFRAM, H.: *The Roman Empire*, s. 280. K tomu pozri TŘEŠTÍK, D.: *Príchod*, s. 264-265.

²³CASSIODORUS, *Variae* III. 3 a IV. 2.

²⁴PROCOPIUS, De bello Gothico II. 14; Origo gentis Langobardorum 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 19; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4.

poplatky. S jeho správou súhlasia aj svedectvá, ktoré zachoval *Eugippius*²⁵ a *Ennodius*.²⁶ Keď sa však cisárom stal Anastasios, už vraj nemali proti komu bojovať a v mieri zotrvali tri roky. Heruli nemali nijaký dôvod útočiť na Longobardov, ktorí sa voči nim údajne ničím neprevinili ani neporušili žiadne dohody. Herulský kráľ Rodulf vojnu začal vraj iba preto, že ho jeho súkmeňovci, dožadujúci sa vojenskej výpravy, začali pre nečinnosť urážať a nazývať ho zženštilým a zmäkčilým. Longobardi sa chceli vojne s Herulmi vyhnúť a boli ochotní vyrovnáť dlh, ak nejaký ich nedopatrením vznikol. Sami dokonca navrhli platiť ešte viac, ak si Heruli myslia, že sú ich poplatky nízke. Keď Rodulf odmietol aj tretie posolstvo, Longobardi ho varovali, že na svojej strane budú mať Boha,²⁷ pretože neponesú vinu na tejto vojne. Podľa *Prokopia* v tom čase totiž už boli Longobardi kresťanmi, kým Heruli zostávali ešte pohanmi. Avšak vzápätí podáva dôkaz, že ani Longobardi sa ešte celkom nevzdali pohanskej viery, o ktorej sa *Paulus* po vyrozprávaní bájky o Vodanovi už nezmiene. Keď sa vraj obe vojská k sebe priblížili, oblohu nad Longobardmi zakryli čierne mraky, nad Herulmi však zostala obloha až nezvyčajne jasná. Tento úkaz bol pre Germánov najhorším znamením, pretože zrejme súvisel s uctievaním boha vojny Donarom (Thor), ktorý vládol hromom a bleskom. Sebavedomých Herulov, ktorí sa spoliehali na svoju početnú prevahu, Longobardi porazili. V bitke utrpeli veľké straty a po smrti Rodulfa začali bezhlavo utekať. Longobardi ich prenasledovali a nakoniec sa ich zachránilo len niekoľko. *Prokopios* túto vojnu datoval do roku 494, avšak Rodulf bol nažive ešte v roku 507, keď si ho Theodorich adoptoval za syna v zbrani.²⁸ Možno spojil dve rôzne udalosti, napríklad príchod Longobardov do Rugilandu alebo *feldu* a ich víťazstvo nad Herulmi v roku 508 alebo neskôr.

Vojnu s Herulmi opísal aj *Paulus*,²⁹ avšak úplne inak. K stručnej správe z *Origo* pripojil heroicko-tragickú ságu, podľa ktorej vojnu zavinieli Longobardi. Nie však všetci, ale iba jeden – Tatova dcéra Rumetruda, známa iba z tohto príbehu. *Paulus* sa ani nesnažil ospravedlniť jej konanie. Jeho postoj k nej cítiť celkom jasne podľa spôsobu, akým sa o nej vyjadroval: zachvátená ženským hnevom, najkrutejší netvor alebo hrozná žena.³⁰ Podľa povesti prišiel Rodulfov brat k Tatovi, aby uzavreli mier. Keď sa už vracal domov, Rumetrudu, ktorá nevedela o jeho návšteve, uchvátila nádhra a veľkosť jeho sprievodu. Dozvedela sa, že patrí bratovi herulského kráľa, a rozhodla sa pozvať ho k sebe. Herul pozvanie prijal, avšak keď zistila, že nie je taký, ako si ho podľa veľkého sprievodu predstavovala, začala sa mu vysmievať. Host sa začal brániť rovnakým spôsobom, čo ju ešte viac nahnevalo. Začala síce predstierať ochotu uzmierniť sa, so svojimi sluhami však pripravovala jeho vraždu. Na znamenie ho v jej príbytku nič netušiaci kopijami zabili. Keď sa Rodulf do počul o smrti svojho brata, podľa *Paula* porušil dohodu (*foedus inrumpens*), ktorú len teraz s Tatom uzavreli, a vyhlásil Longobardom vojnu. Sebaistý Rodulf bitku nakoniec prehral a stratil nielen kráľovstvo, ale i život.

Ak jadro príbehu vychádza zo skutočných udalostí, môžeme predpokladať, že medzi Herulmi a Longobardmi prebiehali rokovania o mieri, ktoré skončili vraždou jedného z herulských poslov. Z príbehu sa však už nedozvieme, prečo sa tieto zmluvy obnovovali ani prečo prišli Heruli k Longobardom a nie naopak. Skutočné dôvody herulskej návštevy mohla longobardská tradícia zamlčať aj zámerne, aby sa zabudlo na ich podrobenie a poplatky, o ktorých však zanechal

²⁵EUGIPPIUS, *Vita Sancti Severini* 24. 3.

²⁶ENNODIUS, *Descriptio vitae beatissimi Antoni monachi* 13 (vydanie Magni Felicis Ennodi Opera, rec. F. Vogel, MGH, AA VII, Berolini 1885).

²⁷Ku kresťanstvu Longobardov pozri FANNING, S. C.: Lombard Arianism Reconsidered. In: *Speculum*, Vol. 56, No. 2. (1981), s. 241-258; BÓNA, I.: *The Dawn of the Dark Ages – The Gepids and Lombards in the Carpathian Basin*. Budapest 1976, s. 84-90; BEDNAŘÍKOVÁ, J.: *Stěhování národů*. Praha 2003, s. 273; DROBERJAR, E.: *Věk barbarů*. Praha 2005, s. 163.

²⁸SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 552 a 578. K datovaniu pozri tiež TŘEŠTÍK, D.: *Příchod*, s. 262.

²⁹PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 20; BÓNA, I.: *The Dawn*, s. 24; MOISL, H.: *Kingship*, s. 114.

³⁰PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 20: „furore femineo succensa ... atrocissima belua ... crudelis femina“.

Vojenská história

svedectvo *Prokopios*. Je tiež možné, že príbeh o zákernej kráľovej dcére je starší a k tejto vojne bol pripojený až neskôr, aby sa ním zakryli skutočné dôvody alebo ich nahradili, ak upadli do zabudnutia.

Po porážke a smrti kráľa Heruli, ktorí sa nepripojili k Longobardom, odišli. Väčšina smerovala ku Gepidom, iní sa podľa *Prokopia* vydali „na ostrov Thule“. *Prokopios* napísal, že Heruli, kým sa dostali k Dánom, prešli krajinou osídlenými Slovanmi a „veľkou pustinou“ popri Varnoch. Cestou sa s nikým nedostali do sporu. Nakoniec nastúpili na lode, preplávali cez more a usadili sa neďaleko švédskych Gautov. Keďže medzi tými Herulmi, ktorí odišli na sever, boli mnohí z kráľovského rodu, môžeme predpokladať, že Škandinávia bola domovom iba pre členov kráľovskej rodiny, niektorých veľmožov, veliteľov a ich družiny. Na sever sa tak vracali iba tí, ktorí buď sami alebo ich predkovia odtiaľ odišli. Podľa *Jordana* Herulov z ich niekdajších domovov v Škandinávii vypudili Dáni. Ak by však išlo naozaj o Dánov, mohlo sa tak stať najskôr koncom 5. storočia. Je preto pravdepodobnejšie, že *Jordanes* spojil dve rôzne udalosti a Dáni vytlačili až tých Herulov, ktorí sa po porážke od Longobardov snažili dostať sa na sever. Táto interpretácia *Jordanovho* textu je však v rozpore s tým, čo o ich pokojnej ceste napísal *Prokopios*.³¹

Niektorí bádatelia³² sa nazdávajú, že boje medzi Longobardmi a Herulmi zanechali stopy aj v anglosaskej básni *Widsith*, epose *Beowulf* a v severských ságach a kronikách, ktoré opisujú porážku a smrť legendárneho škandinávského kráľa Hrothulfa Krakiho (Hrothwulf, Hróthulf, Hrólfur Kraki, Rolf Krage, Rolfo/Roluo Krake/Krag), príslušníka dánskeho rodu Scyldingovcov (Skjöldungovcov) znepriateleného s kmeňom, rodom alebo klanom Heaðobearðov.³³ Iní³⁴ vidia

³¹IORDANES, *Getica* 23-24; PROCOPIUS, *De bello Gothico* II. 15.

³²WESSÉN, E.: De nordiska Folkstammarna i Beowulf, Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, 36.2, Stockholm 1927, upozornil na podobnosti medzi Hrothulfom a Rodulfom. Podľa jeho teórie „výmeny mien“ boj medzi Scyldingovcami a Heaðobearðmi v epose *Beowulf* odráža historický konflikt medzi Dánmi a Herulmi. Vychádzal zo správ historikov *Jordana*, *Prokopia* a *Paula Diacona* o Heruloch. Vyslovil názor, že vojnu medzi Dánmi a Herulmi, ako aj ich skoršie porážky zachytáva tá časť eposu, v ktorej Heaðobearði zaútočili na Scyldingovcov. Jeho teóriu a metódy napadol napríklad *R. W. Chambers* v druhom vydaní svojho úvodu k *Beowulf*ovi, niektoré podobnosti medzi osudmi Rodulfa a Hrothulfa sú však príliš veľké na to, aby sme ich mohli odmietnuť bez ďalšieho výskumu. Wessénovu teóriu neskôr doplnil a rozšíril LUKMAN, N. C.: Skjoldunge und Skilfinge: Hunnen- und Herulerkönige in Ostnordischer Überlieferung, *Classica et Mediaevalia: Dissertationes* 3, Copenhagen 1943. Podľa *N. Lukmana* legendy o Scyldingoch nie sú pôvodné a nezobrazujú udalosti v predvikingskej Škandinávii, ale čerpajú z udalostí v strednej Európe v období sťahovania národov a z bojov Hunov, Ostrogótov, Herulov a Longobardov. Na myšlienky *N. Lukmana* nedávno nadviazal HEMMINGSEN, L.: By Word of Mouth: The Origins of Danish Legendary History, *Studies in European Learned And Popular Traditions of DACIANS and Danes before A.D. 1200*, nepublikovaná doktorská práca, Kodanská univerzita, 1995. Viac k tomu pozri ANDERSON, C. E.: *Formation and Resolution of Ideological Contrast in the Early History of Scandinavia, Dissertation*, University of Cambridge, Faculty of English, Department of Anglo-Saxon, Norse, & Celtic, 1999, s. 95-98 a 100-116.

³³Príbeh sa zachoval v rôznych verziách: *Beowulf* 1016 a ďalej (vydanie *Beowulf*, Praha 2003); *Sága o Hrólfovi Krakim* (podľa <http://www.northvegr.org/lore/oldheathen/034.php>, preložil Peter Tunstall, 2003. *Northvegr* je nadácia, ktorá sa zaoberá severskou predkresťanskou históriou a kultúrou a je zaradená do kultúrnej sekcie UNESCO za šírenie kultúrnej rôznorodosti a dialógu medzi kultúrami); SAXO GRAMMATICUS, *Gesta Danorum* II. (vydanie *Saxonis Grammatici Gesta Danorum*, vyd. A. Holder, Strassburg 1886); *Chronicon Lethrense* (podľa <http://www.oe.eclipse.co.uk/nom/leje.html>, preložil Peter Tunstall, 2005). Kráľa Hrothulfa spomína tiež *Widsith* 45-49 (vydanie *Widsith*, ed. K. Malone, Copenhagen 1962); SNORRI STURLUSON, *Edda, Skáldskaparmál* 53 a 54 (vydanie *Snorri Sturluson, Edda a Sága o Ynglingzích*, Praha 2003); SNORRI STURLUSON, *Heimskringla, Sága o Ynglingoch* 29-30 (vydanie *Snorri Sturluson, Edda a Sága o Ynglingzích*, Praha 2003). V niektorých verziách Hrothulfa v bitke zabije Hartwar (Hiartuar, Hiartwarth, Hiorwarthus, Heorowearð, Hjörvarðr), jeho vazal. Hartwar však vládol iba deň, pretože ho zabil Vögggr (Vogg, Wigg, Wigge, Aki), príslušník Hrothulfovej družiny, ktorý sa potom postavil na čelo Hrothulfovho vojska. Jeho meno pripomína meno longobardského kráľa Vacha, ktorý zabil Tata krátko po jeho víťazstve nad Rodulfom. V tejto súvislosti si treba všimnúť, že Scyldingovci bojujú práve proti Heaðobearðom – „Bojovným Bardom“. Hoci nie je isté, v akom vzťahu sú Heaðobearði k Longobardom, v epose *Beowulf* sa objavuje aj spojenie Heaðo-Scilfing a Heatho-Reamovia, ktorých ako kmeň Raumarikov spomína IORDANES, *Getica* 23, čo naznačuje, že predpona Heaðo-/Heatho- bola iba prívlastkom.

³⁴Túto teóriu spracoval *T. J. Brandt* v dvoch štúdiách publikovaných na webe <http://www.gedevasen.dk/roekstone.html> a <http://www.gedevasen.dk/heruleng.html>, aj s literatúrou.

stopu po herulskom kráľovi Rodulfovi v runovom nápise vytesanom okolo roku 800 na kameni známom ako *Rökstenen*,³⁵ objavenom v 19. storočí vo švédskom Östergötlande. Dnes sa vďaka dôkladnému výskumu dajú takmer všetky slová čítať, ale zmysel textu zostáva čiastočne nejasný. Človek, ktorý zhotovil alebo dal zhotoviť tento nápis, uvádza niekoľkých svojich predkov, z ktorých Hraithulfar pripomína Rodulfa a Haruth herulské mená Aordus a Aruth známe z *Prokopia*. Spomína, ale nemenuje, ešte niekoho, kto mal zomrieť pred deviatimi generáciami spolu s Ostrogótmami pre svoje hriechy. Tým neznámym mužom by mohol byť opäť Rodulf, ktorého si Theodorich adoptoval za syna v zbrani krátko pred tým, ako ho Longobardi porazili. Ak by bol tento výklad nápisu správny, bol by tak jediným severským prameňom, ktorý by spájal Herulov a ich kráľovskú rodinu so švédskymi Gautmi, medzi ktorými sa podľa *Prokopia* usadili.

Longobardi v čase víťazstva nad Herulmi už neboli malým kmeňom, akým boli v čase *Tacita*, ani akým ich robila ich vlastná tradícia. Po pohltení zostávajúcich Herulov a prípadne aj zvyškov iných kmeňov mohlo dôjsť k ich „sekundárnej etnogenéze“,³⁶ keď sa spojili rôzne skupiny do jedného zväzu na čele s jediným kráľom. Nie je vylúčené, že vzopriet sa nadvláde Herulov a poraziť ich umožnil Longobardom až príchod ďalších družín, ktoré mohli prísť práve z Čiech pod vedením zabudnutého kráľa Pera. Možno práve tak sa dá vysvetliť aj zmienka o údajných zvyškoch Vachovho domu v kraji Beovinidov, čiže Vinidov (Slovanov) v krajine Beo (*Boiohaemum*), i neskoršia spriaznenosť s Daringmi a ich kráľovskou rodinou. Zvýšenie početného stavu Longobardom umožnilo, aby založili ríšu, ktorá trvaním, mocou a najmä rozlohou prekonala ríšu Herulov. V Rugilande a *felde* sa pravdepodobne zjednotili dovtedy nezávislé polabské kmene, a aby sa toto zjednotenie potvrdilo a upevnilo, splynuli aj ich vládnuce rody. Toto spojenie rodov naznačujú niektoré pramene, podľa ktorých Klaffo, predpokladaný Perov potomok, vládol 28 rokov. Je to takmer dvakrát dlhšie, ako Longobardi sídlili v Rugilande, kde sa vystriedali až traja ich králi. Ak by bol tento údaj správny, čo však asi nie je, tak Klaffo musel byť nielen nástupcom Godehoka, ale aj jeho rovesníkom. To by vysvetľovalo jeho krátku vládu po Godehokovi. Obaja králi by spočiatku vládli súčasne, ale každý iba svojej časti. Po Godehokovej smrti by Klaffo vládu nad všetkými Longobardmi zdedil alebo získal dohodou či silou. Ak však longobardské pramene uvádzajú, že Klaffo bol synom Godehoka, možno ním naozaj bol. Ak sa nechceme vzdať myšlienky na spojenie vládnučích rodov, môžeme predpokladať, že Klaffo bol synom Godehoka a Perovej dcéry alebo sestry. V prípade, že Godehok mal iba ženského potomka alebo nemal žiadne deti, Klaffo sa mohol stať jeho synom ako zať alebo adopciou. Za príkladom nemusíme chodiť ďaleko. Podľa povesti sa podobným spôsobom stal Gugingovcom Lamissio, ktorého si osvojil Agelmund, otec jedinej dcéry. O nástupe novej dynastie však v longobardských prameňoch žiadnu zmienku nenájde. Môžeme to vysvetliť tak, že ak by sa Perov rod pochádzajúci z Čiech medzi Lethingovcami presadil a prijal by aj ich kráľovskú tradíciu,³⁷ Longobardi to ako zmenu vládnucej dynastie nemuseli vôbec vnímať.

Mocenský rast Longobardov však neprišiel s kráľom Tatom. Krátko po jeho víťazstve nad Herulmi, asi v roku 510, ho zavraždil jeho príbuzný Vacho (Wacho, Waccho, Vakes) a nastúpil namiesto neho.³⁸ Vacho je prvý longobardský kráľ, o ktorom sa zmienili aj pramene nezávislé od longobardskej tradície. Podľa Rothariho zákonníka, *Origo* a *História codicis Gothani* bol Vacho synom Viniga (Winigis, Unichis) a Viniges bratom Tata. Vacho o život pripravil aj Zuchila (Vinsilo). A hoci sa z textu *Origo* zdá, že Tata a Zuchila zabil súčasne, neznamená to,

³⁵BUGGE, S.: Der Runenstein von Rök in Östergötland, Schweden, Stockholm 1910; FRIESEN von, Otto: Rökstenen, Uppsala 1920.

³⁶HAUPTFELD, G.: Die Gentes, s. 124-125 s pozn. 27); WOLFRAM, H.: *Österreichische Geschichte 378-907*. Wien 1995, s. 69; TŘEŠTÍK, D.: *Příchod*, s. 264 s pozn. 131).

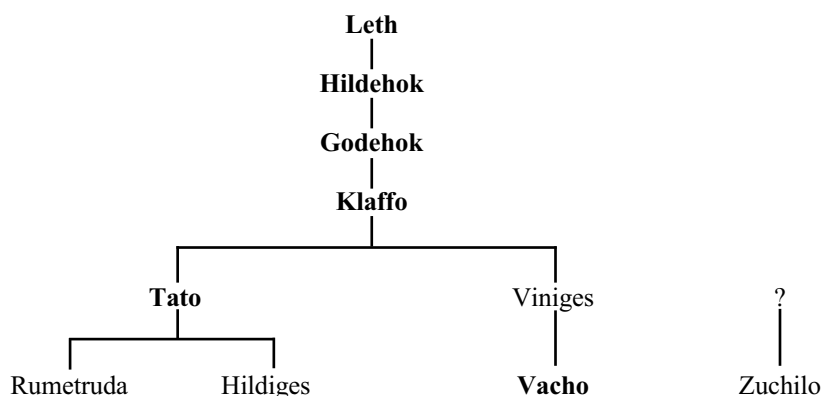
³⁷HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 124.

³⁸*Edictum Rothari, Prologus; Origo gentis Langobardorum* 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4.

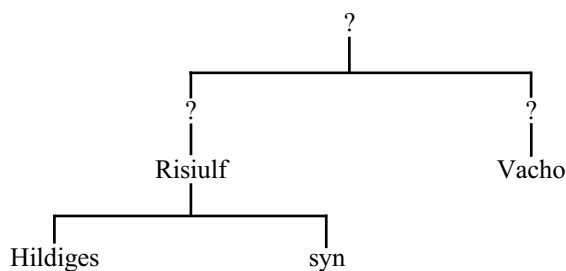
Vojenská história

že sa to naozaj aj tak stalo. Kto však bol Zuchilo, prečo ho Vacho zabil a čím si zaslúžil, že sa udržal v longobardských dejinách, nie je známe. *Paulus* dokonca zle pochopil *Origo* a zo Zuchila spravil Vachovho otca, a teda Tatovho brata. Viniges sa z jeho spracovania stráca úplne.

Vacho, ak chcel, aby jeho vládu už nikto nespochybnil, sa musel zbaviť aj Hildiga (Heldechis, Hildechis, Ildichis, Ildigisal), podľa longobardských prameňov Tatovho syna. Hildiges s Vachom boj o moc prehral a život si zachránil iba útekou ku Gepidom.³⁹ Hildigovi potomkovia nie sú známi. Rodokmeň Lethingovcov do Vachovej uzurpácie podľa longobardských prameňov vyzerá nasledovne (králi sú zvýraznení):

*Prokopios*⁴⁰ tieto udalosti zaznamenal tiež, ale trochu inak. Nevedel síce, ako sa Vacho dostal k moci, vedel však, že po jeho smrti sa mal stať kráľom Risiulf, jeho bratranec (gr. *anepsios*) alebo v širšom zmysle bližší príbuzný. Vacho sa krátko pred smrťou rozhodol, že jeho nástupcom sa stane jeho maloletý syn Valthari a Risiulfa odsúdil do vyhnanstva. Risiulf odišiel na sever k Varnom. Vachovi to nestačilo a Varnov podplatil, aby ho zabili. Risiulf mal dvoch synov, ktorých zanechal doma. Prvý, ktorého meno nie je známe, zomrel asi prirodzeným spôsobom, druhý syn, Hildiges, utiekol krátko pred Vachovou smrťou k Slovanom, a potom ku Gepidom. Nie je prekvapením, že *Prokopios* zachytil Hildigove osudy lepšie. Nielenže bol svedkom týchto udalostí, ale vďaka svojmu postaveniu mohol mať niektoré informácie o jeho živote priamo od ľudí, ktorí ho poznali. Nemuselo ich byť vôbec málo, pretože Hildiges sa dokonca stal veliteľom jedného z palácových oddielov. Rodokmeň toho istého rodu podľa *Prokopia* vyzerá nasledovne:

³⁹*Origo gentis Langobardorum* 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4.

⁴⁰PROCOPIUS, *De bello Gothico* III. 35.

Hoci to *Paulus* vôbec nespomína, je zrejme, že Rumetruda bola Hildigovou sestrou. O jeho bratovi longobardská tradícia na rozdiel od *Prokopia* nevie nič. To však nie je jediný rozdiel. Podľa longobardských textov bol Hildigov otec Tato, podľa *Prokopia* Risiulf. Ak však bol Risiulf podľa *Prokopia* Vachovým bratrancom, mal by byť synom Tata on a nie Hildiges. Zdá sa, že longobardské pramene preskočili jednu generáciu a z Hildiga, Tatovho vnuka, urobili jeho syna. Ako však vysvetliť, že Longobardi celkom zabudli na Risiulfa, ktorý sa dokonca mal stať ich kráľom? Aby sme mohli na túto otázku odpovedať, musíme sa vrátiť k Zuchilovi. Keďže sa z longobardskej tradície Risiulf vytratil, môžeme predpokladať, že Zuchilo (alebo Vinsilo) a Risiulf je tá istá osoba.⁴¹ Po malej úprave jedného alebo druhého mena nie je vôbec ťažké nájsť určitú podobnosť. Je možné, že longobardský tvar, ktorý sa vyskytuje až v dvoch podobách, je domácou podobou alebo zdobeninou mena, ktoré možno tiež nie celkom presne zachytil *Prokopios*. Keďže ani jedno z týchto mien sa už inde nevyskytuje, takéto vysvetlenie je prijateľné. Cesta k zmene koncovky *-ulf* na *-lo* mohla byť rovnaká, ako v prípade polatinčeného mena prvého normanského vojvodu – Hrolf/Rollo. Okrem podobných mien je tu však ešte ďalšia skutočnosť, ktorá podporuje myšlienku o ich totožnosti. Oboch, Zuchila aj Risiulfa, zabil alebo dal zabiť Vacho. Keďže autor *Origo* ani *Paulus*, ktorý v tejto časti iba opisoval, už nespomenuli, kde a za akých okolností Vacho Zuchila zabil, nie je vylúčené, že Zuchilo zomrel až medzi Varnami tak, ako píše *Prokopios* o Risiulfovi.

Druhou možnosťou, ako objasniť Risiulfov pôvod a jeho nároky na trón, je vrátiť sa k príbehu o Tatovej dcére Rumetrude. Koncovka *-ulf* naznačuje, že nemenovaným Rodulfovým bratom bol práve Risiulf. To by však znamenalo, že Risiulf bol Herul.⁴² V prospech tohto názoru hovorí aj *Prokopiova* správa, podľa ktorej Risiulf odišiel do vyhnanstva k Varnom, cez územie ktorých prešla aj časť Herulov po svojej porážke. Keďže Varni Risiulfa zabili, nie je známe, či chcel u nich zostať alebo pokračovať ďalej v ceste. Je dokonca možné, že odchod Herulov na Thule a Risiulfovo vyhnanstvo je tá istá udalosť, čo však *Prokopios* nepostrehol. Spojil by tak dve rôzne udalosti, Risiulfovo vyhnanstvo a Hildigov útek, a obe datoval až k narodeniu Valthariho. Keďže podľa longobardských prameňov sa vôbec nedá určiť presný čas ani sled týchto udalostí, zdá sa, že Risiulf utiekol krátko po Vachovej uzurpácii a Hildiges až po narodení Valthariho, teda niekedy po roku 535.⁴³ Ak sa však *Prokopios* nemýlil, je možné, že Risiulf odišiel k Varnom spolu s Hildigom, ktorý po smrti otca našiel záchranu medzi Slovanmi. Môžeme ešte uvažovať aj o tom, že Risiulf ako brat herulského kráľa sa s Rumetrudou oženil a ich vzťah bol úplne iný, než ako ho vykreslil príbeh. Predpoklad, že Risiulf je totožný s nemenovaným bratom Rodulfa, vychádza aj z podobnosti ich osudov. Rodulfov brat aj Risiulf sú nejakým spôsobom spojení s Tatom a obaja umierajú násilnou smrťou, hoci každý inak. Ak Tato po Rudolfovi prevzal vládu nad zjednoteným longobardsko-herulským kráľovstvom a Risiulf sa do jeho rodiny priženil, vysvetľovalo by to, prečo mal podľa *Prokopia* zo zákona väčšie právo na korunu. Tento zákon zrejme hovoril, že nástupcom kráľa sa mal stať manžel kráľovej dcéry, a nie vnuk kráľovho brata. To by znamenalo, že dedenie koruny z otca na syna, ktorý ju v prípade Vacha navyše získal násilím, nebolo ešte pravidlom. Vacho tak až dvakrát porušil zaužívaný spôsob voľby kráľa a nástupnícke práva príbuzných.⁴⁴ Ak kráľa muselo potvrdiť ešte aj kmeňové zhromaždenie, Vacho si zjavne poradil aj s touto formálnou procedúrou.

Ako vidieť, longobardské a byzantské pramene si v otázke príbuzenstva viac protirečia ako sa dopĺňajú. Opatrnejšie však treba pristupovať k longobardským. S istotou sa dá vlastne povedať

⁴¹SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 578 s pozn. 3).

⁴²HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 125; TŘEŠTÍK, D.: *Příchod*, s. 263.

⁴³HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 125-126 s pozn. 44); TŘEŠTÍK, D.: *Příchod*, s. 269. K tomu pozri STEINHÜBEL, J.: Pôvod a najstaršie dejiny Nitrianskeho kniežatstva, In: *Historický časopis* 46/3, 1998, s. 377 s pozn. 41).

⁴⁴GRIERSON, P.: Election and Inheritance in Early Germanic Kingship. In: *Cambridge Historical Journal*, Vol. 7, No. 1 (1941), s. 18. Pozri tiež TŘEŠTÍK, D.: *Příchod*, s. 268-269 s pozn. 149).

Vzťahy medzi mladšími kráľmi sú už zložitejšie, a teda aj menej prehľadné. Len na základe porovnania oboch častí možno vysloviť názor, že začiatok rodokmeňa je umelý. Zjednodušenie začiatku rodokmeňov však nebolo zámerné. Ľudská pamäť, aby mohla uchovať čo najviac informácií, niektoré menej podstatné odsúva. Zabudnuté, ale stále veľmi pravdepodobné súvislosti, ako napríklad dedenie koruny, sa potom nahrádzajú predpokladmi alebo pravidlami odrážajúcimi stav spoločnosti a dobového myslenia. Kráľovskými otcami a synmi sa tak automaticky stávali všetci – bratia, bratranci, vnuci, strýkovia, poručníci alebo zaťovia. Niektorí neskorší kráľi, napríklad Authari a Agilulf, svoju vládu legitimizovali tým, že sa oženili s vnučkou kráľa Vacha, a kráľi Ariold a Rothari s jeho pravnučkou. Či sa niečo podobné stávalo skôr, v dobe, keď sa z časovo ohraničenej a volenej funkcie stávala doživotná a dedičná, zostáva otázkou.

Môžeme ešte pripustiť, že Viniges nebol bratom Tata, ale napríklad manželom jeho sestry. V takom prípade by boli rodinné vzťahy úplne iné, ako sa zdajú z *Prokopia* a longobardských prameňov, podľa ktorých bol Hildiges synom Tata a Vacho synom Viniga. Ak by bola oficiálna genealógia umelá, a teda nepresná, je možné, že otcovstvo bolo opačné. Ako naznačujú rovnaké koncovky mien, Vacho mohol byť synom Tata a Hildiges synom Viniga.⁴⁶ Do prvej skupiny sa dajú zaradiť mená končiace na *-o* (Klaffo, Tato a Vacho), do druhej končiace na *-ges(-gisel)/-chis* (Viniges a Hildiges, ku ktorým patrí ešte aj Hilmiges).⁴⁷ *Georg Hauptfeld* predpokladá, že Viniges a Hildiges patrili k lethingovským Longobardom, ktorí sa snažili obnoviť svoju moc nad celým longobardským zväzom v dnešnom Dolnom Rakúsku. Keďže však Vacho zabil aj Tata, nevylučuje, že mohlo ísť o mocenský boj aj medzi českými Longobardmi.⁴⁸ Ak bol Hildiges synom Viniga a nie Herula Risiulfa, mohol byť v čase, keď sa Vacho stal kráľom, ešte chlapcom, ktorý neznamenal výraznejšiu hrozbu. Preto utiekol ku Gepidom až vtedy, keď sa Vachovi narodil syn. V roku 568 sa časť Gepidov aj s Hildigovou družinou pripojila k Longobardom odchádzajúcim do Itálie. Na čele Hildigových Longobardov mohol stáť práve Hilmiges (Helmechis, Helmichis, Hilmichis, Hilmaegis, Elmigisil), ktorý v spolupráci s kráľovnou Rosamundou gepidského pôvodu zabil kráľa Alboina (Albuin, Albuen, Alboen, Albida) a pokúsil sa zmocniť trónu. Narazil však na odpor a musel aj s Rosamundou utiecť k Byzantincom. Hilmiges bol kráľovým štítonošom (longobardsky *skilpor*) a podľa *Paula* aj jeho nevlastným bratom alebo blízkym rodinným priateľom (*conlactaneus*), čo môže byť dokladom jeho urodzeného pôvodu.⁴⁹ Ak bol Hildigovým synom, ktorého Alboin bez ohľadu na minulosť prijal do svojej družiny, jeho túžba vládnuť by sa dala chápať ako posledný pokus Lethingovcov získať naspäť korunu, ktorá im podľa práva patrila.

Z prameňov nevieme, prečo sa Vacho zmocnil koruny. Zdá sa, že to bola iba obyčajná uzurpácia. Ak však pripustíme, že longobardské pramene sú, najmä pokiaľ ide o príbuzenstvo, nie celkom dôveryhodné, a budeme predpokladať, že Longobardom vládli alebo chceli vládnuť dva rody, smrťou Tata a nástupom Vacha mohol vyvrcholiť ich boj o moc. Dôvodom k násilnej zmene mohla byť aj nespokojnosť mnohých Longobardov, ktorým sa nepáčilo, že ich kráľom sa má stať Herul Risiulf. V prípade, že Vacho konal v ich záujme a mal aj ich podporu, stačilo mu, aby sa zbavil iba tých, ktorí sa mu postavili alebo mohli jeho vládu ohroziť. Ak ho však viedli iba vlastné mocenské ambície, je zrejme, že si poslušnosť a vernosť veľmožov musel vynútiť alebo získať. Počas jeho vlády sa preto mohli dostať do popredia nové a nie iba longobardské rody. Jedným z nich mohli byť Gausovci, ktorí mohli byť Daringmi.⁵⁰ Iní

⁴⁶HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 126.

⁴⁷Oba typy mien boli medzi Longobardmi veľmi časté. *Paulov* praded sa volal Leupchis, jeho syn Lopichis a jeho syn, *Paulov* dedo, Arichis. Z ďalších s týmto zakončením môžeme spomenúť mená Adalgis, Alachis, Ansegis, Athalgis, Munichis alebo Ra(t)(i)chis.

⁴⁸HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 126.

⁴⁹PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* II. 29; HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 126.

⁵⁰HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 131.

bádatelia⁵¹ si myslia, že mohli byť Svěbmi a k moci sa dostali vďaka ich podpore. Duringom bol možno aj kráľ Agilulf z rodu Anawas. Kráľ Rothari pochádzal z rodu Harodovcov, mena pripomínajúceho kmeň Harudov. Jeden z Rothariho predkov sa volal Alaman (okolo roku 550, teda približne v čase Vachovej vlády), čo môže znamenať, že bol polovičný Alaman.⁵² Skutočnosť, že sa Vacho zmocnil trónu, sa prejavila aj na spôsobe, ako sa k jeho vláde stavala longobardská tradícia. *Origo* napríklad pri jeho mene nepoužila slovo „vládo!“ (*regnavit*), ktoré sa inak objavuje pri všetkých kráľoch. *Paulus* ako siedmeho kráľa uviedol Tata, ale ako ôsmeho, chybné, Valthariho. Vacha vynechal asi nechtiac, avšak mohol to urobiť zámerné. Správne poradie má Rothariho zákonník, na ktorý *Paulus* paradoxne práve v časti, kde uviedol nesprávny údaj, odkázal všetkých, ktorí o pravosti jeho slov pochybujú.⁵³ S Vachom sa na rozdiel od jeho predchodcu i nástupcu nespájajú ani žiadne hrdinské ságy. Z celých tridsať rokov jeho vlády je z longobardských prameňov známe iba to, že si podrobil Svěbov.⁵⁴ Je to naozaj málo, ak uvážime, že Vacho, jeden z najväčších longobardských kráľov, stál pri zrode ríše, o ktorej podporu sa uchádzali nielen Germáni, ale aj Byzancia. Longobardi úplne zabudli na posolstvo ostrogótskeho kráľa Vitiga i na spojenectvo, ktoré s Vachom nakoniec uzavrel Justinian. Je ťažké odpovedať na otázku, prečo si uchovali spomienky na podmanenie bezvýznamných Svěbov, ale už nie na styky s Ostrogótmami a Byzanciou.⁵⁵ Vachove zásluhy boli zamlčané asi práve preto, že bol uzurpátorom.⁵⁶

Zrejme už za Vachovej vlády začali Longobardi prenikať do Panónie. Podporoval by to údaj, podľa ktorého Longobardi žili v Panónii 42 rokov. 42 rokov uvádza zhodne *Origo* i *Paulus*, *História codicis Gothani* má iba 22 rokov.⁵⁷ Keďže Longobardi odišli do Itálie v roku 568, nie je ťažké vypočítať, že Panóniu ovládli buď v roku 526/527 alebo 546/547. Jeden z týchto údajov je teda chybný. Keďže *História codicis Gothani* je najmladšia a obsahuje aj iné nepresnosti, zdá sa, že nepozorný bol opäť jej autor alebo pisár. Avšak nemusel to byť on, kto sa pomýlil, pretože *Origo* a *Paulus* sú v rozpore s vlastným údajom, podľa ktorého Longobardov do Panónie priviedol až Audoin (Auduin), ktorý sa stal kráľom najskôr v roku 545. *László Várady*⁵⁸ po rozbere rukopisov dospel k záveru, že už veľmi skoro došlo k rozdvojeniu písárskej tradície. Jedna časť textov uvádzala správne XXII rokov, druhá chybné XLII rokov. Autor *História codicis Gothani* použil predlohu, kde k tomuto písárskemu omylu nedošlo. Rok 526 by sme však nemali odmietnuť iba preto, že vychádza z chybného údaju. V roku 526 totiž zomrel ostrogótsky kráľ Theodorich a o rok neskôr sa stal byzantským cisárom Justinian (527 – 565). Je možné, že Longobardi využili zmenu na ostrogótskom tróne a začali sa tlačiť na východ do bývalých rímskych provincií Panónie I a Valerie. Panónie II a Savie sa však nedotkli,⁵⁹ inak by riskovali vojnu s Gótmami rovnako ako

⁵¹BÓNA, I.: *The Dawn*, s. 26.

⁵²Edictum Rothari, Prologus: „Quartusdecimus Agilulf, Turingus, ex genere Anawas“; *Origo gentis Langobardorum* 6: „Et exivit Acquo dux Turingus de Thaurinis“; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 6. K tomu pozri SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 566 a 579.

⁵³PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21: „Hoc si quis mendacium et non rei existimat veritatem, relegat prologum edicti, quem rex Rothari de Langobardorum legibus composuit, et pene in omnibus hoc codicibus, sicut nos in hac historiola inseruimus, scriptum reperiet“. K tomu pozri SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 578 s pozn. 3).

⁵⁴*Origo gentis Langobardorum* 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4.

⁵⁵O tom zachoval svedectvo PROCOPIUS, *De bello Gothico* II. 22.

⁵⁶WOLFRAM, H.: *The Roman Empire*, s. 281; TŘEŠTÍK, D.: *Příchod*, s. 263. Mocenský vzostup však dokazujú archeologické nálezy, pozri TEJRAL, J.: *K langobardskému odkazu*, s. 430; DROBERJAR, E.: *Věk barbarů*, s. 177.

⁵⁷*Origo gentis Langobardorum* 5; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* II. 7; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 3.

⁵⁸VÁRADY, L.: *Epochenwechsel um 476*, Budapest-Bonn 1984, s. 114-119. Pozri tiež TŘEŠTÍK, D.: *Příchod*, s. 263.

⁵⁹WOLFRAM, H.: *The Roman Empire*, s. 281; WOLFRAM, H.: *Österreichische Geschichte*, s. 66; POHL, W.: *Die Langobarden in Pannonien und Justinians Gotenkrieg*. In: *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*, Symposium Nitra 6. – 10. November 1994, herausg. D. Bialeková a J. Zábojník, Bratislava 1996, s. 28-29.

Gepidi, ktorým sa nepodarilo obsadiť Sirmium. Skorší, ale postupný prienik longobardských skupín do severných oblastí Panónie zastávajú aj archeológovia *I. Bóna* a *Joachim Werner*.⁶⁰

Za Vachovej vlády Longobardi udržiavali so všetkými svojimi susedmi priateľské vzťahy. Ich zárukou boli dynastické sobáše, ktoré Vacho uzatváral cieľavedome akoby po vzore Theodoricha. Vacho však nedohadoval manželstvá iba preto, aby posilnil svoju ríšu. Ako uzurpátor si chcel nimi poistiť aj svoje postavenie v rámci kmeňa. S touto jeho snahou zrejme súvisí aj jeho spojenectvo s Justinianom, za ktoré si určite nechal dobre zaplatiť. Časť z cisárových peňazí sa nepochybne ušla aj longobardským veľmožom, ktorí keď videli, že Vacho je schopný zveľadiť ich majetok, nemali už dôvod ho odstrániť. Vachovou prvou manželkou, zrejme krátko po tom, ako sa zmocnil trónu, sa stala Ranigunda (Radegunda, Raicunda), dcéra kráľa Duringov Bisina (Bissin, Bysin, Basin, Pisen, Fisud) a Menie.⁶¹ Rodokmeň Bisinovej rodiny sa dá zostaviť na základe longobardských prameňov, *Životopisu svätej Radegundy* a básní od *Venantia Fortunata*⁶² a *Histórie Frankov* od *Gregora z Tours*.⁶³ Všetky pramene sa navzájom dopĺňajú, ale sčasti aj protirečia. Podľa *Gregora* bola napríklad Basina manželkou Bisina, ktorého opustila a odišla za franským kráľom Childerichom (458 – 481). Z tohto zväzku sa im narodil Chlodovig (481 – 511) a Audofleda. Avšak podobnosť mien Bisin – Basina naznačuje, že išlo skôr o súrodencov alebo otca a dcéru ako manželov.⁶⁴

Longobardi sa nestali súčasťou Theodorichovho spojeneckého systému. Zdá sa, že miesto a úlohu porazených Herulov mali zaujať Duringovia, pretože okolo roku 510 si ich kráľ Hermenefrid (okolo 511 – 531) vzal za manželku Theodorichovu neter Amalabergu.⁶⁵ Keďže

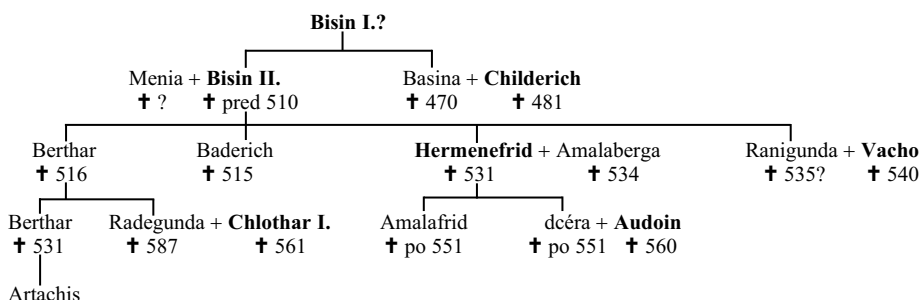
⁶⁰BÓNA, I.: *Die Langobarden*, s. 236 s pozn. 211); BÓNA, I.: *The Dawn*, s. 31-32; WERNER, J.: *Die Langobarden*, s. 12 a 131-132.

⁶¹Origo gentis Langobardorum 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21; *Historia Langobardorum* codicis Gothani 4; SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 579; WERNER, J.: *Die Langobarden*, s. 133; BÓNA, I.: *The Dawn*, s. 25; HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 124.

⁶²VENANTIUS FORTUNATUS, *Vita Sanctae Radegundis* 3 (vydanie Venanti Honori Clementiani Fortunati Presbyteri Italici Opera pedestria, Vitae Sanctorum, MGH AA IV/2, rec. B. Krusch, Berolini 1885); VENANTIUS FORTUNATUS, *De excidio Thoringiae, Ad Artachin* (vydanie Venanti Honori Clementiani Fortunati Presbyteri Italici Opera poetica, MGH, AA IV/1, rec. F. Leo, Berolini 1881).

⁶³GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* II. 12, III. 4, III. 7-8 (vydanie Gregorii episcopi Turonensis Historiarum libri X, cur. B. Krusch, MGH, *Scriptores rerum Merovingicarum*, Hannoverae 1937); FREDEGARIUS, *Chronica* III. 12 a 32 (vydanie Fredegarii et aliorum *Chronica. Vitae Sanctorum*, ed. B. Krusch, MGH, SS rer. Merov. Tomus II, Hannoverae 1888).

⁶⁴Na pohrebisku neďaleko Weimaru sa v pomerne jednoduchom ženskom hrobe (č. 52) našla strieborná lyžica s nápisom *Basenae*. Tento predmet sa však neskôr stratil, k tomu pozri BEHM-BLANCKE, G.: *Gesellschaft und Kunst der Germanen. Die Thüringer und ihre Welt*, Dresden 1973; Gregorii episcopi Turonensis *Historiarum libri X*, MGH, *Scriptores rerum Merovingicarum*, s. 61 s pozn. 6). Pravdepodobný rodokmeň Bisinovho rodu (králi sú zvýraznení):

⁶⁵ANONYMUS VALESIANUS, pars posterior 12. 70 (vydanie *Consularia Italica*, ed. Th. Mommsen, MGH, AA IX, *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. vol. I*, Berolini 1892, s. 324); IORDANES, *Getica* 297; CASSIODORUS, *Variae* IV. 1; GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* III. 4, FREDEGARIUS, *Chronica* III. 30. K tomu pozri WOLFRAM, H.: *Österreichische Geschichte*, s. 66-67.

až do zániku svojej ríše mali Duringovia s Longobardmi dobré vzťahy, je možné, že sa vďaka svadbe s Ranigundou aj Vacho stal, hoci len nepriamo, Theodorichovým spojencom. Vachovo manželstvo s Ranigundou však netrvalo dlho a nevzišli z neho ani potomkovia. Jeho koniec sa dá vysvetliť dvojako. Buď Ranigunda zomrela prirodzenou smrťou alebo sa jej Vacho vzdal preto, že sa Hermenefrid oženil s Amalabergou a spojil sa s Ostrogótmami, zatiaľ čo Longobardi dávali prednosť spojenectvu s Frankmi. Je možné aj to, že smrť Ranigundy okamžite využil Theodorich a sobáš s Hermenefridom dohodol preto, aby Duringov dostal na svoju stranu. S tým nepochybne súvisí aj smrť Hermenefridových bratov, za ktorými podľa *Gregora* stála „zlá a krutá“ Amalaberga.⁶⁶

Druhou Vachovou manželkou sa okolo roku 519 stala Austrigusa, dcéra gepidského kráľa Elemunda (po 505 – okolo 548).⁶⁷ Ak boli Gepidi ešte stále znepriatelení s Ostrogótmami, bol by to Vachov zásadný politický obrat, ktorý ho nutne doviedol k spojenectvu s Frankmi. Z tohto manželstva sa mu narodili dve dcéry, Visigarda a Valderada (Vuldetrada). Asi okolo roku 530 sa Vacho dohodol s franským kráľom Theuderichom (511 – 533), že ju vydá za jeho syna Theudeberta (533 – 548).⁶⁸ Ich zásnuby sa kryjú s rastúcim franským tlakom na Duringov, a táto časová blízkosť oboch udalostí iste nebude náhodná. O tomto sobáši sa okrem longobardských prameňov zmienil napokon aj *Gregor*. Netušil, či dcéra bola Visigarda, na rozdiel od Longobardov, ktorí dobre vedeli, že Theudebert bol kráľom Frankov. *Gregora* to ani veľmi nezaujímalo a uspokojil sa s údajom, že bola dcérou „nejakého kráľa“ (*cuiusdam regis*). Keď však malo dôjsť k svadbe, objavila sa nepríjemnosť, ktorá by Frankom priniesla veľkú hanbu a mohla zničiť dobré vzťahy s Vachom. Theudebert sa počas jednej vojenskej výpravy okolo roku 533 do južnej Galie zamiloval do Rimanky Deuterie a odmietal sa s Visigardou oženiť. Keď už prešlo sedem rokov od zásnub, začali byť Frankovia nespokojní. Je to dobrý dôkaz, aké bolo pre nich priateľstvo s Longobardmi dôležité. Theudebert nakoniec ich tlaku ustúpil a dal prednosť potrebám štátu pred svojimi citmi.⁶⁹ Deuteriu, s ktorou už mal syna Theudebalda (548 – 555), opustil a oženil sa s Visigardou. Aby sa spojenectvo a najmä Theudebertova vernosť ešte upevnila, Vacho dal svoju mladšiu dcéru Valderadu jeho synovi.⁷⁰ Visigarda však zomrela pomerne mladá a jej smrť padla vhod najmä Theudebertovi, ktorý sa vrátil k Deuterii.

Osud Valderady bol pestrejší. Jej manžel Theudebald vládol iba sedem rokov a po jeho smrti získal jeho časť kráľovstva i manželku jeho prastrýc Chlothar (511 – 561), najmladší Chlodovigov syn. Je to ten istý Chlothar, ktorý sa oženil aj s Radegundou, neterou kráľa Hermenefrida. Dokopy vystriedal pravdepodobne až sedem manželiek. Svadbou s Valderadou však pohoršil cirkev a musel sa jej vzdať. Okolo roku 555 ju prenechal Garibaldovi, bavorskému vojvodovi z rodu Agilolfingovcov.⁷¹ Valderade sa až z tohto posledného manželstva narodil potomok, dcéra Theudelinda, ktorá neskôr zohrala významnú úlohu v dejinách Longobardov. Najprv ju zasnúbili s franským kráľom Childebertom I. (511 – 558), ale oženil sa s ňou až longobardský kráľ Authari (584 – 590), syn kráľa Klefa (572 – 574) z rodu Beleos. Po smrti Authariho sa jej druhým manželom stal Agilulf (590 – 615). Theudelinda prišla do Itálie spolu

⁶⁶GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* III. 4: „uxor iniqua atque crudelis Amalaberga nomen inter hos fratres bellum civile dissimulat“.

⁶⁷Origo gentis Langobardorum 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4.

⁶⁸Origo gentis Langobardorum 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4; GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* III. 20; FREDEGARIUS, *Chronica* III. 38-39. Pozri tiež BÓNA, I.: *Die Langobarden*, s. 233.

⁶⁹GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* III. 27.

⁷⁰Origo gentis Langobardorum 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4; GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* IV. 9; FREDEGARIUS, *Chronica* III. 49.

⁷¹Garibald je prvý po mene známy bavorský vojvoda. GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* IV. 9; FREDEGARIUS, *Chronica* III. 50; Origo gentis Langobardorum 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21. Longobardské pramene Chlothara nespomínajú.

s bratom Gunduoldom,⁷² ktorého syn Aripert (653 – 661) sa stal kráľom Longobardov a založil tak bavorskú (agilolfingovskú) dynastiu. Nie je známe, kedy presne Austrigusa zomrela, jej smrť však predznamovala koniec priateľstva medzi Longobardmi a Gepidmi. Po Elemundovej smrti okolo roku 548 mal nastúpiť jeho mladý syn Ostrogot (Ustrigoth), ale o vládu ho pripravil Turisind (Thorisin, okolo 548 – po 560), možno jeho poručník. Ostrogot utiekol k Longobardom, ktorí v tom čase už boli spojencami cisára a nepriateľmi Gepidov.⁷³

Vachovou poslednou manželkou sa stala Silinga (Salinga), ktorá bola podľa longobardských prameňov dcérou herulského kráľa.⁷⁴ Keďže všetky zhodne uviedli, že po smrti Rodulfa už Heruli nemali kráľa, zdá sa, že jej otcom bol práve on. Až také isté to však nie je, pretože Rodulfa ako jej otca priamo nespomínajú. Z byzantských prameňov tiež vieme, že sa Longobardi, pokiaľ išlo o Rodulfových nástupcov, mýlili. Byzantskí historici *Malalas* a *Theofanes* poznali Greta⁷⁵ a *Prokopios* spomenul ešte ďalších štyroch herulských kráľov. Dokonca aj *Paulus* písal o Sindualdovi, i keď nie ako o kráľovi Herulov. Ak bola Silinga dcérou Rodulfa, je možné, že aj s Risiulfom patrila k tým, ktorí zostali s Longobardmi. Vacho svadbou so Silingou, dcérou mŕtveho kráľa a princeznou zo zničeného kráľovstva, nezískal žiadnych nových spojencov. Dostal však to, čo pre neho znamenalo najviac. Pred rokom 540 sa mu narodil jediný syn.

Vacho zomrel okolo roku 540 a svojmu nedospelému synovi Valtharimu⁷⁶ (Walt(h)ari, Waltarene, Valdarus) zanechal veľkú a mocnú ríšu. Regentskú vládu za Valthariho (540 – 546) získal Audoin z rodu (*fara*) Gausovcov. Audoinovi sa longobardské pramene venovali ešte menej ako Vachovi. *Origo* ho spomína iba v jednej vete, *História codicis Gothani* v troch. Všetko, čo o ňom vieme, vieme iba z tzv. ságy o Turisindovi, ktorú prerozprával *Paulus*.⁷⁷ Ďalšie cenné informácie poskytol *Prokopios*. Podľa *História codicis Gothani* bola jeho matkou Menia,⁷⁸ ktorá sa po smrti svojho manžela kráľa Bisina vydala za niekoho z Gausovcov. Audoin bol tak polovičným bratom Ranigundy, a teda Vachovým švagrom. Je možné, že Audoin prišiel k Longobardom už spolu s Ranigundou. Keďže nie je známe, prečo sa stal poručníkom práve on, rozhodlo možno práve to, že bol najbližší Vachov žijúci príbuzný, samozrejme, okrem Hildiga. Audoin si vzal za manželku Rodelindu.⁷⁹ Čiou bola dcérou, sa nevie. Podľa niektorých bádateľov mohla byť bavorskou princeznou.⁸⁰ Z tohto manželstva sa mu narodil syn Alboin. Že však mal Audoin aj dcéru, sa dozvedáme iba z básne *Widsith*, kde sa hovorí o Ealhilde ako o „Eadwinovej dcére“.⁸¹ Rod Gausovcov vyzerá nasledovne:

⁷²*Origo gentis Langobardorum* 6; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* III. 30 a IV. 48; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 6; FREDEGARIUS, *Chronica* III. 54.

⁷³PROCOPIUS, *De bello Gothico*, IV. 27.

⁷⁴*Origo gentis Langobardorum* 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 21; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4.

⁷⁵MALALAS, *Chronographia XVIII* (vydanie Ioannis Malalae *Chronographia*, rec. L. Dindorf, Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonnae 1831, s. 427-428); THEOPHANES, *Chronographia* 6020 (vydanie Theophanis *Chronographia*, rec. J. Classen, CSHB, Bonnae 1839, vol. I)

⁷⁶*Origo gentis Langobardorum* 4; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 22; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 4; PROCOPIUS, *De bello Gothico* III. 35.

⁷⁷MOISL, H.: *Kingship*, s. 114

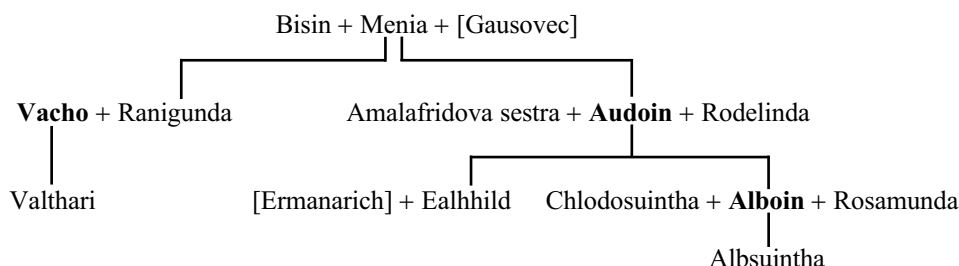
⁷⁸*Historia Langobardorum codicis Gothani* 5; SCHMIDT, L.: *Ostgermanen*, s. 530, 579-580; GRIERSON, P.: *Election and Inheritance*, s. 19.

⁷⁹*Origo gentis Langobardorum* 5; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 27; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 5.

⁸⁰BÓNA, I.: *The Dawn*, s. 26.

⁸¹Widsith 97-98. V básni potulný pevec rozpráva, ako odišiel ku Gótom spolu s Ealhildou (verše 5-8) a zostal u Ermanaricha, ktorý mu dal zlatý náhrdelník (88-92). Túto cennosť dal svojmu pánovi, myrgingskému kniežat'u Eadgilsovi (93-96). Od Ealhildy potom dostal druhý (97-102). SCHMIDT, L.: *Ostgermanen*, s. 574 a 580; MOISL, H.: *Kingship*, s. 115. K identifikácii Ealhildy ako manželky gótskeho kráľa Ermanaricha pozri BRADY, C.: *Innweorud Earmanarices*. In: *Speculum*, Vol. 15, No. 4. (1940), s. 454 s pozn. 2). Ak má byť Ealhild Audoinovou dcérou, je jasné, že nemohla byť družkou Ermanaricha žijúceho v 4. storočí. Môže však ísť o „literárne“ manželstvo, ktoré malo ukázať, že Ealhild je rodom vhodná, aby sa stala manželkou Ermanaricha.

Vojenská história

Regent Audoin zrejme naďalej udržiaval dobré vzťahy s Frankmi, keďže Valthari bol bratom Theudebertovej manželky i manželky jeho syna. Na druhej strane, spojenectvo s Justiniánom asi ochablo, pretože cisárovi sa po zajatí Vítiga zrejme zdalo, že vojna sa skončila a Longobardov už nepotrebuje. Zmena nastala až potom, čo Theudebert porazil a podrobil si Alamánov, Burgundov, Duringov i Vizigótov, a keď asi v roku 545 dostal od Totilu Venetiu, aby naďalej zostal neutrálny.⁸² Keď sa Justinián dozvedel, že sa Audoin (546 – 560) stal novým longobardským kráľom,⁸³ chopil sa príležitosti a získal si jeho podporu vo vojne proti Ostrogótom.⁸⁴ Prečo ale na dohodu s cisárom pristúpil Audoin? Nevieme presne, kedy bezdetný (long. *farigaidus*)⁸⁵ Valthari zomrel a čo bolo príčinou jeho náhlej a predčasnej smrti. Jeho smrťou sa však pretrhlo posledné rodinné puto s Frankmi. Valthari zrejme zomrel prirodzeným spôsobom asi v roku 545 alebo 546, ak by však zomrel až po smrti Theudeberta v roku 548, ktorý nad ním mohol držať ochrannú ruku, nie je vylúčené, že ho o život pripravil Audoin. Ak by jeho smrť vtedy naozaj vzbudzovala pochybnosti, vysvetľovalo by to, prečo sa vzťahy s Frankmi tak rýchlo zhoršili. Audoin, ktorý korunu získal tiež nie celkom zákonne,⁸⁶ si podobne ako Vacho pred zhruba siedmimi rokmi, asi veľmi rýchlo spočítal, od koho získa viac. Keďže ako nový kráľ si musel svoje postavenie upevniť doma i navonok, cisárova ponuka prišla vhod. Za spojenectvo s Audoinom zaplatil Justinián na prvý pohľad pomerne veľa. Longobardom odstúpil východ Norika Mediterranea a západ Panónie medzi Drávou a Sávou.⁸⁷ V skutočnosti to až taká veľká strata nebola, pretože im vlastne dal to, čo nemal. „Daroval“ im iba to, odkiaľ sa už Ostrogóti stiahli a čo ešte neovládali Gepidi alebo neobsadili Frankovia, ktorých ríša v tom čase siahala až k Panónii.⁸⁸ K dohode medzi cisárom a Audoinom mohlo dôjsť kedykoľvek medzi rokmi 543 a 548, teda v čase, keď cisárska armáda v Itálii zažívala najhoršie obdobie. J. Werner⁸⁹ predpokladá, že Theudebert a Elemund zomreli v roku 547 a Justinián uzavrel spojenectvo s Alboinom v roku 547 alebo 548. K tomuto neskoršiemu datovaniu sa prikláňame aj my.

⁸²PROCOPIUS, *De bello Gothico* I. 13, III. 33, IV. 24; HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 127-128.

⁸³Origo gentis Langobardorum 5; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 22; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 5; PROCOPIUS, *De bello Gothico* III. 35.

⁸⁴Keď sa novým franským kráľom stal Theudebald, Justinián sa ihneď pokúsil zlákať ho rovnako, ako Audoina, na svoju stranu, pozri PROCOPIUS, *De bello Gothico* IV. 24.

⁸⁵MALONE, K.: *Agelmund and Lamicho*, s. 320.

⁸⁶PROCOPIUS, *De bello Gothico* IV. 27; BÓNA, I.: *The Dawn*, s. 9-10; TŘEŠTÍK, D.: *Příchod*, s. 269.

⁸⁷PROCOPIUS, *De bello Gothico* III. 33; *Origo gentis Langobardorum* 5; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 22; PAULUS DIACONUS, *Historia Romana* XVI. 20; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 5. K tomu pozri POHL, W.: *Die Langobarden*, s. 29; POHL, W.: *The Empire and the Lombards: Treaties and negotiations in the sixth century*. In: *The transformation of the Roman World vol. I, Kingdoms of the Empire*, Leiden-New York-Köln 1997, s. 88-89.

⁸⁸Epistolae Austrasiacae 20 (vydanie Epistolae III, MGH, Epistolae Merowingici et Karolini aevi I, Berolini 1892); WOLFRAM, H.: *Österreichische Geschichte*, s. 68; WERNER, J.: *Die Langobarden*, s. 11 a 137; HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 128; POHL, W.: *Die Langobarden*, s. 31.

⁸⁹WERNER, J.: *Die Langobarden*, s. 140. Pozri tiež POHL, W.: *The Empire*, s. 89 s pozn. 89).

Zmena politickej orientácie Longobardov po roku 547 alebo 548 bola neskôr ešte poistená sobášom Audoina s dcérou Hermenefrida, ktorý dohodol cisár. Jeho zámer bol jasný. Jej brata Amalafrida o otcovo kráľovstvo pripravili Frankovia a spojenie Bisinovho rodu s longobardským jednoznačne ukazuje, proti komu smerovalo.⁹⁰ Audoinovi potomkovia z tohto manželstva nie sú známi. Po porážke ostrogótskeho kráľa Totilu v roku 552 a ukončení vojny medzi Longobardmi a Gepidmi v tom istom roku sa však vzťahy Longobardov s Gepidmi a Frankmi opäť zlepšili.

Súčasťou mierovej dohody medzi Longobardmi a Gepidmi boli vraždy Hildiga, ktorý sa stále zdržiaval u Gepidov, a Ostrogota žijúceho s Longobardmi.⁹¹ Audoin sa po smrti Hildiga už nemusel obávať, že by niekto spochybnil jeho vládu a vládu jeho syna, a s franským kráľom Chlotharom dohodol sobáš Alboina s Chlodosuinthou.⁹² Z tohto zväzku sa Alboinovi narodila jediná dcéra Albsuintha. Kedy nastúpil Alboin po svojom otcovi, nie je známe. Ak sa dá spoľahnúť na *Paulovu* chronológiu, Audoin zomrel o čosi skôr ako gepidský kráľ Turisind, čo nebolo skôr ako v roku 560.⁹³ Chlodosuintha zomrela asi v roku 567 a Alboin sa mohol rozhliadať po novej manželke. Stala sa ňou Rosamunda, dcéra gepidského kráľa Kunimunda (po 560 – 568), ktorú spoznal možno už v roku 552, keď bol na dvore jeho otca Turisinda, aby uzavreli medzi znepriatelenými kráľovstvami mier. Získal ju však až v roku 567 po víťaznej vojne, ktorej príčinou bol podľa *Theofylakta* práve jej únos.⁹⁴ Alboin nakoniec urobil to isté, čo Vacho zhruba pred 30 rokmi – oženil sa s dcérou mŕtveho kráľa a princeznou zo zničeného kráľovstva. Avšak na rozdiel od Vacha, ktorému sa z tohto manželstva narodil vytúžený syn a následník trónu, Alboin za tento krok zaplatil životom tri a pol roka po príchode Longobardov do Itálie. V roku 572 ho zavraždil Hilmiges s Rosamundou. Jeho smrť je zachytená v prameňoch pomerne dobre, i keď treba povedať, že najmä vďaka dôvodom a okolnostiam, za ktorých ho zabili.⁹⁵

Rosamunda a Hilmiges, ktorému sa nepodarilo stať sa kráľom, zomreli krátko po úteku do Ravenny, kam zobrali aj Alboinovu dcéru Albsuinthu spolu s longobardským kráľovským pokladom. Albsuinthu aj s pokladom potom poslal Longinus, prefekt Ravenny, do Konštantínopola. Jej ďalšie osudy nie sú známe. Nič nevieme ani o Alboinovej sestre Ealhilde. Smrťou Alboina rod Gausovcov vymrel a novým kráľom sa stal Klef, ktorého však po dvoch rokoch vlády stihol rovnaký osud ako Alboina. Po smrti Klefa Longobardi nemali kráľa podľa *Paula* desať rokov, podľa iných prameňov až dvanásť. Vláda vojvodov (*duces*) skončila až korunováciou Klefovho syna Authariho v roku 584.

⁹⁰PROCOPIUS, *De bello Gothico* IV. 25; IORDANES, *Romana* 386 (vydanie *Iordanis Romana et Getica*, ed. Th. Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica*, AA V/1, Berolini 1882); WERNER, J.: *Die Langobarden*, s. 140-142.

⁹¹PROCOPIUS, *De bello Gothico* IV. 27.

⁹²GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* IV. 3 a 41; FREDEGARIUS, *Chronica* III. 65; *Origo gentis Langobardorum* 5; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 27; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 5. K datovaniu pozri SCHMIDT, L.: *Die Ostgermanen*, s. 582-583; HAUPTFELD, G.: *Die Gentes*, s. 131.

⁹³PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* I. 27. K tomu pozri SCHMIDT, L.: *Die Ostermanen*, s. 583; WERNER, J.: *Die Langobarden*, s. 141; BÓNA, I.: *Die Langobarden*, s. 239.

⁹⁴THEOPHYLACTUS SIMOCATTA, *Historiae* VI. 10 (vydanie *Theophylacti Simocattae Historiae*, ed. C. De Boor, Leipzig 1883).

⁹⁵*Origo gentis Langobardorum* 5; PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* II. 28-30; *Historia Langobardorum codicis Gothani* 5; ANDREAS BERGOMAS, *Historia*; GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* IV. 41; FREDEGARIUS, *Chronica* III. 66; AGNELLUS, *Liber pontificalis ecclesiae Ravennatis, De sancto Petro Seniore* XXVIII. 96 (vydanie *Agnelli Liber pontificalis ecclesiae Ravennatis*, ed. G. Waitz, MGH, SS rer. Lang., Hannoverae 1878); *Excerpta Sangallensia* sub a. 571 (*Chron. min.* I, s. 336); *Prosperi Tironis Aquitani auctarii Havniensis extrema* 5 (*Chron. min.* I, s. 43-44); MARIUS AVENTICENSIS, *Chronica* sub a. 572 (vydanie *Marii episcopi Aventicensis Chronica*, ed. Th. Mommsen, MGH, AA IX, *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. vol. II*, Berolini 1894); IOHANNES ABBAS BICLARENSIS, *Chronica* sub a. 573, 1 (vydanie *Victoris Tonnennensis episcopi Chronica*, ed. Th. Mommsen, MGH, AA IX, *Chron. min.* II).

Vojenská história

Hoci boli Longobardi posledným z migrujúcich germánskych kmeňov, v posilňovaní kráľovskej vlády a autority za svojimi susedmi nezaostávali. Aj u nich prebiehal boj o moc, kráľovraždy a uzurpácie. Ako ukazuje aj príklad kráľov Vacha a Audoina, násilné prevzatie trónu porušujúce zaužívané zvyky boli pre ďalší vývoj kráľovstiev prospešné. Nezriedka sa totiž vďaka nim k moci dostali ctižiadostiví králi, ktorí svoju ríšu upevnili či dokonca rozšírili.

P. BYSTRICKÝ: DIE LOMBARDISCHEN KÖNIGE 488 – 572

Der Verfasser beschäftigt sich mit der Geschichte der Lombarden in der Zeit von ihrer Ankunft in den Raum des Mitteldonau gegen 487 bis zum Jahr 572. Er geht vor allem aus lombardischen schriftlichen Quellen aus, die er gegenseitig vergleicht, weist auf die Kongruenzen und Unterschiede hin und ergänzt sie durch Angaben aus dem angelsächsischen Gedicht Widsith, aus fränkischen Chroniken und aus der Schrift des byzantinischen Historikers Procopius. In der Einleitung schildert er den Sieg der Lombarden über die Heruler im Jahre 507, der den Macht- und territorialen Anstieg ihres Reiches ermöglichte.

Der Autor folgt die Schicksale der Könige aus zwei lombardischen Dynastien Lething und Gaus. Er konzentriert sich vor allem auf die Könige Wacho und Audoin: Wach erwarb die Krone durch Gewalt und Audoin verhinderte dem legitimen Nachfolger die Regierung anzutreten. Auf Grund der Quellen untersucht der Verfasser sowohl ihre Herkunft, als auch die Familien- und Verwandtschaftsverhältnisse mit anderen königlichen Geschlechtern und ergänzt oder rekonstruiert ihre Stammbäume. Er beachtet dynastische Eheschließungen, durch die Bündnisse zwischen germanischen Königsreichen und Byzanz entstanden, bestätigt oder befestigt wurden. Obwohl die Lombarden der letzte germanische Wandstamm war, in der Festung der königlichen Macht und Autorität standen sie im Vergleich mit ihren Nachbarn nicht nach. Auch da verlief ein Machtkampf, nicht selten wurde ein König ermordet oder die Macht usurpiert. Wie auch die Beispiele der Könige Wacho und Audoin zeigen, traditionswidrige gewaltsame Machtannahmen waren für die weitere Entwicklung der Königsreiche nützlich. Nicht selten kamen dank solchen Vorgängen ehrgeizige Könige zur Macht, die ihr Reich befestigten oder sogar ausweiterten.

BRATISLAVSKÉ PUŠKÁRSTVO V 16. A 17. STOROČÍ

PAVOL VALACHOVIČ

VALACHOVIČ, P.: Bratislava rifle-men craft tradition in 16. and 17th century. *Vojenská história*, 11, 2, 2007, pp 22 – 36, Bratislava.

The author of the study deals with the fate of the rifle-men in the time of the foundation of the 1. common trade (association) 1. August 1571. He offers a detailed study of each point in the published trade rules, analyzes the conditions of the acceptance of new members, the performance of the masterpieces and the inspection of quality of the work of each master. As it was a common trade of more ironmongery crafts, its members had to have the relationship among individual crafts resolved, e. g.: the election of the trade's-master or manufactured assortment. On the basis of the trade's statuses it is not possible to clarify this part of the intra-trade life. Next the author fills the history with the names of concrete masters, journeymen, apprentices. He follows their fates, migration into the surrounding manufacture of guns, the terms of exams, acceptance as the members of trade. *Military History. Slovakia. Bratislava rifle-men craft tradition in 16. and 17th century.*

Bratislavské puškárstvo, hoci početne nepatrilo k najsilnejším umeleckým remeslám na Slovensku a v Uhorsku, zohralo v dejinách remeselnej výroby i umeleckého prejavu významnú úlohu. Začalo sa rozvíjať od začiatku druhej tretiny 15. storočia, od polovice 17. storočia sa vytvorili inštitucionálne základy samostatnej cechovej výroby puškárskych majstrov, aby na týchto základoch dosiahlo v 18. a v prvej polovici 19. storočia svoj vrchol. V tomto období už patrilo k najvýznamnejším kovospacujúcim umeleckým remeslám nielen na Slovensku a Uhorsku, ale ako ukazujú archívne materiály i diela bratislavských puškárskych majstrov, hralo významnú a rovnocennú úlohu v celej strednej Európe.

V prvom storočí vývoja bratislavského puškárstva sa vytvorili základy tohto špecializovaného remesla a predpoklady pre jeho ďalší úspešný vývoj.

Počas asi sto rokov – od polovice 15. storočia až do polovice 16. storočia sa puškárstvo včlenilo (príp. rozvíjalo) pod vplyvom starších špecializovaných remesiel zvonolejárrov, zámočníkov a jemných mechanikov, ktorí pracovali v hodinárskom odvetví.

Prví puškári pracovali v réžii mesta. Vyrábali zbrane z materiálu, ktoré mesto kupovalo za vlastné peniaze (predovšetkým vo Viedni), kontrolovali zbrane po ich výrobe, ale aj neskôr skúšali a overovali ich kvalitu a vlastnosti (napr. dostrel, aby zistili, kde ich možno najúčinnšie využiť), opravovali ich, alebo ich prerábali na novšie. Mesto im zabezpečovalo suroviny, náradie, poskytovalo im priestory pre výrobu a opravu zbraní, platilo ich z vlastného rozpočtu.

Z tohto prvého obdobia výroby palných zbraní je známych viac ako tridsať puškárov. Niektorí pracovali v službách Bratislavy rok, dva, iní aj niekoľko rokov. Údaje o nich a o ich činnosti sa zachovali predovšetkým v mestských knihách a už boli kvalitne spracované.¹

Približne v polovici 16. storočia sa zo záznamov mestských kníh strácajú údaje o práci puškárov v réžii mesta. Prispeli k tomu predovšetkým zmeny vo vývoji palných zbraní, ktoré sa vynájdením kolieskového zámku a neskôr kresadlového zámku menia z neohrabaných, masívnych a ťažkých kusov na ľahké zbrane použiteľné nielen vo vojnách, ale aj pri poľovačkách.

¹VYČISLÍK, A.: Výrobcovia pušiek v Bratislave v 15. storočí. Zborník Slovenského národného múzea 63, 1969, In: *História* 9, s. 75-87. NEMCOVÁ, Z.: Počiatky puškárskeho remesla v Bratislave. In: *Vojenská história*, 2, 1998, č. 2, s. 87-92. NEMCOVÁ, Z.: Bratislavskí puškári v mestskej societe. In: *Pamiatky a múzeá* 2006, č. 1, s. 30-32.

Nové pušky sa stávajú významným doplnkom šľachticov, symbol ich sociálneho postavenia a nástrojom ich spôsobu života – poľovačky.

K rozvoju puškárstva ako samostatného remesla prispeli v Bratislave aj ďalšie faktory. Jedným z nich bola katastrofálna porážka uhorskej armády v bitke pri Moháči v auguste 1526. Zmenená politická situácia a obsadenie veľkej časti Uhorska, prakticky až po Dunaj, resp. po hranicu slovenských banských miest, ktoré zastavili ďalší postup Turkov, spôsobili, že veľká časť šľachty sa z južných častí Uhorska presťahovala na sever a Bratislava sa stala nielen politickým centrom Uhorska, ale aj sídlom významných uhorských šľachtických rodín. Bratislavskí puškári, a nielen oni, získali významnú časť odberateľov svojich výrobkov, čo výrazne ovplyvnilo kvantitu i kvalitu ich výrobkov.

Druhým faktorom, ktorý výrazne ovplyvnil rozvoj puškárskeho remesla v Bratislave, bola blízkosť Viedne ako sídla Habsburgovcov, ako nových vládcov štátu, ktorého súčasťou sa stalo aj Uhorsko a Slovensko. Puškárske remeslo vo Viedni už v minulom období výrazne ovplyvňovalo výrobu palných zbraní v Bratislave. Teraz tento význam stúpol ešte viac, čo sa prejavilo vo viacerých stránkach.

Jednak to bolo susedstvo významného centra výroby palných zbraní a zvládnutie technologických procesov, ktorých znalosti sa rýchlo šírili aj do Bratislavy. Bratislavskí remeselníci získali vo viedenských puškároch významných kolegov, ktorí im mohli pomôcť alebo ich poučiť.

To sa prejavovalo v tom, že mnohí bratislavskí puškári, ako ukážeme neskôr, sa vyučili u viedenských majstrov. Najmä záznamy viedenského puškárskeho cechu od polovice 17. do polovice 18. storočia dosvedčujú, že asi päťdesiat adeptov puškárskeho remesla sa vyučilo vo Viedni.² Časť z nich sa vracala späť do Bratislavy, kde pôsobili ako majstri puškárskeho remesla.

Zaujímavé je, že viedenski puškárski majstri získavali zo svojich vyučených kolegov aj významnú konkurenciu, resp. v už spomenutých viedenských záznamoch sú zachované správy o tom, že z Bratislavy sa mnohí puškárski majstri zapísali vo viedenskom cechu.

Blízkosť Viedne i skutočnosť, že z Bratislavy sa postupne stáva významné centrum puškárskej výroby (aspoň v rámci Slovenska a Uhorska, príp. v strede Európy) svedčí aj to, že do Bratislavy prichádzajú vyučení majstri z iných oblastí – predovšetkým opäť z Rakúska, ale napr. aj z Nemecka.

Ďalšie storočie rozvoja puškárskeho remesla v Bratislave je teda poznačené budovaním inštitucionálnej základne – vzniku najprv spoločného cechu s príbuznými remeslami (1571), neskôr aj špecializovaného puškárskeho cechu v Bratislave (1661), ale aj rozširovaním a skvalitňovaním výroby palných zbraní, rozširovaním počtu puškárskych majstrov a napokon aj samostatnej puškárskej školy v Bratislave, ktorá pripravovala budúcich puškárskych majstrov od začiatku druhej tretiny 18. storočia až do zániku cechovej organizácie v Uhorsku, a teda aj v Bratislave.

V našom príspevku by sme sa teda chceli zaoberať výrobou palných zbraní v Bratislave v tomto druhom období – od polovice 16. storočia približne do konca 17. storočia. Tomuto obdobiu vývoja puškárskeho remesla v Bratislave nebola ešte vo vedeckej literatúre venovaná dostatočná pozornosť, hoci niektoré pramenné materiály z Viedne sú známe už od polovice 20. storočia.³ Ďalšie údaje sme získali štúdiom v Archíve mesta Bratislavy, kde sa nachádzajú dôležité pramene z rozvoja remeselnej výroby vôbec a z rozvoja puškárskeho remesla zvlášť. Pre nami skúmané obdobie je dôležité aj to, že sú známe (ku koncu skúmaného obdobia) už aj prvé výrobky bratislavských puškárov, ktoré sa zachovali v slovenských i zahraničných múzeách. Máme tak možnosť porovnávať zručnosti a umelecké majstrovstvo bratislavských puškárov s výrobkami ich súčasníkov z iných vyspelých centier puškárskej výroby v Európe.

²K tomu pozri SCHEDELMANN, H.: *Die Wiener Büchsenmacher und Büchschächter*. Wien 1942.

³SCHEDELMANN, H.: *Die Wiener Büchsenmacher und Büchschächter*. Wien 1942. ŠPIESZ, A.: *Štatistik bratislavských cechov*. Bratislava 1978.

INŠTITUCIONÁLNE ZÁKLADY

Ako sme už uviedli, v prvom období výroby palných zbraní pracovali puškárski majstri v službách mesta. Mali tak zabezpečený nielen prístup potrebných surovín (pre výrobu zbraní, ale aj pušného prachu, streliva a pod.), ale zároveň mali zabezpečený aj odber vyrobených zbraní, resp. našli zamestnanie v službách mesta aj pri ďalších servisných činnostiach. Alojz Vyčislík i Zuzana Nemcová, ktorí sa zaoberali týmto prvým obdobím existencie puškárskeho remesla v Bratislave, získali v mestských knihách dostatok údajov o rozsiahlej činnosti puškárskych majstrov v Bratislave.

Práve záznamy o hospodárení Bratislavy ukazujú a dokazujú, že v polovici 16. storočia sa prestávajú uvádzať záznamy o nákupe surovín na výrobu pušiek a ostatného materiálu, potrebného pri ich výrobe a používaní.⁴ Zároveň s tým sa čoskoro objavuje aj doklad o vzniku prvej cechovej organizácie, ktorej súčasťou tvorili aj puškári. Hoci sa osamostatnili spod závislosti od mesta, zároveň potrebovali organizáciu, v rámci ktorej by chránili svoje záujmy a postavenie. Takouto organizáciou sa stal spoločný cech zámočníkov (Schlosser-), puškárov (Büchsen-), hodinárov (Uhr-) a výrobcov závitov (Windenmacher⁵), ktorý vznikol 1. augusta 1571.⁶

Hoci sa teda v druhej polovici 16. storočia začalo prudko rozvíjať puškárske remeslo, nemalo stále dostatok členov na vytvorenie samostatného cechu. Preto sa spojili príbuzné kovospracujúce remeslá, vyrábajúce jemné a zložité mechanizmy, do spoločného cechu. V uvedený deň prišli za vtedajším bratislavským richtárom predstaviteľia bratislavských zámočníkov, puškárov a hodinárov a vyjadrili želanie vytvoriť spoločný cech. Predložili mu na schválenie aj spoločné cechové artikuly (predpisy), v ktorých boli spoločné predpisy a záväzky tak pre každé remeslo, ako aj pre každé remeslo špeciálne.

V cechových artikuloch sa odráža skutočnosť, že cech sa pokladal predovšetkým za náboženskú inštitúciu, resp. za inštitúciu, ktorá sa starala o duchovné záležitosti členov cechu.

V prvom článku predpisov sa členovia cechu zaväzovali, že budú uctievať a sláviť všetky sviatočné dni a predovšetkým 6. novembra na sviatok sv. Leonarda (v štatútoch uvedený ako sv. Lienhardta) sa u svojho cechmajstra zídu všetci majstri, učni a tovariši, aby oslávili svoj cechový deň.

Majster, ktorý nepríde na tento sviatočný deň a neospravedlní sa, bude potrestaný odovzdaním jednolibrovej sviečky, učň a tovariš pollibrovou sviečkou (čl. 2 štatútov).

Aj ďalšie články sa venovali týmto dôležitým otázkam. Ak zomrie niektorý majster, tovariš alebo učň, alebo majstrovo dieťa, cech mu usporiada pohreb so sviecami a až do nasledujúceho piatka členovia cechu zabezpečia sviece v kostole. Ak sa niektorý majster, tovariš alebo učň nezúčastní na pohrebe, bude potrestaný pokutou vo výške jedného funtu vosku (čl. 11).

Ak zomrie (cudzí) tovariš a zostane po ňom nejaké oblečenie, peniaze alebo nejaké iné veci, urobí sa ich súpis, a keď príde nejaký jeho druh alebo priateľ, odovzdajú sa mu tieto veci (čl. 12).

Ďalšie články mali veľký význam pre rozvoj cechu, pretože stanovovali podmienky príchodu cudzích tovarišov, príp. hotových majstrov do Bratislavy. Cech sa totiž neuzatváral pred prichádzajúcimi z cudziny, ale naopak, ako uvidíme neskôr, cudzí majstri, tovariši a učni prispievali k rozvoju cechovej výroby.

Jeden článok cechových predpisov stanovil, že ak by sa chcel v meste usadiť nejaký majster alebo tovariš, musí mať so sebou rodný a výučný list (čl. 3). Ďalší článok určoval podmienky,

⁴NEMCOVÁ, Z.: Bratislavskí puškári v mestskej societe. In: *Pamiatky a múzeá* 2006, č. 1, s. 32.

⁵Takto ich identifikuje Z. Nemcová. E. Nemeskürthyová, ktorá sa v Historickom ústave Slovenského národného múzea venovala pamiatkam slovenských cechov v múzejnej dokumentácii, uvádza, že by to mali byť výrobcovia veterných koruhví.

⁶NEMCOVÁ, Z.: Počiatky puškárskeho remesla v Bratislave. In: *Vojenská história* 2, 1998, č. 2, s. 91; TÁ ISTÁ: Bratislavskí puškári v mestskej societe. In: *Pamiatky a múzeá* 2006, č. 1, s. 32. Cechové predpisy tohto prvého cechu, v ktorom boli organizovaní aj puškári, publikoval ŠPIESZ, A.: *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava 1978, s. 456-459.

za ktorých sa môže záujemca stať majstrom cechu. Každý, kto sa chcel stať majstrom, musel do polroka vytvoriť majstrovské kusy podľa svojej špecializácie. Obyčajne mal vyrobiť zámky na stôl, skriňu alebo dvere. Keď sa mu s božou milosťou podarí zložiť majstrovské skúšky a bude prijatý do cechu, musí zaplatiť omšu a dať na ňu štyri funty vosku a pre majstrov a ich manželky musí vystrojiť hostinu. Ak by to však bol syn niektorého z majstrov, mal byť od poriadania hostiny oslobodený.

Predstavitelia cechu sa starali aj o prípravu novej generácie puškárskych majstrov a prirodzený rozvoj cechovej výroby. Každý majster mohol raz za tri roky prijať do učenia učňa, pričom mohol mať zároveň maximálne dvoch učňov. Majster bol zodpovedný za svojho učňa, dokonca sa mu musel postarať o vhodné oblečenie počas učňovskej doby. Meno majstra, u ktorého sa učeň učil, ako aj nástupný rok, musel byť zapísaný do cechovej knihy. Ak chcel učeň získať výučný list, musel zaplatiť jeden florén (čl. 5).

Cechové predpisy sa starali aj o kvalitu výrobkov svojich majstrov. Ak by bol niektorý mešťan nespokojný s prácou majstra, ktorý preňho robil objednanú prácu, mal prísť za cechmajstrom, a ten bol povinný zvolať ostatných majstrov, ktorí by preverili prácu svojho kolegu. Ak by sa príslušný majster previnil, mal byť potrestaný podľa rozhodnutia ostatných majstrov pokutou. Okrem toho bude musieť vinník každému majstrovi za jeho „námahu“ zaplatiť dva groše (čl. 6).

Každý mesiac dvaja určení majstri kontrolovali každú dielňu a ak našli nejaké výrobky, ktoré nezodpovedali kvalite, mali ich vziať a odnieť k cechmajstrovi. Majster, ktorý sa previnil neporiadnou prácou, bol potrestaný (čl. 7).

Všetci majstri sa museli každý štvrtý rok dostaviť k cechmajstrovi a zaplatiť štvrtýročný poplatok (čl. 9).

Tieto zatiaľ najstaršie známe cechové artikuly cechu, v ktorom boli začlenení aj bratislavskí puškári, poukazujú na to, že bratislavskí puškárski majstri si už boli vedomí svojho významu a dôležitosti, že už mali vysoké sebavedomie, keď sa zaväzovali k rôznym povinnostiam. Zatiaľ ich nepôsobilo v Bratislave dostatočne mnoho, aby si mohli vytvoriť svoj vlastný cech, ale aj v spoločenstve príbuzných remesiel hľadali možnosť, ako sa uplatniť v hospodárskom živote mesta.

Zatiaľ nevieme, ako sa riešili vnútrocechové spory alebo cechový život vôbec. Nevieme, ako sa volil cechmajster a jeho prípadný zástupca, či funkcia cechmajstra nejako pravidelne „rotovala“ medzi jednotlivými remeslami, zlúčenými v cechu.

Takisto nevieme, či napr. puškársky majster mohol „fušovať“ do remesla svojim ostatným druhom. Tak ako boli zámočníci a hodinári vysoko špecializovaní, aj puškárski majstri určite dokázali vyrobiť zámky, používané v príbuzných remeslách a mohlo tak dochádzať k určitým kompetenčným sporom. Pretože však zatiaľ nepoznáme nijaké takéto spory, rôzne vnútorné problémy cechu si asi majstri riešili medzi sebou.

Z článkov cechových predpisov, ktoré sú podobné, ako v iných cechoch, je jasné, že tento spoločný cech sa stal integrálnou súčasťou hospodárskeho a sociálneho života v Bratislave a puškári hrali medzi ostatnými majstrami určite dôstojnú úlohu.

Zuzana Nemcová vo svojej štúdií zhromaždila údaje o štrnástich puškároch, ktorí pôsobili v Bratislave v prvej polovici 16. storočia.⁷ To poukazuje na to, že tu existovala už tradícia puškárskej výroby (hoci zatiaľ v réžii mesta), a že aj títo majstri svojou činnosťou vytvorili predpoklady pre ďalší rozvoj výroby palných zbraní.

Koncom 16. storočia nastala v organizácii spoločného cechu menšia zmena. V roku 1596 boli prijaté štatúty (staro)nového cechu, v ktorom sa zlúčili nožiari, zámočníci, puškári a hodinári. Z bývalého spoločného cechu tak vypadli Windmacheri a nahradili ich nožiari. Inak v obsahu štatútu nenastali výrazné zmeny.⁸

⁷NEMCOVÁ, Z.: Počiatky puškárskeho remesla v Bratislave. In: *Vojenská história* 2, 1998, č. 2, s. 91.

⁸Za informáciu by som sa chcel na tomto mieste poďakovať kolegyni Zuzane Nemcovej, ktorá sa cechovou organizáciou puškárov podrobnejšie zaoberala v spomínaných štúdiách.

NOVÝ CECH (8. JÚNA 1661)

K podstatným zmenám v organizácii cechovej výroby v Bratislave došlo na začiatku druhej polovice 17. storočia. Kvantitatívne i kvalitatívne podmienky vo výrobe pušiek boli na takom stupni rozvoja, že 8. júna 1661 sa vytvoril samostatný cech puškárov.⁹

Oproti predchádzajúcim cechovým predpisom spoločného cechu sú pravidlá samostatného puškárskeho cechu oveľa podrobnejšie a obširnejšie.

V prvom rade je dôležitá skutočnosť, že nové predpisy sú predpismi samostatného cechu puškárov, kde sú uvedené presné predpisy pre puškársku výrobu, na rozdiel od predchádzajúcich cechových štatútov, ktoré konkrétne podmienky existencie puškárov neurčovali. Sú stanovené požiadavky na ukončenie učňovskej doby v podobe požiadaviek na majstrovské kusy, ktoré zodpovedajú zmeneným podmienkam – medzi majstrovskými kusmi sa už priamo a menovite uvádza pár francúzskych pištolí, zatiaľ čo iné požiadavky mohli byť aj v predchádzajúcom období (výroba a výzdoba hlavne).

Ďalšie predpisy boli spoločné pravdepodobne aj pre iné cechy, ale v tomto prípade vidíme, že cechová organizácia zasahovala priamo do vzťahu medzi majstrami, tovarišmi a učňami, určovala, koľko tovarišov a učňov môže mať jeden majster, ale cech sa svojimi predpismi staral aj o to, ako bude pokračovať dielňa v práci po majstrovej smrti.

Takisto boli pravdepodobne spoločné aj niektoré predpisy, ktoré upravovali správanie sa tovarišov a učňov. V niektorých prípadoch sa aj tovariši podieľali spolu so svojimi majstrami pri riadení činnosti cechu, resp. mohli sa podieľať pri hodnotení a prípadnom potrestaní správania sa tovarišov.

Posledná štvrtina 16. storočia a prvá polovica 17. storočia znamenali pre bratislavských puškárov prudký rozmach. Prejavil sa nielen v technickom pokroku, keď knôtové neforemné ťažké zbrane vystriedali ľahšie pol'ovnícke i vojenské pušky s kolieskovým a od polovice 17. storočia aj s kresadlovým zámkom, ale aj v tom, že v roku 1661 predložili puškárski majstri richtárovi Bratislavy nové cechové predpisy samostatného puškárskeho cechu. Nešlo však o cech „büchsenmacherov“ – výrobcov pušiek, ale o cech „büchsenschifterov“ – majstrov, ktorí (podľa odbornej terminológie) len skladali pušky z cudzích súčiastok. Ako však ukazujú cechové predpisy, v Bratislave táto prísne deliaca čiara asi neexistovala, pretože člen puškárskeho cechu musel byť schopný vyrobiť nielen hlavne, ale napr. aj kompletný pár pištolí.

Už úvodná časť cechových predpisov je veľmi zaujímavá, pretože uvádza, že k vtedajšiemu starostovi Bratislavy sa dostavili dvaja majstri, ktorí požiadali o schválenie cechových predpisov. Stalo sa tak 8. júna 1661 a predpisy priniesli na radnicu dvaja puškárski majstri Konrad Wilhelm Ubelhack a Ján Krištof Nüber (Hans Christof Nueber). Založenie samostatného puškárskeho cechu podporili aj puškári „kráľovského slobodného banského mesta Schemnitz“ a „ctihodný a skúsený majster Tobias Hössler z kráľovského dvora“.

Na rozdiel od predpisov predchádzajúceho cechu sa nekladie dôraz na náboženské povinnosti, príp. náboženskú stránku cechovej organizácie. Pravdepodobne sa to pokladalo za takú samozrejmu vec, že sa to nemuselo písať v cechových predpisoch.

Od počiatku však predpisy nového cechu kladú veľký dôraz na členstvo v cechovej organizácii. Hneď v úvode stanovujú cechové predpisy, že ak sa chce stať niekto v Bratislave puškárskym majstrom, musel preukázať svoj počestný pôvod a narodenie písomnými dokladmi a takisto musel dokázať aj svoje vyučenie v remesle (čl. 1 štatútov).

Ak sa chce stať niekto tovarišom puškárskeho remesla v Bratislave, musel sa prihlásiť u najstaršieho majstra a rok potom musel pracovať u niektorého bratislavského puškárskeho majstra. Na záver svojho pôsobenia musel vyrobiť majstrovský výrobok (čl. 2).

⁹NEMCOVÁ, Z.: Počiatky puškárskeho remesla v Bratislave. In: *Vojenská história* 2, 1998, č. 2, s. 91. Cechové predpisy publikoval ŠPIESZ, A.: *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava 1978, s. 371-375.

Ak tovariš neurobí niektorý majstrovský výrobok, musí pracovať u svojho majstra o pol roka dlhšie a urobiť nový majstrovský výrobok.

Predpisy nového cechu už veľmi presne určili podmienky pre to, aby sa niekto mohol stať členom cechu, predovšetkým požiadavky na majstrovské výrobky. Za majstrovské výrobky sa pokladali puškové hlavne, jedna hladká, druhá bohato zdobená, obe s kresacím zámkom, tretím majstrovským výrobkom mal byť pár francúzskych pištolí (čl. 3). Ako uvidíme neskôr pri konkrétnych majstroch, ktorí sa uchádzali o členstvo v cechu, tieto podmienky sa vždy opakovali a vyžadovali (až na výrobu pištolí – pozri nižšie).

Ak niekto skončil svoje učňovské obdobie, musel usporiadať podľa svojich možností hostinu a ak nemal dielňu a náradie, a nechcel opustiť svojho majstra, podaním ruky zložil prísahu a sľúbil bratskú lásku a vernosť, že bude verný a správne sa bude chovať. Tiež musel sľúbiť, že bude poslúchať všetkých starších majstrov, bude dodržiavať cechové pravidlá a nariadenia (čl. 5).

Ak bude dodržiavať tieto pravidlá, bude si môcť zriadiť dielňu popri ostatných majstroch, bude môcť vyrábať a obchodovať so zbraňami (čl. 7).

Majstrov syn mal výhodu v tom, že musel vyrobiť len dva majstrovské výrobky podľa vlastného uváženia (čl. 9). Aj tovariš, ktorý sa oženil s majstrovou dcérou, musí urobiť len dva majstrovské kusy, ale inak musí odpracovať jeden rok tak ako každý iný tovariš (čl. 14).

Ďalšie predpisy sa venovali životu v rámci cechu. Podľa týchto predpisov mohol mať jeden majster len dvoch tovarišov a jedného učňa, ak by nemal učňa, môže mať troch tovarišov. Žiadny majster nesmel odvádzať tovariša, ktorý by pracoval v inom cechu alebo u zámočníkov, inak bude potrestaný (čl. 11).

Ak sa chcel niekto usadiť v Bratislave ako majster, musel najprv tri roky bývať v Bratislave a pracovať u niektorého majstra. Od toho nemohol byť oslobodený ani syn nejakého majstra a ani tovariš, ktorý by sa oženil s vdovou po puškárskom majstrovi. Podmienkou ich prijatia do cechu bolo tiež zhotovenie troch majstrovských kusov, v tomto prípade podľa vlastného uváženia (čl. 13).

Ak zomrie puškársky majster a nezanechá žiadneho tovariša v dielni, vtedy sa musia najstarší majstri postarať o jeho vdovu podľa jej želania a museli do dielne poslať jedného tovariša z niektorej inej dielne. Ak sa chcela vdova starať o dielňu a ak prišiel do mesta nejaký cudzí tovariš, potom jej dielňa mala prednosť pred ostatnými majstrami a tovariš musel pracovať u nej (čl. 15).

Každé štyri týždne museli dvaja určení majstri obísť všetky puškárske dielne, kontrolovať výrobu a ak v nich našli výrobky, ktoré neboli riadne urobené, majster musel zaplatiť do cechovej pokladnice jeden toliar (čl. 16).

Majstri, ktorí kontrolovali výrobu v jednotlivých dielňach, mali právo potrestať aj majstra, ktorý robil nepovolené fušky.

Cechové predpisy venovali primeranú pozornosť aj tovarišom a učňom. Každý majster musel pravidelne svojich podriadených vyplácať, inak mu hrozil trest (čl. 18). Na druhej strane tovariši museli poslúchať svojich majstrov a nesmeli odmietiť prácu, ktorú im majster uložil. Ak by to odmietli, ostatní majstri a tovariši rozhodli o primeranom treste neposlušného tovariša. (čl. 20)

Ak bol tovariš chorý alebo si potreboval niečo súrme vybaviť, majster mu musel dať voľno, ktoré si však tovariš musel neskôr odpracovať. Inak tovariši nemali nárok na voľný pondelok (čl. 20).

Cechové predpisy stanovovali aj presné platenie cechového poplatku. Každý štvrtý rok museli majstri platiť tri groše do cechovej pokladnice. Ak niekto včas nezaplatil, musel na základe rozhodnutia ostatných majstrov zaplatiť neskôr dvojnásobok poplatku a ak ani tak nezaplatil, hrozil mu (nešpecifikovaný) trest.

Ako vidíme, nové cechové predpisy boli oveľa podrobnejšie, ako cechové predpisy zo 16. storočia, čo je pochopiteľné, pretože v novom cechu sa spojili majstri jedného remesla a požiadavky mohli byť špecifikovanejšie. Umožňujú podrobnejšie sledovať zaradenie majstrov,

tovarišov a učňov do jednej organizácie, spolkový život, ale aj podmienky výroby špecifického remesla.

Konkrétnu situáciu v bratislavskom puškárskom cechu nám však dokresľujú konkrétne záznamy v rôznych materiáloch – v knihe zakúpených majstrov, v knihách viedenského cechu o prijímaní učňov, zakupovaní sa majstrov vo Viedni či o ich odchode, ale aj napr. v knihe majstrov a učňov v Bratislave. V týchto záznamoch sa už stretávame s konkrétnymi menami majstrov, tovarišov a učňov, ich prípadnou migráciou a osudmi.

ZAKÚPENÍ MAJSTRI (AMB CE 444)

Vznik cechov, v ktorých boli aj puškári, resp. po tom, ako si založili vlastný cech, sociálny, politický a hospodársky rozvoj Bratislavy ako centra celého Uhorska po bitke pri Moháči, začali lákať puškárskych majstrov z rôznych častí strednej Európy.

Vďaka dochovaným záznamom o zakúpených puškárskych majstroch, môžeme sledovať ako do Bratislavy prišlo v priebehu necelých šesťdesiat rokov (1628 – 1685) osem puškárskych majstrov.

Ako prvý sa v záznamoch vyskytuje majster Georg Peter Hoffmann, ktorý požiadal o prijatie do puškárskeho cechu a medzi bratislavských mešťanov 10. mája 1655. V zázname je uvedené, že prišiel z Neusiedelu am Sap. Za výsadu stať sa bratislavským mešťanom a puškárskym majstrom musel zaplatiť desať florénov, pričom polovicu sumy zaplatil hneď, zvyšných päť florénov mal zaplatiť neskôr. Ďalší záznam uvádza, že splatil 1,5 florénu a na zaplatenie mu zostáva ešte 3,5 florénu.¹⁰

Nasledujúci puškársky majster, ktorý požiadal o prijatie do puškárskeho cechu v Bratislave, bol Christoph Wenger z Altenburgu.¹¹ Stalo sa tak 24. mája 1663 a asi o rok a pol (27. decembra 1664) požiadal o prijatie do bratislavského cechu aj ďalší majster z Altenburgu Caspar Schmidt.¹² Podobne ako Georg Peter Hoffmann, aj obaja majstri z Altenburgu museli zaplatiť za prijatie do cechu desať florénov, pričom Ch. Wenger v prvej splátke zaplatil 3 florény, C. Schmidt 3,5 florénu. Tieto platby by mohli svedčiť o majetkových pomeroch nových bratislavských majstrov, ktorí určite potrebovali financie na kúpu domov, zriadenie svojich dielní či nákup surovín, potrebných pre výrobu. Preto si aj povinný poplatok rozdelili na niekoľko splátok.

Ďalším puškárskym majstrom, ktorým sa 30. júla 1667 zakúpil v Bratislave, bol Ambrosius Müller zo Somareinu an der Strass.¹³ Podobne ako jeho predchodca P. P. Hoffmann si poplatok rozdelil na dve časti a postupne ho splatil.

Zaujímavú profesionálnu kariéru puškárskeho majstra mal Hans Jakob Schlegemillig (uvádza sa aj v podobe Schlegelmilch). Pochádzal zo Suhlu a Bratislava sa stala preňho len akousi prestupnou stanicou. Nie je vôbec zaznamenaný v zozname zakúpených majstrov v Bratislave, ale 6. novembra 1670 sa zakúpil ako puškársky majster do cechu vo Viedni, pričom sa vo viedenských záznamoch uvádza ako puškársky majster z Bratislavy.¹⁴

Posledným puškárskym majstrom, ktorý sa zakúpil v Bratislave v 17. storočí, bol Hans Christoph Gembel. Pochádzal z Viedenského Nového Mesta (Wiener Neustadt) a v Bratislave sa zapísal 21. septembra 1686. Za svoj vstup do cechu musel zaplatiť už 12 florénov, pričom prvú splátku (6 florénov) zaplatil hneď, ďalšiu (4 florény) 29. mája 1687 a poslednú 1. júna 1688.¹⁵

¹⁰AMB Ce 444 – Register deren hierinnen befindlichen eingekauften Landmeister, Folio 2.

¹¹AMB Ce 444 – Register..., Fo. 4.

¹²AMB Ce 444 – Register..., Fo. 5.

¹³AMB Ce 444 – Register..., Fo. 6.

¹⁴SCHAEDELMANN, H.: *Die Wiener Büchsenmacher...*, s. 34.

¹⁵AMB Ce 444 – Register..., Fo. 9.

Vojenská história

V súvislosti so zakúpenými majstrami 17. storočia by sme chceli uviesť ešte dvoch majstrov, ktorí sa uvádzajú v spomínanom zozname zakúpených majstrov. Tí sa síce zakúpili v Bratislave až v 18. storočí, ale dokresľujú a dopĺňajú zoznam zakúpených majstrov bratislavského puškárskeho cechu.

Pritom o Johannovi Christophovi Lobingerovi, ktorý pochádzal z Rölbu v Rakúsku, môžeme uviesť aj ďalšie údaje. Do bratislavského cechu sa zakúpil 30. apríla 1714 a za svoje prijatie musel zaplatiť tiež 12 florénov. Prvú splátku (4 florény) zaplatil hneď, druhú (8 florénov) zaplatil o mesiac neskôr (31. mája).¹⁶ Tohoto Johanna Christopha Lobingera môžeme takmer s úplnou istotou stotožniť s Johannom Christophom Lobingerom, ktorý bol zapísaný v záznamoch vienského puškárskeho cechu ako učeň 31. mája 1711.¹⁷ A napokon do tretice sa v záznamoch vienského puškárskeho cechu stretávame s Johannom Lobingerom, z Viedne, ktorý bol správcom zbrojnice grófa Josepha Wenzela von a zu Lichtenstein vo Viedni. Dňa 27. júna 1775 odovzdal svoj majstrovský výrobok, 22. augusta 1775 sa stal puškárskym majstrom a v zoznamoch mešťanov sa uvádza až do r. 1788.¹⁸ Aké boli (a či vôbec existovali nejaké) rodinné väzby medzi Johannom Christophom Lobingerom z Bratislavy a Johannom Lobingerom z Viedne, zatiaľ nevieme určiť.

Ako posledného zakúpeného puškárskeho majstra v Bratislave by sme chceli uviesť Johanna Heinricha Helfriga, ktorý sa zakúpil 25. septembra 1718. Pochádzal zo Zellu v Durýnsku a je zaujímavé, že v zoznamoch učňov, ktorí sa učili vo Viedni, sa uvádza niekoľko učňov pochádzajúcich priamo z tohto mesta. J. H. Helfrig prišiel do Bratislavy cez „medzizastávku“ v Altenburgu a za svoje členstvo v cechu musel zaplatiť 25 florénov. Pri jeho mene v knihe záznamov zakúpených majstrov sa neuvádzajú splátky, pravdepodobne celý poplatok zaplatil naraz.¹⁹

NOVÍ MAJSTRI

Zakúpení puškárski majstri z iných častí strednej Európy síce znamenali prínos pre puškársky cech v Bratislave, ale oveľa väčší význam majú puškárski majstri, ktorí robili svoje majstrovské skúšky priamo v Bratislave, a potom sa v Bratislave aj usadili. V Archíve mesta Bratislavy sa nachádza osobitná kniha záznamov o majstrovských skúškach, v ktorej nachádzame záznamy o jedenástich adeptoch puškárskeho remesla.²⁰ V záznamoch sa neuvádza len meno toho, kto sa uchádzal o majstrovské skúšky, ale sa uvádzajú aj predpísané majstrovské kusy, ktoré musí príslušný adept predložiť, termíny, keď požiadal o skúšku a predložil hotové majstrovské výrobky, prípadne pokuty, ktoré boli jednotlivým majstrom uložené za chyby zistené na majstrovských kusoch.

Ako majstrovské kusy sa obyčajne uvádzajú tri výrobky, ktoré musel každý budúci majster predložiť skúšobnej komisii. Boli to dve hlavne (Rohr) a jeden zámok (Schloß). Niekedy sa presnejšie špecifikuje, že hlaveň musí byť šesťhranná²¹ alebo masívna a koľko musí mať

¹⁶AMB Ce 444 – Register..., Fo. 15.

¹⁷SCHDELMANN, Hans: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 49.

¹⁸SCHDELMANN, Hans: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 25-26.

¹⁹AMB Ce 444 – Register..., Fo. 16.

²⁰AMB Ce 444 – Register derer in diesem Buch von A° 1574 enthaltener gestückten Schlosser oder Frimwerker wie auch anderer eincorporierten gestückten Meister (ďalej cistované Register 1575).

²¹Takáto požiadavka sa objavila pri majstrovských skúškach Thomasa Grattlera mladšieho, ktorý robil majstrovské skúšky v r. 1677. Pozri: Pozri napr. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 49. Podobnú požiadavku na šesťhrannú hlaveň uložili skúšobní majstri aj Gašparovi Neumannovi v r. 1680 (Pozri napr. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 50) či Matthiasovi Richtenhammerovi v r. 1685 (Pozri napr. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 54).

vnútorných drážok. Pri zámku sa uvádza predovšetkým to, že zámok (resp. jeho kohút) musí trikrát udrieť.²²

Stanovenie troch majstrovských kusov vychádzalo zo starej praxe ešte spoločného cechu z r. 1571, kde neboli špecifikované výrobky pre puškárskych majstrov a pravdepodobne tu vidíme korene neskorších troch predpísaných majstrovských výrobkov v predpisoch samostatného puškárskeho cechu z r. 1661 (pozri vyššie).

Zaujímavé je, že takmer pri každom novom majstrovi sa uvádza pokuta, ktorú musel zaplatiť za nedostatky, zistené pri jeho majstrovských kusoch. Opakované pokuty nás zvädzajú k domnienke, že to bol akýsi poplatok za prijatie do cechu (okrem úradne stanoveného), ktorý bol určený na pohostenie majstrov cechu. Zároveň to bolo pravdepodobne upozornenie pre nového majstra, aby nebol príliš sebedomý na svoje majstrovstvo a aby svedomito vykonával svoje povolanie.

Je veľmi zaujímavé sledovať, ako rýchlo splnili jednotliví majstri stanovené podmienky. Niektorí majstri predložili majstrovské kusy len niekoľko mesiacov po prihlásení sa na majstrovské skúšky, iným to trvalo aj niekoľko rokov. Christopher Nüpel (alebo aj Nypel), ktorého v zozname majstrov na odborné skúšky nachádzame ako prvého uvedeného, sa prihlásil na skúšky 3. januára 1628 a už o necelé tri mesiace (26. marca 1628) predložil majstrovské výrobky.²³ Thomas Grattler (starší) sa na skúšky prihlásil 21. decembra 1645, majstrovské výrobky predložil komisii o štyri mesiace neskôr 4. apríla 1646,²⁴ podobne aj Thomas Grattler (mladší) predložil svoje majstrovské výrobky o dva a pol mesiaca po požiadaní o majstrovské skúšky.²⁵ Aj u ďalších majstrov, ktorí skladali majstrovské skúšky v Bratislave, trvalo predloženie majstrovských výrobkov obyčajne dva až tri mesiace.

Avšak Martin Hopp sa prihlásil na majstrovské skúšky 30. septembra 1635 a svoje majstrovské výrobky predložil komisii až po takmer troch rokoch 6. júna 1638.²⁶ Viac ako tri roky uplynuli medzi prihlásením sa na majstrovské skúšky a ich splnením aj Bartholomovi Präntlovi – svoju žiadosť predložil 8. októbra 1636 a majstrovské výrobky predložil komisii v decembri 1639.²⁷

Veľmi zaujímavý je osud Michaela Schestela, pôvodom zo Siltau. Dňa 22. júna 1664 sa zapísal na učenie vo Viedni a po skončení učenia sa podobne ako Caspar Neumann usadil v Bratislave, kde sa prihlásil na majstrovské skúšky 9. júna 1675 a už v septembri predložil svoje majstrovské kusy skúšobnej komisii. Pre veľké nedostatky ho však skúšobní majstri potrestali pokutou a majstrovské skúšky zložil až na druhý raz 21. júna 1677, keď majstri s jeho prácou vyjadрили spokojnosť.²⁸

Záznamy o zložení majstrovských skúšok v Bratislave sú dôležité aj z iného pohľadu. Po prvýkrát sa stretávame s tým, že v Bratislave sa začínajú vytvárať (alebo môžeme sledovať vytváranie) pôvodné puškárske rodinné dynastie.

Zrejme je to na osude rodiny Grattlerovcov.²⁹ Ako prvý sa uvádza Thomas Grattler (starší), ktorý, ako sme uviedli, zložil majstrovské skúšky v r. 1646. O tridsať rokov neskôr je v záznamoch uvedený Thomas Grattler (mladší), syn puškárskeho majstra, ktorý skladal majstrovské skúšky v r. 1677. Medzitým sa v záznamoch viedenského puškárskeho cechu uvádza, že po r. 1664 sa vo Viedni zapísal na učenie Dane Grotler, syn majstra z Bratislavy (viď nižšie).

²²Táto požiadavka sa objavuje hneď pri prvom majstrovi Christophovi Nüpelovi, a potom sa opakuje takmer pri každom ďalšom skúšanom. Pozri napr. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 22.

²³AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 22.

²⁴AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 39.

²⁵Na skúšky sa prihlásil 13. júna 1677, majstrovské výrobky predložil 29. augusta 1677. AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 49.

²⁶AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 26.

²⁷AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 27.

²⁸AMB Ce 444 – Register 1575..., Fo. 48.

²⁹V prameňoch sa ich meno uvádza aj ako Grotler, Gradler.

Thomasovi Grattlerovi sa ako puškárskemu majstrovi asi pomerne darilo, pretože v roku 1666 zakúpil dom na Uršulínskej ulici. Tento dom evidujú archívne materiály v majetku rodiny aj v roku 1675 a až v roku 1686 dedičia dom predali.³⁰

Ďalšiu puškársku rodinnú dynastiu založil v Bratislave Caspar Neumann. Pochádzal z Raabu a po 3. marci 1664 sa zapísal na učenie v puškárskom cechu vo Viedni. Po skončení svojho učenia sa presťahoval do Bratislavy a v r. 1680 zložil majstrovské skúšky. Pokračovateľom otcovho remesla bol jeho syn Andreas Neumann, ktorý sa na majstrovské skúšky pripravoval doma a zložil ich v r. 1718. Ako puškár pôsobil v Bratislave až do r. 1743, pričom v r. 1732 zastával aj funkciu cechmajstra.

Ďalšími členmi rodiny boli Franz Neumann, ktorý sa 1. októbra 1747 zapísal na učenie vo Viedni³¹ a Jacob Neumann, syn puškárskeho majstra, ktorý sa učil u bratislavského puškárskeho majstra Johanna Fischera v r. 1735 – 1738.³²

Medzi príslušníkov rodiny môžeme pravdepodobne počítať aj Andreasa Reimanna, ktorý sa na učenie vo Viedni zapísal 15. septembra 1715, pričom je pri jeho mene uvedené, že je synom majstra z Bratislavy,³³ a Mathiasa Weimanna, ktorý sa takisto zapísal na učenie vo Viedni 3. 9. 1697 a takisto má pri mene uvedené, že je synom majstra z Bratislavy.³⁴ Pretože z tohto obdobia nepoznáme iných puškárskych majstrov s podobnými menami, predpokladáme, že išlo o skomolenie mena Neumann (hoci je tu istá pravdepodobnosť, že ich otcovia nemuseli byť puškárskymi majstrami, ale sa mohli živiť iným remeslom).

Aspoň dve generácie nachádzame medzi puškárskymi majstrami aj v rodine Scheffellovcov a Richtenhammerovcov. Michael Scheffel sa prihlásil na majstrovské skúšky 9. júna 1675 a zložil ich už o tri mesiace neskôr. V roku 1728 záznamy viedenského puškárskeho cechu uvádzajú³⁵ na učení vo Viedni akéhosi Augusta Scheffela, ktorý sa narodil v Klösterle, vyučil sa vo Viedni, tu sa aj zakúpil a svoju kariéru zakončil dokonca funkciou cechmajstra (r. 1744). Či a aké rodinné vzťahy existovali medzi bratislavským a viedenským Scheffelom, zatiaľ nevieme.

Tri mesiace prešli medzi prihlásením sa na majstrovské skúšky a ich vykonaním v prípade Matthiasa Richtenhammera (na skúšky sa prihlásil 22. septembra 1685, zložil ich 21. decembra 1685). V záznamoch viedenského puškárskeho cechu nachádzame v r. 1694 údaj o tom, že na učenie sa vo Viedni prihlásil Johann Richtenhammer, syn puškárskeho majstra z Bratislavy.³⁶

Pozoruhodné osudy mali príslušníci rodiny Wacholdovcov (niekedy aj Wacholtovcov alebo Wacholderovcov). V záznamoch viedenského puškárskeho cechu sa ako prvý uvádza v roku 1679 uvádza Daniel Wacholt a o dva roky neskôr, v roku 1681 Hans Wacholt. Obaja pochádzali z Danzigu (dnešné poľské mesto Gdansk).³⁷ Neboli to však prví gdanskí učni. Už pred nimi zaznamenali vo viedenských záznamoch iných ich rodákov, napr. v roku 1674 (?) Paula Georga, v roku 1675 Hansa Christopha či o dva roky neskôr v roku 1677 Jakoba Mayera.³⁸

Hans Wacholt už 16. septembra 1685 požiadal o zloženie majstrovských skúšok v Bratislave a takmer presne o tri mesiace tieto skúšky aj zložil. Stal sa tak právoplatným členom bratislavského cechu. V roku 1708 sa vo viedenskom cechu prihlásil na učenie Johann Gottlieb Wacholt, syn bratislavského puškárskeho majstra.³⁹ A napokon sa na učenie vo Viedni prihlásil

³⁰FEDERMAYER, F.: Rody starého Prešporka. Bratislava: Monada atelier s.r.o. 2002, s. 73 a s. 221.

³¹AMB – Ce 81; SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 56.

³²Lit.: AMB – Ce 81.

³³SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 55; TEMESVÁRY, Ferencz: Pistolen. Feuerwaffen des Ungarischen Nationalmuseums I., Budapest 1988, s. 47.

³⁴SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 46; TEMESVÁRY, F.: Pistolen. Feuerwaffen des Ungarischen Nationalmuseums I., Budapest 1988, s. 50.

³⁵SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 22.

³⁶SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 45.

³⁷SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 41 a 42.

³⁸SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 40- 41.

³⁹SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 48. V záznamoch je uvedený ako Johann Gottlieb Weichholdt.

Vojenská história

v roku 1722 aj Johann Daniel Wacholt, syn puškárskeho majstra.⁴⁰ Tento Johann Daniel sa v r. 1724 stal mešťanostom Bratislavy a plne sa zapojil do činnosti bratislavského puškárskeho cechu. Máme tak možnosť sledovať prakticky tri generácie puškárskych majstrov, ktorých činnosť bola spojená s pôsobením v Bratislave.

Osudy rodiny Wacholtovcov sa však ešte nekončia. V roku 1732 sa prihlásil do učenia Johanna Daniela Wacholta Johann Georg Wacholt z Moravy z Mikulova. Bol to syn puškárskeho majstra. Pravdepodobne sa jeho otec alebo starý otec Daniel Wacholt, ktorý sa vyučil vo Viedni, nevrátil podobne ako jeho brat do Danzigu (Gdanska), ale usadil sa na Morave, kde založil vlastnú puškársku dynastiu a potomok tejto dynastie prišiel na učenie k svojmu príbuznému do Bratislavy. Jeho učenie malo trvať tri roky, ale v záznamoch bratislavského puškárskeho cechu nie je uvedené, kedy a či vôbec svoje učenie skončil.⁴¹

Z uvedených údajov vyplýva, že v Bratislave sa už v 17. storočí vytvorila vlastná tradícia prijímania cudzích majstrov, ale aj výchova puškárskych majstrov vlastnými silami. Takíto majstri, odchovaní v Bratislave, cítili oveľa väčšiu zodpovednosť voči cechu, v ktorom sa vyučili, a po zložení majstrovských skúšok sa stali jeho plnoprávnymi členmi, pričom sa neskôr podieľali na príprave a výchove vlastného puškárskeho dorastu. Začali sa vytvárať aj prvé puškárske dynastie v Bratislave, ktorých pôsobenie môžeme sledovať v priebehu desiatok rokov. Vyvrcholením ich činnosti bolo pôsobenie v Bratislave v 18. storočí.

Zoznam majstrovských skúšok v Bratislave

Meno	Prihlásenie	Splnenie
Christoph Nypel	3. 1. 1628	26. 3. 1628
Martin Hopp	30. 9. 1635	6. 6. 1638
Bartholome Pränzl	8. 10. 1636	?? 12. 1639
Joseph Klingelmeyer	8. 12. 1638	??
Thomas Grattler	21. 12. 1645	4. 4. 1646
Martin Litzinger	5. 7. 1646	14. 10. ????
Michael Scheffel	9. 6. 1675	14. 9. 1675 – 21. 6. 1677
Thomas Grattler Jun	13. 6. 1677	29. 8. 1677
Caspar Neuman	7. 4. 1680	23. 6. 1680
Matthias Richtenhammer	22. 9. 1685	21. 12. 1685
Hanns Wacholder	16. 9. 1685	18. 12. 1685

Z BRATISLAVY DO VIEDNE

Budovanie cechovej organizácie puškárov v Bratislave, príchod cudzích hotových majstrov z iných miest strednej Európy či systém prípravy vlastných puškárskych majstrov v Bratislave, svedčia o tom, že sa puškárstvo v 17. storočí rozvíjalo a vyvíjalo na pomerne vysokú úroveň. Pre toto tvrdenie máme aj ďalší argument: z Bratislavy odišli do Viedne viacerí majstri, ktorí sa v centre habsburskej monarchie zakúpili ako majstri a naďalej pôsobili tu. To svedčí o tom,

⁴⁰SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 52. Stalo sa tak 12. júla 1722.

⁴¹AMB Ce 444.

že sa prinajmenšom vyrovnali svojim viedenským kolegom a dokázali sa uchytiť v prostredí silnej konkurencie.

Zaujímavým faktom je však skutočnosť, že to boli tzv. Büchsenmacheri (alebo Büchsenmacheri), teda majstri, ktorí montovali zbrane z cudzích súčiastok. V Bratislave sa týmto pojmom, ako sme videli v stanovách cechu z r. 1661 (viď vyššie) pôvodne označovali puškári, ktorí dokázali vyrobiť celé palné zbrane – pušky či pištole.

Ako prvého zakúpeného majstra z Bratislavy vo Viedni sme už spomínali Hansa Jakoba Schlegemilliga, ktorý pochádzal zo Suhlu, prišiel do Bratislavy a napokon 6. novembra 1670 odišiel do Viedne.

O sedem rokov ho nasledoval Jakob Wander, ktorý sa vo Viedni zakúpil 6. júna 1687, a o rok neskôr to bol tretí bratislavský puškár Gottfried Dörring. Ten sa zakúpil vo Viedni 26. augusta 1688. V domácom puškárskom a bratislavskom prostredí sa vyučil aj Paul Dörring, syn Gottfrieda Dörringa⁴². Paul Dörring zostal v Bratislave aj po otcovej smrti a pôsobil tu ako puškár. Až 31. júla 1714 sa vo Viedni zakúpil aj on. Medzitým jeho matka, resp. vdova po Gottfriedovi Dörringovi, predala v r. 1710 ovocnú záhradu, ktorá ležala v blízkosti dn. Radlinského ulice v Bratislave.⁴³ Bola to pravdepodobne príprava rodiny na odchod do Viedne.

Napokon posledným bratislavským puškárskym majstrom na konci 17. a na začiatku 18. stor., ktorý sa zakúpil vo Viedni, bol Georg Bauer. Stalo sa tak 25. júna 1702.⁴⁴ Zatiaľ nevieme, aká súvislosť je medzi jeho zakúpením sa vo Viedni a tým, že už v r. 1708 pôsobil vo Viedni Johann Josef Bauer.⁴⁵

NOVÁ GENERÁCIA (UČNI) NA UČENÍ VO VIEDNI

Avšak najväčším výrazom kontinuity puškárskeho remesla v Bratislave je skutočnosť, že vo Viedni sa v 17. storočí vyučilo viac ako desať učňov, ktorí pochádzali z Bratislavy alebo ktorí po vyučení v Bratislave pôsobili.

Prvý učeň, ktorý pochádzal z Bratislavy, bol Hans Georg Hofmann.⁴⁶ Radi by sme ho spojili s menom bratislavského puškárskeho majstra Georga Petra Hoffmanna, ktorý požiadal o prijatie do puškárskeho cechu a medzi bratislavských mešťanov 10. 5. 1655 (viď vyššie). Problémom je však skutočnosť, že keď sa 21. 8. 1661 zapísal do viedenského puškárskeho cechu, pri jeho mene sa neuvádza, že by bol synom puškárskeho majstra. Preto bližší rodinný vzťah medzi oboma týmito osobnosťami zostáva v hypotetickej rovine, prípadne ho neskorší výskum odmietne.

V roku 1661 (presnejšie 18. 10.) sa do viedenského puškárskeho cechu zapísal na učenie aj ďalší Bratislavčan Johann Schwärtzel a pravdepodobne v tom istom roku aj Stefan Has. O tri roky neskôr (3. 3. 1664) sa do viedenského cechu zapísal na učenie aj tretí Bratislavčan Hans Kropp. Pri všetkých troch mládencoch zatiaľ nevieme, z akých sociálnych vrstiev a rodinných pomerov pochádzali, prečo sa zapísali do učenia u viedenských puškárov, ani čo sa s nimi po vyučení stalo.

Až pri piatom učňovi záznamy viedenského puškárskeho cechu uvádzajú, že po r. 1664 sa do učenia vo Viedni zapísal Dane Grotler, syn majstra z Bratislavy.⁴⁷ Sme presvedčení, že patrí

⁴²U svojho otca sa vyučil 22. augusta 1704. SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 35.

⁴³DUKA, N.: K histórii robotárne a jej budovy v Bratislave. Bratislava 4, 1969, s. 169.

⁴⁴SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 34. V 18. storočí sa vo Viedni zakúpilo ešte ďalších deväť puškárskych majstrov, ale to už je mimo časový rámec našej práce.

⁴⁵SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 18.

⁴⁶SCHEDELMANN, H.: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 37.

⁴⁷SCHEDELMANN, Hans: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 39.

do rodiny Grattlerovcov (ako meno uvádzajú bratislavské záznamy), ktorých dvoch členov sme už uvádzali ako majstrov, ktorí skladali majstrovské skúšky v Bratislave. Zatiaľ však nevieme, v akom rodinnom vzťahu boli obaja spomínaní majstri Grattlerovci a Dane Grotler.

[[Časová postupnosť nás zvädza k tomu, aby sme za najstaršieho z dynastie Grattlerovcov pokladali Thomasa Grattlera Staršieho, jeho synom by bol Dane Grotler (= Grattler) a vnukom Thomas Grattler Mladší. Avšak rozdiel rokov medzi Danem Grotlerom a Thomasom Grattlerom je príliš malý a vzbudzuje pochybnosť o vzťahu otec-syn.]]

V súvislosti s Danem Grotlerom a jeho vzťahom k dvom spomínaným Grattlerovcom je zaujímavé, že v roku 1694 sa do učenia k puškárom vo Viedni zapísal aj Johann Richterhammer, pri ktorého mene Kniha učňov uvádza, že je to syn majstra z Bratislavy.⁴⁸ S menšími pochybnosťami ho môžeme spojiť s Matthiasom Richtenhammerom, ktorý zložil majstrovské skúšky v roku 1685. Znamenalo by to totiž, že keď skladal majstrovské skúšky, už mal založenú rodinu a syna, ktorý sa o deväť rokov neskôr prihlásil do učenia vo Viedni.

Osudom viacerých členov rodiny Wacholdovcov a ich vzťahom k Viedni a Bratislave sme sa zaoberali vyššie, takže teraz im už nevenujeme pozornosť.

Napokon zostávajú ešte traja učni pôvodom z Bratislavy. Podobne ako u niektorých predchádzajúcich bratislavských učňoch, ani pri Christophovi Hobachovi a Georgovi Zwichowitzovi nemáme zatiaľ ďalšie záznamy. Posledný učeň z Bratislavy nás príbuznosťou svojho mena zvädza k tomu, že ho pokladáme za člena rodiny Neumanovcov. Blízkosť písania mena Weimann a Neimann či Neumann nie je vo vtedajšom období nič výnimočné a našu domnienku potvrdzuje aj skutočnosť, že pri mene Matthiasa Weimanna~Neumanna je uvedené, že je synom majstra z Bratislavy. To by znamenalo, že jeho otcom by bol Caspar Neuman, ktorý zložil majstrovské skúšky v bratislavskom cechu v roku 1680. Aj časová vzdialenosť je dostatočná na to, aby Matthias bol Casparovým synom.

Záznamy o bratislavských učňoch vo viedenskom puškárskom cechu sú veľmi dôležité pre poznanie vývoja bratislavského puškárskeho cechu. Svedčia o tom, že viacerí bratislavskí mládenci mali záujem vyučiť sa u (zatiaľ) vyspelejších puškárskych majstrov vo Viedni a s veľkou pravdepodobnosťou sa potom vracali do rodného mesta. Viedeň sa tak stávala základňou učenia synov bratislavských mešťanov a zárukou prirodzeného vývoja puškárskeho remesla aj v Bratislave.

Prípád bratov Wacholdovcov zároveň poukazuje na to, že aj keď pochádzali zo vzdialeného poľského Danzigu (Gdaňska) a vyučili sa vo Viedni, Bratislava im poskytovala dostatočné možnosti pre ich profesionálnu existenciu. Zatiaľ nie príliš presvedčivé dôkazy o Hansovi Georgovi Hofmanovi, Dane Grotlerovi~Grattlerovi a Matthiasovi Weimannovi~Neumannovi by svedčili aj o cieľavedomej politike budovania dorastu puškárskeho remesla v Bratislave výchovou synov puškárskych majstrov z Bratislavy v staršom a vyspelejšom cechu cisárskeho mesta.

Bratislavskí učni vo viedenskom cechu

- 21. 8. 1661Hans Georg Hofman (nemá uvedené, že by bol majstrom syn!)
- 18. 10. 1661Johann Schwärtzel
-Stefan Has
- 3. 3. 1664Hans Kropp
-Dane Grotler, syn majstra z Bratislavy
- 1673.....Thomas Bucher
- 1674 (?).....Michael Geiter

⁴⁸SCHEDLMANN, Hans: Die Wiener Büchsenmacher..., s. 45.

Vojenská história

5. 7. 1681Hans Wacholt (Danzig)
po 1679Daniel Wacholt (Danzig)
27. 8. 1684Christoph Hobach
5. 2. 1690Georg Zwichowitz
1694.....Johann Richtenhammer, syn majstra z Bratislavy
3. 9. 1696/7Matthias Weiman (= Neumann?), syn majstra z Bratislavy

Vývoj puškárskeho remesla v Bratislave v 17. storočí má niekoľko pozoruhodných črt. Dôležité pre tento vývoj bolo to, že v Bratislave už od polovice 15. storočia existovala výroba palných zbraní a takisto potreba palných zbraní na ochranu jedného z najvýznamnejších miest vtedajšieho Uhorska.

Zmena politických pomerov, ktorá viedla k tomu, že Bratislava sa stala hlavným mestom Uhorska a tak prilákala silnú vrstvu uhorskej šľachty vyvolala ďalšiu potrebu kvalitných palných zbraní vojenského charakteru, ale aj výroby zbraní pre zábavu špičky vtedajšej spoločnosti (poľovnícke pušky). To všetko priaznivo vplývalo na hospodársky rozvoj mesta a v súvislosti s tým aj na rozvoj puškárskeho remesla.

V dôsledku rastu výroby palných zbraní sa vytvárala aj inštitucionálna základňa puškárskeho remesla v Bratislave. Najprv spoločný cech, potom už plne samostatný cech s premyslenou štruktúrou cechových pravidiel, ktoré upravovali tak sociálne pomery členov cechu ako aj výrobné zásahy sa priaznivo odrážali v raste počtu vyspelých puškárskych majstrov.

Záznamy o puškárskych majstroch v Bratislave v 17. storočí poukazujú na to, že Bratislava bola atraktívnym ekonomickým priestorom pre už hotových majstrov z iných oblastí strednej Európy. Popri nich však vyrastajú aj domáci majstri, ktorí vytvárajú trvalé základy výroby palných zbraní. Napokon ďalšiu vrstvu predstavujú synovia bratislavských majstrov (či už puškárskych alebo snáď aj iných), ktorí sa učili či už v Bratislave alebo vo Viedni. Uzatvára sa tak celý systém pôsobenia a generačnej obnovy puškárskej výroby v Bratislave a zároveň sa vytvárajú základy pre pôsobenie puškárskeho cechu v Bratislave v 18. storočí a v prvej polovici 19. storočia, kedy výrobky bratislavských puškárskych majstrov a pôsobenie bratislavského puškárskeho cechu dosahuje svoj vrchol nielen v slovenských, ale aj uhorských či dokonca stredoeurópskych rozmeroch.

P. VALACHOVIČ: WAFFENSCHMIEDEREI IN BRATISLAVA IN 16. UND 17. JAHRHUNDERT

Die Waffenschmiederei in Bratislava, obwohl sie von ihrer Zählgröße her nicht zu den stärksten Kunsthandwerken in der Slowakei und Ungarn gehörte, spielte in der Geschichte der Kunsthandwerke als auch der Kunststeuerung eine wichtige Rolle. Die Anfänge dieses Handwerkes finden wir am Anfang des zweiten Drittels des 15. Jahrhunderts, von der Hälfte des 17. Jahrhunderts bildeten sich die institutionellen Gründe der selbstständigen Zunftproduktion der Waffenschmiedmeister aus. Auf diesem Grundbau erreichte dieses Gewerbe in dem 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts seinen Höhepunkt. In dieser Zeit gehörte die Waffenschmiederei zu den bedeutendsten eisenverarbeitenden Kunsthandwerken nicht nur in der Slowakei und Ungarn, sondern – wie die Archivquellen und Werke der bratislavaer Waffenschmiedmeister zeigen – spielte eine wichtige und gleichwertige Rolle in ganzem Mitteleuropa.

Die Entwicklung der Waffenschmiederei in Bratislava im 17. Jahrhundert hat einige beachtenswerte Züge. Ein wichtiger Punkt war die Tatsache, dass in Bratislava schon in der Hälfte des 15. Jahrhunderts Schießgewehre produziert wurden und gleichzeitig Schießgewehrbedarf existierte, dennoch Bratislava als ein von den wichtigsten Städten des damaligen Ungarns Schutz benötigte.

Die Änderung der politischen Verhältnisse, die dazu führte, dass Bratislava zur Hauptstadt Ungarns wurde und somit eine starke Schicht des ungarischen Adels anlockte, rief weiteren Bedarf nach qualitätsgerechten Schiessgewehr militärischen Charakters, als auch nach Herstellung von Waffen zum Vergnügen der Spitze der damaligen Gesell-

Vojenská história

schaft (Jagdgewehr) hervor. Die erwähnten Umstände übten einen positiven Einfluss auf die wirtschaftliche Entwicklung der Stadt und in diesem Zusammenhang auch auf die Entwicklung der Waffenschmiederei aus.

Infolge des Produktionsanstieges von Schiessgewehr bildete sich eine institutionelle Grundlage der Waffenschmiederei in Bratislava. Zuerst eine gemeinsame Zunft, später eine ganz selbstständige Zunft mit wohlüberlegter Struktur von Zunftregeln, die sowohl die sozialen Verhältnisse ihrer Mitglieder, als auch die Produktionsmaßnahmen regelten. Die positive Auswirkung der Zunftmitgliedschaft spiegelte sich in dem Zuwachs der Anzahl von reifen Waffenschmiedmeistern.

Anmerkungen über Waffenschmiedmeister in Bratislava in 17. Jahrhundert deuten darauf hin, dass Bratislava ein attraktiver ökonomischer Bereich für schon fertige Meister aus anderen Gebieten Mitteleuropas war. An ihnen vorbei kamen auch einheimische Meister auf, die eine fortdauernde Grundlage der Schiessgewehrproduktion erschafften. Letztlich eine weitere Schicht stellten Söhne der bratislavaer Meister (egal ob Waffenschmied oder vielleicht auch andere) dar, die in Bratislava oder Wien lernten. Es wird hier ein ganzes System der Wirkung und Generationserneuerung der Waffenschmiederei in Bratislava geschlossen und gleichzeitig eine Basis für die Wirkung einer Zunft der Waffenschmied in Bratislava im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts gegründet, als die Produkte der bratislavaer Waffenschmiedmeister und die Wirkung ihrer Zunft ihren Gipfel nicht nur in slowakischem, sondern auch in ungarischem oder sogar mitteleuropäischem Ausmass erreichte.

RUSKÁ DIPLOMACIA NA MIEROVÝCH ROKOVANIACH V TYLŽI V ROKU 1807

JARMILA BOBOKOVÁ

BOBOKOVÁ, J.: Russian diplomacy in the peace negotiations in Tylž in 1807.

Vojenská história, 11, 2, 2007, pp 37 – 47, Bratislava.

The study analyses the peace negotiations in Tylž, Eastern Prussia (current Kaliningrad 's area of Russia) between the Russian tzar Alexander I and the French emperor Napoleon I. The author tried to advance the importance of these negotiations in the complex context of the international foreign policy situation in that period. She briefly outlined the development of the French – Russian relationships after The Great French revolution, as well as the inner policy of Russia. The work zooms in the external factors leading to the subscription of the peace agreement between these countries. The author states that Russia did not lose from the territorial point of view by the subscription. It just had to give up some of its positions in the east Mediterranean. Next she remarked that Napoleon was for the 1.time confronted with the limits of his own alternatives, which Russian had given him. Some of the contemporary politicians already judged that France had not stroke the right direction, especially not in relation to Prussian, which France wished to destroy. Finally, he states that the peace in Tylž led to shaken French position.

Military history. The history of Russia. Russian-French agreement in 1807.

V júli 1807 sa v mestečku Tylža vo východnom Prusku (dnes – Kaliningradská oblasť Ruska), pri rieke Nemen uskutočnilo stretnutie dvoch panovníkov – ruského cára Alexandra I. a francúzskeho cisára Napoleona I.. Stretnutie sa skončilo podpísaním mierovej a spojeneckej dohody medzi obidvomi štátmi. Nie je možné ani pochopiť, ani správne hodnotiť význam tylžských dohôd, ak sa stručne nevrátíme o niekoľko rokov späť – k predchádzajúcim udalostiam.

Veľká francúzska revolúcia zasiahla výrazne do rusko-francúzskych vzťahov. Monarchistické Rusko prerušilo po poprave Ľudovíta XVI. všetky kontakty so svojim bývalým spojencom. Na konci 18. storočia sa už zúčastnilo v dvoch koalíciách európskych monarchií proti republikánskemu Francúzsku.

Na jar 1800, v období vlády Pavla I., nastal obrat v zahraničnej politike Ruska. Bol charakterizovaný roztržkou s Anglickom a rýchlym zblížením s Francúzskom.¹ Konflikt s Anglickom – najväčším obchodným partnerom – však nevyhovoval vplyvným kruhom ruskej aristokracie, podnikateľskej šľachty a obchodníkom. V marci 1801 uskutočnila proanglicky orientovaná skupina v Petrohrade palácový prevrat. Pavol I. bol zavraždený a na trón nastúpil jeho najstarší syn Alexander I.. Nasledujúce obdobie až do Tylžskej dohody prebehlo pod znakom evolúcie kurzu ruskej diplomacie od mierovej dohody s Francúzskom, podpísanej 8. októbra 1801 v Paríži, i obnovenia diplomatických vzťahov, po vstup Ruska do antinapoleonskej koalície, porážky ruských vojsk pri Slavkove v roku 1805 a vypovedania vojny Francúzsku v novembri 1806.²

¹Pozri: STANISLAVSKAJA, A. M.: *Rusko-anglijskije otnošenija i problemy Sredizemnomorja 1798 – 1802*, Moskva 1965, s. 144-155; *Dějiny diplomacie*, Praha : SNPL, 1961, s. 390; SKŘIVAN, A., DRŠKA, V., STELLNER, F.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648 – 1914*. Praha : Institut pro středo-evropskou kulturu a politiku, Praha 1994, s. 114-115.

²Pozri: *Rossijskaja diplomatija v portretach*. Pod. red. A. V. Ignatjeva, I. S. Rybačenka, G. A. Sanina. Meždunarodnyj otnošenija, Moskva 1992, s. 104-106.

Ruská diplomacia sa aktívne zúčastňovala na utvorení štvrtej koalície. Jej základom bola výmena deklarácií, ktorá sa uskutočnila v júli 1806 medzi Alexandrom I. a pruským kráľom Fridrichom Wiliamom III. Znamenala utvorenie tajného spolku medzi obidvomi krajinami a potvrdila rusko-pruské spojenectvo proti Francúzsku.³ V druhej polovici roka 1806 dosiahlo antifrancúzske smerovanie politiky ruského dvora vrchol. 28. novembra podpísal Alexander I. protokol o vyhlásení vojny Francúzsku. Tomu predchádzal vpád francúzskych vojsk do Pruska a rozdrvenie pruských vojsk v dvoch bitkách pri Jene a Auerstädte, obsadenie Berlína a vyhlásenie dekrétov o kontinentálnej blokáde Anglicka. Do konca novembra okupovali Francúzi pruské územie až po Vislu.⁴ V histórii rusko-francúzskych vzťahov Napoleon ešte nebol tak blízko k Ruskému impériu.

V decembri 1806 sa pohla stopäťdesiat tisícová ruská armáda na pomoc obsadenému Prusku. Vojenské operácie sa preniesli do krajín, ktoré Prusku pripadli delením Poľska a neskôr do východného Pruska. Hlavný veliteľ ruských síl L. L. Bennigsen sa dlho vyhýbal rozhodnej bitke, obidve armády boli vyčerpané zimnými presunmi, trpeli nedostatkom potravín, ťažkosti vznikali aj pod vplyvom zlých komunikácií. Až po dvoch mesiacoch, v bitke pri Jílovom, dosiahla francúzska armáda prevahu nad spojenou prusko-ruskou armádou, ale nie úplné víťazstvo. Prusko odmietlo Napoleonovu ponuku separátneho mieru a Bartensteinskou konvenciou z 26. apríla 1807 sa ešte tesnejšie primklo k Rusku.⁵ Odmietnutie ostatných členov štvrtej koalície pripojiť sa ku konvencii a ťažká porážka Ruska pri Friedlande, 14. júna 1807, urobili koniec nádejám na úspech rusko-pruskej koalície.

Pravdepodobne až Friedlandská bitka rozhodla o zmene taktiky zahraničnej politiky Alexandra I.. V okolí cára sa však už dlhší čas prejavovali silné protirečivé nálady. Dovtedajšia politická reprezentácia, ktorá sa koncentrovala väčšinou okolo proanglicky orientovaných „mladých priateľov“ Alexandra I., strácala svoje pozície. Do popredia sa, naopak, dostávali prívrženci mierovej politickej orientácie na Francúzsko, ktorí zastávali názor, že ruská armáda nie je pripravená na vojnu s Napoleonom a bolo by veľmi riskantné pokračovať vo vojenských akciách. Lepšie východisko z existujúcej situácie videli v uzavretí mieru s Francúzskom. K najvýraznejším predstaviteľom tejto línie patrili cárův brat, veľkoknieža Konštantín, gróf N. P. Rumjancev, knieža A. B. Kurakin a štátny tajomník M. M. Speranskij. Títo sa stali tiež novými najbližšími radcami Alexandra I. a postupne obsadili významné pozície na najvyšších miestach vládneho aparátu.⁶

Ešte v predvečer bitky pri Friedlande presviedčal veľkoknieža Konštantín Alexandra I. o nevyhnutnosti okamžite uzavrieť mier s Francúzskom. Odmietal ďalšiu vojnu s odôvodnením, že sa vedie pre cudzie (t. j. pruské) záujmy.⁷ Na druhý deň ráno, 14. júna 1807 (keď ešte nebol známy výsledok stretnutia pri Friedlande), pozval Konštantín k sebe ministra zahraničných vecí A. Ja. Budberga, N. N. Novosiľceva, štátneho predstaviteľa, ktorý plnil dôležité diplomatické úlohy a A. A. Czartoryského, člena Štátnej rady, aby posúdili situáciu (sprevádzali Alexandra I. počas jeho prítomnosti pri ruskej armáde na jar a v lete 1807). Všetci, okrem Budberga,⁸

³GROMYKO, A. A.: Vnešnjaja politika Rossiji XIX i načala XX veka (ďalej VPR), zv. III., Izdatel'stvo političeskoj Literatury. Moskva 1963, Deklarácia Alexandra I. o spojenectve s Pruskom, 24. júla 1806, s. 231-232. Štvrtú koalíciu vytvorili na jeseň 1806 štyri štáty – Anglicko, Prusko, Švédsko a Rusko.

⁴Rossijskaja diplomatija v portretach, ref. 2, s. 106. Pozri SCHOEPS, H. J.: *Preussen*. Geschichte eines Staaten. Hamburg 1981, s. 108-111.

⁵VPR, Rusko-pruská konvencia o spojenectve, 26. apríla 1807, s. 557-564 (vo francúzskom a v ruskom jazyku), MARTENS, F.: *Sobranije traktatov i konvencij zaključennyh Rossijeju s inostrannymi deržavami*, T. VI., S. Peterburg 1883, s. 409-418. Konvencia zaväzovala signatárov: neuzatvárať separátne mier, vrátiť Francúzsko do jeho pôvodných hraníc, napomôcť teritoriálnej obnove Pruska.

⁶K názorovej diferenciacii ruskej spoločnosti pred podpísaním tylžského mieru pozri: VPR, pozn. č. 144, s. 686-692, č. 264, s. 717, č. 404, s. 751, č. 407, s. 752-753.

⁷VPR, pozn. č. 403, s. 750-751.

⁸Uzavretie Tylžského mieru ho prinútilo odísť v septembri 1807 do výslužby.

sa vyjadrili za urýchlené uzavretie prímeria a súhlasili s mierovými rokovaniami. Poukazovali na zlý stav ozbrojených síl, nedostatok vojenských rezerv a celkovú finančnú situáciu Ruska.⁹ V ten istý deň, na obede u veľkokniežat'a, kde boli prítomní A. B. Kurakin a N. N. Novosiľcev, navrhol Konštantín vyslať parlamentárov k Napoleonovi, aby sa vyjasnili jeho ďalšie zámery a podmienky, za ktorých je možné s ním uzavrieť mier.¹⁰ Pripomíname, že rozhovor sa uskutočnil ešte pred príchodom správy o porážke ruskej armády pri Friedlande.

Alexander I. v tomto období ešte váhal nad návrhom uzavrieť prímerie s Francúzskom, hoci jeho najbližšie okolie bolo presvedčené o nevyhnutnosti tohto kroku. Až po správe hlavného veliteľa ruských vojsk L. L. Bennigsen, v ktorej oznamoval vojenský neúspech, a vyslovil presvedčenie o nevyhnutnosti začať rozhovory o prímerí, nezostávalo Alexandrovi I. nič iné ako súhlasiť. Ruská armáda bola rozbitá, vojská ustupovali v chaotickom stave. L. L. Bennigsen upozornil na možnosť prechodu napoleonskej armády na ruské územie.¹¹ Porážka pri Friedlande však bola len jednou, i keď dôležitou z celého komplexu vojensko-diplomatických a vnútropolitických príčin, ktoré mali vplyv na rozhodnutie cára. K nim sa ešte vrátíme.

Aj Francúzi boli vyčerpaní vojnou a priali si mier. Päť dní po bitke pri Friedlande dorazila Napoleonova armáda k Nemenu a zastavila sa na hraniciach Ruskej ríše pri Tylži. Zvyšky ruskej armády sa ešte stihli prepraviť cez rieku. Obidve armády stáli proti sebe oddelené riekou. Napoleon týmto naznačil Alexandrovi I., že nemá ambíciu pokračovať vo vojne a je pripravený na rozhovory. Diktovať podmienky mieru nemohol, lebo protivník síce prehral bitku, ale nebol rozdrvený ako jeho spojenci v predchádzajúcich rokoch. Cisár si snáď prvýkrát prial dosiahnuť rýchle politické riešenie. Uvedomoval si, že širšia vojenská akcia proti Rusku, spojená s dobývaním ruského územia, by vyžadovala dôkladnejšiu vojenskú prípravu.¹²

Ako sme spomenuli, o ťažkej porážke svojej armády sa cár dozvedel z hlásenia Bennigsen. 16. júna 1807 mu odpovedal, že sa rozhodol začať rozhovory o prímerí s Napoleonom, ale len pod podmienkou nedeliteľnosti svojho územia. Oznamoval mu, že bezprostredným vedením týchto rozhovorov poveril knieža D. I. Lobanov-Rostovského.¹³ Poznamenávame, že zatiaľ sa hovorilo len o uzavretí prímeria.

V inštrukciách, ktoré dostal 16. júna 1807 Lobanov-Rostovskij od Alexandra I., sa predpokladá uzavrieť prímerie s francúzskym veliteľstvom na dobu jeden mesiac, ale nenavrhopovať rozhovory o mieri. Je však zaujímavé, že cár splnomocnil knieža vstúpiť aj do rozhovorov o mieri, ale len vtedy, ak o ňom ako prvá začne hovoriť francúzska strana. Pre tento prípad dostal Lobanov-Rostovskij zvláštne inštrukcie.¹⁴ Napokon, nedalo sa pochybovať o tom, že takýto návrh dostane. Napoleon už dávno rozmýšľal o mieri s Ruskom.¹⁵ Rýchlo sa vyvíjajúce udalosti potvrdili správnosť podobných predpokladov.

⁹VPR, pozn. č. 403, s. 751. O protirečeniach vládnucích kruhov Ruska v otázkach zahraničnej politiky pozri: Tamže, pozn. č. 144, s. 686, č. 264, s. 717, č. 404, s. 751, č. 407, s. 752.

¹⁰VPR, pozn. č. 403, s. 751, anotácia dokumentu A. B. Kurakin cárovnej Márii Fiodorovne, 15. júna 1807, s. 611.

¹¹VPR, anotácia dokumentu Hlavný veliteľ ruskej armády L. L. Bennigsen Alexandrovi I., 15. júna 1807, s. 612.

¹²VPR, pozn. č. 407, s. 752, č. 415, s. 760, MANFRED, A. Z.: *Napoleon Bonaparte*, Bratislava, 1974, s. 427.

¹³VPR, anotácia dokumentu Alexander I. hlavnému veliteľovi ruskej armády L. L. Bennigsenovi, 16. júna 1807.

¹⁴VPR, anotácia dokumentu Alexander I. generálporučikovi D. I. Lobanovi-Rostovskému, 16. júna 1807, s. 613, *Rossijskaja diplomatija v portretach*, ref. 2, s. 110.

¹⁵V januári až júni 1807 vyjadril Napoleon niekoľkokrát želanie začať mierové rozhovory s Ruskom. Situácia v západnej Európe bola preňho značne nevýhodná. Alexander I. mal však podmienku, aby na rokovaniach boli prítomní aj zástupcovia Anglicka a Pruska. Keďže podstata Bonaparteho taktiky – dosiahnuť rozkol protifrancúzskej koalície – sa nezmenila, ďalšie rozhovory sa neuskutočnili. Pozri: VANDAL, A.: *Napoléon et Alexandre I-er. L'alliance russe sous le Premier Empire*. V. I. De Tilsit a Erfurt. 6-e édition. Paris 1906. Existuje ruský preklad – VANDAL, A.: *Napoleon i Alexander I. Franko – ruskij sojuz vo vremena Pervoj imperii*. T. I. Ot Tilsita do Erfurta. Perv. s. 6-ogo franc. izdanija. Spb. 1910, VPR, pozn. č. 302, 303, s. 725, pozn. č. 407, s. 752; SIROTKIN, V. G.: *Duel' dvuch diplomatij*. Moskva : Nauka, 1966, s. 59.

Rusko-francúzske rozhovory o prímerí sa začali 19. júna 1807 v Tylži. V súlade s inštrukciami, Lobanov-Rostovskij oznámil, že Rusko nikdy neuzavrie prímerie za podmienok preňho ponížených a navrhol uchovať vtedajšie hranice. Jeho návrh sa nestretol s námietkami francúzskeho predstaviteľa maršala Berthiera, ktorý zdôraznil, že Francúzsko nemá žiadne teritoriálne nároky voči Rusku. Koncom prvého dňa rozhovorov dal Berthier oficiálny návrh podpísať nielen prímerie, ale uzavrieť aj mierovú dohodu. Obsah rozhovorov oznámil Lobanov-Rostovskij hlavnému veliteľovi ruskej armády L. L. Bennigsenovi.¹⁶

Večer toho istého dňa sa prostredníctvom Bennigsenom zoznámil s francúzskymi podmienkami ruský cár.¹⁷ V liste z 20. júna 1807 adresovanom Bennigsenovi vyjadril súhlas s podpísaním prímeria, s podmienkou, že vojská oboch strán zostanú na predošlých pozíciách. Začať rozhovory o mieri považoval za možné len po prímerí.¹⁸

21. júna rozhovory pokračovali a ukončili sa podpísaním dohody o vojnovom prímerí na obdobie jedného mesiaca. Ako písal Lobanov-Rostovskij Alexandrovi I., Berthier ho presviedčal, že Napoleon sa úprimne snaží nielen o mier, ale i o spojenectvo s Ruskom. Okrem toho, pokračovalo knieža, Berthier hovoril o účelnosti osobného stretnutia hláv oboch štátov, ktoré by mohlo viesť k podpísaniu mieru výhodného pre obidve krajiny.¹⁹

Podpísanie prímeria malo vytvoriť vhodné podmienky na ďalšie rokovania a podpísanie konečného mieru. V prípade porušenia prímeria ani jedna zo zainteresovaných strán nesmela obnoviť vojenské akcie skôr ako o mesiac od podpísania dohody. Demarkačná línia bola určená po riekou Nemen. Francúzsko sa zaviazalo, že podpíše prímerie aj s Pruskom a do podpísania tejto dohody sa vyhne vojenskému konfliktu. Ruský cár a francúzsky cisár sľúbili vymenovať splnomocnencov, ktorí podpíšu konečný mier.²⁰

Ruské politické kruhy, reprezentované najmä veľkou časťou cárskej rodiny, ktorá bola proti Rusko-francúzskemu mieru, prijali správu o podpísaní prímeria so značnou nespokojnosťou. Toto politické zoskupenie presadzovalo vojnu s Francúzskom a rusko-pruské spojenectvo. K najzarytejším zástancam tohto politického prúdu patrila cárova matka, Mária Fiodorovna. A. B. Kurakin ju v listoch oboznámil s obsahom rozhovoru s Alexandrom I. v predvečer podpísania rusko-francúzskeho prímeria. Cár v rozhovore uvádzal príčiny, ktoré rozhodli o jeho súhlase uzavrieť prímerie a neskôr mier s Francúzskom. Bolo ich niekoľko. Za hlavný argument Alexander I. považoval výnimočne zložitú situáciu Ruska, ktoré bez pomoci štvrtej koalície nieslo hlavnú ťarchu vojny. Naznačil ťažkú vojenskú porážku. Okolnosti sa tak skomplikovali, že bolo potrebné myslieť predovšetkým na svoju vlastnú záchranu a riadiť sa len záujmami svojho štátu. Armáda niesla obrovské ľudské straty, pomoc zo strany spojencov, v prvom rade Anglicka, chýbala. To všetko znemožňovalo ďalšie vedenie vojenských akcií. Na jeseň 1806 sa ruská armáda ocitla v podstate sama vo vojne na troch frontoch – vo vojne s Perziou (od r. 1804), s Tureckom (od r. 1806) a s napoleonským Francúzskom. Kurakin v liste upozornil cárovu matku aj na zosilnenie profrancúzskych nálad v Poľsku. Poukázal i na to, že v takejto situácii sa tiež A. Ja. Budberg zriekol myšlienky pokračovať vo vojne. Kurakin vyjadril obavu,

¹⁶VPR, anotácia dokumentu Generálporučík D. I. Lobanov Rostovskij Alexandrovi I., 19. júna 1807, s. 614, *Rossijskaja diplomatija v portretach*. Ref. 2, s. 111.

¹⁷VPR, anotácia dokumentu Hlavný veliteľ ruskej armády L. L. Bennigsen Alexandrovi I., 19. júna 1807, s. 614.

¹⁸VPR, anotácia dokumentu Alexander I. hlavnému veliteľovi ruskej armády L. L. Bennigsenovi, 20. júna 1807, s. 615.

¹⁹VPR, anotácia dokumentu Generálporučík D. I. Lobanov-Rostovskij Alexandrovi I., 21. júna 1807, s. 615, *Rossijskaja diplomatija v portretach*, ref. 2, s. 111.

²⁰Dohodu o prímerí ratifikoval Napoleon 22. júna 1807 a Alexander I. o deň neskôr. Výmena ratifikačných listín sa uskutočnila 24. júna 1807 v hlavnom stane ruského štábu.

Prímerie medzi Pruskom a Francúzskom bolo podpísané 25. júna 1807.

Pozri: VPR, Rusko-francúzska dohoda o prímerí z 21. 6. 1807, Tylža, s. 616-617 (vo francúzskom jazyku), s. 617-618 (v ruskom jazyku), Tamže, pozn. č. 408, s. 753, MARTENS, F.: *Sobranije traktatov i konvencij zaključennych Rossije s inostrannymi deržavami*. T. XIII., S. Peterburg 1902, s. 307-309.

že prímerie môže byť nepevné a porušené, pretože obidve strany sa ešte nedotkli otázok súvisiacich s Tureckom.²¹

Už počas rokovaní D. I. Lobanova-Rostovského a maršala Berthiera, 21. júna 1807, hovoril francúzsky predstaviteľ o možnosti osobného stretnutia francúzskeho cisára s ruským cárom.²² Po ratifikácii prímeria aj Alexander I. vyslovil želanie stretnúť sa osobne s Napoleonom. Takéto stretnutie mohlo urýchliť podpísanie mieru. Začala sa teda ďalšia etapa rokovaní – etapa osobných stretnutí obidvoch panovníkov, ktorá trvala temer dva týždne. Rusko očakávalo obrat v zahraničnej politike.²³

Prvé stretnutie obidvoch panovníkov sa konalo 25. júna 1807. Stretli sa na plti s „rokovacou sálou“ uprostred rieky Nemen. Presný obsah rozhovoru, ktorý sa uskutočnil medzi štyrmi očami, zostal neznámy. Všeobecný zmysel besedy obidvoch monarchov na nemenskej plti a v nasledujúcich dňoch v Tylži bol pravdepodobne začlenený do mierovej zmluvy, podpísanej o niekoľko dní neskôr.

Počas rokovaní, ktoré prebiehali v ostrom diplomatickom boji, sa obidvaja monarchovia museli dotknúť aj niekoľkých chůlostivých otázok. Alexandrovou nevyhnutnou podmienkou „zmierenia“ s Francúzskom bolo zachovanie Pruska a požiadavka „voľnej ruky“ v Turecku. Veľké rozpory vznikli aj v otázke spojenectva. Obidve strany dospeli postupne ku kompromisu. V ťažkých podmienkach po bitke pri Friedlande vedel nájsť Alexander I. v rokovaníach s Napoleonom správny tón, aj potrebné argumenty. Zároveň si vedel zachovať postavenie rovnocenného partnera. Napoleon charakterizoval cára, že je „nepochybne najschopnejším zo všetkých vládnucích monarchov, hoci mu chýba vojenské nadanie“.²⁴

Súčasne s rokovaním obidvoch panovníkov prebiehali stretnutia ministrov a vysokých hodnostárov. Za ruskú stranu splnomocnil Alexander I. vedením rozhovorov knieža A. B. Kurakina a generálporučika D. I. Lobanova Rostovského. Francúzsku stranu zastupoval minister zahraničných vecí Ch. M. Talleyrand – Périgord.

Pretože rozhovory v Tylži sa často viedli len vo dvojici, mnohé ich peripetie sa nezachytili na papieri. Všetky doteraz zistené dokumenty v ruských archívoch sa publikovali v III. dieli I. série dokumentov ruského Ministerstva zahraničných vecí – *Zahraničná politika Ruska 19. a začiatku 20. storočia* (Moskva, Vydavateľstvo politickej literatúry 1963). Najdôležitejšie materiály, súvisiace s tylžskými rokovaniami, boli uverejnené aj v Zborníku cárskej ruskej historickej spoločnosti. Bohužiaľ, nie sú mnohopočetné. Ruský historik G. V. Sirotkin, ktorý sa špeciálne zaoberal výskumom rusko-francúzskych vzťahov začiatkom 19. storočia, mal všetky dôvody konštatovať, že vo Francúzsku sa nepublikovali žiadne dokumenty z Tylže, ktoré by približovali „kuchyňu“ týchto rozhovorov.²⁵

²¹VPR, anotácia dokumentov, 2 listy A. B. Kurakina cárovnej Márii Fiodorovne, 22. jún 1807, s. 621, Tamže, pozn. č. 407, s. 752-753. Po Slavkove, na základe Bratislavského mieru z decembra 1805 obsadil Napoleon východné pobrežie Jadranského mora (Kotorskú oblasť, Istriu, Dalmáciu) a mohol tak vykonávať nátlak na balkánske provincie Turecka. V januári 1806 vyhnať Francúzsko z Neapola Bourbonovcov, a tým získalo tiež celé západné pobrežie Jadranu. Na to, aby Napoleon ovládol celé Jadranské more, zostávalo už len vytlačiť ruské posádky z Jónskych ostrovov a Kotorského zálivu. Pozri: *Dejiny diplomacie, ref. 1*, s. 396-397, SKŘIVAN, DRŠKA, STELLNER, ref. 1, s. 117.

²²VPR, anotácia dokumentu Generálporučik D. I. Lobanov-Rostovskij Alexandrovi I., 21. januára 1807, s. 615.

²³Rossijskaja diplomatija v portretach, ref. 2, s. 112. Na rokovania bol pripravený aj pruský kráľ Fridrich Wiliam III.. Čakal na ruskom brehu Nemenu a dúfal, že ho tiež oslovia. Až na naliehanie Alexandra I. bol Napoleon ochotný pozvať ho, ale len na oficiálne recepcie a slávnostné obedy. Na rozhovory ho nepripustil a správal sa k nemu tak pohrdavo, ako to len bolo možné. Ani príchod pruskej kráľovnej Lujzy do Tylže a jej stretnutie s Napoleonom neprineslo želané výsledky pre Prusko. TARLE, J. V.: Napoleon. Praha : Naše vojsko, 1950, s. 194; MANFRED, ref. 12, s. 468; SCHOEPS, ref. 4, s. 111.

²⁴Pozri: TARLE, ref. 23, s. 192-193, MANFRED, ref. 12, s. 430, 473.

²⁵Pozri: SIROTKIN, V.G.: *Duel' dvuch diplomatij*. Moskva : Izdatel'stvo Nauka, 1966, s. 63-112, Rossijskaja diplomatija v portretach, ref. 2, s. 114.

Čo poskytuje analýza nie mnohých zachránených svedectiev? Obsah rozhovorov medzi Alexandrom a Napoleonom s veľkou pravdepodobnosťou približujú dva dokumenty: 1. Projekt inštrukcií predstaviteľom splnomocneným viesť rokovania o uzavretí mieru s Francúzskom, 2. Doplnkový projekt k inštrukciám. Projekt inštrukcií obsahoval pokyny k otázkam, ktoré mali byť predmetom rokovaní ruských splnomocnencov s francúzskou stranou. Vychádzal z aktuálneho zahranično-politického postavenia Ruska. Keď sa v roku 1806 rozhodol Alexander I. obnoviť boj proti rastúcej moci a rozširovaniu hraníc Francúzska, orientoval sa na spojenectvo s Pruskom. Tento, vtedy ešte neporazený, štát bol pomerne dobrou bariérou v postupe Napoleona smerom k ruským hraniciam. Alexander I. tiež veril, dokonca bol do určitej miery presvedčený, že sa Rakúsko pridá k Prusku a Rusku. A nakoniec sa spoliehal na rozhodujúcu pomoc Anglicka, ktoré bolo bezprostredne zainteresované na tom, aby zamedzilo bezhraničnému veľmocenskému rastu Francúzska.

Cárove predpoklady sa nespĺnili. Prusko porazila francúzska armáda a Napoleonovi už nič neprekážalo v ceste na východ, k ruským hraniciam. Rakúsko sa obmedzilo len na neurčité vyhlásenia a zostalo pasívne. Londýnsky dvor bol zaujatý výmenou kabinetu a parlamentnými diskusiami, udalosti na kontinente vnímal ako druhoradé. Sľúbenú finančnú pomoc Rusku a spojeneckej armáde neposkytol v plnom rozsahu. Bonaparte mal výhodu aj v tom, že mohol využiť v boji proti Rusku vojenské zdroje Nemecka, Talianska a všetkých ostatných ním podmanených krajín. Preto cár nakoniec súhlasil s rokovaniami s francúzskou stranou, tým skôr, že nebol nijakými konkrétnymi záväzkami zviazaný ani s Rakúskom, ani s Anglickom.²⁶

Ruskí splnomocnenci mali francúzsku stranu dôrazne oboznámiť s tézou, že cár nemá nároky na Taliansko, Španielsko, Portugalsko, Švajčiarsko, Holandsko a nakoniec ani na nemeckú oblasť. Naopak, Alexander I. žiadal zachovanie pozícií v Konštantinopoli a udržanie ruského vplyvu v oblasti Čierneho mora. Cár bol ochotný vyvieť svoje vojská z Moldavska a Valašska. Stanovil si však podmienku, aby do uzavretia konečného mieru medzi Portou a Ruskom zostali tieto kniežatstvá neutrálne a aby do nich nemali prístup žiadne cudzie vojská. Francúzsko malo byť sprostredkovateľom v urovaní rusko-tureckého konfliktu. Cár súhlasil aj s odvolaním ruských vojsk z Jónskych ostrovov, ak si to bude Francúzsko želať, ale s podmienkou, že si udržia samosprávu.²⁷ Čo sa týka Bokorského zálivu, Alexander I. nebol proti jeho odovzdaniu Francúzom.²⁸

Po vyčíslení rozličných výhod, ktoré mohlo Francúzsko získať z mieru s Ruskom, oznámila ruská strana, aké ústupky očakáva od Napoleona. Otázka, ktorá Alexandra I. zaujímala najviac zo všetkých, sa týkala obnovenia pruského kráľovstva. Cár predpokladal, že francúzska strana nebude súhlasiť, aby bolo Prusko obnovené v hraniciach z roku 1806. Keby sa tento predpoklad potvrdil, cár by bol ochotný uvažovať o utvorení pruskej hranice po Labe. Ostatné územie by spadalo do Napoleonovej sféry. Ako náhradu Prusku by sa snažil vymôcť ekvivalent v Saskom kurfirstve alebo mestá Hannover a Lübeck.²⁹

Už počas rozhovorov s generálporučikom D. I. Lobanovom-Rostovským v júni 1807 (po podpísaní prímeria) navrhol Napoleon rozšíriť západnú hranicu Ruska po Vislu, „darujúc“ Alexandrovi I. východopoľské oblasti spolu s východným Pruskom.³⁰ Ak vychádzame z Projektu inštrukcií, môžeme usúdiť, že na prvom stretnutí Napoleona s Alexandrom I. sa Bonaparte pokúsil zistiť cárov postoj k tejto otázke. Súhlasné stanovisko by znamenalo, že zvyšnú časť poľského územia, predtým patriaceho Prusku, by ovládol Napoleon. Spojením tohto územia so

²⁶VPR, Projekt inštrukcií predstaviteľom splnomocneným viesť rokovania o uzavretí mieru s Francúzskom, s. 754-757.

²⁷V súlade s ustanoveniami konvencie z 21. marca 1800, uzavretej medzi Ruskom a Portou. Tento stav malo garantovať aj Francúzsko.

²⁸VPR, Projekt inštrukcií predstaviteľom splnomocneným viesť rokovania o uzavretí mieru s Francúzskom, s. 756.

²⁹Tamže.

³⁰VPR, anotácia dokumentu Generálporučík D.I.Lobanov-Rostovskij Alexandrovi I., 21. júna 1807, s. 618.

Sliezskom by tak mohol vytvoriť samostatný štát. Alexander I. návrh zamietol. Svoj postoj zdôvodnil tvrdením, že nechce byť spoluúčastníkom na krádeži územia pruského kráľa, s ktorým je spojený zmluvou.³¹ Domnievame sa však, že hlavným dôvodom nebola len obhajoba záujmov Fridricha Wiliama III., ale najmä presvedčenie, že na udržanie európskej rovnováhy je nevyhnutné udržať Prusko ako potenciálnu protiváhu Francúzska. Aby dosiahol zachovanie Pruska, musel ruský cár použiť všetko svoje diplomatické umenie.

Alexander I. predvídal, že francúzska strana navrhne uzavrieť aj spojenectvo medzi Ruskom a Francúzskom. Hoci bol rozhodnutý uzavrieť s Napoleonom mier a dodržiavať povinnosti, ktoré budú z dohody vyplývať, nepovažoval zatiaľ za nevyhnutné zakončiť toto zblíženie uzavretím spojenectva medzi obidvomi štátmi. Nemal dôvod sa domnievať, že by francúzska strana bola schopná uviesť závažné argumenty proti jeho rozhodnutiu, iba ak by Francúzsko sledovalo osobitné zámery, uskutočnenie ktorých by mohlo dosiahnuť takouto cestou. Tieto zámery sa mohli vzťahovať len na Turecko alebo Anglicko.³²

Turecká otázka bola pre Rusko dôležitým problémom z hľadiska budúcej zahranično-politickej orientácie. Preto cár dôrazne žiadal, aby sa vylúčila z predmetu rozhovorov s Francúzskom. Podstatou jeho zámerov bolo uskutočnenie priamych rusko-tureckých rokovaní. Nakoniec ani Napoleon netrval na diskusiách o týchto otázkach, ktoré by mohli narušiť vzájomné vzťahy, a súhlasil s udržaním status quo vo východnej otázke. Je zaujímavé všimnúť si, že na dosiahnutie hlavného cieľa – uzavretia spojenectva s Ruskom proti Anglicku, Napoleon ľahko ustupoval Alexandrovi I. v mnohých prerokovaných problémoch, vrátane východnej otázky.

Pre cára bolo však dôležité zistiť, aké sú budúce zámery Napoleona vo vzťahu k Turecku, či sa bude snažiť o úplné rozdelenie európskych dŕžav Turecka, alebo zamýšľa len čiastočné rozdelenie. Existovalo nemálo príčin, aby si cár neželal úplne vytlačiť Turkov z Európy. Osmanská ríša bola natoľko nepevná a dezorganizovaná, že nemohla byť nebezpečným susedom a súperom Ruska. Narušenie status quo prinášalo so sebou množstvo nepredvídateľných situácií. Rozdelenie bohatých a teritoriálne rozsiahlych provincií Turecka v Európe by mohlo vyvolať ďalšie dlhotrvajúce konflikty. Keby Rusko neovládlo Konštantinopol, jeho pozície v Čiernomorí by boli bezvýznamné. Pri konečnom rozdelení európskeho Turecka by nebolo možné zaoberať sa bez účasti Rakúska a územné rozšírenie tohto štátu nezodpovedalo záujmom Ruska ani záujmom Francúzska. Všetky tieto dôvody nútili Alexandra I., aby sa rozhodne vyslovil proti konečnému rozdeleniu dŕžav Osmanskej ríše. V protiklade s plánmi Napoleona o úplnom alebo čiastočnom delení tureckých provincií, Alexander I. navrhol svoj plán rozdelenia „sfér vplyvu“. Cár neprotestoval proti reorganizácii správy v provinciách, ktoré hraničili s dŕžavami Francúzska a Ruska a mali pre nich osobitný význam. „Sférou vplyvu“ Ruska by tak bolo Moldavsko, Valašsko a Srbsko, „sférou vplyvu“ Francúzska – Albánsko, Dalmácia a Kotorská oblasť. Obidve mocnosti by sa zaviazali nezasahovať do politiky druhej v jej „sfére vplyvu“.³³

Ak mal Napoleon v úmysle oprieť sa o spojenectvo s Ruskom v boji proti Anglicku, tak bolo možné predpokladať, že bude trvať na dvoch požiadavkách – 1. na uzavretí ruských prístavov pre Anglicko, 2. na tom, aby mu Alexander I. pomáhal vplývať na londýnsky dvor a prinútil ho zmierniť pozíciu v otázke neutrality morí a moreplavby. Obidve tieto požiadavky by mohlo Rusko splniť len za cenu roztržky s Anglickom. Preto mali ruskí splnomocnení vyvinúť maximálne úsilie, aby dokázali francúzskych zástupcov presvedčiť, že to v súčasnosti nezodpovedá ani ruským, ani francúzskym záujmom. Alexander I. si dobre uvedomoval silu anglického námorného loďstva. Keby došlo ku konfliktu, ruské námorné sily by boli s anglickými neporovnateľné. V ekonomickom záujme Ruska nebolo ani podieľať sa na kontinentálnej blokáde. V budúcnosti by cár bol ochotný prijať úlohu sprostredkovateľa v urovnaní anglo-

³¹VPR, Projekt inštrukcií predstaviteľom splnomocneným viesť rokovania o uzavretí mieru s Francúzskom, s. 757-759.

³²Tamže; s. 758.

³³Tamže; SIROTKIN, ref. 25, s. 98-99.

francúzskeho sporu. Ruská strana predpokladala, že keby anglická vláda nesúhlasila s navrhnutými podmienkami, Napoleon by sa pokúsil získať na svoju stranu Švédsko a Dánsko. Spojenectvo so severskými krajinami by mohlo byť predpokladom úspechu v konflikte s Anglickom.³⁴

Obidva dokumenty sú pravdepodobne jedným z variantov inštrukcií A. B. Kurakinovi a D. I. Lobanovi-Rostovskému na vedenie mierových rozhovorov v Tylži. Sú písané v prvej osobe, v mene Alexandra I. Kto ich písal, nie je známe. Nie sú datované, ani podpísané a nemajú charakter oficiálnych dokumentov, čo môžeme vysvetliť osobnou účasťou Alexandra I. na rozhovoroch. Tento fakt je možné objasniť aj charakterom samotných tylžských rozhovorov, ktoré sa začali v podmienkach náhleho obratu od vojny k mieru a priateľstvu s Napoleonom a tiež existenciou vážnych nezhôd v ruských vládnucích kruhoch.³⁵ Okrem toho sa dá tiež predpokladať, že Alexander I. nebol úplne presvedčený o priaznivom ukončení týchto rozhovorov, preto nedal dokumentom oficiálnu podobu. Je možné, hoci málo pravdepodobné, že obidva dokumenty boli len variantmi oficiálnych inštrukcií, ktoré sa neskôr stratili po likvidácii vojenského tábora v Tylži. Texty inštrukcií sa našli medzi písomnosťami ministra zahraničných vecí A. Ja. Budberga, no neboli písané jeho rukou. Mohol však byť pri ich zostavovaní. Nie je vylúčené, že na ich príprave sa podieľal aj A. B. Kurakin. Je známe, že Kurakin mal v predvečer podpísania rusko-francúzskeho prímeria dôverný rozhovor s cárom, počas ktorého Alexander I. uviedol dôvody, ktoré ho nútia „priať si mier“.³⁶ V liste Márii Fiodorovne z 30. júna 1807 Kurakin oznamuje, že dostal rozkaz od Alexandra I., aby spolu s D. I. Lobanovom-Rostovským pripravili mierovú dohodu s Francúzskom. V tom istom liste píše, že pracuje nad zostavením „priaznivej dohody“.³⁷

Porovnanie tylžských dohôd so spomínanými dokumentmi je svedectvom, že mnohé tézy Projektu inštrukcií a Doplnkového projektu k inštrukciám sa stali základom podpísaných dohôd.

Korešpodencia medzi Napoleonom a Alexandrom I. v júlových dňoch pred podpísaním mierovej dohody a napokon aj samotný text tylžských dohôd ukazujú, aký široký okruh problémov sa podarilo prerokovať a vyriešiť vzájomne prijateľnou formou za krátky čas. Napoleon v snahe urýchliť podpísanie francúzsko-ruskej mierovej dohody zmenil najmä svoje plány v súvislosti s Pruskom. Alexander I. zrevidoval svoj názor na spojenectvo s Francúzskom a napokon súhlasil aj s podpísaním spojeneckej dohody.³⁸

Základné dokumenty podpísané v Tylži 7. júla 1807 pozostávajú z Rusko-francúzskej dohody o mieri a priateľstve, doplnenej osobitnými a tajnými článkami a Rusko-francúzskej dohody o útočnom a obrannom spojenectve. Za ruskú stranu dohody podpísali A. B. Kurakin a D. I. Lobanov-Rostovskij, za francúzsku stranu Ch. M. Talleyrand. O dva dni neskôr ich ratifikovali obidvaja panovníci.

Dohoda o mieri a priateľstve zaväzovala obidve strany urýchlene prerušiť vojenské akcie. Dohoda stanovila situáciu, ktorá sa utvorila v Európe k momentu jej podpísania. Priznali sa všetky teritoriálne a politické zmeny v západnej Európe, ktoré boli výsledkom dobyvateľských vojen napoleonského Francúzska. Podľa V. G. Sirotkina to bolo „absolútne najväčším víťazstvom napoleonskej diplomacie“.³⁹ Cársky režim musel uznať existenciu Varšavského veľkovevodstva (spojeného personálnou úniou so Saskom), vytvoreného z časti bývalého pruského záboru Poľska. Ako protiváhu si Alexander I. vymohol zachovanie Pruska ako samostatného

³⁴VPR, Projekt inštrukcií predstaviteľom splnomocneným viesť rokovania o uzavretí mieru s Francúzskom, s. 758-759.

³⁵Pozri: VPR, pozn.č. 264, s. 717, pozn.č. 403 s. 750, pozn. č. 407, s. 752.

³⁶VPR, anotácia dokumentu A. B. Kurakin cárovnej Márii Fiodorovne, 22. júna 1807, s. 621.

³⁷Tamže, anotácia dokumentu A. B. Kurakin cárovnej Márii Fiodorovne, 30. júna 1807, s. 629.

³⁸Tamže, anotácie dokumentov Alexander I. Napoleonovi, Tylža, 4. júla 1807, 6. júla 1807, 7. júla 1807, s. 630, 631, Napoleon Alexandrovi I., Tylža, 6. júla 1807, s. 630, pozn. č. 423, s. 762,

³⁹SIROTKIN, ref. 25, s. 101.

štátu, i keď v značne zmenšených hraniciach. Gdaňsk bol vyhlásený za slobodné mesto. Samotné Rusko neutrpelo nijaké územné straty, ale ešte získalo bialystockú oblasť. Varšavské veľkovevodstvo sa dostalo do vazalskej závislosti od Francúzska. Na hraniciach Ruska sa tak vytvorila predná stráž francúzskeho cisára. Vznikom tohto štátneho útvaru postavil Napoleon zároveň prekážku medzi Prusko a Rusko, aby sa nemohli spojiť v prípadnom konflikte proti Francúzsku. Utvorenie Varšavského veľkovevodstva nebolo v súlade so zámermi Alexandra I. V budúcnosti mohlo ľahko prispieť k obnoveniu Poľského kráľovstva, ktoré by si robilo nároky na tie bývalé poľské územia, ktoré získalo Rusko deleniami Poľska. Z pruských dŕžav na západ od Labe utvoril Napoleon nové Vestfálske kráľovstvo, ktorého panovníkom sa stal Napoleonov najmladší brat Jerôme. Petrohrad tiež uznal existenciu Rýnskeho spolku i kráľovské tituly Napoleonových bratov.⁴⁰

Nepodarilo sa úplne vylúčiť zasahovanie Francúzska do východnej otázky. Napoleon sa považoval za sprostredkovateľa pri usporiadaní sporných otázok medzi Ruskom a Tureckom. Rusko malo tiež odvolať svoje vojská z Valašska a Moldavska. Francúzsko sa však zaviazalo, že neobsadí územie týchto kniežatstiev svojím vojskom.⁴¹

V osobitných a tajných článkoch, ktoré tvorili súčasť mierových dohôd, sa Rusko zaviazalo stiahnuť svoje vojská z Kotorského zálivu. Priznalo tiež suverenitu Napoleona nad Jónskymi ostrovmi, za prísľub vojenskej pomoci v prípade, že jeho diplomatická intervencia v Konštantinopoli stroskotá. Po uzavretí mieru s Anglickom mal byť Hannover pripojený k Vestfálsku. Akonáhra sa malo Prusku vrátiť malé územie na ľavom brehu Labe.⁴²

V Rusko-francúzskej dohode o útočnom a obrannom spojení sa ruský cár a francúzsky cisár zaviazali spoločne vystupovať v každom vojenskom konflikte, ktorý by muselo viesť Francúzsko alebo Rusko proti ktorémukoľvek európskemu štátu. Spojenecká dohoda predpokladala v každom konkrétnom prípade určiť osobitnou konvenciou sily, ktoré každá strana použije proti spoločnému nepriateľovi a body, kde tieto sily budú musieť pôsobiť.⁴³ Musíme však poznamenať, že v období platnosti rusko-francúzskej spojeneckej dohody v r. 1807 – 1812 sa neurčili ani sily, ani body pôsobenia a neuzavrela sa vojenská konvencia s týmto účelom.

Ťažkým bol pre Rusko článok, ktorý formuloval požiadavky voči Anglicku. Predpokladalo sa, že ak Londýn neprijme sprostredkovateľstvo Ruska v urovnaní anglo-francúzskeho konfliktu alebo nebude súhlasiť do 1. novembra 1807 s uzavretím mieru, je Rusko povinné prerušiť s ním diplomatické a obchodné vzťahy.⁴⁴ Tento článok, ktorý v konečnom dôsledku znamenal prístupenie ku kontinentálnej blokáde, vážne zasahoval ekonomické záujmy šľachty a obchodných kruhov Ruska, lebo obchodné vzťahy s Anglickom boli oveľa rozvinutejšie ako s Francúzskom. Ale aj tu sa našiel spôsob, vďaka niektorým „dieram“ v dohode, ako zmierniť negatívny dosah. V zmluve sa nič nehovorilo o zásadách uskutočňovania neutrálneho obchodu, ktorý uľahčoval účasť Ruska v kontinentálnej blokáde.⁴⁵

Spolu s Francúzskom sa Rusko malo pokúsiť získať pre kontinentálnu blokádu aj Švédsko, Dánsko a Portugalsko. Tieto krajiny mali uzavrieť anglickým lodiam svoje prístavy a odvolať

⁴⁰Pozri: VPR, Rusko-francúzska dohoda o mieri a priateľstve, Tylža, 7. júla 1807, s. 631-642 (vo francúzskom, aj v ruskom jazyku).

⁴¹Tamže. Roku 1802 bol sultán nútený prijať ruskú kontrolu nad menovaním miestnych vládcov (gospodarov) v Moldavsku a Valašsku. Ruský vplyv v týchto podunajských kniežatstvách, na Kaukaze a vo východnej Anatólii Turkov popudzoval. Napoleonove vojenské úspechy v druhej polovici roka 1805 podnietili Selima III. k rozhodnutiu. Na jeseň 1806 vymenil gospodarov vo Valašsku a Moldavsku bez súhlasu Rusov a uzavrel Úžiny pre cudzie vojnové lode. V novembri 1806 vpadla ruská armáda do podunajských kniežatstiev, sultán odpovedal vyhlásením vojny. SKŘIVAN, A.: Evropská politika 1648 – 1914. Nakladatelství Aleš SKŘIVAN ml., Praha 1999, s. 152.

⁴²VPR, Rusko-francúzska dohoda o mieri a priateľstve, Tylža, 7. júla 1807. Osobitné a tajné články, s. 641-642.

⁴³VPR, Rusko-francúzska dohoda o útočnom a obrannom spojení, Tylža, 7. júla 1807, s. 642-646. (vo francúzskom, aj v ruskom jazyku).

⁴⁴Tamže.

⁴⁵Rossijskaja diplomatija v portretach, ref. 2, s.118.

svojich vyslancov v Londýne. Dalo sa však predvídať, že spomínané krajiny by ťažko mohli s takouto požiadavkou súhlasiť.⁴⁶ Nedala sa vylúčiť aj možnosť napadnutia Ruska zo strany Anglicka a Švédska. Bolo nevyhnutné zabezpečiť od severu hlavné mesto Ruska Petrohrad, ležiace blízko hraníc. Domnievame sa, že pravdepodobne už v Tylži sa nepriamo pripravovalo budúce pripojenie Fínska k Rusku, pre ktoré viedlo Rusko v rokoch 1808 – 1809 neľahkú vojnu so Švédskom.⁴⁷ Pre Rusko znamenalo pripojenie Fínska zaokrúhlenie hraníc na severe a upevnenie prevahy v Baltickom mori.

Čo sa týka Osmanskej ríše, s ktorou bolo Rusko vo vojnovom stave, Napoleon navrhol sprostredkovať ukončenie vojny za podmienok výhodných pre Rusko. Zaviazal sa, že v prípade, ak by turecká vláda nesúhlasila so sprostredkovaním Francúzska v rusko-tureckom konflikte, vystúpi na strane Ruska.⁴⁸ V skutočnosti sa rusko-turecké rozhovory sprostredkované Francúzskom síce skončili 24. augusta 1807 podpísaním dohody o prímerí,⁴⁹ ale vojna s Turkami sa neprerušila. Rusko ju muselo viesť bez akejkoľvek podpory zo strany Francúzska až do roku 1812. V Tylži sa Napoleon dopustil svojej obvyklej vierolomnosti – a to nielen voči Rusku, ale aj voči Osmanskej ríši. Na jednej strane lákal Alexandra I. plánmi na možné delenie tureckých dŕžav v Európe, súčasne však ubezpečoval tureckého sultána o svojom priateľstve a sľuboval, že bude obhajovať nedotknuteľnosť jeho ríše.⁵⁰

Deviateho júla 1807, keď sa ratifikovali rusko-francúzske dohody, bola podpísaná aj rusko-francúzska dohoda o odovzdaní Kotorského zálivu a Jónskych ostrovov Francúzsku. Obsahom dohody boli inštrukcie o stiahnutí ruského vojska z týchto oblastí.⁵¹

Aspoň stručne musíme spomenúť, že v ten istý deň bola podpísaná aj mierová dohoda Francúzska s Pruskom. Bola zostavená narýchlo a povrchno. Pre Berlín mala katastrofálne dôsledky. Ako sme už naznačili, Fridrich Wiliam III. musel dať Napoleonovi k „dispozícii“ svoje územie medzi Labem a Rýnom, ako i poľské územia na východe. Oblasť okolo Cottbusu získalo Sasko. Prusku sa ponechalo „Staré Prusko“, Pomoransko, Brandenbursko a Sliezske. Všetko ostatné sa mu odňalo.⁵² Pritom sa Napoleon postaral o provokáciu proti Prusku. Vložil totiž do štvrtého článku tylžskej dohody vetu, že spomínané štyri provincie sa vracajú Prusku, t. j., že Prusko sa nezotiera definitívne z mapy Európy „z úcty k Jeho veličenstvu cisárovi všetkých Rusov“.⁵³

Mnohí historici vidia v Tylži dohodu o rozdelení sfér vplyvu v Európe. Napoleon sa snažil o dohodu s Alexandrom I. rovnako ako sa v roku 1800 snažil o spojenectvo s jeho otcom Pavlom I. V jeho európskej politike stálo Rusko vždy v extrémnej pozícii – v prvých rokoch ako možný spojenec alebo nakoniec ako osudový protivník. V dobe, o ktorej hovoríme, robil Napoleon všetko preto, aby získal Rusko za spojenca, a tým i posilnil postavenie Francúzska voči jeho hlavnému rivalovi – Anglicku.

Alexander I. považoval mier s Francúzskom a nakoniec aj spojenectvo s ním, v danej situácii za nevyhnutné, najmä preto, že na ďalší boj nemalo Rusko sily. Dobre chápal, že v zložitých podmienkach najlepšou taktikou a tiež stratégiou bude vyčkávanie. Už v Tylži Alexander I. tušil,

⁴⁶VPR, s. 642-644.

⁴⁷17. 9. 1809 bol uzavretý mier vo Frederikshamme, ktorým sa Švédsko zrieklo Fínska až po riekou Torneu a Alandských ostrovov.

⁴⁸VPR, Rusko-francúzska dohoda o útočnom a obrannom spojenectve, Tylža, 7. júla 1807 s. 642-646.

⁴⁹Pozri: VPR, pozn. č. 426, s. 763.

⁵⁰Dejiny diplomacie, ref. 1, s. 400.

⁵¹VPR, Rusko-francúzska dohoda o odovzdaní Kotora a Jónskych ostrovov Francúzsku, Tylža, 9. júla 1807 s. 646-649.

⁵²Pozri: SCHOEPS, ref. 4, s. 111-114.

⁵³VPR, Rusko-francúzska dohoda o mieri a priateľstve, Tylža, 7. júla 1807, s. 638. Prusko sa územne i počtom obyvateľstva zmenšilo temer o polovicu. Muselo sa zaviazat', že sa pripojí ku kontinentálnej blokáde a zaplatí vojnovú náhradu. Všetky dôležité pruské pevnosti mali byť obsadené francúzskymi jednotkami, početný stav pruskej armády nesmel prekročiť 42 000 mužov. Ťažkým bremenom bol pruský záväzok vydržiavať v oklieštenom štáte 150 000 francúzskych vojakov. Pozri: SKŘIVAN, ref. s. 153.

Vojenská história

že nová profrancúzska politika narazí doma na hlboký odpor jednak šľachty, ktorá stále v Napoleonomi videla revolúciu, jednak obchodných kruhov, pretože Anglicko bolo jedným z hlavných zahranično-obchodných partnerov Ruska a tento obchod musel Alexandrovou politikou nutne utpieť a nepriaznivo sa odraziť na ekonomike krajiny. Ale cár zatiaľ nevidel iné východisko. Až začiatkom vojny v roku 1812 tylžské dohody stratili význam.

Ak sa však pozrieme na tylžské rozhovory z hľadiska vtedajšej medzinárodno-politickej situácie a ak zoberieme do úvahy momentálne reálne podmienky, tak musíme priznať, že ruský cár skutočne nemal na výber. V diplomatickom boji proti Francúzsku zostal sám. Treba však poznamenať, že v týchto rozhovoroch vystupoval Alexander I. prvýkrát ako bystrý diplomat a zdá sa, že to bola sféra, v ktorej bol schopný vyrovnat' sa európskym osobnostiam svojej doby. Rusko Tylžským mierom z teritoriálneho hľadiska nestratilo. Muselo sa len vzdať niektorých svojich pozícií vo východnom Stredomorí. Bolo síce nútené urobiť značné ústupky, zachovalo si však samostatnosť v rokovaniach. Obidve vlády si v texte dohodnutých zmlúv ponechali „zadné dvierka“ pre ďalšiu politiku v dvoch bodoch, ktoré ani jedna, ani druhá strana nemali v úmysle plniť a v ktorých boli rozhodnuté robiť politiku vo svojom záujme. Rusko v prípade spojenectva protianglického, Francúzsko v politike protitureckej a v otázke rozdelenia Turecka.

V Tylži bol Napoleon prvýkrát konfrontovaný s limitmi svojich možností, ktoré pred neho postavilo Rusko. Už niektorí významní súdobí politici usudzovali, že Francúzsko sa vydalo nesprávnym smerom, najmä vo vzťahu k Prusku. Keby Napoleon namiesto snahy o jeho zničenie túto mocnosť oslabil a na takom základe ju pripojil k Rýnskemu spolku, stavba, ktorú by sa mu tak podarilo zriadiť, by bola odolnejšia. Mier v Tylži mu to nemohol poskytnúť, ba dokonca prispel k jej otráveniu, lebo jeho podmienky boli tvrdé a prehnané. Ani spojenectvo francúzsko-ruské po Tylžskom mieri nespočívalo na takých pevných základoch, aby mohlo byť trvalé. Záujmy obidvoch veľmoci boli značne odlišné a objektívny vývoj ich musel skôr, či neskôr znova postaviť proti sebe.

J. BOBOKOVÁ: DIE RUSSISCHE DIPLOMATIE BEI DEN FRIEDENSVERHANDLUNGEN IN TILSIT IM JAHRE 1807

In Juli 1807 fand in dem Städtchen Tilsit in Ostpreussen ein Treffen von zwei Herrschern – des russischen Zaren Alexander I. und des französischen Kaisers Napoleon I. – statt. Das Treffen endete mit der Unterzeichnung eines Friedens- und Bündnisvertrages zwischen Frankreich und Russland. Dem Vertrag ging der Einfall der französischen Armee in Preussen und Zerschmetterung der preussischen Armee, der Einstieg Russlands in den Krieg gegen Frankreich, die Unterschreibung der Bartensteiner Konvention zwischen Preussen und Russland und ein schwerer Niederschlag Russlands durch die Armee Napoleons in der Schlacht bei Friedland voran.

Die Grunddokumente, die am 7. Juli 1807 in Tilsit unterzeichnet wurden, bestehen aus Russisch – französischem Friedens- und Freundschaftsabkommen, das durch separate und geheime Artikel ergänzt wurde und aus Russisch-französischem Abkommen über Angriffs- und Verteidigungsbündnis. Für die russische Seite unterzeichneten die Abkommen A. B. Kurakin und D. I. Rostovskij, für die französische Seite Ch. M. Talleyrand. Zwei Tage später ratifizierten beide Herrscher die Dokumente.

Der Vertrag war aus der Seite Napoleons sehr maßvoll und für Russland bedeutete keine Gebietsverluste (im Gegenteil, Russland gewann das Gebiet Bialystok). Peterburg musste die Existenz des Rheinbundes, des Warschauer Grossherzogtums, des Königreiches von Westfalen, als auch weitere territoriale und politische Änderungen in Europa, die ein Ergebnis der Eroberungskriege napoleonischen Frankreichs waren, akzeptieren. Alexander I. erzielte die Behauptung Preussens als selbstständigen Staates, obwohl in ziemlich verringerten Grenzen. Der wichtigste Punkt war die russische Zusage die Beendigung des englisch – französischen Konfliktes zu vermitteln. Napoleon verbandete sich hinwieder den russischen Frieden mit Türken zu vermitteln.

Für das militärisch bemächtigte Preußen waren die Friedensbedingungen viel schwieriger. Außer den Gebietsverlusten musste Preußen die Anwesenheit der französischen Armee auf seinem Gebiet akzeptieren und zur kontinentalen Blockade hinzutreten. Später wurde auch die Präsenzstärke der preußischen Armee beschränkt.

Das russisch – französische Bündnis dauerte nur bis zum Jahr 1810, dann bereiteten sich die beiden Staaten auf den Konflikt vor, der im Jahre 1812 mit dem Einbruch Napoleons in Russland ausbrach.

MESSERSCHMITT BF 109 E SLOVENSKÝCH VZDUŠNÝCH ZBRANÍ (1942 – 1944)

PETER ŠUMICHRAS T

ŠUMICHRAS T, P.: Messerschmitt Bf 109 E in Slovak Air forces (1942 – 1944). *Vojenská história*, 11, 2, 2007, pp 48 – 69, Bratislava.

The content of the study is focused on the history of German fighter type Messerschmitt Bf 109 E in Slovak Air forces, which in the period 1942 – 1944 belonged to the armaments of the fighter fleet 13, the most successful air force unit in the years of the WWII. The author provides the basic information in the strict chronological order relating to the legendary type of fighter plane that became the first modern combat plane included in the aviation fleet of the Slovak military aviation. Actually, he describes the historical circumstances connected to the modernization of the morally out of date aviation fleet of the Slovak Air forces by purchasing of modern aviation equipment in Germany (purchase and deliveries of the fighter type Messerschmitt Bf 109 E, training of the necessary aviation staff in the Danish Grov in the 1. half of the year 1942.). Later, he analyses the question of formation, training and combat action of the fleet number 13 in the East front. The author clarifies also the circumstances relating the foundation of the deployment force sub-flight of Messerschmitts Bf 109 E, which members, up to the foundation of so called Deployment fleet of the Air forces, were in charge of the protection of the West Slovakia air space against English – American aviation. The scientific study is ended by the description of the circumstances relating to the training of the so called III. Pilots' s garniture of the fighter type Messerschmitt Bf 109 E and by the seizure of the planes by Germans at the airports occupied by them.

Military history. Slovakia. WWII. Slovak aviation in the Eastern front.

Prvým skutočne moderným lietadlom slovenského vojenského letectva v rokoch druhej svetovej vojny bola legendárna nemecká stíhačka typu Bf 109 E. Lietadlá typu Messerschmitt Bf 109 E, pochádzajúce z dielne bavorskej leteckej firmy Bayerische Flugzeugwerke, bytostne späté so vzostupom a pádom nemeckej Luftwaffe, zohrali v období zaradenia do leteckého parku slovenských Vzdušných zbraní (1942 – 1944), významnú a nezastupiteľnú úlohu a natrvalo sa zapísali do vojenských dejín Slovenska.

Verzia lietadla Bf 109 E, predovšetkým v prvých rokoch druhej svetovej vojny, bola medzi stíhacími letcami nemeckej Luftwaffe veľmi obľúbená, a to aj napriek tomu, že z jej tesnej pilotnej kabíny nemali pri lete dobrý výhľad dozadu. Pilot „*Emila*“ taktiež pri rolovaní po VPD nevidel dopredu cez pomerne dlhú prednú časť trupu lietadla. Pre zachovanie objektívnosti treba uviesť aj to, že štart a pristátie na lietadle tohto typu, na podvozku s úzkym rozchodom kolies, si vyžadovalo od pilota, predovšetkým menej skúseného, značnú pozornosť. Napriek vyššie uvedeným nedostatkom, daným technickou koncepciou a konštrukciou stroja, jeho vysoká bojová hodnota, ktorú si udržiaval v prvých rokoch vojny, v plnej miere vyvažovala negatívne vlastnosti „*Emila*“. Aj vďaka kvalitám „*Emila*“ si nemeckí stíhači pripísali na svoje konto veľké množstvo víťazstiev v leteckých súbojoch a získali si zaslúžený rešpekt svojich protivníkov. O nespochybniteľných kvalitách Bf 109 E sa uznanlivo vyjadrovali nielen nemeckí piloti, ale aj príslušníci stíhacích leteckých jednotiek satelitných štátov hitlerovského Nemecka, ktorí mali tú možnosť zasadnúť do kabíny „*Emila*“.¹

¹Napríklad J. Režňák, príslušník slovenských Vzdušných zbraní s 32 potvrdenými víťazstvami vybojovanými na obávanom východnom fronte, si na „*stodeviatku*“ aj po rokoch spomínal takto: „*Bolo to výborné lietadlo, oveľa lepšie*

SLOVENSKÉ VZDUŠNÉ ZBRANE A STÍHACIE LIETADLÁ BF 109 E

Slovenské letectvo v období svojho vzniku, v marci 1939, nedisponovalo strojmi, ktorých praktická bojová hodnota by dávala veleniu Čatlošovej armády v prípade vojnového konfliktu reálne šance na získanie nadvlády vo vzdušnom priestore. Letecký park poľných letiek tvorili viacúčelové dvojplošníky typu Letov Š-328 so slabšou praktickou bojovou hodnotou, alebo stíhacie lietadlá Avia B-534, resp. Bk-534, ktorých praktická bojová hodnota však rýchlo klesala.

Je pochopiteľné, že príslušní funkcionári ministerstva národnej obrany hľadali z tejto negatívnej situácie východisko. Vzhľadom na absenciu leteckého priemyslu na Slovensku si zreteľne uvedomovali aj tú skutočnosť, že modernizácia leteckého parku sa nedá riešiť z vlastných zdrojov, t. j. nahradením morálne zastaraných lietadiel výrobkami vlastného leteckého priemyslu. Z vyššie uvedeného dôvodu sa ako jediný možný spôsob modernizácie leteckého parku javil priamy nákup moderných lietadiel v zahraničí, predovšetkým však v Nemecku.

Čiastková úloha programu vyzbrojenia vzdušných zbraní modernou leteckou technikou, t. j. zásadná kvalitatívna prestavba leteckého parku stíhacích letiek, bola v dôvernom spise slovenského ministerstva národnej obrany z apríla 1939 zdôvodňovaná nasledovným spôsobom: „*Veliteľstvo vzdušných zbraní postaví jednu úplnú stíhaciu letku, vyzbrojenú úplne nemeckým materiálom. Postavenie tejto letky je nutné, nakoľko náš materiál po stránke upotrebenia v prípade války je už čiastočne zastaralý, jeho nevýhoda je pomerne malá rýchlosť, ktorá v dnešnej taktike stíh. letectva je úplne nedostatočná.*“² Jedným z prvých dokumentov, v ktorom slovenská vojenská správa jednoznačne deklarovala seriózný záujem o zakúpenie jedného z najmodernejších typov stíhacích lietadiel tej doby, je dôverný spis zo septembra 1939. V materiáli určenom Nemeckej leteckej misii na Slovensku sa konštatovalo: „*Ministerstvo národnej obrany, VVZ hodlá zaradiť do výzbroja slovenského letectva lietadlá typu Me 109. Žiada Vás o láskavé sprostredkovanie povolenia k odpredajú týchto lietadiel u príslušných ríšskonemeckých úradov pre firmu Messerschmitt.*“ ... „*Vzdušná zbraň tieto lietadlá (12 – 18 kusov) chce zakúpiť ešte z rozpočtu na rok 1940, a preto Vás žiadam, aby vec bola, pokiaľ je to možné, urýchlene predjednaná.*“³ Napriek tomu, že sa vo fondoch a zbierkach bratislavského Vojenského historického archívu nedochovalo písomné stanovisko nemeckej strany k predmetnej žiadosti, historické fakty viažuce sa k problematike prezbroyenia slovenského letectva na lietadlá typu Bf 109 hovoria jasnou rečou. Nemecká strana zaujala k slovenskej žiadosti zo septembra 1939 negatívny postoj. A to napriek tomu, že Veliteľstvo vzdušných zbraní disponovalo v dodatkovom rozpočte na rok 1940 aj s finančnými prostriedkami vo výške 2 milióny 800-tisíc Ks na zakúpenie „*8 lietadiel M-109 úplne vyzbrojených*“. Tieto moderné lietadlá mali slúžiť pri praktickej príprave pilotov v Leteckej škole a cvičnej letke v Trenčianskych Biskupiciach.

Na spresnenie možno uviesť aj to, že v pôvodnom návrhu dodatkového rozpočtu na rok 1940 figurovala aj požiadavka na zakúpenie výstroja a výzbroje pre jednu úplnú stíhaciu letku vyzbrojenú nemeckým materiálom v celkovej výške 38 miliónov Ks. Z týchto účelovo viazaných prostriedkov plánovalo zakúpiť „*15 stíhacích lietadiel typu M-109*“ za sumu 6 miliónov 750-tisíc Ks, záložné súčiastky pre tento typ lietadla za 8 miliónov Ks a 5 ks záložných motorov v celkovej výške 3 milióny Ks. Na základe rozhodnutia GŠOS z 13. apríla 1940 nebola táto

než predchádzajúce. „...*Mohol som držať knipel a ovládať ho dvoma prstami. Štartovanie bolo náročnejšie než pristávanie, pretože mal kormidlá menej účinné pri nízkych rýchlostiach. Lietadlo sa tvárilo, že už chce vzlietnuť, ale bolo ho treba držať na zemi až kým nezískalo dostatočnú rýchlosť.*“ Vo svojom hodnotení ďalej pokračoval: „*Piloti, ktorí to nedodržali, stratili rýchlosť a havarovali.* ŠUMICHRAST, P. – ANĎAL, J.: Messerschmitt Bf 109 B, D a E slovenských pilotov 1942 – 1944. *Poprad : HT model špeciál* No. 907, 2003, s. 3. Podrobnejšie pozri: ANĎAL, J.: Rozhovor. Ján Režnák, eso s 32 zostrelmi. In: *HT model*, 2002, čís. 14, s. 32.

²VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, č. j. 155.253.

³Tamže, č. j. 163.623.

požiadavka akceptovaná a dňa 16. apríla bola z návrhu definitívne vypustená.⁴ Problém modernizácie leteckého parku slovenského letectva nadobudol nový rozmer v období, keď sa z východného frontu na Slovensko vrátili letecké jednotky, ktoré od 22. júna 1941 do 6. októbra 1941 poskytovali priamu leteckú podporu slovenským a nemeckým pozemným jednotkám, ako aj ochranu nemeckým a vlastným pozorovacím lietadlám pred prípadným útokom sovietskeho stíhacieho letectva.⁵ Na základe reálneho vyhodnotenia výsledkov činnosti letectva počas jeho operačného použitia na východnom fronte sa konštatovalo, že prvé nasadenie slovenského letectva na východnom fronte bolo z hľadiska bojových výkonov a správania sa jej personálu v krízových situáciách úspešné. Na druhej strane jasne dokumentovalo celkovú technickú zastaranosť leteckého parku vzdušných zbraní. Slovenské stíhacie a pozorovacie letky s morálne zastaranými dvojplášnikmi technicky na úrovni 30. rokov 20. storočia, neboli už schopné ďalej úspešne plniť náročné bojové úlohy na východnom fronte proti otrášenému, avšak stále nebezpečnému nepriateľovi.

Velenie slovenskej armády si túto skutočnosť jasne uvedomovalo a hodlalo využiť bojové nasadenie slovenskej armády na východnom fronte po boku hitlerovského Nemecka na získanie modernej nemeckej výzbroje a výstroja. Z tohto dôvodu predložili vojenskému atašé nemeckého veľvyslanectva v Bratislave Obstl. Heinrichovi Beckerovi presne vyšpecifikované požiadavky na prezbrojenie slovenskej armády. V komplexnej požiadavke boli zohľadnené aj potreby vzdušných zbraní.

V decembri 1941 spracovali príslušníci zbrojnictva Vojenskej správy prehľad materiálu, ktorý mal byť objednaný a dodaný z Nemecka. V tomto prehľade boli zapracované aj konkrétne materiálne požiadavky slovenského letectva. Medzi iným leteckým materiálom v ňom figurovalo aj 60 stíhacích lietadiel typu Messerschmitt Bf 109 (v dobovom dokumente označované ako „*Me 109*“ – pozn. P. Š.), ktorými mali byť prezbrojené jestvujúce letecké jednotky a vytvorené jednotky nové. Za predpokladu, že by nemecká strana akceptovala slovenskú požiadavku a jej vojenskej správe by dodala požadovaný materiál, šéf Vzdušného úradu a veliteľ vzdušných zbraní by mal k dispozícii šesťnásť moderne vyzbrojených leteckých jednotiek (4 pozorovacie, 5 stíhacích, 3 bombardovacie, 2 kuriérne, 1 transportnú a 1 školnú leteckú jednotku). Spolu by tieto letky mali 172 lietadiel.

Plány velenia slovenskej armády na modernizáciu výzbroje a výstroja dostali viac než výrazné trhliny, keď 24. januára 1942 postúpila nemecká strana slovenskému ministerstvu národnej obrany stanovisko k požiadavke z júla 1941. V ňom jednoznačne konštatovala, že „*nemecké vojenské kruhy nevidia možnosti nám dodať potrebný materiál*“. V otázke leteckého materiálu vôbec nereflektovali na slovenské požiadavky.

O mesiac neskôr, t. j. vo februári 1942, predložilo velenie slovenskej armády minimálny program na prezbrojenie Rýchlej divízie. Okrem rôznych typov lietadiel a delostreleckej výzbroje obsahoval aj požiadavku na dodávku 15 lietadiel Bf 109 pre stíhaciu letku.

Vzhľadom na opakované zamietavé stanoviská nemeckej strany vypracovalo slovenské ministerstvo národnej obrany v marci 1942 dokument, ktorý postúpilo predsedovi vlády dr. Vojtechovi Tukovi a kancelárii prezidenta republiky s cieľom: ... „*predostretia prehľadu doterajších požiadaviek MNO a pre vysvetlenie postupu MNO pri požadovaní výzbroja pre slovenskú armádu*“. Dokument zahŕňal minimálne požiadavky slovenskej strany na dodávky výzbroje a výstroja, ktoré slovenská armáda nevyhnutne potrebovala pre úspešné vedenie bojovej činnosti na východnom fronte. Požiadavka v leteckej časti rátala aj s dodávkou materiálu pre tri stíhacie

⁴VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1940, č. j. 155.253.

⁵Posledný let počas prvého operačného nasadenia slovenského letectva na východnom fronte vykonali dňa 6. 10. 1941 v dobe od 06.45 h – 09.40 h príslušníci letky 1 a 12 v priestore Golubovka – Michajlovka – Afonasievka – Berdjanka – Pereščepino – Kovaljova – Mostarovo. Bojový let vykonali za účelom leteckého prieskumu v prospech RD. Podrobnejšie pozri: ŠUMICHRASŤ, P.: *Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943*. Cheb : Svět křídel, 2006, s. 77.

letky Bf 109. Na záver tohto úradného spisu upozorňoval minister národnej obrany gen. F. Čatloš predsedu vlády, že „bez splnenia minimálneho požiadavku ... nie je možné rátať s úspešným a výdatným aktívnym zasahovaním slovenského vojska do operačných akcií na jar 1942, ako sme to samozrejme predpokladali.“ „..., Keby ani týmto minimálnym požiadavkám nemohlo byť vyhovené, prosíme, aby boli určite zabezpečené aspoň objednávky učené 20. januára (1942) v brnenskej Zbrojovke ..., lebo tým sa čiastočne nahrádza materiál, ktorý z Nemecka nemôžeme dostať a bez neho by naše vojsko bolo nemohúce.“⁶

Na začiatku roka 1942, napriek vyššie uvedeným materiálno-technickým problémom, velenie slovenského letectva začalo prípravné práce spojené s tzv. „jarným zasadením jednotiek vzdušných zbraní do poľa“. Návrhov na opätovné bojové nasadenie jednotiek slovenského letectva bolo niekoľko, ale žiaden z nich nekorešpondoval s reálnymi možnosťami letectva a z objektívnych príčin sa nemohol v plánovanom rozsahu a termíne realizovať. Príčin bolo niekoľko, no rozhodujúcu predstavovala celková technická zastaranosť leteckého parku vzdušných zbraní. Podľa hodnotenia zázemného veliteľstva pre potreby v poli nebolo možné pripustiť „súboj slovenských vzdušných jednotiek zastaralého typu s moderným ruským, anglickým a americkým materiálom“, pretože by to znamenalo „istú smrť letcov a predčasnú stratu celých leteckých zásob. Do úvahy môžu prísť jedine letky nemeckých typov...“

Tento neúprosný fakt si uvedomovali aj predstavitelia Nemeckej leteckej misie na Slovensku na čele s Gen.Maj. Ludwigom Keiperom.⁷ Títo na základe oficiálnych hlásení slovenskej proveniencie, vlastného pozorovania, ale aj vďaka blízkym osobným väzbám na príslušníkov vzdušných zbraní, nielenže detailne poznali neuspokojivý materiálno-technický stav slovenského letectva stav výcviku a výchovy jeho príslušníkov, ale aj problémy personálneho rázu. Spoločne s velením slovenského letectva a predovšetkým s predstaviteľmi ríšskeho ministerstva letectva dospeli k jednoznačnému záveru, že predpokladom pre opätovné úspešné nasadenie slovenských stíhačov na východnom fronte je preškolenie leteckého a pozemného personálu na lietadlá typu Bf 109 a následné vybavenie stíhacích letiek moderným leteckým výstrojom a výzbrojou nemeckého pôvodu.

Za týmto účelom velenie Vzdušných zbraní zostavilo 106-člennú skupinu príslušníkov letectva, ktorá sa mala v dňoch 26. februára až 25. apríla 1942 zúčastniť na teoretickom a praktickom výcviku na lietadlá typu Bf 109 v dánskom Grove. Skupinu tvorili vojaci od rozličných jednotiek Vzdušných zbraní v nasledovných odbornostiach: „*piloti, mechanici I. a II. triedy, pomocní mechanici, zámočníci na letecké motory, slaboprúdy elektrotechnici pre lietadlá, jerní mechanici pre palubné prístroje, zbrojáři, rádiomechanici, ošetrovatel' padákov, technický účtovník, technický pisár (pomocník technického účtovníka), kuchári, tmočník a proviantný*“.

K forme kurzu sa v článku 17 dôverného rozkazu Vzdušného úradu a veliteľstva vzdušných zbraní č. 6 z 28. februára 1942 uvádzalo nasledovné: „*Kurz bude organizovaný ako jedna stíhacia letka. Veliteľom kurzu a letky určujem veliteľa transportu (mjr. let. V. Kačka – pozn. P. Š.), ktorý si zo svojho personálu obsadí jednotlivé funkcie.*“⁸

S vyššie uvedenou skupinou sa na služobnú cestu do Nemecka vydala aj 4-členná komisia zložená z príslušníkov Nemeckej leteckej misie (Obstlt. I. Weh – zástupca šéfa misie), slovenského ministerstva národnej obrany (mjr. int. L. Kasl – intendancia) a Veliteľstva vzdušných

⁶F. Čatloš naznačil požiadavku pre svoje letectvo aspoň na lietadlá zo zásob bývalej čs. armády nachádzajúce sa na území Protektorátu Čechy a Morava. V tomto prípade išlo o lietadlá vybavené rádiostanicami, ktoré by tvorili letecký park troch stíhacích a dvoch pozorovacích letiek a o úplnú delostreleckú výzbroj pre dve ťažké kanónové batérie kalibru 8,8 cm a tri ľahké kanónové batérie kalibru 2 cm. Na záver možno konštatovať, že ani tento vojenský materiál nebol slovenskej strane odpredaný. Z tohto dôvodu nebolo možné plánované letecké a protiletadlové jednotky zostaviť a materiálne vybudovať.

⁷Gen.Maj. Ludwig KEIPER, od 1. 1. 1943 Gen.Lt., narodil sa 23. 4. 1894, zomrel 24. 5. 1981. Šéf Nemeckej leteckej misie na Slovensku (od 1. 2. 1941 do 21. 10. 1944). Podrobnejšie pozri napr.: http://www.geocities.com/~orion47/WEHRMACHT/LUFTWAFFE/Generalleutnant/KEIPER_LUDWIG.html

⁸VHA Bratislava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VÚ a VVZ č. 6 z 28. 2. 1942, čl. 17.

zbrani mjr. let. M. Lisický – prednosta I. oddelenia leteckého a mjr. tech. zbroj. let. Ing. J. Voda – prednosta III. oddelenia technického). Úlohou jej členov bolo osobne prerokovať a zariadiť všetky potrebné záležitosti viažuce sa k výcviku slovenského personálu na Bf 109 na ríšskom ministerstve letectva a v stíhacej škole v Grove.⁹

Počas pobytu v dánskom Grove, sa okrem niekoľkomesačného výcviku na tento účel vytvorenej 5. (slovenskej) školnej letky stíhacej skupiny Drontheim, malo uskutočniť aj prevzatie lietadiel Bf 109. Prevzatie lietadiel mala realizovať 5-členná komisia, ktorú tvorili: mjr. let. M. Lisický (predseda), mjr. let. J. Trnka, mjr. tech. zbroj. let. J. Voda, stot. let. O. Ďumbala a por. let. J. Gerthofer (členovia).¹⁰

Avšak zloženie pôvodnej komisie platilo len do 20. mája 1942, keď nový veliteľ vzdušných zbrani plk. gšt. Š. Jurech ustanovil novú komisiu na „*kvantitatívne a kvalitatívne prevzatie lietadiel Me 109 a ich príslušenstva od nemeckej L. W. pre slovenskú vzdušnú zbraň*.“¹¹ Do jej čela postavil pplk. let. J. Ďuranu, veliteľa leteckého pluku, ktorého jeho priamy nadriadený hodnotil ako spoľahlivého, svedomitého, samostatného, húževnatého a iniciatívneho dôstojníka s uhladeným spoločenským správaním, ktorý veľmi dobre ovláda „*predpisy taktické a administratívne*“. Tento nadaný a veľmi bystrý muž, s logickým úsudkom, na základe rozkazu ministra národnej obrany gen. F. Čatloša, vycestoval dňa 13. mája 1942 na služobnú cestu do Nemecka.¹²

Členmi komisie sa stali nasledovní príslušníci letectva: mjr. let. V. Kačka (veliteľ II. perute), mjr. let. J. Trnka (veliteľ Leteckej školy), stot. let. O. Ďumbala (veliteľ letky 13) a por. let. J. Gerthofer (technický dôstojník leteckého pluku). Úloha pplk. let. J. Ďuranu, ako aj ostatných členov komisie, bola v citovanom rozkaze stanovená jednoznačne, bez možnosti jej vlastnej interpretácie: ...“*komisia mi predloží návrh na prevzatie lietadiel do majetku slovenského štátu a za akých podmienok má byť toto prevzatie uskutočnené. Dľa návrhu komisie rozhodne o prevzatí MNO.*“¹³ Na predmetných služobných rokovaní sa mali v úlohe expertov podieľať aj mjr. tech. zbroj. let. J. Voda (VVZ) a Stabs. ing. F. Burger (DLM).¹⁴

Na základe zložitých rokovaní komisie na „*kvantitatívne a kvalitatívne prevzatie lietadiel Me 109 a ich príslušenstva od nemeckej L. W. pre slovenskú vzdušnú zbraň*“ so zástupcami DLM a firmy Messerschmitt A. G. sa nakoniec dospelo k obojstrannej dohode, ktorej výsledkom bolo vypracovanie objednávok „*na dodávku 12 použitých lietadiel Me 109 E-7, na záložné súčiastky pre lietadlá Me 109 a na jeden kus zdviháku E 72 pre lietadlá Me 109*“.¹⁵

V tejto súvislosti nemožno nespomenúť fakt, že predmetné rokovania sa nevyvíjali podľa predstáv slovenskej strany. Citujúc českého leteckého historika J. Rajlichu: „*nemecká strana, predovšetkým zástupcovia firmy Messerschmitt a predstavitelia DLM, pôsobiaci ako „poradcovia“ MNO, neboli – mierne povedané – príliš dobrými advokátmi slovenských potrieb. So svojimi slovenskými spojencami zohrali nečestnú hru a jednali s nimi ako s vazalmi.*“¹⁶

Po príchode slovenskej komisie do dánskeho Grove, kde mala splniť za jeden deň niekoľko služobných úloh, sa predseda komisie, pri prehliadke jedenástich lietadiel typu Bf 109 E, vykazovaných výhradne len vo verzii E-7 (dvanásť lietadlo, Bf 109 E-7, W. Nr. 1797, určené

⁹VHA Bratislava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VÚ a VVZ č. 6 z 28. 2. 1942, čl. 17.

¹⁰Tamže.

¹¹VHA Bratislava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VVZ č. 20 z 20. 5. 1942, čl. 84.

¹²VHA Bratislava, f. VVZ, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 20 z 12. 5. 1942, čl. 1.

Podľa vyššie uvedeného rozkazu VVZ mal na služobnú cestu vycestovať už 12. 5. 1942. Avšak na základe správy o služobnej ceste z 23. 5. 1942 je zrejme, že do Berlína odcestoval rýchlikom z Bratislavy dňa 13. 5. 1942 o 16.26 h. ŠUMICHRASŤ, P.: Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). In: *Vojenská história*, roč. 10, 2006, č. 1, s. 102.

¹³VHA Bratislava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VVZ č. 20 z 20. 5. 1942, čl. 84.

¹⁴Tamže.

¹⁵VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1942, č. j. 105.674.

¹⁶RAJLICH, J.: Stíhací letka 13 Slovenských vzdušných zbrani na východní frontě v letech 1942 – 1943. In: *Historie a vojenství*. Část II., roč. L, 2001, č. 3, s. 288.

pre slovenskú vojenskú správu pri prelete do Grove havarovalo a t. č. sa nachádzalo v oprave v materskej továrni – pozn. P. Š.) dostal do prudkých rozporov so Stabs. ing. F. Burgerom (DLM), ktorý chcel, aby slovenská strana prevzala lietadlá podľa nemeckých predpisov, t. j. spôsobom, ako by stíhacie lietadlá preberal nemecký veliteľ letky z vlastných dielní.¹⁷

Podľa hlásenia pplk. let. J. Ďuranu z 23. mája 1942, vyššie menovaný príslušník DLM nechcel zámerne pochopiť, že slovenská strana nepreberá lietadlá z vlastných dielní, ale v tomto prípade vystupuje ako kupujúci, ktorý si chce urobiť reálnu predstavu o skutočnej hodnote lietadiel – t. j. o materiáli miliónovej hodnoty. Reálna predstava o skutočnej hodnote nemeckou stranou pripravených lietadiel sa však nedala získať na základe novozaložených drakových a motorových kníh, ako aj palubných kníh, ktorých obsah nekorešpondoval so skutočným technickým stavom preberaných lietadiel. Vzhľadom na výslovné želanie slovenskej komisie, Ing. Kull, zástupca firmy Messerschmitt AG a poverenec RLM, sľúbil, že výnimočne vypracuje a komisii predloží zoznam jednotlivých opráv drakov a motorov, ako aj zoznam prípadných havárií, ktoré tieto lietadlá absolvovali. V súlade s daným sľubom predložil komisii výťah z drakových a motorových kníh, ktorý obsahoval požadované údaje. Komisia si však správnosť údajov v predloženej „výťahu“ nemala možnosť skonfrontovať s originálnymi dokladmi. Dôvod bol prozaičkový: nemecká strana to striktnie odmietla.

Po zvážení všetkých dostupných informácií, vychádzajúc predovšetkým zo stanoviska RLM z 18. mája 1942, že „slovenskí piloti letky v Grove nesmú prv lietať na týchto lietadlách, dokiaľ nebudú prevzaté do majetku slov. voj. správy z dôvodu, že náklady spojené s prípadným poškodením týchto lietadiel pri výcviku musí už hradiť slov. voj. správa“, slovenská komisia pristúpila na „nemeckú hru“ a na základe predložených dokumentov vykonala len formálne kvantitatívne prevzatie jedenástich lietadiel Bf 109 E.¹⁸

Do protokolárneho zápisu o prevzatí každého lietadla, vyhotoveného v nemčine, sa komisii podarilo „dostať“ klauzulu, že lietadlá prechádzajú do majetku slovenskej vojenskej správy dňom schválenia preberacích protokolov MNO SR.

Vzhľadom na túto skutočnosť, berúc do úvahy fakt, že výcvik slovenských pilotov na Bf 109 E nepokračuje podľa schváleného časového harmonogramu, došlo medzi komisiou a splnomocnencom RLM Ing. Kullom a zástupcami DLM pplk. Wehom a Stbing. Burgerom k dohode, že MNO SR v prípade oneskoreného schválenia preberacích protokolov vydá písomné prehlásenie, že všetky prípadné škody, ktoré by vznikli v súvislosti s leteckou haváriou (pri výcviku slovenských pilotov – pozn. P. Š.) budú hradené slovenskou vojenskou správou. Na základe tejto dohody súhlasili zástupcovia RLM a DLM, aby sa slovenským frekventantom kurzu umožnilo ďalšie lietanie na lietadlách Bf 109 E, a to aj do času, pokiaľ budú preberacie protokoly schválené.¹⁹

¹⁷Slovenská komisia mala počas pobytu v dánskom Grove vykonať v priebehu jedného dňa okrem kvantitatívneho a kvalitatívneho prevzatia jedenástich lietadiel typu Bf 109 E aj úplnú prehliadku kombinovanej letky a jej výcviku.

¹⁸Pred 18. 5. 1942 bol „oficiálny“ dôvod pre nepokračovanie praktického leteckého výcviku slovenských frekventantov na Bf 109 nedostatok pohonných hmôt.

Napr. por. let. J. Gerthofer vykonal svoj prvý cvičný let na Bf 109 E už 23. 4. 1942. Išlo o stroj s trupovým označením „84“. Por. let. V. Kriško vykonal takýto let až 12. 6. 1942, keď zasadol do kabíny Bf 109 E, trupové označenie „94“. V tento deň vykonali svoj prvý let na „Emilovi“ aj čtk. Š. Martiš (trupové označenie lietadla „92-S“) čtk. J. Režnák (trupové označenie lietadla „94“) a čtk. Pavel Zelenák (trupové označenie „91“). Podrobnejšie pozri: Zápisník letov J. Gerthofera (por. č. letu 6563), V. Kriška (por. č. letu 3190), Š. Martiš (por. č. letu 1081), J. Režnák (por. č. letu 1088) a P. Zelenák (por. č. letu 1617).

¹⁹Dňa 27. 5. 1942 predložil zástupca veliteľa vzdušných zbraní na štáb ministra národnej obrany spis, v ktorom sa k otázke záruky slovenskej strany v prípade poškodenia lietadiel Bf 109 E pri výcviku v Grove doslova uvádzalo: „Aby pokračovanie výcviku slov. stíhacej letky v Grove nebolo zdržované tým, že prevzatie lietadiel Me 109 E nie je ešte schválené MNO, prehlasuje ministerstvo národnej obrany, že prevezme plné ručenie za náhradu škody vzniklej eventuelnou haváriou niektorého stíhacieho pilota slov. letky v Grove pri výcviku na lietadlách Me 109 E výr. č. 972, 1495, 2787, 2945, 3317, 3461, 5015, 5244, 5924, 6442, 6474 a to až do doby, kým tieto lietadlá nebudú právoplatne prevzaté do majetku slov. voj. správy.“ Podrobnejšie pozri: ŠUMICHRASŤ, P.: Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). In: *Vojenská história*, roč. 10, 2006, č. 1, s. 92-93.

Členovia komisie, za prítomnosti mjr. let. V. Kačku, veliteľa výcvikovej letky a mjr. let. t. z. Ing. J. Vodú, vyhotovili dňa 18. mája 1942, po formálnom kvantitatívnom prevzatí predmetnej leteckej techniky internú písomnú zápisnicu, v ktorej opísali udalosti viažuce sa k celému preberaciemu konaniu. Na záver navrhli „*klúč*“ na ohodnotenie prebratých lietadiel. Na základe všetkých dostupných údajov o prebratej leteckej technike a vlastných technických a praktických poznatkov navrhli, aby sa týmto lietadlám priznala hodnota draku vo výške 60 % jeho plnej hodnoty a 40 – 50 % plnej hodnoty leteckého motora Daimler-Benz 601.

Súčasťou návrhu komisie bolo aj odporúčanie, aby MNO schválilo prevzatie lietadiel za predpokladu, že všetky kúpno-predajné podmienky medzi slovenskou vojenskou správou a RLM budú pevne stanovené a za tej výhrady, že RLM vybaví túto letku ešte pred odchodom do poľa všetkým materiálom a v takom počte, aby slovenská stíhacia letka na Bf 109 bola schopná samostatnej taktickej činnosti pri plnení úloh v rámci Rýchlej divízie.²⁰

Pplk. let. J. Ďurana v súvislosti s operačnou činnosťou vo vzdušnom priestore Rýchlej divízie zdôraznil, že zo slovenských letcov možno „*dostať maximum výkonov a radostnej práce*“ len v tom prípade, že budú chrániť slovenskú armádu „*a nie napríklad Maďarov, čo by sa pri inom nasadení aj snadno mohli stať*“.

Posledným bodom návrhu komisie bolo odporúčanie vo veci vydania písomného prehlásenia o garancii slovenskej vojenskej správy za všetky škody, ktoré by vznikli v súvislosti s prípadnou haváriou slovenských pilotov.

Po tomto stručnom objasnení najdôležitejších historických faktov viažucich sa k prevzatíu lietadiel 109 E, v krátkosti priblížime výcvik účastníkov kurzu na tomto type lietadla.

Teoretická aj praktická časť kurzu sa uskutočnila v časovom rozmedzí od 1. marca 1942 do 1. júla 1942. Túto skutočnosť nám potvrdzujú okrem záznamov v zápisníkoch letov slovenských pilotov aj dochované posudky nemeckej proveniencie z 25. júna 1942 na pilotov V. Kačku, J. Drličku, Š. Martiša, J. Jančoviča a J. Vincúra. Na základe obsahu týchto dokumentov je zrejmé, že frekventanti kurzu na lietadlách typu Bf 109 vo verzii B, D a E odlietali 12 – 18 hodín, a to pri 8 – 18 štartoch na Bf 109 B a Bf 109 D, ako aj 8 – 15 štartoch na Bf 109 E.²¹

Praktickú časť výcviku začali na cvičných lietadlách Arado Ar 96, najmodernejších cvičných lietadlách druhej svetovej vojny. Dôvod začatia leteckého výcviku na tomto type lietadla bol prozaický. Napriek skutočnosti, že v prípade slovenských frekventantov kurzu išlo zväčša o skúsených stíhacích letcov, do toho času lietali len na stíhacích lietadlách s pevným podvozkom. Praktický návyk získaný pri zaťahovaní a vysúvaní podvozku na cvičnom Arade im mal umožniť bezproblémový prechod na moderný Bf 109, ktorý zaťahovacím podvozkom, samozrejme, disponoval. Do realizácie samotného výcviku na moderných stíhacích lietadlách Bf 109 frekventanti kurzu vykonali 8 – 15 štartov a pristátí na cvičných Aradách, ktoré patrili medzi najpokročilejšie a najmodernejšie cvičné lietadlá svojej doby.²²

Napríklad veliteľ kurzu V. Kačka absolvoval svoj prvý let na cvičnom Arade už 3. marca 1942, keď v dobe od 14.19 h – 14.26 h nacvičoval štart a pristátie. Spoločne s ním v kabíne stroja usadol aj nemecký inštruktor Oblt. Reinwald.²³

²⁰Vzhľadom na ďalšie udalosti spojené s frontovým nasadením letky 13 na východnom fronte je zrejmé, že odporúčanie Ďuranovej komisie sa MNO SR nepodarilo naplniť. De facto tento stav nastal v decembri 1942, resp. januári 1943, keď Nemci letku 13 postupne prezbrojili na lietadlá Bf 109 F-4 a Bf 109 G-2, ktoré patrili do vlastníctva nemeckej Luftwaffe. V súvislosti s plánmi slovenského velenia na „*výhradné použitie letky na ochranu jednotiek RD*“, je potrebné zdôrazniť, že tieto sa nenaplnili. Nemecké velenie slovenskú stíhaciu letku 13 (označovaná aj ako 13.(slow.)/JG 52) nasadzovalo do bojovej činnosti podľa vlastných potrieb, v súlade s rozhodnutím nemeckého velenia. Podrobnejšie pozri napr.: ŠUMICHRASŤ, P.: *Bojové nasadenie slovenského letectva na východnom fronte 1941 – 1943*. Doktorandská dizertačná práca na HÚ SAV Bratislava, v odbore doktorandského štúdia: 71-02-9 história, slovenské dejiny, v špecializácii: 20. storočie, Bratislava, 2003.

²¹VÚA-VHA AČR Praha, f. kmeňových dokladov, kmeňové doklady V. Kačku, Š. Martiša, J. Drličku, J. Jančoviča a J. Vincúra.

²²MURAWSKI, M.: *Letadla Luftwaffe. Část 1. Intermodel 1997*, s. 21.

²³Zápisník letov V. Kačku.

Por. let. V. Kriško, ďalší z účastníkov kurzu, vzlietol po prvýkrát z letiska v dánskom Grove dňa 27. marca 1942 na lietadle typu Ar 96, W. Nr. 122. Účel letu vo svojom zápisníku zaznamenal takto: „*Soznamovací let. Grove – Holstebro – Huming.*“ Stroj pilotoval nemecký inštruktor Lt. Lutter a po dvadsiatich minútach letu sa bezpečne vrátili na materské letisko.

Lt. Lutter, už osem minút po Kriškovom pristátí, štartoval v kabíne toho istého Arada na ďalší let so slovenským pilotom. V tomto prípade išlo o por. let. J. Gerthofera, ďalšieho zo skupiny skúsených slovenských letcov. Jeho cvičný let trval tridsaťtri minút a uskutočnil sa ako „*poznávací let Viborg – Holstebro – Grove*“.²⁴ Avšak už v popoludňajších hodinách toho istého dňa si obaja slovenskí piloti s Lt. Lutterom vymenili úlohy a už za riadiacou pákou Ar 96, W. Nr. 122, vykonali „*poznávací let, pri ktorom cvičili zatáčky*“.²⁵

Neskoršie najväčšie letecké eso slovenských Vzdušných zbraní, vtedajší čtk. J. Režňák, štartoval na svoj prvý let z letiska v Grove dňa 28. marca 1942. V kabíne cvičného lietadla Ar 96, W. Nr. 104, bol s ďalším nemeckým inštruktorom Ofw. Gerstmannom. Ten mu pri štrnásťminútovom lete prakticky predviedol štart, manipuláciu so zaťahovacím podvozkom a nastavovanie dvojlistej vrtule.²⁶ Režňák vykonal dňa marca ešte ďalšie dva lety spoločne s inštruktorom a dva samostatné lety za účelom cvičenia štartu a pristátia. Čtk. Š. Martiš, člen 1. aj 2. garnitúry letky 13 v poli a tiež neskoršie slovenské letecké eso, absolvoval svoj prvý zoznamovací let v kabíne Arada Ar 96, Wr. Nr. 104, trupové číslo „3“ dňa 28. marca 1942, v čase od 14.26 – 16.48 h. Rovnako ako s jeho kamarátom J. Režňákom s ním letel nemecký inštruktor Ofw. Gerstmann.²⁷ Martišov výcvik pokračoval podľa stanoveného programu a bez zvláštnych udalostí až do 14. apríla 1942, keď počas cvičného letu 4-členného roja vysadil motor na jeho Arade Ar 96, W. Nr. 122 a on núdzovo pristál so svojím lietadlom na „*brucho*“.²⁸

Na základe štúdia dochovaných a autorovi dostupných zápisníkov letov možno konštatovať, že slovenskí piloti – príslušníci 5. (slovenskej) školnej letky stíhacej skupiny Drontheim po prvýkrát štartovali na Bf 109 D v priebehu 2. dekády mesiaca apríl 1942. Jedným z prvých Slovákov, ktorý vykonali let na „*stodeviatke*“ bol por. let. J. Gerthofer, ktorý svoj „*premiérový*“ štart absolvoval na legendárnom type stíhacieho lietadla na stroji „*Me 109 D-60*“ (v tomto prípade išlo o Bf 109 vo verzii „*D*“ ako Dora, s trupovým číslom 60 – pozn. P. Š.) dňa 14. apríla 1942 v čase od 16.36 – 16.45 h.²⁹ O deň neskôr sa k nemu pridala aj veliteľ 5. (slovenskej) školnej letky mjr. let. V. Kačka.³⁰ Por. let. V. Kriško uskutočnil prvý štart na lietadle Bf 109 D dňa 20. apríla 1942. V tento deň, v čase od 15.00 – 15.07 h, vo vzduchu „*prevetral*“ stíhačku „*Me 109 D-72*“.³¹ Čtk. Š. Martiš dostal príležitosť oboznámiť sa vo vzduchu s Bf 109 „*D-43*“, dňa 23. apríla 1942 o 16.16 h. Po 15-minútovom cvičnom lete sa so svojou „*Dorou*“ bezpečne vrátil na letisko v Grove. O ďalšie štyri minúty bol so svojou stíhačkou opäť vo vzduchu s úlohou nacvičovať štart a pristátie. Tento cvičný let skončil o 16.44 h. V ten deň si do svojho zápisníka letov zapísal pod poradovým číslom letu 1069 ešte jeden let na stodeviatke „*D-43*“ trvajúci 7-minút, počas ktorého nacvičoval štart a pristátie.³² Naopak, posledným frekventantom kurzu, ktorý uskutočnili let na „*Dore*“ bol J. Režňák, ktorý dňa 8. mája 1942 o 17. 30 h prvýkrát sadol do kabíny Bf 109 „*D-43*“, aby vykonal cvičný let za účelom štartu a pristátia. Jeho oneskorený prechod na modernú nemeckú stíhačku však nezapríčinili zlé výsledky pri leteckom výcviku, ale „*ješitnosť*“ nemeckého leteckého inštruktora Ofw. W. Burkhardta, ktorého si tento „*drzý*“ slovenský frekventant dovolil „*zostrelit*“ pri cvičnom súboji na Ar 96. Úspešný vojnový stíhač

²⁴Zápisník letov J. Gerthofera.

²⁵Zápisník letov V. Kriška, taktiež zápisník letov J. Gerthofera.

²⁶Zápisník letov J. Režňáka.

²⁷Zápisník letov Š. Martiša z 10. 4. 1938, por. č. letu 1042.

²⁸Zápisník letov Š. Martiša z 10. 4. 1938, por. č. letu 1058.

²⁹Zápisník letov J. Gerthofera.

³⁰Zápisník letov V. Kačku.

³¹Zápisník letov V. Kriška.

³²Zápisník letov Š. Martiša z 10. 4. 1938, por. č. letu 1042.

J. Režňák si aj po rokoch spomínal na túto úsmevnú udalosť takto: „Pred našim prvým cvičným súbojom mi Burkhardt povedal, že bude na mňa „útočiť“ a ukáže mi ako treba zostreľovať nepriateľa. Ale nepodarilo sa mu ani raz zostať mi za chvostom ...“ „...“ „...nakoniec som mu vždy ostal na chvoste ja. Kamarát Slovák na jeho zadnom sedadle sa na tom dobre zabával. Burkhardt bol taký nahneváný tým, že som ho porazil, že mi bránil prejsť na Bf 109 aj keď už všetci kolegovia na ňom lietali. Nakoniec som aj ja dostal šancu ...“³³

Po niekoľkých letoch na „Dorách“ si Slováci sadli do kabín „Emilov“. J. Gerthofer, technický dôstojník leteckého pluku, si opäť ako jeden z prvých slovenských pilotov zaznamenal do zápisníku letov v kolónke „lietadlo, typ – číslo“ nasledovný údaj: „Me 109E-89“. Stalo sa tak 23. apríla 1942, keď na tomto lietadle vykonal tri lety za účelom „cvičenia štartu a pristátia“. Takéto lety postupne plnili aj ostatní príslušníci 5. (slovenskej) školnej letky. Pre ilustráciu: mjr. let. V. Kačka sadol po prvýkrát do „Emila“ dňa 24. apríla 1942, V. Kriško dňa 4. júna a J. Režňák 12. júna 1942. Oneskorený prechod väčšiny slovenských frekventantov výcviku na Bf 109E zapríčinili nehody vo veci prevzatia lietadiel Bf 109E slovenskou vojenskou správou. Počet letov, ako aj celkový čas strávený za riadiacou pákou „Emila“ bol u jednotlivých slovenských stíhačov rôzny. Pohyboval sa od 9 do 15 štartov, dovedna viac ako 4 hodiny. Napríklad veliteľ školnej letky V. Kačka odlietal na „Emilovi“ spolu 9 letov v čase 5 h, 3 min. Š. Martiš, ďalší z pilotov – frekventantov výcviku na Bf 109, ktorý dosiahol jedno z najlepších hodnotení, vykonal na Bf 109 E pätnásť štartov a pristátí dovedna trvajúcí 4 h, 21 min. Piešťanský rodák J. Drlička, víťaz od ukrajinského Gornostajpolu, sadol počas výcviku v Grove do kabíny Bf 109 E dovedna 12-krát a do zápisníku letov si pripísal 3 h a 36 minút času stráveného vo vzduchu s touto verziou „stodeviatky“. J. Jančovič, ktorý 30. marca 1943 zahynul na východnom fronte, vykonal na Bf 109 E celkom trinásť letov (3 h 33 min.) J. Vincúr, ďalší zo štvorice pilotov, ktorý padol počas bojového nasadenia 1. garnitúry letky 13 v poli, počas 11 letov (3 h 6 min.) na Bf 109 E preukázal „dobrý cit pre lietanie, dobrú reakciu, ráznosť a útočného ducha“.³⁴

V súvislosti s prechodom slovenských pilotov na lietadlá typu Bf 109E treba zdôrazniť, že až do konca kurzu lietali aj na starších verziách Messerschmittovej „stodeviatky“ a vyskytli sa aj lety na cvičných Aradách.

Praktický letecký výcvik „na nemeckých stíhacích lietadlách Me 109“ v dánskom Grove vyvrcholil v dňoch 15. – 19. júna 1942, keď piloti absolvovali ostré strelby na P. C. Kurz bol definitívne ukončený dňa 1. júla 1942. Frekventanti kurzu, ktorí sa nezúčastnili na prelete prevzatých stíhacích lietadiel Bf 109, sa vrátili do vlasti vlakovým transportom dňa 6. júla 1942. K ich transportu pripojili aj jeden vagón s náhradnými súčiastkami, prístrojmi a špeciálnym náradím na vykonávanie revízií a opráv lietadiel Bf 109 E v poľných podmienkach.³⁵

Prelet prevzatých „stodeviatok“ sa uskutočnil v dňoch 2. – 3. júla 1942 na trase Grove – Ludwiglust – Zerpst – Liegnitz – Piešťany. Slovenskí piloti vyštartovali na prelet dňa 2. júla 1942 o 14.30 h a do Piešťan doleteli dňa 3. júla 1942 o 16.40 h. Neobišiel sa však bez mimo-riadnych udalostí. „Emily“ stot. let. O. Ďumbalu a čtk. Š. Martiša mali počas preletu technické poruchy a do miesta určenia, t. j. na letisko Piešťany v plánovaný čas neprileteli.

Napríklad čtk. Š. Martiš štartoval z grovskej VPD dňa 2. 7. 1942 o 14.19 h, v kabíne Bf 109 E, s trupovým označením „biela 10-S“. Avšak do Ludwiglustu, prvého cieľa svojho preletu nedoletel z dôvodu poruchy motoru DB 601. Už po 25 minútach letu sa musel vrátiť na miesto svojho štartu. Po 36 minútach, počas ktorých sa pozemný technický personál intenzívne venoval jeho „Emilovi“, sa opäť vzniesol do vzduchu a po 1 h, 36 minútach šťastne pristál na letisku v Ludwigluste. V prelete pokračoval o deň neskôr, keď so svojim „Emilom“ zamieril v dvojici

³³ANĎAL, J.: Rozhovor. Ján Režňák, eso s 32 zostrelmi. In: *HT model*, 2002, č. 14, s. 32.

³⁴VŮA Praha, f. kmeňových dokladov, kmeňové doklady V. Kačku, Š. Martiša, J. Drličku, J. Jančoviča a J. Vincúra.

³⁵ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 2. zväzok. Bratislava: Magnet-Press, 2000, s. 73.

s ďalším pilotom do Zerpstu, kde aj po 36 minútach letu šťastne pristál. Smola mu však stále „šliapala“ na päty a pri ďalšom prelete na trase Zerpst – Liegnitz mu počas letu neočakávane odpadla kabína jeho „bielej 10-S-ky“. Poškodený stroj ponechal v starostlivosti nemeckého pozemného personálu a sám odcestoval do miesta materskej posádky.³⁶

Vyššie uvedené skutočnosti potvrdzujú dochované zápisníky letov účastníkov preletu, ako aj spomienky pamätníkov a sú odbornej verejnosti známe. Avšak údaje o celkovom počte lietadiel, ktoré slovenskí piloti preleteli na letisko leteckého pluku v Piešťanoch sa rôznia, a to od 9 až po 12 lietadiel typu Bf 109 E. Napríklad J. Rajninec, uznávaný odborník na históriu slovenského letectva v rokoch druhej svetovej vojny, vo svojich prácach tvrdil, že Slováci preleteli deväť lietadiel Bf 109 E (W. Nr. 972, 993, 2787, 2945, 3317, 3461, 5015, 5244, 6474).³⁷ Podľa martinského leteckého historika V. Klabníka išlo o desať lietadiel Bf 109 E (deviatku slovenských letcov pri prelete personálne „posilnil“ aj nemecký letec Oblt. Reinwald). Nakoniec S. Bursa na základe výsledkov vlastného výskumu tvrdil, že na prelete do Piešťan sa zúčastnilo až 11 lietadiel Bf 109 E. Podľa neho sa k slovenským pilotom pridal okrem Oblt. Reinwalda aj ďalší z nemeckých leteckých inštruktorov z Grove – Lt. Lutter.³⁸

Po preškolení časti pilotov na moderné lietadlá Bf 109 E a následnom nákupe moderných stíhacích lietadiel tohto typu sa mohli realizovať plány na opätovné bojové nasadenie slovenského letectva na východnom fronte. Velenie letectva za týmto účelom zostavilo plnohodnotnú bojovú leteckú jednotku, ktorá mala plniť úlohy stíhacej ochrany v priestore bojového nasadenia Rýchlej divízie. Prípravu príslušníkov 1. garnitúry letky 13, ako aj velenie tejto leteckej jednotke na východnom fronte, zverili skúsenému veliteľovi letky 13 stot. let. O. Ďumbalovi.

Vzhľadom na skutočnosť, že v období príprav odchodu letky 13 na front sa na Slovensku nenachádzal dostatočný počet stíhačiek Bf 109 E a tie, ktoré sa už na Slovensku nachádzali, sa šetrili na plánované frontové nasadenie, používali príslušníci 1. garnitúry letky 13 pri plnení programu prípravy na frontové nasadenie aj stroje Avia B-534, Klemm Kl-35 a Arado Ar 96. Neskôr začali lietať aj na Bf 109 E. Počas praktickej leteckej činnosti došlo aj k niekoľkým leteckým haváriám, resp. poškodeniam lietadiel, medzi ktorými figurovali aj lietadlá typu Bf 109 E.³⁹

Napríklad dňa 16. septembra 1942 došlo k čiastočnému poškodeniu lietadla Bf 109 E, W. Nr. 972, ktoré pilotoval čtk. J. Štauder. Letecký motor Daimler-Benz DB 601 pre poruchu kompresora vysadil a pilot musel núdzovo pristáť so zatiahnutým podvozkom na letisku v Piešťanoch. Lietadlo sa čiastočne rozbilo, avšak pilot vyviazol bez zranenia. Okrem tejto nehody boli počas výcviku poškodené ešte tri ďalšie lietadlá rovnakého typu. Do odchodu letky na východný

³⁶Zápisník letov Š. Martiša z 10. apríla 1938, por. č. letu 1097-1100.

³⁷RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 1. zväzok. Bratislava : Magnet-Press, 1999, s. 142.

³⁸V. Kačka, priamy aktér preletu, vo svojich spomienkach z roku 1992, k udalostiam roku 1942 (a tým aj k preškoleniu v Grove a preletu na Slovensko) uvádza toto: „Po návrate letiek z vých. frontu bolo plánované peškolenie slov. stíhacích pilotov na lietadlá Me 109 (Messerschmitt). To sa uskutočnilo v čase od 25. 2. do 5. 7. 1942 v Grove v Dánsku. Preškolenie absolvovalo celkom 14 stíhacích pilotov, z toho 4 dôstojníci: mjr. Kačka – veliteľ, mjr. Trnka, stot. Ďumbala a stot. Páleníček a 10 rtm a poddôstojníkov. Po skončení preškolenia prileteli sme s 12 lietadlami Me 109.“ KAČKA, V.: Curriculum vitae. Kópia rukopisu vo vlastníctve autora.

Poznámka: vzhľadom na skutočnosť, že doposiaľ nie je známy relevantný dobový dokument (napr. služobný spis MNO SR, VVZ, leteckého pluku; resp. leteckého parku; kniha štartov a pristátí letiska vojenského letiska Piešťany), ktorého obsah by verilifikoval počet preletnutých „Emilov“, resp. by sa viazal k opisu udalostí, ktoré sa odohrali na trase ich preletu, nie je možné odbornú diskusiu v predmetnej veci definitívne uzavrieť.

³⁹Napríklad čtk. Š. Martiš má vo svojom zápisníku letov počas prípravy na frontové nasadenie zaznamenané nasledovné mimoriadne udalosti: dňa 6. 8. 1942 núdzové pristátie na B-534-513 pri Žarnovici; dňa 9. 9. 1942 porucha na Bf 109 E, Wr. 5244 (podčiarkoval a zvýraznil – pozn. P. Š.); Podrobnejšie pozri: Zápisník letov Š. Martiša z 10. 4. 1938, por. č. letu 1104; 1133.

Jeho kolega čtk. J. Štauder, ďalší z príslušníkov 1. garnitúry letky 13, dňa 25. 7. 1942 havaroval na stíhacom lietadle B-534-259. Za jeho podiel pri vzniku mimoriadnej udalosti mu VVZ odobralo letecké prídavky za mesiac august 1942. VHA Bratislava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 43 zo 14. 8. 1942, čl. 2.

front mali byť tieto straty leteckej techniky nahradené vzhľadom na plánované komisionálne prevzatie štyroch stíhačiek Bf 109 E na letisku Erding pri Mníchove. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že plánované doplnenie leteckou technikou sa nakoniec neuskutočnilo.⁴⁰

Príprava štrnástich vybraných stíhacích letcov 1. garnitúry letky 13 sa prakticky realizovala od 1. septembra 1942 do 7. októbra 1942, keď bola letka pripravená na odchod do poľa. Vykonalie ostrých strelieb v dňoch 21. – 25. septembra 1942, na stíhačkách typu Bf 109 E, na leteckej strelnici Nový Dvor – Malacky, v nemeckej ochrannej zóne, ktoré všestranne zabezpečoval slovenský letecký detašmán a hospodárska stotina, sa stalo de facto vyvrcholením príprav odchodu na východný front. Na prvé bojové lety spojené s ostrou strelbou z guľometov na vytýčené P. C. štartovali piloti už v skorých popoludňajších hodinách dňa 21. septembra 1942. Po troch dňoch intenzívneho lietania na šiestich stíhačkách Bf 109 E dostali rozkaz zaútočiť na určené pozemné ciele strelbou z kanónov svojich lietadiel. Dňa 25. septembra 1942, po absolvovaní 5 – 9 letov spojených s ostrou strelbou z palubných zbraní, absolvovali príslušníci letky aj záverečné strelby, na ktorých sa zúčastnili náčelník VVZ pplk. gšt. A. Ballay a šéf Nemeckej leteckej misie na Slovensku Gen.Maj. L. Keiper. Obaja vysokí vojenský funkcionári vyjadrili s výsledkami strelieb, predovšetkým však s výsledkami strelieb z palubných kanónov, veľkú spokojnosť. Po tomto dni bola letka 13 vyhlásená za plne bojaskopnú a pripravenú na bojové nasadenie na fronte. Na front mala odísť spoločne s motorizovanou hlásnou rotou so spojovacou čatou a 4. ľahkou batériou DPLP, kde by vytvorili taktickú skupinu Ďumbala. Presun letky 13 bol stanovený dvomi spôsobmi: pozemným sledom a lietajúcim sledom.

Vzhľadom na zameranie publikácie sa nebudeme venovať pozemnému sledu a v krátkosti si objasníme len najdôležitejšie udalosti viažuce sa k lietajúcemu sledu letky 13.

V zmysle nariadenia VVZ z 29. septembra 1942 vo veci odchodu jednotiek vzdušných zbraní do poľa, malo lietajúci sled letky 13 tvoriť deväť lietadiel Bf 109 E. Po niekoľkých haváriách však na Slovensku nebol dostatočný počet letuschopných lietadiel tohto typu. Z tohto dôvodu do poľa odletelo len sedem pilotov na lietadlách Bf 109E (W. Nr. 2787, 2945, 3317, 3461, 5244, 6474, 6476). Príslušníci lietajúceho sledu pod velením stot. let. O. Ďumbalu, v období od 27. októbra 1942 do 4. novembra 1942, prekonalí počas preletu nasledovnú trasu: Piešťany (štart – 27. X. 1942) – Kamenica nad Cirochou (27. X. 1942 – pristátie) – Kamenica nad Cirochou (štart) – Lember (pristátie) – Lember (štart – 31. X. 1942) – Proskurov (pristátie) – Proskurov (štart 1. XI. 1942) – Uman (pristátie) – Uman (štart – 2. XI. 1942) – Kirovograd (pristátie) – Kirovograd (štart – 3. XI. 1942) – Záporožie (pristátie) – Záporožie – (štart – 4. XI. 1942) – Rostov (pristátie) – Rostov (štart) – Majkop (pristátie – 4. XI. 1942).

Presun lietajúceho sledu mal ako jeho technický predvoj zabezpečiť rtk. Š. Martiš, ktorý 17. októbra 1942 na lietadle Bf 109 E-7, W. Nr. 3194, odštartoval z letiska v Piešťanoch. Jeho úlohou bolo na miestach plánovaných medzipristátí zabezpečiť potrebnú technickú pomoc pre svojich kolegov z lietajúceho sledu. Túto sa mu však nepodarilo splniť, pretože už počas medzipristátia v Ľvove havaroval.⁴¹ Zo svojho ťažko poškodeného „Emila“ však vyviazol len s ľahkým zranením. Š. Martiš, vzhľadom na rozsah poškodenia lietadla, ponechal neletuschopnú stíhačku v starostlivosti nemeckého pozemného personálu. Podľa záznamu v jeho zápisníku letov dňa 20. 10. 1942 odletel z letiska Ľvov na E-241.10 do Kamenice nad Cirochou.⁴² Letecké havárie a technické problémy neobišli ani príslušníkov lietajúceho sledu. Už počas prvého medzipristátia v Kamenici nad Cirochou mal Drličkov „Emil“ technickú poruchu na podvozku, preto J. Drlička pristál núdzovo na „brucho“. Jeho stroj sa čiastočne poškodil. Napriek tejto neprijemnej udalosti skupina pokračovala bez J. Drličku v prelete do Ľvova. Lenže ani ľvovské

⁴⁰ŠUMICHRAST, KLABNÍK, ref. 35, s. 90.

⁴¹Zápisník letov Š. Martiša z 10. 4. 1938, por. č. letu 1168-1169.

⁴²Zápisník letov Š. Martiša z 10. 4. 1938, por. č. letu 1170. Prelet na trase Ľvov (Lemberg) – Kamenica nad Cirochou trval 63 minút.

medzipristátie sa neobišlo bez nehody, pretože pri pristávanom manévri havaroval veliteľ letky O. Ďumbala. Leteckú haváriu spôsobilo neočakávané zaklapnutie zámky podvozku. Poškodené lietadlo Bf 109 E bolo uvedené do letuschopného stavu až takmer o štyri dni. Dňa 31. októbra 1942, po odstránení následkov leteckej havárie, pokračovala slovenská skupina v lete do Proskurova. Dňa 4. novembra 1942 dorazila do miesta svojho prvého frontového pôsobiska – kaukazského Majkopu. V Ďumbalovej leteckej jednotke však chýbal J. Drlička. Pre technickú poruchu pohonnej jednotky Daimler-Benz 601 musel núdzovo „sadrnúť“ na letisku Umaň. Núdzové pristátie bolo hladké a po výmene motora bolo lietadlo opäť letuschopné. Drlička sa napokon pripojil k jednotke až v polovici decembra 1942.

Stíhaciu letku 13 po príchode do Majkopu zaradili k II./JG 52. Od jej veliteľa Hptm. Johannesesa Steinhoffa dostávala rozkazy na vykonanie jednotlivých operačných letov. Konkrétny personálny výber pilotov však zostal v právomoci veliteľa slovenskej leteckej jednotky. Napriek úspechu, ktorý Slováci docielili dňa 28. novembra 1942, keď v leteckom súboji dvoch slovenských stíhačov na Bf 109 E proti 9-člennej skupine sovietskych stíhačov na I-153 získali tri zostrelky, nebola situácia vo výzbroji jednotky vôbec priaznivá. Už počas prvého mesiaca na fronte sa počet bojaskopných lietadiel Bf 109 E dramaticky znížil na tri. Túto skutočnosť kriticky komentoval vo svojom hlásení veliteľ letky 13, keď konštatoval, že vo výzbroji letky sa nachádza päť lietadiel Bf 109 E, z ktorých sú však len tri bojaskopné. Dňa 27. novembra 1942 stratila letka 13 lietadlo Bf 109 E, ktoré pilotoval J. Vincúr. Z dôvodu prasknutého olejového potrubia motora musel núdzovo pristáť na vlastnej strane frontu, vo vzdialenosti asi 10 km pred predným okrajom hlavnej bojovej línie. Vzhľadom na neutešený technický stav leteckého parku slovenskej letky pridělila 52. stíhacia eskadra letke 13 jedno lietadlo Bf 109 G.

V tomto období už VVZ disponovalo tajným spisom šéfa Nemeckej leteckej misie na Slovensku z 9. novembra 1942, v ktorom sa medzi iným konštatovalo, že „letka Me 109 E 0-7“ (rozumieť stíhacia letka 13 v poli – pozn. P. Š.) bude prezbrojená na „letku Me 109 F 4“. Prezbrojenie bude uskutočnené na fronte. V spise sa ďalej uvádzalo: „Návrh DLM dohovorený už ústne s pánom ministrom NO smeruje k tomu, aby po vykonaní prezbrojenia na fronte sa nachádzajúcich lietadiel Me 109 E 0-7 na Me 109 F-4, zbylé lietadlá Me 109 E-0-7 boli dopravené späť na Slovensko a použité na ochranu Bratislavy a priemyslu na Považí a na výcvik náhradných posádok.“

V súvislosti s vyššie uvedeným, možno uviesť toľko, že obsah predmetného spisu sa podarilo naplniť. Stíhacia letka 13 používala lietadlá Bf 109 E na východnom fronte len do 2. dekády januára 1943, keď príslušníci letky začali výhradne lietať na modernejších verziách lietadla typu Bf 109, a to na „Friedrichoch“ a „Gustavoch“. Lietadlá Bf 109 E patriace do vlastníctva slovenskej vojenskej správy, ktoré „prežili“ náročné bojové nasadenie na východnom fronte, boli postupne prelietnuté na Slovensko, kde sa použili na výcvik ďalších pilotov v rámci dvoch kurzov „výcviku na lietadlá Me 109“ v rokoch 1943 – 1944, ako aj na ochranu vzdušného priestoru západného Slovenska, a to najskôr v zostave „4 členného hotovostného roja stíhacích lietadiel Me 109“, potom letky 13 – Pohotovostnej letky slovenských Vzdušných zbraní.

V rokoch 1942 – 1943 sa okrem už spomenutých lietadiel typu Bf 109 E-7, ktoré na Slovensko z dánskeho Grove prelietli vybraní účastníci preškoľovacieho kurzu na lietadlá Bf 109, dostali aj ďalšie stíhacie lietadlá rovnakého typu. Ako už bolo spomenuté, ich približný počet, ako aj konkrétne výrobné čísla nie je možné vyšpecifikovať na základe štúdia dobových archívnych dokumentov uložených vo Vojenskom historickom archíve Bratislava. Dôvod je jednoduchý: relevantné dobové dokumenty, ktorých obsah by tvorili predmetné údaje, sa v archíve nedochovali. Avšak na základe štúdia autorovi dostupných zápisníkov letov príslušníkov Vzdušných zbraní, ktorí vykonali preberacie lety lietadiel typu Bf 109 E, ako aj porovnaní autorom získaných údajov s údajmi v minulosti publikovanými v odborných prácach iných vojenských historikov, možno vyčísliť približné počty, ako aj výrobné čísla stíhacích lietadiel, ktoré sa dostali do majetku slovenskej vojenskej správy.

V zápisníku letov mjr. let. J. Trnku, veliteľa Leteckej školy, nájdeme za obdobie od 30. novembra 1942 do 17. júla 1943 niekoľko záznamov o vykonaní skúšobných, zalietávacích a „*prejímacích*“ letov lietadiel typu Bf 109 E. Okrem lietadiel, ktoré tvorili prvú dodávku lietadiel Bf 109 E (Bf 109 E, W. Nr. 972; Bf 109 E, W. Nr. 1495; Bf 109 E, W. Nr. 3317; Bf 109 E, W. Nr. 5015, Bf 109 E, W. Nr. 5924; Bf 109 E, W. Nr. 6442)⁴³ a slovenské letectvo ich opätovne prevzalo do svojej výzbroje po opravách v materskom závode, resp. dielňach a opravovniach, sa v Trnkovom zápisníku letov nachádzajú aj štyri nové „*prírastky*“ lietadiel typu Bf 109 E, ktoré do tej doby nefigurovali v majetku slovenskej vojenskej správy.

Konkrétne išlo o nasledovné stroje: Bf 109 E, W. Nr. 3194 a Bf 109 E, W. Nr. 4870 (prevzaté dňa 30. novembra 1942); Bf 109 E, W. Nr. 1625 (prevzaté dňa 1. decembra 1942); Bf 109 E, W. Nr. 3444 (prevzaté 4. marca 1943 spoločne s Bf 109 E, W. Nr. 5015, W. Nr. 5924, W. Nr. 6442).

Okrem vyššie uvedených lietadiel je v zápisníku letov mjr. let. V. Kačku, veliteľa II. perute leteckého pluku, dňa 26. februára 1943 zaznamenaný zalietavací let stíhacieho lietadla Bf 109 E, W. Nr. 2042 (poradové číslo letu 3836 – pozn. P. Š.).

Avšak ďalším strojom typu Bf 109 E, ktorý prelietol slovenský pilot na územie Slovenska po prílete „*Emilov*“ z dánskeho Grove, bola stíhačka Bf 109 E, W. Nr. 2028, ktorú por. let. J. Gerthofer preletel dňa 15. augusta 1942 na Slovensko z Viedenského Nového Mesta.⁴⁴

Stot. let. O. Ďumbala, na základe nariadenia VVZ č. 73.183/Dôv.tech.1942 odcestoval dňa 5. 9. 1942 z Bratislavy do Liegnitzu, aby na tamojšom letisku prevzal stíhačku Bf 109 E, W. Nr. 6474, ktorú mal následne preletieť na Slovensko.⁴⁵ Presný dátum preletu z Liegnitz na Slovensko nie je známy, avšak na základe zápisov v zápisníkoch letov príslušníkov letky 13 je nespochybniteľné, že Bf 109 E, W. Nr. 6474 sa dostal na Slovensko a neskôr aj na východný front.⁴⁶

Časť z týchto lietadiel sa po vypuknutí Slovenského národného povstania dostala na letisku v Piešťanoch nepoškodená do rúk nemeckej okupačnej armády. Ich zhabaním sa definitívne skončila služba tohto legendárneho typu lietadla v slovenských Vzdušných zbraniach.

⁴³Mjr. let. J. Trnka zalietal lietadlá Bf 109 E, ktoré už v minulosti „*figurovali*“ v majetku slovenskej vojenskej správy v nasledovných dňoch: **Bf 109 E, W. Nr. 972**: skúšobné lety v dňoch 8. 5. 1943 a 27. 5. 1943 – 3 x zalietavací let dňa 10. 8. 1943; **Bf 109 E, W. Nr. 1495**: skúšobný a „*prejímací*“ let (rozumej preberací let – P. Š.) dňa 24. 2. 1943; **Bf 109 E, W. Nr. 3317**: preberací let dňa 17. 7. 1943; **Bf 109 E, W. Nr. 5015**: zalietavací a preberací let dňa 4. 3. 1943; **Bf 109 E, W. Nr. 5924**: zalietavací a preberací let dňa 4. 3. 1943; **Bf 109 E, W. Nr. 6442**: skúšobný a preberací let dňa 24. 2. 1943 a 4. 3. 1943 (v zápisníku letov uvedené dňa 24. 2. 1943 ako W. Nr. 6942 – skúšobný let, resp. 6948 – preberací let – pozn. P. Š.) Zápisník letov mjr. let. J. Trnku.

⁴⁴VHA Bratislava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 43 zo 14. 8. 1942, čl. 6. Po prílete na Slovensko tento stroj odskúšali vo vzduchu viaceri príslušníci letky 13. Napríklad čtk. Š. Martiš v jeho kabíne absolvoval dňa 4. 9. 1942 preskúšací let v dobe od 8.25 – 8. 40 h. Po ňom vykonal na tomto lietadle aj ďalšie štyri cvičné lety trvajúce 31 minút (3 x štart a pristátie, 1 x nácvik zatáčok vo výške 2 000 m). Zápisník letov Š. Martiša z 10. 4. 1938, por. č. letu 1122-1126.

J. Gerthofer preletel na Slovensko pred odletom 1. garnitúry letky 13 na východný front ešte jeden bližšie neidentifikovateľný stroj Bf 109 E. Prelet na trase Viedenské Nové Mesto – Piešťany vykonal dňa 24. 9. 1942 v čase od 15.05 – 15.35 h. Zápisník letov J. Gerthofera, por. č. letu 7330.

⁴⁵VHA Bratislava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 43 zo 14. 8. 1942, čl. 6.

⁴⁶Podľa záznamov v zápisníku letov Š. Martiša by mohlo ísť o jeho „*bielu 10-S-ku*“, ktorú dňa 3. 7. 1942 ponechal po odpadnutí krytu kabíny v starostlivosti nemeckého pozemného personálu na letisku Liegnitz. Toto tvrdenie však možno spochybnit' na základe analýzy dobovej fotografie lietadla s trupovým označením „*žltá 95S*“, ktoré bolo zachytené pri zastrešovaní zbraní v Grove. Na VCHOP-e stroja zreteľne vidno číslo jeho draku: W. Nr. 6474. Autor sa prikláňa k názoru, že stroj pred preletom „*dostal*“ nové označenie „*10*“, ktoré nahradilo predchádzajúce označenie používané počas výcviku v Grove. Je nespochybniteľné, že žiaden Bf 109 E, ktorí preleteli z Grove nemal predtým používané „*vysoké*“ trupové čísla, napr. „*biela 88S*“, „*biela 91S*“, „*biela 92S*“, resp. „*žltá 89S*“, „*žltá 95S*“. Niektorí autori vo svojich prácach tvrdia, že Š. Martiš preletel do Piešťan svojho „*Emila*“ po namontovaní novej kabíny nemeckými mechanikmi na letisku Liegnitz. V jeho zápisníku letov však žiaden prelet Bf 109 E na trase Liegnitz – Piešťany nefiguruje. Mjr. V. Kačka dňa 6. júla 1942 uzavrel jeho zápisník letov po „*skončení výcviku na nemeckých stíhacích lietadlách*“. Š. Martiš ďalší let po návrate z Dánska absolvoval až 29. 7. 1942, keď cvičil štarty a pristátia na B-534-513 (por. č. letu 1101). Porovnaj ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: Messerschmitt Bf 109 B, D a E slovenských pilotov 1942 – 1944. *Poprad – HT model špeciál* No. 907, s. 49; taktiež BURSA, S. – ANĎAL, J.: Letka 13. 13 (Slow.)/JG 52 v obrazoch – in pictures 1940 – 1944. *Poprad – HT model špeciál* No. 912, s. 17 a s. 39.

VÝROBNÉ ČÍSLA LIETADIEL TYPU BF 109 E
VO VÝZBROJI SLOVENSKÝCH VZDUŠNÝCH ZBRANÍ
(1942 – 1944)

BF 109 E, W. Nr. 972

- vo výzbroji vzdušných zbraní v rokoch 1942 – 1944,
- používané pri praktickej príprave leteckého personálu 1. garnitúry letky 13 na bojové nasadenie na východnom fronte. Dňa 16. IX. 1942, v rámci tejto prípravy poškodené, pri núdzovom pristátí J. Štaudera. Tomu počas letu vysadil kompresor motora DB 601,
- od 20. VIII. 1943 pridelené „4 člennému hotovostnému roju stíhacích lietadiel Me 109“ vo Vajnorochoch. J. Režnák na tomto stroji vykonal dňa 17. IX. 1943 v čase od 8.58 – 9.20 h tri štarty a pristátia,
- v 1. polovici roku 1944 lietadlo používali piloti stíhacej letky 13-Pohotovostnej letky. Napríklad jeden z najznámejších členov letky 13-Pohotovostnej letky a druhý najúspešnejší slovenský stíhací pilot, zvk. I. Kovárik, na ňom vykonal dňa 7. III. 1944 prelet na trase Vajnory (štart) – Nitra – Piešťany (pristátie) za účelom účasti na nácviiku na defilé pri príležitosti výročia vzniku Slovenskej republiky; dňa 13. IV. 1944 na tomto lietadle letelo ďalšie slovenské letecké eso – rtk. R. Božík, ktorý v čase 11. 49 – 12. 38 h vykonal „štart na poplach“. Počas letu proti avízovanému vzdušnému nepriateľovi na ňom zostrelil nemecké stíhacie lietadlo Bf 110G-2, ktoré sa zrútilo v priestore Kopáčskeho lesa,
- rtk. Š. Jambor, ktorý zahynul 26. VI. 1944 pri leteckom súboji s letcami 15. USAAF, absolvoval dňa 31. V. 1944 na Bf 109 E, W. Nr. 972, cezpoľný let na trase: Piešťany (štart) – Nitra – Zlaté Moravce – Tri Duby (pristátie) – Tri Duby (štart) – Handlová – Prievidza – Piešťany (pristátie),
- od V./1944 do VIII./1944 stroj používali v rámci cvičnej letky leteckého pluku na výcvik pilotov na lietadlách Bf 109. Napríklad frekventant kurzu, rtk. P. Kalmančok, vykonal na Bf 109 E-2, W. Nr. 972 ešte osem dní pred vypuknutím SNP, t. j. dňa 21. VIII. 1944, let trvajúci pätnásť minút, pri ktorom sa mu počas cvičného letu samovoľne otvorila kabína lietadla,
- od 10. VII. 1944 pridelené letke 12. Prevzatie a následné prelietnutie stíhačky od letky 13 k novej leteckej jednotke, spoločne s Bf 109 E-7, W. Nr. 4870 (letka 13), Bf 109 E-7, W. Nr. 1495 a Bf 109 E-7, W. Nr. 3444 (cvičná letka leteckého pluku) sa malo realizovať až po vy-cvičení pilotov zaradených do výcviku na lietadlách Bf 109,
- stroj Bf 109 E, W. Nr. 972, počas 2. dekády mesiaca jún 1944 použili stíhači leteckého pluku, na streľbu na pozemné ciele vytyčené na leteckej strelnici Malacky – Nový Dvor (napr. V. Kriško – 14. VI. 1944),
- IX./1944 – zhabané nemeckou okupačnou armádou na letisku v Piešťanoch.

BF 109 E, W. Nr. 1449

- existencia lietadla vo výzbroji vzdušných zbraní doložená v roku 1942,
- používané pri praktickej príprave leteckého personálu 1. garnitúry letky 13 na bojové nasadenie na východnom fronte. Dňa 8. IX. 1942, v čase od 8.33 – 9.08 h, do kabíny lietadla zasadol J. Režnák a ako číslo „4“ sa zúčastnil „bojového cvičenia“ v štvorčlennej skupine.

BF 109 E, W. Nr. 1495

- vo výzbroji vzdušných zbraní v rokoch 1942 – 1944,
- používané pri praktickej príprave leteckého personálu 1. garnitúry letky 13 na bojové nasadenie na východnom fronte. Dňa 16. IX. 1942 vykonal zástupca veliteľa letky 13 – por. let. V. Kriško na Bf 109 E, W. Nr. 1495 dva lety za účelom „*cvičenie náletov na P. T.*“ (rozumej pozemný terč – pozn. P. Š.),
- dňa 30. X. 1943 ako Bf 109 E-7, W. Nr. 1495, opätovne komisionálne prevzaté. Počas prevzatia zalietané mjr. let. O. Ďumbalom a por. let. L. Hodrom,
- XII./1943 pridelené od leteckého pluku k cvičnej letke leteckého pluku,
- III./1944 pridelené od cvičnej letky leteckého pluku k Leteckej škole,
- od V./1944 do VIII./1944 stroj používali v rámci cvičnej letky leteckého pluku na výcvik pilotov na lietadlách Bf 109,
- dňom 10. VII. 1944 pridelené letke stot. let. J. Páleníčka. Prevzatie a následné prelietnutie stroja od cvičnej letky leteckého pluku k letke 12 spoločne s trojicou ďalších (W. Nr. 972 a 4870 – letka 13 a W. Nr. 3444 – cvičná letka) mal zariadiť veliteľ II. perute, avšak až po vycvičení pilotov zaradených do výcviku na lietadlách Bf 109.

BF 109 E, W. Nr. 1572

- vo výzbroji vzdušných zbraní v rokoch 1943 –1944,
- jedna z prých zmienok o tomto „*Emilovi*“ je z 9. XII. 1943, keď J. Režnák na tomto stroji vykonal v čase od 15.55 – 16.10 h celkom tri štarty a pristátia (každý trval 5 minút). Dňa 22. I. 1944 na ňom vykonal aj zalietávací let trvajúci dvadsaťpäť minút. Lietadlo Bf 109 E-7, W. Nr. 1572, poháňal motor Daimler-Benz DB 601 A/1, W. Nr. 11.740,
- XII./1943 pridelené cvičnej letke leteckého pluku ako náhrada za havarované lietadlo Bf 109 E-7, W. Nr. 5015,
- rtk. G. Lang, ďalší z ostrieňaných bojovníkov z východného frontu, na ňom vykonal dňa 7. III. 1944 prelet na trase Vajnory (štart) – Nitra – Piešťany (pristátie) za účelom účasti na nácviiku na letecké defilé pri príležitosti vzniku Slovenskej republiky,
- npor. let. V. Kriško, veliteľ letky 13, štartoval na Bf 109 E, W. Nr. 1572, dňa 13. IV. 1944 na poplach. Počas letu proti avízovanému anglo-americkému letectvu dosiahol výšku 7. 800 m. Po 47-minutách letu sa bez mimoriadnych udalostí bezpečne vrátil na materskú základňu.

BF 109 E, W. Nr. 1625

- vo vlastníctve slovenskej vojenskej správy v rokoch 1942 –1944,
- podľa zápisníku letov J. Trnku prevzali stíhačku Bf 109 E, W. Nr. 1625, zástupcovia slovenského letectva dňa 1. XII. 1942,
- v roku 1944 stíhacie lietadlo používali piloti stíhacej letky 13-Pohotovostnej letky,
- npor. let. V. Kriško, na ňom vykonal dňa 7. III. 1944 prelet na trase: Vajnory (štart) – Nitra – Piešťany (pristátie) za účelom účasti na nácviiku na defilé pri príležitosti vzniku Slovenskej republiky,
- rtk. rtm. let. F. Hanovec, bývalý príslušník 2. garnitúry letky 13 v poli, neskorší člen letky 13-Pohotovostnej letky, vykonal na Bf 109 E, W, Nr. 1625, dňa 31. V. 1944 cezpoľný let na trase: Piešťany (štart) – Nitra – Zlaté Moravce – Tri Duby (pristátie) – Tri Duby (štart) – Handlová – Prievidza – Piešťany (pristátie).

BF 109 E, W. Nr. 2028

- existencia lietadla vo výzbroji Vzdušných zbraní doložená v 2. polovici roka 1942,
- stíhačku používali pri praktickej príprave leteckého personálu 1. garnitúry letky 13 na bojové nasadenie na východnom fronte, napr. J. Režnák na ňom absolvoval dňa 4. IX. 1942 v čase od 8.53 – 9.11 h, svoj prvý let na Bf 109 po návrate z preškolenia v dánskom Grove. Účel letu: „*cvičenie zatáčiek, štartu a pristania*“.

BF 109 E, W. Nr. 2787

- vo výzbroji slovenského letectva v rokoch 1942 –1944,
- od 27. X. 1942 vo výzbroji 1. garnitúry letky 13 na východnom fronte. Zástupca veliteľa letky por. let. v. Kriško na ňom dňa 9. XI. 1942 vykonal v poradí svoj piaty let na východnom fronte. V jeho zápisníku letov, v časti „*účel letu a jeho prevedenie*“, let zaznamenaný ako „*orientačný (rozumej let – pozn. P. Š.) na front a v priestoru R. D.*“ Čas letu: 13.20 – 14.05 h. V januári 1943 lietadlo v poľných podmienkach niekoľkokrát opravované. V. Kriško ho po opravách dvakrát zalietal: a to 4. I. a 7. I. 1943,
- dňa 17. I. 1943, počas operačného letu čat. J. Režnáka, lietadlo ťažko poškodené strelbou sovietskych stíhačov letiacich na LaGG-och. Stroju zlyhali palubné zbrane,
- III./1943 sa stroj nachádzal na letisku Nikolajev – Východ,
- 1. II. 1944 lietadlo opätovne zalietané a prevzaté slovenským letectvom. Zálet lietadla vykonal tretí najúspešnejší slovenský stíhač – npor. let. J. Gerthofer. Stroj prideliť cvičnej letke leteckého pluku,
- stot. let. I. Haluzický preletel dňa 10. V. 1944 lietadlo od cvičnej letky leteckého pluku k Leteckej škole,
- stíhacie lietadlo počas SNP vo výzbroji Kombinovanej letky povstaleckého letectva 1. čs. armády na Slovensku,
- 25. X. 1944 neschopné letu lietadlo zničené pri ústupe do hôr.

BF 109 E, W. Nr. 2945

- vo vlastníctve slovenskej vojenskej správy v rokoch 1942 – 1944,
- od 27. X. 1942 vo výzbroji 1. garnitúry letky 13 v poli,
- J. Režnák absolvoval na Bf 109 E, W. Nr. 2945, dňa 9. XI. 1942, v časovom rozmedzí od 9.20 – 9.35 h, svoj premierový let na východnom fronte. Nad majkopským letiskom cvičil počas 15 minút zatáčky. Dňa 18. XI. 1942 o 13.40 h štartoval na Bf 109 E, W. Nr. 2945, spoločne s J. Jančovičom na poplach. ich bojovou úlohou bolo stíhanie avízovaného nepriateľského lietadla a následné hliadkovanie nad majkopským letiskom. Po sedemdesiatich minútach sa obaja slovenskí stíhači vrátili bez úspechu na materské letisko. J. Režnák zasadol na východnom fronte do kabíny Bf 109 E, W. Nr. 2945, celkom 9-krát, čím sa stal jeho najpoužívanejším „*Emilom*“. Ďumbalov zástupca a 1. dôstojník letky 13-por. let. V. Kriško, taktiež absolvoval na Bf 109 E, W. Nr. 2945, svoj prvý let na východnom fronte. Dňa 9. XI. 1942 vykonal *orientačný let v okruhu letiska Maikop.*“,
- III./1943 sa slovenský Messerschmitt Bf 109 E, W. Nr. 2945, nachádzal cca 15 km severne od Nikolajeva, kde s ním pilot núdzovo pristál z dôvodu technickej poruchy pohonnej jednotky, neskôr presunutý na Slovensko,
- V./1944 do VI./1944 lietadlo používané v rámci cvičnej letky leteckého pluku na výcvik pilotov na lietadlách Bf 109.

Poznámka:

V dennom rozkaze leteckého pluku č. 49 z 31. III. 1944 sa v článku „Cezpoľné lety – vykonanie“ nachádza zmienka o lietadle Bf 109 E-3945, na ktorom rtm. let. F. Hanovec vykonal dňa 7. III. 1944 „prelet na trati: Vajnory – Nitra – Piešťany za účelom zúčastnenia sa nácviiku na defilé ku dňu 14. marca 1944.“ Vzhľadom na skutočnosť, že výrobné číslo tohto „Emila“ sa v žiadnom inom dobovom dokumenta neuvádza, došlo v tomto prípade zrejme ku chybe pri prepise. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o stíhacie lietadlo Bf 109 E, W. Nr. 2945.

BF 109 E, W. Nr. 3194

- vo výzbroji slovenského letectva v rokoch 1942 – 1943,
- dňa 30. XI. 1942 stroj Bf 109 E, W. Nr. 3194, prevzali do majetku slovenského letectva. Preberací let v trvaní 17-minút vykonal mjr. let. J. Trnka,
- od IV./1943 lietadlo využívané v rámci leteckého pluku pri „výcviku na lietadlách Me 109“ – príprava príslušníkov 2. garnitúry letky 13 v poli. Lety na tomto stroji absolvovali napr. R. Božík a K. Geletko.

BF 109 E, W. Nr. 3317

- vo výzbroji slovenského letectva v rokoch 1942 – 1944,
- od 27. X. 1942 vo výzbroji 1. garnitúry letky 13 na východnom fronte,
- J. Režnák, slovenské letecké eso s 32 potvrdenými víťazstvami na východnom fronte, na Bf 109 E, W. Nr. 3317 vykonal dňa 10. XI. 1942 v časovom rozmedzí 9.00 až 9.50 h orientačný let v okruhu 30 km od materskej leteckej základne Majkop,
- III./1943 sa lietadlo nachádzalo na letisku Ľvov,
- dňa 17. VII. 1943 stroj opätovne prevzatý. „Prejímací let“ vykonal mjr. let. J. Trnka,
- od 20. VIII. 1943 pridelené „4 člennému hotovostnému roju stíhacích lietadiel Me 109“ vo Vajnoroch,
- v roku 1944 lietadlo používali piloti stíhacej letky 13-Pohotovostnej letky,
- J. Režnák na ňom vykonal dňa 7. III. 1944 prelet na trase Vajnory (štart) – Nitra – Piešťany (pristátie) za účelom účasti na nácviiku na defilé pri príležitosti 4. výročia vzniku Slovenskej republiky,
- dňa 12. IV. 1944, ďalšie slovenské stíhacie eso, zvk. F. Brezina, štartoval na poplach na Bf 109 E, W. Nr. 3317, za účelom „obrany Bratislavy“. Jeho stroj mal technickú poruchu a pilot núdzovo pristál východne od Bratislavy. Technickú pomoc na mieste núdzového pristátia mu poskytol ďalší z bývalých spolubojovníkov z východného frontu, hlavný mechanik letky 13 – d. zást. rtm. let. zbroj. Robert Nerád.

BF 109 E, W. Nr. 3444

- vo výzbroji slovenských Vzdušných zbraní v rokoch 1943 – 1944,
- dňa 4. III. 1943 stroj zalietal mjr. let. J. Trnka,
- po návrate z východného frontu na ňom lietal aj príslušník 1. garnitúry letky 13 zvk. J. Režnák. Ako člen „hotovostného roja stíhacích lietadiel Me 109“ na ňom štartoval aj 7. IX. 1943. Počas letu, ktorý trval od 9.30 – 10.35 h spolupracoval so slovenským DPL. Dňa 27. X. 1943 vykonal v čase od 8.49 – 9.13 h, tri štarty a pristátia,
- v roku 1944 stroj používali piloti letky 13-Pohotovostnej letky,

Vojenská história

- zástavník J. Režnák na ňom vykonal dňa 11. I. 1944 v období od 9.28 – 10.10 h tri štarty a pristátia,
- ďalší z členov letky 13-Pohotovostnej letky slovenského letectva, zvk. F. Brezina na Bf 109 E-7, W. Nr. 3444, dňa 7. III. 1944 vykonal prelet na trase Vajnory (štart) – Nitra – Piešťany (pristátie) za účelom účasti na nácviiku na letecké defilé pri príležitosti vzniku Slovenskej republiky,
- od V./1944 do VII./1944 používané v rámci cvičnej letky leteckého pluku na výcvik pilotov na lietadlách Bf 109,
- zvk. J. Štauder, bývalý príslušník 1. garnitúry letky 13 v poli, neskorší člen hotovostného roja a letky 13-Pohotovostnej letky, vykonal dňa 31. V. 1944 na Bf 109 E, W, Nr. 3444, cezpoľný let na trase: Piešťany (štart) – Nitra – Zlaté Moravce – Tri Duby (pristátie) – Tri Duby (štart) – Handlová – Prievidza – Piešťany (pristátie).
- dňom 10. VII. 1944 pridelené letke stot. let. J. Páleníčka. Prevzatie a následné prelietnutie stroja cvičnej letky leteckého pluku k letke 12, spoločne s trojicou ďalších (Bf 109 E-7, W. Nr. 972 a 4870 – letka 13 a Bf 109 E-7, W. Nr. 1495 – cvičná letka), mal zariadiť veliteľ II. perute, avšak až po vycvičení pilotov zaradených do výcviku na lietadlách Bf 109. Nariadenie sa nerealizovalo a stíhacia letka 12 zaradená do Skupiny vzdušných zbraní pri Východoslovenskej armáde disponovala len lietadlami typu B-534, Bk-534 a posilovým rojom moderných Bf 109 G-6 od letky 13.

BF 109 E, W. Nr. 3461

- na základe dochovaných archívnych dokumentov existencia vlastníctva slovenskej vojenskej správy k stíhačke Bf 109 E, W. Nr. 4870 preukázaná v roku 1942,
- používané pri praktickej príprave leteckého personálu 1. garnitúry letky 13 na bojové nasadenie na východnom fronte. Napríklad J. Režnák, príslušník 1. garnitúry letky 13 v poli, na Bf 109 E, W. Nr. 3461 vykonal dňa 21. IX. 1942 v čase od 15.08 – 15.27 h, na leteckej strelnici Malacky – Nový Dvor „ostrú strelbu na PC“. Rovnakú úlohu na tomto lietadle plnil aj 23. a 24. 9. 1942. Por. let. V. Kriško absolvoval na Bf 109 E, W. Nr. 3461, v dňoch 23. IX. a 24. IX. 1943, dva lety za účelom ostrých strelieb na P. T.,
- od 27. X. 1942 vo výzbroji 1. garnitúry letky 13 na východnom fronte, keď lietadlo prekonalo trasu: Piešťany (štart – 27. X. 1942, 11.06 h) – Kamenica nad Cirochou (27. X. 1942 – pristátie) – Kamenica nad Cirochou (štart) – Lember (pristátie) – Lember (štart – 31. X. 1942) – Proskurov (pristátie) – Proskurov (štart – 1. XI. 1942) – Umaň (pristátie) – Umaň (štart – 2. XI. 1942) – Kirovograd (pristátie) – Kirovograd (štart – 3. XI. 1942) – Záporožie (pristátie) – Záporožie – (štart – 4. XI. 1942) – Rostov (pristátie) – Rostov (štart) – Majkop (pristátie – 4. XI. 1942, 13. 33 h),
- lietadlo na východnom fronte používali viacerí slovenskí piloti: napr. V. Kriško: 25. XI. 1942 – letecký prieskum a prieskum počasia; J. Režnák: 26. XI. 1942 – voľné stíhanie v priestore Gorjačevo Ključa vo dvojici s F. Cyprichom;
- stratené na východnom fronte.

BF 109 E, W. Nr. 4870

- na základe dochovaných a dostupných archívnych dokumentov existencia vlastníctva slovenskej vojenskej správy k stíhačke Bf 109 E, W. Nr. 4870 preukázaná v rokoch 1942 – 1944,
- stroj prevzatý na základe skúšobného a preberacieho letu dňa 30. XI. 1942. Lety za týmto účelom vykonal mjr. let. J. Trnka,

Vojenská história

- od 20. VIII. 1943 pridelené „4 člennému hotovostnému roju stíhacích lietadiel Me 109“ vo Vajnorochoch,
- v 1. polovici roku 1944 na lietadle lietal príslušníci letky 13-Pohotovostnej letky slovenských Vzdušných zbraní,
- J. Štauder na ňom vykonal dňa 7. III. 1944 prelet na trase Vajnory – Nitra – Piešťany za účelom účasti na nácviiku na letecké defilé pri príležitosti vzniku Slovenskej republiky,
- zvk. J. Režňák zalietal Bf 109 E, W. Nr. 4870, dňa 26. V. 1944 po výmene podvozku,
- zvk. J. Režňák, bývalý príslušník 1. garnitúry letky 13 v poli, neskorší člen hotovostného roja a letky 13-Pohotovostnej letky, vykonal dňa 31. V. 1944 na Bf 109 E, W, Nr. 4870, cezpoľný let na trase: Piešťany (štart) – Nitra – Zlaté Moravce – Tri Duby (pristátie). Lietadlo ponechané na letisku Tri Duby ako neschopné letu z dôvodu technickej poruchy. V kabíne Bf 109 E, W. Nr. 4870 opätovne usadol už 2. VI. 1944, keď nacvičoval štart a pristátie,
- v priebehu 3. dekády mesiaca jún 1944 používané frekventantami výcviku na Bf 109 počas ostrých streľieb na P. C. na leteckej strelnici Malacky – Nový Dvor. Napríklad rtk. P. Kalmančok tieto streľby absolvoval na Bf 109 E, W. Nr. 4870, v dňoch 26. – 27. VI. 1944.

Poznámka:

Údaj o poruche pohonnej jednotky stroja Bf 109 E, W. Nr. 4870, dňa 31. V. 1944, uvedený v dennom rozkaze leteckého pluku čí. 95, článok 9, z 9. VI. 1944, spochybňuje záznam v zápisníku letov J. Režňáka. Podľa tohto záznamu predmetný cezpoľný let absolvoval na Bf 109 E, W. Nr. 1625, v čase od 14. 50 – 15. 08 h (por. č. letu 1502).

BF 109 E, W. Nr. 5015

- vo výzbroji slovenského letectva v rokoch 1942 –1943,
- používané pri praktickej príprave leteckého personálu 1. garnitúry letky 13 na bojové nasadenie na východnom fronte,
- J. Režňák absolvoval na tomto lietadle dňa 23. IX. 1942 v čase od 8.55 – 9.09 h, „ostrú streľbu na PC“ (rozumej pozemné ciele – pozn. P. Š.). Rovnakú úlohu na tomto lietadle plnil aj 24. IX. 1942 (jeden let) a 25. IX. 1942 (dva lety). Dňa 24. IX. 1942 let trval 25 minút (14.55 – 15.20 h). O deň neskôr lety trvali zhodne 20 minút (9.50 – 10.10 h, resp. 15.30 – 15.50 h). Druhý z dvojice letov vykonaných v priestoroch leteckej strelnice Malacky – Nový Dvor bol posledným letom J. Režňáka na Bf 109 E pred odchodom na východný front,
- ďalší z príslušníkov letky 13 – jej 1. dôstojník, por. let. V. Kriško absolvoval na Bf 109 E, W. Nr. 5015, ostré streľby na letisku Malacky – Nový Dvor.
- Napr. dňa 21. IX. 1942 v čase od 14.08 – 14.22 h;

Účel letu:	<i>ostrá streľba na PT</i>
Výstrel:	68
Zásah:	3
%:	7

Napr. dňa 21. IX. 1942 v čase od 15.29 – 15.42 h;

Účel letu:	<i>ostrá streľba na PT</i>
Výstrel:	100
Zásah:	10
%:	10

Napr. dňa 23. IX. 1942 v dobe od 9.30 – 9.50 h;

Účel letu:	<i>ostrá streľba na PT</i>
Výstrel:	100

Vojenská história

Zásah: 22

‰: 22

- lietadlo zničené dňa 15. X. 1943 o 11.25 h pri leteckej havárii ObFw. Hansa Schreiberera, keď vrazilo do Kamzičieho vrchu v blízkosti Bratislavy. Stroj spoločne s nemeckým letcom zhoreli. V spravodajskom hlásení VVZ za október 1943 stroj vykazovali ako Bf 109 E-7, čís. 5015, žiadna zmienka, že išlo o slovenského „Emila“. Naopak, v hlásení sa zdôrazňovalo, že: „Nakoľko išlo o nemecké lietadlo a nem. posádku, výšetrovanie nehody a ostatné potrebné zariadenia DLM Bratislava.“
- XII./1943 vo výzbroji cvičnej letky leteckého pluku nahradené lietadlom Bf 109 E-7, W. Nr. 1572, s motorom DB 601 A/1, W. Nr. 11.740.

BF 109 E, W. Nr. 5244

- vo výzbroji slovenského letectva v rokoch 1942 – 1944,
- od 27. X. 1942 vo výzbroji 1. garnitúry letky 13 na východnom fronte,
- J. Režnák na Bf 109 E-4, W. Nr. 5244 vykonal dňa 10. XI. 1942 v dobe od 9.00 – 9.50 h orientačný let v okruhu 30 km od Majkopu,
- V. Kriško na Bf 109 E-4, W. Nr. 5244 poskytol dňa 1. I. 1943 v čase od 13.11 – 14.00 h ochranný sprievod nemeckým strmhlav útočiacim bombardérom Ju 87 STUKA,
- V. Kriško, pri ústupe z Majkopu, z prvého pôsobiska letky 13 v poli, na ňom dňa 3. I. 1943 preletel na letisko Krasnodar I.,
- III./1943 sa lietadlo nachádzalo na letisku Vinnica,
- dňa 17. VII. 1943 opätovne prevzaté do výzbroje leteckého pluku spoločne s Bf 109 E, W. Nr. 3317. Preberací let vykonal veliteľ Leteckej školy mjr. let. J. Trnka,
- IX./1943 vo výzbroji leteckého pluku, stot. let. I. Haluzický na ňom preletel dňa 10. IX. 1943 z letiska v Piešťanoch na leteckú strelnicu Malacky – Nový Dvor,
- počas SNP zaradený do výzbroje Kombinovanej letky povstaleckého letectva,
- F. Hanovec na ňom vykonal dňa 30. VIII. 1944 prieskum komunikácií na trase Žilina – Považská Bystrica a hĺbkový útok na nemecké pozemné jednotky v Žiline a Hornom Hričove,
- 31. VIII. 1944 zničený bombami pri leteckom nálete nemeckej Luftwaffe na povstalecké letisko Tri Duby.

BF 109 E, W. Nr. 5924

- vlastníctvo slovenskej vojenskej správy jednoznačne preukázané v rokoch 1943 – 1944,
- 4. III. 1943 lietadlo prevzaté slovenským letectvom. Zalietavací a preberací let vykonal mjr. let. J. Trnka,
- 10. III. 1943 absolvoval J. Trnka v jeho kabíne nácvič na defilé pri príležitosti vzniku Slovenskej republiky,
- III./1944 povolená oprava kabíny Bf 109 E-7, W. Nr. 5924 a nariadené preskúšanie automatiky nastavovania vrtule lietadla, ktoré boli zverené dielňam Leteckého parku na letisku Mokrad’.

BF 109 E, W. Nr. 6442

- vo výzbroji slovenského letectva v rokoch 1942 – 1944,
- používané pri praktickej príprave leteckého personálu 1. garnitúry letky 13 na bojové nasadenie na východnom fronte. J. Režnák vykonal let na Bf 109 E, W. Nr. 6442, dňa 23. IX. 1942

Vojenská história

- v čase od 10.45 – 11.00 h, v rámci zavŕšenia praktickej prípravy príslušníkov 1. garnitúry letky 13. Počas letu plnil úlohu „ostrá strelba na PC“,
- od 20. VIII. 1943 pridelené „4 člennému hotovostnému roju stíhacích lietadiel Me 109“ vo Vajnorochoch,
 - od V./1944 do VIII./1944 používané v rámci cvičnej letky leteckého pluku na výcvik na lietadlách Bf 109. Napríklad pilot rtk. P. Kalmančok absolvoval na tomto „Emilovi“ dňa 28. VI. 1944 na leteckej strelnici Malacky – Nový Dvor ostré strelby z kanónu na P.C. Dňa 19. VIII. 1944 vykonal na tomto lietadle aj svoj predposledný let na Bf 109,
 - o skutočnosti, že letuschopné lietadlá Bf 109 E v roku 1944 nepoužívali len piloti leteckých jednotiek, ktorým tieto lietadlá prideliť, svedčí skutočnosť, že dňa 10. VI. 1944 prevzal F. Hanovec, príslušník letky 13, Bf 109 E, W. Nr. 6442, od LDS vo Vajnorochoch. Po jeho prezatí lietadlo preletel po trati: Vajnory – Nitra – Piešťany, kde šťastne pristál.

BF 109 E, W. Nr. 6474

- vo výzbroji slovenského letectva v roku 1942,
- od 27. X. 1942 vo výzbroji 1. garnitúry letky 13 na východnom fronte, keď lietadlo preletelo trasu: Piešťany – Kamenica nad Cirochou – Lember – Proskurov – Umaň – Kirovograd – Záporožie – Rostov – Majkop,
- na východnom fronte bojovali na tomto stroji viacerí slovenskí piloti: napr. zástupca veliteľa letky 13 – por. let. V. Kriško na Bf 109 E, W. Nr. 6474 vykonal dňa 12. XI. 1942, v časovom rozmedzí 14.00 až 14.50 h ochranný sprievod strmhlav útočiacich bombardérov Ju 87 STUKA. Dňa 2. XII. 1942 pridral na svoje konto sedemdesiat minút trvajúci operačný let voľného stíhania. Jeho kolega čtk. J. Režnák v kabíne Bf 109 E, W. Nr. 6474 uskutočnil v dvojici s J. Jančovičom dňa 24. XI. 1942 voľné stíhanie v priestore Tuapsse – Novorosijsk,
- stroj nenávratne stratený na východnom fronte.

BF 109 E, W. Nr. 6476

- vo výzbroji slovenského letectva v roku 1942,
- od 27. X. 1942 vo výzbroji 1. garnitúry letky 13 na východnom fronte. Slovenské letecké eso J. Režnák na tomto stroji vykonal dňa 13. XI. 1942 v dobe od 9. 30 – 10. 50 h ochranný sprievod nemeckého lietadla typu Bf 110 (bombardovací nálet). Dvojčlenný ochranný sprievod tvorili J. Režnák ako „číslo 1“ a J. Vincúr ako „číslo 2“,
- pravdepodobne neschopný letu od 2. dekády novembra 1942,
- nenávratne stratený na východnom fronte.

Podľa uznávaného slovenského leteckého historika, Ing. arch. Š. Androviča mali slovenské Vzdušné zbrane vo výzbroji aj stíhacie lietadlo Bf 109 E-2, W. Nr. 993, ktoré prelietol dňa 3. 7. 1942 z Grove do Piešťan mjr. let. J. Trnka. V žiadnom autorovi známom zápisníku letov, resp. dochovanom dobovom dokumente slovenskej proveniencie sa „Emil“ W. Nr. 993, neuvádza. Podľa Š. Androviča sa vo výzbroji slovenského letectva postupne vystriedalo až tridsať lietadiel typu Messerschmitt Bf 109 vo verziách D (1 ks) a E (29 ks). Podrobnejšie pozri napr.: ANDROVIČ, Š.: Výcvik slovenských posádok na nemeckých lietadlách (1942 – 1943). In: *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 3, s. 115-122.

Vojenská história

Ďalší z nestorov slovenskej leteckej histórie J. Rajninec napríklad v článku *Na Messerschmittoch proti fašistom* uvádzal, že slovenské Vzdušné zbrane v r. 1942 – 1944 disponovali nasledovnými počtami lietadiel typu Bf 109 vo verzii „Emil“: 2 Bf 109 E-1/B, 2 Bf 109 E-2, 2 Bf 109 E-3, 17 Bf 109 E-4, 2 Bf 109 E-7 a 2 Bf 109 E-7/Trop. Svoje tvrdenia nepodložil konkrétnymi výrobnými číslami strojov. Podrobnejšie pozri: RAJNINEC, J.: Na Messerschmittoch proti fašistom. In: *Letectví + Kosmonautika*, roč. LVIII, 1982, čís. 20, s. 770. Porovnaj: RAJNINEC, J.: *Typológia slovenského letectva 1939 – 1944*. Štúdijný a dokumentačný materiál. Trenčín : 1977, s. 103-104.

P. ŠUMICHRAST: MESSERSCHMITT BF 109 E DER SLOWAKISCHEN LUFTWAFFEN (1942 – 1944)

Die slowakische Luftwaffe verfügte in der Zeit ihres Entstehens im März 1939 über keine Maschinen, deren praktische Kampfwert im Fall eines Kriegskonfliktes dem Kommando der slowakischen Armee eine reale Chance gegeben hätte, eine Übermacht im Luftraum zu gewinnen. Den Flugpark der slowakischen Luftwaffe bildeten in diesem historischen Zeitabschnitt Flugzeuge, die an ihrem praktischen Wert sehr schnell verloren. Nach einer komplexen Auswertung der Situation schien als einzige mögliche Weise der Modernisierung des Flugparkes ein direkter Einkauf von Flugzeugen im Ausland, doch vor allem in Deutschland. Mit der Lösung der Teilaufgabe des Konzeptes der Ausrüstung der Luftwaffe durch moderne Flugtechnik, d.h. mit grundsätzlichem qualitativem Umbau des Flugparkes von Jagdgeschwader wurde im April 1939 angefangen. Dieser Schritt wurde folgend ergründet: „Das Kommando der Luftwaffe stellt eine komplette Jagdstaffel auf, die durch völlig deutsches Material ausgerüstet wird. Die Aufstellung dieser Jagdstaffel ist nötig, denn unseres Material ist aus der Hinsicht seiner Verwendung im Falle eines Krieges schon teilweise veraltet, sein Nachteil ist eine relativ niedrige Geschwindigkeit, die in heutiger Taktik der Jagdfliegerei absolut unzureichend ist.“ Das Bemühen des slowakischen Verteidigungsministeriums in der Sache des Einkaufes von Flugzeugen Bf 109 E wurde nach verschiedenen Problemen, die mit der negativen Stellungnahme der deutschen Seite verbunden waren, erst in der Hälfte des Jahres 1942 erfolgreich beendigt, als die slowakische Militärverwaltung die ersten 12 Jagdflieger Bf 109 E-7 einkaufte. Diese wurden zu den ersten modernen Flugzeugen der slowakischen Luftwaffe in der Zeit des 2. Weltkrieges. Die Flugzeuge Bf 109 E spielten in der Zeit ihrer Einordnung in den Flugpark der slowakischen Luftwaffe (1942 – 1944) eine bedeutende und unvertretbare Aufgabe aus und schrieben sich auf Dauer in die Militärgeschichte der Slowakei ein.

VOJNA V JEMENE V ROKOCH 1962 – 1967

KAROL S O R B Y

SORBY, K.: The War in Yemen, 1962 – 1967. Vojenská história, 11, 2, 2007, pp 70 – 82, Bratislava. In September 1962 only a week after the death of imam Ahmad and the ascendancy of his son Badr, an armed revolt broke out in Yemen. A group of military officers led by Colonel cAbdalláh as-Sallál seized power in Sana'a and proclaimed Yemen a republic. Elated, Egypt's government hailed the new regime and assumed that Badr had been killed. In fact, he and his followers had fled to the hills, where monarchist tribesmen were ready to fight for their imam (who, as his title implies, was a religious as well as a political leader). They were backed by the Saudis, who feared a subversive revolutionary republic on their southern border. The civil war that started became a five-year bloody struggle.

Military History. Southern Arabia. The War in Yemen, 1962 – 1967.

* * *

Do revolúcie v roku 1962 bol Jemen najviac izolovanou krajinou v arabskom svete. Je to hornatá krajina, v ktorej už po stáročia vládli *imámovia*. Uskutočnilo sa niekoľko pokusov násilne zmeniť systém v hlavnom meste Sana'a, ale skončili sa neúspešne. Najúspešnejším pokusom bol štátny prevrat, ktorý viedol plukovník cAbdalláh as-Sallál. Prevrat však nebol celkom úspešný, pretože horské kmene sa postavili na stranu zvrhnutého *imáma* a rozpúťali občiansku vojnu s cieľom obnoviť jeho vládu v hlavnom meste. Na udržanie svojej labilnej pozície cAbdalláh as-Sallál sa obrátil na egyptského prezidenta Džamála cAbdannásira s prosbou, aby mu poslal pomoc skôr ako sa republikánsky režim zrúti. Pre egyptského prezidenta to bola dobrá príležitosť, aby dal lekcii kráľovi Sa'údovi a „reakcionárom“, ako v tom období označovali predstaviteľov a prívržencov monarchistických a polofeudálnych režimov, za ich podiel pri rozpade Zjednotenej arabskej republiky (1961) a aby upevnil svoj nárok na panarabské vodcovstvo. Egypt odpovedal kladne a tisíce plne vyzbrojených egyptských vojakov bolo vyslaných do Jemenu, pričom nemali predstavu o tom, ako dlho bude táto egyptská operácia trvať. Džamál cAbdannásir si vôbec neuvedomil, že jeho jednotky tam zapadnú na niekoľko rokov a vznikne medzinárodná a medziarabská kríza, do ktorej bude zasahovať OSN i Liga arabských štátov (LAŠ).

Jemen sa stal súčasťou Osmanskej ríše v 16. stor., keď ho podmanil sultán Sulejmán, a zostal jej súčasťou až do roku 1918. Nové dejiny Jemenu sa počítajú od roku 1906, keď sa na trón *imámov* z najsilnejšej *š'citskej* sekty *zajdovcov* dostal *imám* Jahjá „al-Mutawakkil c'alá Alláh“ (spoliehajúci sa na Alláha) z rodu Hamídaddín.¹ Tak ako jeho predchodcovia bol absolútnym vládcom krajiny, ktorú nazval Jemenské mutawakkilovské kráľovstvo. Jeho vláda sa vyznačovala izoláciou, útlakom a len veľmi malým pokrokom a modernizáciou.² V roku 1948 bol zavraždený a na trón nastúpil jeho syn Ahmad. Nový *imám* rovnako ako jeho otec vládol despoticke a uskutočňoval pravidelné čistky v mocenských zložkách, aby si zaistil bezpečnosť

¹ Jahjá, Džalál: *Al-c'alam al-c'arabí al-hadís. Al-fitra al-wáqi'a bajna al-harbajni al-c'alamijajni*. (Novoveký arabský svet. Obdobie medzi dvoma svetovými vojnami). Alexandria, Dár al-Ma'árif 1966, s. 81.

² LENCZOWSKI, George: *The Middle East in World Affairs*. New York, Ithaca, Cornell University Press 1957, s. 455-466.

svojho postavenia. Napriek xenofóbnemu podozrievaniu cudzincov, *imám* Ahmad odstránil prekážky na obchodovanie s nimi a povolil obmedzený stupeň modernizácie, napr. širšie používanie elektriny, väčšie používanie motorových vozidiel a novú rozhlasovú stanicu.³

To však nemohlo odstrániť všeobecnú nespokojnosť v spoločnosti vyvolanú stredovekými metódami vládnutia a nespokojnosť často nadobúdala násilnú formu. Došlo k viacerým vzburám, na ktorých potlačenie bol nutný zásah armády. Navyše, v meste Ta'izz sa začali objavovať pamflety „Hnutia jemenských dôstojníkov“ volajúce po násilnom odstránení režimu. Nepokoje sa ďalej rozšírili a v máji 1962 *imám* Ahmad vydal armáde rozkaz zaútočiť na dve dediny, ktoré prichýlili nacionalistov. V auguste Jemenčania vyšli do ulíc hlavného mesta a protestovali proti údajnému súhlasu *imáma* s budovaním amerických základní v Saudskej Arábii. Viacerí demonštranti boli zabití vojakmi, viacerí popravení, mnohí boli uväznení a sekulárne školy, kde sa prejavoval značný „osvietenecký“ vplyv egyptských učiteľov, boli zatvorené. Začiatkom septembra došlo v mestách San'á' a Ta'izz k ďalším demonštráciám, na ktorých demonštranti pochodovali pod obrazmi egyptského prezidenta Džamála 'Abdannásira.⁴

Imám Ahmad, najnenávidenejší a najobávanejší vládca, ktorý prežil mnohé atentáty, zomrel 18. septembra 1962. Jeho syn Muhammad al-Badr nastúpil s pevným odhodlaním modernizovať ešte stále stredoveké kráľovstvo. Nedostal však príležitosť na uskutočnenie svojich predsavzatí, lebo 26. septembra došlo k vojenskému prevratu. Armáda tankmi zaútočila na *imámov* palác a po útoku jemenský rozhlas oznámil, že nový *imám* zahynul. Na základe toho bola monarchia zrušená a namiesto nej bola v hlavnom meste v San'á' vyhlásená **Jemenská arabská republika**. *Imámovi* Muhammadovi al-Badrovi sa však podarilo utiecť na sever krajiny, kde žili voči monarchii lojálne *zajdovské* kmene.⁵ Tu začal organizovať vojsko, ktoré mu malo dobyť späť stratený trón. Kmeňoví náčelníci mu prisahali vernosť a povzbudení štedrými darmi sľúbili, že znovu dobery hlavné mesto a potrestajú vzbúrencov. Republikánski povstanci, ktorí sa nedokázali zmocniť celej krajiny, vedeli, že aj v minulosti boli pokusy o prevrat potlačené členmi vládnucej rodiny, ktorí prežili s pomocou lojálnych *zajdovských* kmeňov. Revolucionári, aby si zaistili úspech, vymenovali plukovníka 'Abdalláha as-Sallála, náčelníka štábu jemenskej armády, za prvého prezidenta novej republiky.⁶ Obyvatelia miest San'á', Ta'izz a prístavu al-Hudajda sa potešili vyhláseniu republiky a 'Abdalláh as-Sallál vyhlásil, že jeho cieľom je vybudovať v Jemene socializmus podľa egyptského vzoru.

Bolo všeobecne známe, že v severnom regióne mala monarchia mnohých prívržencov. Bezprostredne po povstaní predstaviteľ Jemenu pri OSN princ Hasan, *imámov* strýko, v domnienke, že *imám* zahynul, odletel z New Yorku do Džiddy v Saudskej Arábii, kde sa k nemu pripojili ďalší členovia *imámovej* rodiny, aby vytvorili vládu v exile.⁷ A tak zakrátko medzi ozbrojenými prívržencami *imáma* a vojenskými jednotkami 'Abdalláha as-Sallála, vypukli zrážky najmä pri hraniciach so Saudskou Arábiou, kde sa podľa správ 1. októbra sústredili saudské jednotky. Preto sa 'Abdalláh as-Sallál, uvedomujúci si svoju zložitú situáciu, ohrozovaný rojalistami doma i mocným susedom (Saudská Arábia) zvonka, obrátil sa na Džamála 'Abdannásira s prosbou o pomoc proti novej „zahraničnej“ intervencii.

Egyptskému prezidentovi sa ponúkla skvelá príležitosť uskutočniť niekoľko cieľov: vymaniť sa zo svojej izolácie; dať „príučku“ kráľovi Sa'údovi, ktorý sa tiež významne podieľal na rozpade ZAR; skomplikovať situáciu britským kolonialistom v Adene; priblížiť sa k zdrojom ropy na polostrove a získať možnosť na šírenie svojej novej revolučnej ideológie.⁸ Preto (za súhlasného

³O'BALLANCE, Edgar: *The War in Yemen*. Hamden, Conn., Archon Books 1971, s. 49.

⁴Tamže, s. 63-64.

⁵Umiernený prúd šicizmu; *zajdovskí imámovia* vládli v Jemene od začiatku 10. storočia n. l.

⁶STEPHENS, Robert: *Nasser. A Political Biography*. London, Allen Lane The Penguin Books 1971, s. 388.

⁷BIDWELL, Robin: *The Two Yemens*. Longman, Westview Press 1983, s. 198.

⁸KERR, Malcolm H.: *The Arab Cold War. Gamal Abd al-Nasir and his Rivals, 1958 – 1970*. London, New York, Oxford University Press 1971, s. 40.

stanoviska ďalších členov egyptského vedenia) reagoval na naliehavú výzvu ʿAbdalláha as-Sallála urýchleným vyslaním egyptských vojakov do Sanʿá'. Išlo o tri vojenské lietadlá a rotu výsadbárov zo Suezu.⁹ V druhom októbrovom týždni priletel do Jemenu na krátku návštevu Anwar as-Sádát, ktorý situáciu zhodnotil tak, že na udržanie situácie bude stačiť jedna letka egyptských lietadiel a príslušný zabezpečovací prápor.

Keďže jemenská armáda sa po prevrate prakticky rozpadla, republikánska vláda začala organizovať „národnú gardu“, do ktorej sa prihlasovali nevycvičení dobrovoľníci. V Jemene neexistovala ani základná infraštruktúra.¹⁰ Egyptskí výsadbári sa premenili na prezidentovu ochranku a na obranu proti silám rojalistov boli potrebné ďalšie pravidelné sily, preto vláda predkladala Egyptu ďalšie požiadavky. V novej situácii muselo byť v Jemene vytvorené velenie egyptských síl a za veliteľa bol vymenovaný generálmajor Anwar al-Qádí. Ten pripustil, že sa ocitol v prázdnote a že pre egyptské jednotky musel vytvoriť kompletnú materiálnu a logistickú základňu. Prvou jeho starosťou bolo teda zabezpečiť postavenie egyptských jednotiek v hlavnom meste a ochranu oblasti v trojuholníku, ohraničenom mestami Sanʿá', Taʿizz a al-Hudajda. O tom, čo sa odohráva mimo tejto oblasti, nemal spoľahlivé informácie. Bolo známe, že ju ovládajú kmene, ale nikto nevedel, či podporujú republiku alebo rojalistov.¹¹

Navyše, ukazovalo sa, že očakávaný konflikt nebude tradičným poľným ťažením, kde je jasný nepriateľ a ťarchu vojenských operácií poniesie jemenská armáda, zatiaľ čo úloha Zjednenej arabskej republiky (Egypta) sa obmedzí iba na dodávky zbraní, munície a špecialistov, čo nebude možné označiť za zasahovanie. Skutočnosť bola taká, že egyptská armáda musela niest' celú ťarchu konfliktu, pričom situáciu v Jemene nepoznala, neexistovali topografické podklady a konflikt nadobúdala charakter partizánskeho boja v horských podmienkach, na čo egyptské jednotky neboli pripravené ani vycvičené.¹²

Džamál ʿAbdannásir v prejave koncom decembra povedal, že bezprostredne po prevrate v Jemene nadobudol presvedčenie, že nesmie dovoliť, aby reakcia porazila revolúciu v Jemene, lebo „keby sa to stalo, otočilo by sa to proti nám a zmenilo tento boj na boj proti socializmu, pokroku a ľudu Egypta ... Musíme brániť naše zásady proti reakcionárom, imperializmu a sionizmu aj v srdci Arabského polostrova“. ¹³ Keďže Džamál ʿAbdannásir vývoj v Jemene nechápal iba ako lokálny vnútroarabský spor, egyptská angažovanosť v Jemene nadobúdala dlhodobý charakter. Jedna egyptská brigáda vyslaná do Jemenu v období október – november 1962 sa v priebehu polroka rozrástla na zbor, ktorého početný stav dosiahol 70-tisíc mužov.

Imám Muhammad al-Badr vyvrátil fámy o svojej smrti 10. novembra 1962, keď vystúpil na tlačovej konferencii zorganizovanej z iniciatívy jordánskeho kráľa Husajna pred americkými, britskými a jordánskymi novinármi. Vyhlásil, že jeho prívrženci ovládajú väčšinu krajiny, a že v republikánskych rukách sa nachádzajú iba mestá Sanʿá', Taʿizz a al-Hudajda a oblasť medzi nimi.¹⁴ Ďalej vyhlásil, že jednotky pod jeho priamym velením sa nachádzajú západne od mesta Saʿda, že jeho stýko princ Hasan zhromaždil ďalšie jednotky východne od hlavného mesta a tretia veľká skupina je pri meste Haríb. Početný stav rojalistických jednotiek dosahuje 20-tisíc mužov a všetci sú pripravení pochodovať na hlavné mesto a do troch týždňov zvrátiť situáciu.¹⁵ Tieto tvrdenia neboli reálne, ale vzbudili pozornosť v zahraničí a rozladili republikánov.

⁹HAMRÚŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 júlijú*. (Príbeh revolúcie 23. júla). 3. diel. *ʿAbdannásir wa al-ʿArab*. (ʿAbdannásir a Arabi). Bejrút, al-Muʿassasa al-ʿarabíja li-d-dirásat wa-n-našr 1976, s. 219.

¹⁰HAIKAL, Muhammad Hasanaj: *Harb at-talátina sana*. (Tridsaťročná vojna). I. diel. *Sanawát al-ghalaján*. (Roky vrenia). Káhira, al-Ahrám 1988, s. 627.

¹¹HAMRÚŠ, ref. 19, s. 229-230.

¹²HAIKAL, ref. 10, s. 627.

¹³Prejav z 23. decembra 1962. In: *President Gamal Abdel-Nasser Speeches and Press Interviews*. Part IV (February 1962 – June 1964). Káhira, Information Bureau 1964, s. 261.

¹⁴Al-ʿAqqád, Saláh: *Al-Mašriq al-ʿarabí al-muʿásir*. (Súčasný arabský východ). Káhira 1983, s. 554.

¹⁵OʻBALLANCE, ref. 4, s. 80.

Kráľ Sa'úd, cítiac hrozbu pre svoje kráľovstvo zo strany revolučných proegyptských jemenských vodcov, neváhal ich verejne odsúdiť a od prvých dní jemenskej revolúcie vyjadroval, že za predstaviteľa legitímnej moci v Jemene uznáva *imáma* a poskytne mu materiálnu a morálnu podporu. Kráľ Sa'úd a jeho brat, korunný princ Fajsal, boli presvedčení, že skutočným cieľom Egypta je „zvrhnúť saudskú monarchiu a ovládnuť rozsiahle zdroje, ktorými disponuje“. ¹⁶ Džamál 'Abdannásir sa dostal do ťažkej situácie: vzdialené jemenské bojisko viazalo čoraz väčšiu časť jeho armády, hoci pôvodne predpokladal, že egyptská angažovanosť sa bude obmedzovať iba na posielanie zbraní, poradcov a peňazí. ¹⁷ Vojská vedené *imámom* Muhammadom al-Badrom a finančne, logisticky i zbraňami podporované tak Sa'údovcami, ako aj Jordánskom, Iránom a Pakistanom, spôsobili Egyptanom a jemenským republikánom ťažké straty.

Početný stav expedičných síl ZAR nebol nikdy oficiálne zverejnený a vzhľadom na dislokáciu a rotáciu jednotiek, sa odhaduje sa, že začiatkom roku 1963 bolo v Jemene 15-tisíc egyptských vojakov vyzbrojených tankmi a delostrelectvom, podporovaných 200 lietadlami, ktoré operovali z viacerých letísk. Hlavné mesto malo posádku s vyše 7-tisíc egyptských vojakov. Maršal 'Abdihakím 'Ámir plánoval zastaviť postup rojalistov na hlavné mesto a obsadiť všetky väčšie mestá krajiny. Koncom januára prišiel do Jemenu a zostal tam do začiatku marca a dohliadal na rad operácií, ktoré vzhľadom na prebiehajúci muslimský mesiac dostali názov „Ramadánová ofenzíva“. ¹⁸ V priebehu dvoch týždňov bol početný stav egyptských vojsk zvýšený na 20-tisíc a 16. februára jednotky vyrazili na sever a za dva dni obsadili mesto Sa'da. Rozprášili sily rojalistov, ktoré sa im postavili na odpor a kmeňových bojovníkov zahnali do ich horských úkrytov. Následne sa jednotky obrátili na juh: mesto Marib bolo dobyté 25. februára a 7. marca padlo mesto Harib. Počas trojtýždňovej ofenzívy Egyptánie obsadili všetky významnejšie mestá v krajine a obsadenie Haribu znamenalo preseknutie hlavnej rojalistickej tepny na prisun zásob zo saudského Bajhánu. Egyptské jednotky pod velením generála Anwara al-Qádiho do mája 1963 ovládli jemenské územie až po severné a východné hranice, čím ukončili prvú etapu konfliktu. ¹⁹

V polovici roku 1963 sa v konflikte objavil nový faktor. Rojalistické vedenie financované Saudskou Arábiou začalo v boji proti egyptským jednotkám využívať služby žoldnierskeho vojska. Skúsenosti z Konga ukázali, že použitie žoldnierskych jednotiek v širokom meradle je možné a môže byť úspešné. Medzinárodní dobrodruhovia, po skončení misie v Kongu, sa z nedostatku inej činnosti sťahovali do hlavných miest západoeurópskych štátov, hlavne Londýna a Paríža a čakali na ďalšiu príležitosť. Ich nasadenie bolo len otázkou kontaktov a peňazí, a keďže Saudskej Arábii nič z toho nechýbalo, na jemenskom fronte čoskoro bojovalo niekoľko veľkých žoldnierskych skupín, ktoré spôsobovali Egyptanom značné ľudské i materiálne straty. ²⁰

Arabské i nearabské krajiny sa od začiatku pokúšali o sprostredkovanie v jemenskom konflikte a žiadali, aby sa konali konzultácie o urovaní jemenského konfliktu na Rade LAŠ. ²¹ Aj USA ponúkli svoje dobré služby na urovanie konfliktu; dúfali, že sa im podarí presvedčiť OSN, aby prevzala úlohu prostredníka medzi súperiacimi stranami. Prezident J. F. Kennedy napísal vodcom zainteresovaných strán a ponúkol svoje služby na dosiahnutie mierového urovnania jemenskej vojny. ²² Prezident Kennedy navrhol stiahnutie egyptských jednotiek a zastavenie saudskej pod-

¹⁶BADEEB, Saeed M.: *The Saudi-Egyptian Conflict Over North Yemen, 1962 – 1970*. Boulder, Colorado, Westview Press 1986, s. 46-51.

¹⁷STEPHENS, Robert: *Nasser. A Political Biography*, s. 393.

¹⁸O'BALLANCE, ref. 4, s. 98.

¹⁹HAMRÚŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 júlíjü*, 3. diel, s. 231.

²⁰HAIKAL, ref. 10, s. 663-665; O'Ballance, Edgar: *The War in Yemen*, s. 185.

²¹Al-Muwáfi, 'Abdalhamíd Muhammad: *Misr fi džámi'at ad-duwal al-'arabíja, 1945 – 1970*. Káhira, al-Haj'a al-misríja al-'amma li-l-kitáb 1983, s. 227.

²²JFK letter to King Husayn, Nasser, Faysal, and Sallal, 16 November 1962. In: FRUS, 1961 – 1963, Vol. 18, s. 228-229.

pory jemenským rojalistom. ĆAbdalláh as-Sallál a Egypt privítali Kennedyho ponuku. Egyptské prijatie návrhu USA viedlo k tomu, že Washington 19. decembra 1962 uznal vládu republikánov. Na druhý deň americký príklad nasledovalo 50 štátov a do OSN boli prijatí väčšinou hlasov republikáni, namiesto rojalistov.²³ Bolo to veľké víťazstvo pre Egypt a jemenských republikánov a ťažký úder pre Saćúdovcov a jemenských rojalistov.

Proti nádejam Washingtonu však režim ĆAbdalláha as-Sallála bol veľmi vratký na to, aby mohol byť ponechaný sám na seba, a preto po americkom uznaní nenasledovala postupná evakuácia egyptských jednotiek. Egypt dokonca zvýšil svoju vojenskú prítomnosť v Jemene a jeho lietadlá bombardovali saudské mestá keď Saćúdovci pokračovali v podpore vojsk rojalistov.²⁴ Preto začiatkom marca 1963 prezident Kennedy vyslal bývalého veľvyslanca Elswortha Bunkera, aby robil prostredníka medzi spornými stranami. Bunker navštívil Egypt a Saudskú Arábiu. O niekoľko dní skôr navštívil vysoký predstaviteľ OSN, čierny Američan Dr. Ralph Bunche, v zastúpení generálneho tajomníka OSN U Thanta Jemen a Saudskú Arábiu. Jeho misia bola zameraná na zistenie objektívnej skutočnosti. Bunker a Bunche sa stretli s poprednými predstaviteľmi týchto krajín a ich nezávislé misie sa skončili uzavretím „Dohody o odpútaní síl“ medzi Káhirou a Rijádom, s cieľom ukončiť vojnu.²⁵ Podmienky dohody oznámil U Thant v správe Bezpečnostnej rade 29. apríla 1963 takto: 1. Saudská Arábia ukončí všetku pomoc rojalistom a zakáže používať svoje územie vodcom rojalistov, aby pokračovali v boji; 2. ZAR (Egypt) zároveň so zastavením saudskej pomoci rojalistom, začne čo najskôr fázové sťahovanie svojich jednotiek z Jemenu; 3. ZAR nepodnikne žiadne trestné akcie proti rojalistom a zdrží sa akejkolvek akcie proti saudskému územiu; 4. Na oboch stranách vytýčených hraníc medzi Jemenom a Saudskou Arábiu bude vytvorená demilitarizovaná zóna do hĺbky 20 km; 5. V demilitarizovanom pásme budú rozmiestnení pozorovatelia OSN, aby sledovali dodržiavanie dohody. Musia zaistiť, aby sa žiadna strana nepokúsila dostať jednotky alebo zbrane do tohto pásma, budú kontrolovať odsun egyptských síl a ukončenie rojalistických aktivít na saudskom území a keby to bolo nutné, pôjdu do zóny kontrolovať vojenské odpútanie.²⁶

V rámci „Dohody o odpútaní síl“ dostal generálmajor Carl von Horn, náčelník štábu vojsk OSN, ktoré dohliadali na prímérie v Palestíne, od U Thanta rozkaz, aby navštívil Egypt, Saudskú Arábiu a Jemen s cieľom vytvoriť pozorovaciu misiu OSN v Jemene. Dohoda nedokázala ukončiť jemenskú vojnu, lebo vzájomná nedôvera medzi Káhirou a Rijádom bola taká veľká, že jedna strana podozrievala druhú z neplnenia svojich zmluvných povinností. Generál von Horn predložil 27. mája U Thantovi správu o svojich zisteniach, v ktorej navrhol, aby bola neodkladne zriadená pozorovateľská misia OSN navrhnutá na základe podmienok odpútania v Jemene, dohodnutých oboma stranami.²⁷ Generálny tajomník poznamenal, že pozorovateľská misia by nemala mať viac ako 200 ľudí. Egypt a Saudská Arábia súhlasili, že uhradia náklady tejto misie, ktorá mala pôvodne trvať štyri mesiace.

ZSSR nespokojný s týmto vývojom požadoval zvolanie BR, ktorá mala vyhodnotiť U Thantovu správu o Jemene. Na schôdzi BR v dňoch 10. – 11. júna 1963 sovietsky predstaviteľ, hoci nenamietal proti vyslaniu pozorovateľskej misie do Jemenu, tvrdil, že misia a snaha o udržanie mieru by mali byť autorizované a financované Bezpečnostnou radou.²⁸ U Thant zdôraznil „rastúcu naliehavosť potreby pozorovateľskej operácie OSN“ a tvrdil, že bol splnomocnený podniknúť také operácie na vlastnú zodpovednosť. Ghana a Maroko predložili BR návrh

²³DAWISHA, Aheed: *Intervention in Jemen*. The Middle East Journal, Washington, Vol. 29/1 (Winter 1975), s. 51.

²⁴BIDWELL, Robin: *The Two Yemens*, ref. 7, s. 199.

²⁵BASS, Warren: *Support Any Friend. Kennedy's Middle East and the Making of the U.S. – Israeli Alliance*. New York, Oxford University Press 2003, s. 116. Bass, Warren: *Support Any Friend. Kennedy's Middle East and the Making of the U.S. – Israeli Alliance*, s. 117.

²⁶Al-Muwáfí, ĆAbdalhamíd Muhammad: *Misr fí džámíć at ad-duwal al-ćarabíja, 1945 – 1970*, s. 228;

²⁷S.C.O.R. (Security Council Official Records), 18th Year, 1037 meeting, 10 June 1963, s. 1.

²⁸S.C.O.R. (Security Council Official Records), 18th Year, 1038 meeting, 11 June 1963, s. 4.

kompromisnej rezolúcie, ktorá s uspokojením hodnotila iniciatívu U Thanta a dohodu s Káhirou a Rijádom o financovaní pozorovateľskej misie na obdobie dvoch mesiacov. Rezolúcia tiež: 1. žiadala generálneho tajomníka, aby sa pozorovateľská misia uskutočnila tak ako bola navrhnutá; 2. naliehala na zainteresované strany, aby plne zachovávali podmienky odpútania a zdržali sa akejkoľvek akcie, ktorá by zvýšila napätie v oblasti; 3. žiadala od generálneho tajomníka, aby podal správu BR o implementácii tohto rozhodnutia.²⁹ Po diskusii bola rezolúcia schválená 10 hlasmi, nikto nebol proti a ZSSR sa zdržal.³⁰

Predsunutá skupina Jemenskej pozorovateľskej misie OSN (UN Yemen Observation Mission (UNYOM)) prišla do San'á, kde 13. júna 1963 zriadila svoj hlavný stan. Vytvorenie hlavného telesa UNYOM bolo ukončené 20. júla a pozorovatelia boli rozmiestnení v San'á, al-Hudajda, Sa'da, Nadžrán a Džizán. Od začiatku svojej činnosti misia narážala na neochotu obyvateľstva, dokonca na nepriateľský postoj. Aprílova „Dohoda o odpútaní síl“ nielenže nedokázala ukončiť boje, ale zdalo sa, že vojna eskaluje. Von Horn sa 20. augusta 1963 vzdal svojej funkcie pre roztržky s U Thantom a nahradil ho indický generál P. S. Gyani. Počas prvých štyroch mesiacov operácie v Jemene pozorovateľská misia nedosiahla žiadne kladné výsledky. U Thant vo svojej správe BR 4. septembra 1963 pripustil, že UNYOM nedokázala dosiahnuť žiaden významný pokrok v úsilí presadiť „Dohodu o odpútaní síl“ a že v istých smeroch ani Káhira ani Rijád nespĺnili svoje záväzky vyplývajúce z dohody.³¹ Druhá správa generálneho tajomníka Bezpečnostnej rade 30. októbra o misii sa nelíšila od prvej. Počas roku 1963 až do roku 1964 bolo pôsobenie UNYOM-u predlžované každé dva mesiace, ale misia nedokázala prinútiť strany, aby zastavili boje. U Thant preto 2. septembra 1964 oznámil, že UNYOM svoju činnosť (obmedzenú iba na pozorovanie a podávanie správ) ukončí 4. septembra. Tak pozorovacia misia v Jemene skončila svoju činnosť s veľmi obmedzeným, ak vôbec nejakým kladným výsledkom.³²

Od začiatku jemenského konfliktu Liga arabských štátov (LAŠ) nebola schopná hrať nijakú konštruktívnu úlohu, aby mierovou cestou urovnala vojnu. Niekoľko dní po prevrate republikáni aj rojalisti žiadali, aby sa zišla Rada LAŠ a vyjadрила sa k situácii v Jemene. Sa'údovci a ich prívrženci tvrdo odporovali republikánskej požiadavke. Naopak, Egypt a niekoľko ďalších štátov, sa dívali na republikánov ako na novú zákonnú moc v Jemene, a preto mali záujem, aby LAŠ ignorovala rojalistov a brala na vedomie iba republikánov. Kvôli rozkolu v LAŠ vo veci uznania zákonnej vlády Jemenu a pre neistotu jemenskej vnútornej situácie, väčšina členských štátov bola toho názoru, že schôdza Rady LAŠ by v danom čase nebola prínosná.³³ Keď sa Rada LAŠ zišla na 38. riadnom zasadnutí, situácia v arabskom svete sa zmenila v prospech Egypta: v Bagdade a v Damasku sa dostali k moci proegyptské režimy a Džamál 'Abdannásir sa dostal do sedla. V roku 1963 väčšina členských štátov LAŠ uznala republikánov v San'á. A tak s novým silným proegyptským spojenectvom v LAŠ, Rada Ligy, napriek tvrdej opozícii Jordánska a Saudskej Arábie, sa rozhodla uznať republikánsky režim v San'á ako zákonnú vládu Jemenu a prijať ju ako predstaviteľa Jemenu v LAŠ.³⁴ Tento krok LAŠ nezlepšil situáciu v Jemene, ktorá sa naopak zhoršovala. Po neúspechu UNYOM, nepochybne s podporou Káhiry, vláda 'Abdal-láha as-Sallála vyzvala LAŠ, aby sa pokúsila ukončiť spor medzi Jemenom a jeho odporcami, menovite Jordánskom a Saudskou Arábiou. Politický výbor LAŠ odpovedal 16. septembra 1963 na výzvu Jemenskej republiky zaslaním odporúčania Rade, ktorá bola prijatá ako rezolúcia počas 40. riadneho zasadnutia Rady 19. septembra. Pod vplyvom Egypta bola rezolúcia formulovaná v prospech Jemenskej republiky; vyzývala všetky členské štáty, aby podporili žiadosť Jemenu

²⁹S.C.O.R. (Security Council Official Records), 18th Year, 1038 meeting, 11 June 1963, s. 6.

³⁰S.C.O.R. (Security Council Official Records), 18th Year, 1039 meeting, 11 June 1963, s. 2.

³¹O'BALLANCE, ref. 4, s. 104.

³²Tamže, s. 105.

³³Butrus-Íalí, Butrus: *Džámí'at ad-duwal al-'arabíja wa hall al-munázá'at al-iqlímíja*. (Liga arabských štátov a riešenie regionálnych sporov). Káhira, Dár at-tibáca al-hadíta 1977, s. 115.

³⁴Minutes of League Council, 38th ordinary session, 3rd meeting, 23 March 1963, s. 35.

o obnovenie normálnych vzťahov medzi arabskými štátmi na presadenie mieru a stability v Jemene. Rada tiež vyzvala ^cAbdalcháliqa Hassúnu, generálneho tajomníka LAŠ a predsedu Rady, aby inicioval kontakty so zainteresovanými stranami, aby dosiahol tieto ciele.³⁵ Saudská Arábia a Jordánsko nesúhlasili s iniciatívou Rady, ale rezolúcia Rady bola napriek tomu prijatá. Onedlho bola na pôde LAŠ vytvorená „mierová misia“, aby navštívila zainteresované strany s cieľom pokúsiť sa ukončiť jemenský konflikt, ktorý sa UNYOM-u nepodarilo dosiahnuť.

Misia LAŠ, ktorú viedol ^cAbdalcháliq Hassúna, navštívila 24. septembra 1963 Bejrút, kde rokovala o jemenskej otázke s libanonskými činiteľmi. Nasledujúci deň misia pricestovala do Tá'ifu v Saudskej Arábii, kde rokovala s princom Fajsalom (skutočným vládcom kráľovstva) a s ďalšími saudskými činiteľmi. Generálny tajomník a ďalší členovia misie podrobne opísali Fajsalovi udalosti na schôdzi Rady 19. septembra, na ktorej delegát Jemenskej republiky volal po mieri a pomoci pre svoju krajinu a vyjadril nádej, že sa vytvoria normálne vzťahy medzi Jemenskou republikou a jej susedmi. Misia vyjadrila nádej LAŠ, že saudská vláda uzná význam obnovy mieru a stability v Jemene. Generálny tajomník uviedol, že „my (misia LAŠ) sme vyjadrili nádej, že Kráľovstvo Saudskej Arábie urobí maximum preto, aby odstránila napätie pozdĺž hraníc ...“³⁶ Inými slovami LAŠ chcela od Sa^cúdovcov, aby zmenili názor na jemenský režim a uznali republikánsky systém.

Princ Fajsal vysvetlil, že jeho vláda starostlivo kontrolovala, aby nejaký saudský vojak prekročil hranice do Jemenu. Fajsal tiež privítal úsilie o ukončenie nevraživých rozhlasových a tlačových kampaní medzi bratskými arabskými štátmi. Na konci návštevy misie LAŠ saudská vláda vydala oficiálne komuniké, v ktorom „privítala všetky pokusy urobené v záujme podpory arabskej solidarity a obnovenia normálnych vzťahov medzi bratskými arabskými štátmi. Saudské komuniké zdôraznilo túžbu vlády spolupracovať za realizáciu tohto cieľa a svoju nádej, že misia LAŠ získa odozvu u ostatných zainteresovaných strán, čo uľahčí realizáciu záujmov jemenského ľudu.“³⁷ Rijád však neukončil svoju podporu rojalistom ani nesúhlasil, že uzná republikánsku vládu v Jemene. Misia LAŠ potom 1. októbra odcestovala do Jordánska. V Ammánu sa misia stretla s kráľom Husajnom a jordánskymi činiteľmi. Podobne ako Sa^cúdovci, Jordánci vyjadrili nádej na obnovenie arabskej solidarity „najmä so ZAR“. Aj oni zdôraznili nutnosť ukončenia propagandistickej kampane, najmä tvrdých egyptských útokov proti „reakcionárom“.³⁸

O niekoľko dní neskôr misia prišla do Jemenu, kde sa ^cAbdalcháliq Hassúna a jeho kolegovia stretli s ^cAbdalláhom as-Sallálom, prezidentom Jemenskej republiky, ale nestretli sa so žiadnym rojalistom. Misia zvestovala prezidentovi dobré správy z Ammánu a Tá'ifu. Jemenská republika vyjadrili svoju vďaku a uspokojenie nad úsilím LAŠ. Generálny tajomník si počas pobytu v Jemene všimol naliehavú potrebu všestrannej humanitárnej pomoci jemenskému ľudu. Na konci návštevy misie vláda vydala oficiálne vyhlásenie, kde vyjadrila vďaku úsiliu LAŠ a znova potvrdila „ochotu pokračovať v účinnej kladnej politike ... na upevnenie arabskej solidarity a obnovenie normálnych vzťahov medzi bratskými arabskými štátmi“.³⁹

Po návšteve Saudskej Arábie, Jordánska a republikánskeho Jemenu sa misia LAŠ vrátila do Káhiry, kde podala správu o svojich zisteniach egyptským činiteľom, vrátane ministra zahraničných vecí. Ten informoval ^cAbdalcháliqa Hassúnu a ďalších členov misie, že jeho vláda skutočne postupne stiahla časť svojich vojsk z Jemenu, ako to požaduje „dohoda o odpútaní síl“. Minister vyjadril nádej Káhiry, že ostatné strany zainteresované v jemenskom konflikte tiež splnia svoje záväzky vyplývajúce z dohody.⁴⁰ Celkove však misia LAŠ nedokázala prispieť

³⁵HASSOUNA, Hussein A.: *The League of Arab States and Regional Disputes*. Dobbs Ferry, N. Y., Oceana 1975, s. 184-185; Butrus-íalí, Butrus: *Džámícat ad-duwal al-carabíja wa hall al-munázacát al-iqlímíja*, s. 116.

³⁶Report of the Secretary-General to the League Council, 41st ordinary session, March 1964, s. 14.

³⁷Tamže, s. 15.

³⁸HASSOUNA, ref. 35, s. 186.

³⁹Report of the Secretary-General to the League Council, 41st ordinary session, March 1964, s. 16.

⁴⁰Butrus-íalí, Butrus: *Džámícat ad-duwal al-carabíja wa hall al-munázacát al-iqlímíja*, s. 119.

k ukončeniu konfliktu a jemenská vojna pokračovala v čoraz širšom meradle. Egypt teraz, napriek významnej sovietskej podpore jeho vojenskému úsiliu, si začal uvedomovať ťarchu ľudských a materiálnych nákladov.

Na pozadí zvyšujúcich sa egyptských strát prezident Džamál ^cAbdannásir vyzval 23. decembra 1963 na zvolanie arabskej schôdze na najvyššej úrovni, aby diskutovala o arabských otázkach. Zámienkou na toto stretnutie bola odvedenie vôd Jordánu Izraelom, ale jemenský konflikt bol nepochybne hlavnou otázkou, ktorú mal na mysli.⁴¹ Problém rieky Jordán bol pravdepodobne pláštikom pre jeho skutočné úmysly: aby dostal arabských vodcov dokopy a vypracoval prijateľné riešenie vojny v Jemene s odôvodnením, že egyptské jednotky sú potrebné na Sinaji, aby čelili izraelskej vojenskej mašinérii.

Generálny sekretariát LAŠ dostal 24. decembra 1963 od egyptského ministerstva zahraničných vecí nótu obsahujúcu prezidentovu žiadosť na zvolanie stretnutia na najvyššej úrovni LAŠ, aby sa zaoberalo s problémom odklonu vôd rieky Jordán. Časť egyptskej nóty bola nasledovná: „Ministerstvo zahraničných vecí, v súlade s inštrukciami Úradu prezidenta majú česť požiadať Generálny sekretariát LAŠ v Káhire, aby poslal pozvania ďalším arabským štátom na navrhovanú schôdzu, ktorá by sa konala na Sekretariáte LAŠ v Káhire, ako mieste, kde sa arabské vlády môžu stretnúť bez ohľadu na rozpory medzi nimi“.⁴² Ten istý deň sekretariát Ligy pozval členské štáty na schôdzu na najvyššej úrovni do Káhiry na 12. januára 1964. ^cAbdalcháliq Hassúna bol taký nápomocný pri dávaní všetkých arabských vodcov dokopy, že jeden pozorovateľ napísal, že „znovu nastolil prestíž organizácie“.⁴³ Úsilie generálneho tajomníka bolo v skutočnosti slúžiť Egyptu, ktorého prezident žiadal o schôdzu.

Druhý arabský summit⁴⁴ sa konal v rámci LAŠ a na programe mal v prvom rade rokovanie o probléme rieky Jordán, ale ani jemenská záležitosť nebola v diskusiách arabských vodcov bezvýznamnou témou. Od začiatku summitu egyptský prezident nasadil zmierlivý tón voči „reakčným“ Arabom. Rokovanie sa viedlo v zmierlivom tóne. Komuniké vydané na záver summitu označilo odvádzanie vôd rieky Jordán Izraelom za agresiu proti arabským štátom. Za účelom zjednotenia vlastných radov v spore s Izraelom, arabskí vodcovia jednomyselne súhlasili s urovnaním všetkých rozporov. Išlo o pozastavenie všetkých ostrých mediálnych kampaní a konsolidovanie vzťahov medzi bratskými arabskými štátmi na odrazenie agresívnych a expanzionistických plánov, ktoré ohrozujú všetkých Arabov rovnako.⁴⁵ V komuniké nebol Jemen explicitne spomínaný, ale Džamál ^cAbdannásir dúfal, že „konsolidácia vzťahov medzi bratskými arabskými krajinami“ povedie k zblíženiu s Rijádcom v otázke Jemenskej krízy. Navyše došlo k obnoveniu diplomatických stykov medzi ZAR, Saudskou Arábiou a Jordánskom. Generálny tajomník OSN U Thant podal 3. marca 1964 správu Bezpečnostnej rade o vplyve arabského summitu na krízu v Jemene. Uviedol, že „zvyšujúci sa pocit spolupatričnosti v arabskom svete, ktorý sa prejavil na konferencii hláv arabských štátov uskutočnenej v Káhire v polovici januára, naznačuje zlepšenie vzťahov medzi Saudskou Arábiou a ZAR“.⁴⁶

Egyptská delegácia, ktorú viedol maršal ^cAbdihakím ^cÁmir, egyptský viceprezident, navštívila 1. marca 1964 Saudskú Arábiu a uskutočnila rozhovory s princom Fajsalom a ďalšími saudskými činiteľmi o egyptskom stiahnutí sa z Jemenu a ukončení saudskej pomoci rojalistom.⁴⁷

⁴¹Prejav prednesený 23. decembra 1963. In: *President Gamal Abdel-Nasser Speeches and Press Interviews*. Káhira, Information Bureau, Part IV 1964, s. 492-493.

⁴²Report of the Secretary-General to the League Council, 41st ordinary session, March 1964, s. 179.

⁴³MACDONALD, Robert W.: *The League of Arab States: A Study of the Dynamics of Regional Organizations*. Princeton, N. J., Princeton University Press 1965, s. 159.

⁴⁴Prvé arabské stretnutie na najvyššej úrovni sa konalo v letnom sídle egyptského kráľa (Inšás) pri Káhire 26. mája 1946, aby rokovalo o sionistickej hrozbe v Palestíne. Zúčastnili sa ho predstavitelia Egypta, Saudskej Arábie, Iraku, Jemenu, Jordánska Libanonu a Sýrie.

⁴⁵Statement by the Council of the Kings and Heads of State of the Arab League. Káhira, 17. januára 1964, s. 6-7.

⁴⁶Cit. in: Hassouna, Hussein A.: *The League of Arab States and Regional Disputes*, s. 187.

⁴⁷O'BALLANCE, ref. 4, s. 122.

Na konci návštevy egyptskej delegácie obe vlády vyjadrili svoje úmysly obnoviť diplomatické styky, s tým, že „ZAR a Saudská Arábia, nemajú v Jemene žiadne záujmy. Vyslovili sa za úplnú nezávislosť Jemenu a svoju pripravenosť čeliť akýmkoľvek imperialistickým útokom na slobodu jemenského ľudu“. Ďalej princ Fajsál prisľúbil navštíviť Egypt v blízkej budúcnosti kvôli rozhovorom s egyptským prezidentom, zameraným na dosiahnutie „definitívneho riešenia jemenského problému“. Kráľ Husajn v roku 1964 viackrát navštívil Káhiru a Džamálovi ^cAbdannásirovi sa ho v júli podarilo presvedčiť, aby uznal republikánsku vládu v San^cá'.⁴⁸ To bol z pohľadu Káhiry skvelý diplomatický ťah, ale pre sa^cúdovcov a jemenských rojalistov vážny neúspech.

Tretí arabský summit sa konal v septembri 1964 v egyptskej Alexandrii. Väčšina rozhovorov na tejto konferencii sa sústreďovala na izraelský plán odvieť vody rieky Jordánu. Po skončení konferencie, Fajsál zostal v Egypte niekoľko dní, aby rokoval o vojne v Jemene s egyptským prezidentom. Na konci ich rokovaní obaja vodcovia vyhlásili, že sa dohodli na spolupráci pri mediácii medzi zainteresovanými stranami (republikánmi a rojalistami), aby sa dosiahlo konečné mierové riešenie pokračujúcej krízy.⁴⁹ Rozhovory Fajsála s Džamálom ^cAbdannásiroviedli 30. októbra k stretnutiu medzi predstaviteľmi jemenských republikánov a rojalistov v Sudáne.

Úsilie LAŠ na arabských konferenciách na najvyššej úrovni viedli k zblíženiu medzi Saudskou Arábiou a Egyptom. Následkom zblíženia obe krajiny obnovili diplomatické vzťahy a viedli rad intenzívnych rozhovorov o otázke vojny v Jemene. Slávnostne sľúbili, že sa budú snažiť o „konečné“ mierové riešenie pokračujúcej jemenskej vojny. Keď napriek vysokým ľudským a materiálnym stratám egyptská ofenzíva v lete 1964 na dosiahnutie konečného víťazstva zlyhala, Džamál ^cAbdannásir začal v súvislosti s Jemenom hovoriť o „svojom Vietname“.⁵⁰

Ako výsledok septembrového stretnutia medzi Fajsálom a Džamálom ^cAbdannásirov, mierové rozhovory medzi delegáciami jemenských republikánov a rojalistov sa uskutočnili v Sudáne v dňoch 1. – 3. novembra 1964. Obe delegácie sa dohodli na zastavení paľby, ktoré malo nadobudnúť účinnosť 8. novembra a národný kongres za účasti predstaviteľov oboch skupín sa mal konať v Jemene 23. novembra. Zatiaľ čo zastavenie paľby sa podľa dohody začalo 8. novembra, národný kongres sa nikdy nezišiel pre nehody v otázke miesta a výberu delegátov. Ďalej, 14. novembra *imám* Muhammad al-Badr vyhlásil, že stiahnutie egyptských vojsk musí byť garantované skôr, než dôjde k prímeriu.⁵¹

Začiatkom decembra vypukli prudké boje, keď rojalisti začali ofenzívu a obsadili niekoľko kľúčových oblastí v severozápadnom Jemene a v juhovýchodnej oblasti. Podľa správ rojalisti dosiahli úspech vďaka rozsiahlej saudskej pomoci. Kráľ Fajsál (nastúpil na trón po svojom bratovi, ktorého rodinná rada prinútila odstúpiť, v novembri 1964)⁵² potvrdil, že aktívne podporil rojalistov, lebo Egypt nedodrжал septembrovú dohodu. Zmätok v Jemene sa ďalej zintenzívnil, keď viacerí republikánski vodcovia odišli z vlády a obvinili režim z korupcie a neschopnosti. Dokonca medzi republikánmi narástla nevoľa voči egyptskej nadvláde v Jemene; niektorí republikánski vodcovia sa snažili rokovať separátne s Rijádcom a s jemenskými rojalistami.⁵³

Zhoršovanie situácie v Jemene viedlo k novým pokusom o prostredníctvom pri riešení krízy zo strany rozličných arabských vodcov. Kráľ Husajn poslal 14. júna 1965 list kráľovi Fajsálovi a egyptskému prezidentovi, v ktorom navrhoval vytvorenie spoločnej rojalistickej a republikánskej administratívy pod neutrálnym vodcom, aby vládol v Jemene pokiaľ ľud nevyjadrí svoje

⁴⁸DAWISHA, ref. 23, s. 44.

⁴⁹WENNER, Manfred: *Modern Yemen: 1918 – 1966*. Baltimore, Johns Hopkins University Press 1967, s. 214; Hassouna, Hussein A.: *The League of Arab States and Regional Disputes*, s. 187; Butrus-íálí, Butrus: *Džámi^c at ad-duwal al-^carabíja wa hall al-munáza^cát al-iqlímíja*, s. 120.

⁵⁰Nutting, Anthony: *Nasser*. London, Constable 1972, s. 349.

⁵¹BIDWELL, ref. 7, s. 209.

⁵²VASSILIEV, Alexei: *The History of Saudi Arabia*. London, Saqi Books 2000, s. 367.

⁵³KERR, ref. 8. London, Oxford University Press 1977, s. 107.

želanie v referende a nebudú stiahnuté všetky cudzie vojská, ktoré mali byť nahradené arabským mierovým zborom a pokiaľ nebude vytvorený arabský fond na financovanie obnovy vojnou zničeného hospodárstva krajiny. Tieto iniciatívy viedli k ďalším rozhovorom medzi egyptskými a saudskými činiteľmi, ktoré vyústili do „Dohôd z Džiddy“.⁵⁴ V prvej polovici augusta saudský veľvyslanec v Egypte robil kyvadlovú diplomaciu medzi Káhirou a Rijádom, čo viedlo k pozvaniu prezidenta Džamála Abdannásira na stretnutie s kráľom Fajsalom do Džiddy.⁵⁵

Stretnutie v Džidde sa skončilo 24. augusta podpísaním dohody, ktorá dočasne ukončila boje v Jemene. Egyptský prezident (ako už niekoľkokrát predtým) súhlasil so stiahnutím egyptských jednotiek z Jemenu. Dohoda tiež vyzývala na ukončenie saudskej vojenskej pomoci rojalistom a na vykonanie referenda do 23. novembra 1966, v ktorom jemenský ľud môže rozhodnúť, aký režim si želá. Obaja vodcovia sa dohodli, že budú spolupracovať pri vytvorení „prechodnej konferencie“, zloženej z 50 členov reprezentujúcich všetky ľudové sily a náboženských vodcov v Jemene, konanej 23. novembra 1965 v jemenskom meste Harad, aby rozhodla o systéme vlády počas prechodného obdobia až do konania referenda, aby vytvorila dočasnú vládu a stanovila formy a spôsoby vykonania referenda.⁵⁶

S výnimkou Sýrie arabské krajiny privítali Dohodu z Džiddy. Medzi 13. a 17. septembrom sa konal štvrtý arabský summit v marockej Casablanke. Na konci schôdze oficiálne komuniké o. i. vyhlásilo, že hlavy arabských štátov znova zdôraznili vieru v arabskú solidaritu a vyzvali členské štáty LAŠ, aby rešpektovali suverenitu, nezávislosť a režimy existujúce v ostatných členských štátoch. Summit tiež vyzval arabské médiá, aby radšej slúžili arabskej veci ako útočili na hlavy arabských štátov.⁵⁷ Prostredníctvom tohto komuniké Egypt dúfal, že Saudská Arábia bude rešpektovať republikánsky systém v Jemene a ukončí podporu rojalistických síl. Jednako vojenská intervencia v Jemene bola mnohými považovaná za vojenský neúspech Egypta.⁵⁸

V súlade s Dohodou z Džiddy, bola konferencia republikánov a rojalistov v Harade zvolaná na 23. novembra 1965. Obe skupiny však prejavili neústupnosť už pri uplatňovaní základných ustanovení Dohody z Džiddy. Rojalisti a republikáni sa nedokázali zhodnúť hlavne preto, lebo republikáni naliehali na použitie slova „republika“ na vyjadrenie dočasnej vlády, ktorú žiadala dohoda. Rozhovory v Harade sa prerušili 24. decembra a viacej sa neobnovili.⁵⁹ Treba však poznamenať, že zatiaľ čo konferencia v Harade pokračovala, Egypt vyslal ďalšie jednotky do Jemenu a ZSSR a Čína poslali loďami ďalšie zbrane republikánom v San‘á’. Ako odpoveď na zvýšené sovietske dodávky zbraní do Egypta a Jemenu, USA, Británia a Saudská Arábia uzavreli dohodu o dodávkach zbraní. Tento obchod v objeme 350 miliónov USD bol oznámený v decembri 1965.

Ten istý mesiac kráľ Fajsal navštívil Irán a v neklamnom poukaze na egyptský socializmus, Fajsal a iránsky šach navrhli, aby sa obe krajiny spojili v boji proti elementom cudzím islámu.⁶⁰ V januári 1966 Fajsal navštívil Jordánsko a neskôr išiel do Turecka, Sudánu, Pakistanu, Maroka, Tuniska, Guiney a Mali, a počas týchto návštev predkladal myšlienku konania islámskeho summitu v Mekke. Aktivity kráľa Fajsala však vyvolali podozrenie v Egypte a nebolo prekvapujúce, že egyptské médiá obnovili kritiku saudskej taktiky. Egyptský prezident osobitne podozrieval úlohu Iránu vo Fajsalom navrhovanej islámskej aliancii, pretože šach dodával ropu Izraelu, vo-

⁵⁴O'BALLANCE, ref. 4, s. 146.

⁵⁵DAWISHA, ref. 23, s. 45.

⁵⁶Text Saudsko-egyptskej dohody (Dohoda z Džiddy), in: The Middle East Journal, Vol. 20, no.1, Winter 1966), s. 93-94.

⁵⁷Report of Secretary-General to the League Council, 48th ordinary session, September 1967, annex. No 8, s. 167-168.

⁵⁸As-Sádát, Anwar: *Baht an ad-dát. Qissat hajátí*. (Hľadanie identity. Môj životopis). Káhira 1978, s. 176-177.

⁵⁹Al-ġunajmí, Muhammad Tal‘at: *Džámí‘at ad-duwal al-‘arabíja* (Liga arabských štátov). Alexandria, Manša‘at al-ma‘arif 1974, s. 285; O'Ballance, Edgar: *The War in Yemen*, s. 154-170.

⁶⁰MANSFIELD, Peter: *Nasser's Egypt*. Penguin Books 1969, s. 76.

jensky pomáhal jemenským rojalistom, bol v pevnom spojení so Západom a jeho krajina bola členom CENTO. Následkom toho Džamál ^cAbdannásir vnímal navrhované islámske stretnutie na najvyššej úrovni ako novú snahu o zadržiavanie jeho revolučnej ideológie.⁶¹ Islámska konferencia by bola Fajsalovou výhodou, a preto sa rozhodne staval proti nej.

Vo februári 1966 Británia vydala Bielu knihu o obrane, ktorá uvádzala, že britské vojská sa siahnu z protektorátu Aden do roku 1968. Britské vyhlásenie bolo podnetom, aby Džamál ^cAbdannásir prehodnotil svoju stratégiu v Jemene, osobitne vo svetle Fajsalových islámskych iniciatív. Odchod britských vojsk zanechá vákuum, ktorému ťažko mohol odolať, aby ho nezaplnil. Džamál ^cAbdannásir sa pýšil tým, že egyptská prítomnosť v Jemene donútila Britániu evakuovať Aden.⁶² Nová britská politika spolu s Fajsalovými aktivitami a obnovením bojov medzi rojalistami a republikánmi mohli byť faktormi, ktoré zmenili predošlé želania egyptského prezidenta stiahnuť sa z Jemenu. 22. februára 1966 prezident počas prejavu pri príležitosti výročia zjednotenia so Sýriou povedal, že pokiaľ v San^cá' nebude vytvorená vláda, ktorá by uskutočnila referendum, nestiahne svoje vojská z Jemenu. Zdôraznil, že „My (Egyptania) môžeme zostať v Jemene jeden, dva, tri alebo päť rokov. Môžeme priniesť obeť. Môžeme to vydržať, lebo veríme v arabské masy, arabskú revolúciu a jednotu arabského boja“. Dodal, že „Británia sa rozhodla udeliť Adenu nezávislosť v roku 1968.“⁶³ My tam zostaneme aj po roku 1968“. Potom prezident s poukazom na Fajsalovo navrhované islámske stretnutie na najvyššej úrovni, pokračoval vo vysvetľovaní šachovej angažovanosti so západnými krajinami proti „pokrokovým Arabom“. „My sme nikdy neodmietli islámsku spoluprácu, ale taká spolupráca musí byť v záujme Alláha a islámu, a nie plnením americkej a britskej politiky“.⁶⁴ Prejav Džamála ^cAbdannásira narušil priateľskú atmosféru, ktorá prevládala v medzi-arabských vzťahoch počas rokov 1964 a 1965 a začiatkom roku 1966 sa obnovili staré spory. Prezident opakoval svoje obvinenia v prejave prednesenom 22. marca, keď povedal: „Reakcia v arabskom svete využila dobrú vieru revolučných síl a spojila sa s imperializmom, aby zničila pokrokové sily v arabskom svete.“⁶⁵

Piata arabská konferencia na najvyššej úrovni sa mala konať v Alžírii v septembri 1966. Ale 22. júla 1966 Džamál ^cAbdannásir hovoril o spolupráci arabských reakcionárov s britským a americkým imperializmom proti arabským pokrokovým silám, osobitne proti Egyptu. „My, oslobodené sily, nemôžeme sedieť s týmito reakčnými silami na nadchádzajúcich konferenciách na najvyššej úrovni ... Požiadame LAŠ, aby odložila septembrový summit na neurčito“.⁶⁶ Egyptské ministerstvo zahraničných vecí 25. júla informovalo generálneho tajomníka LAŠ o prezidentovej žiadosti na odloženie schôdzky, pretože podľa názoru Egypta, konferencia v súčasných podmienkach „nedosiahne ciele, kvôli ktorým Egypt navrhol zvolanie týchto konferencií“.⁶⁷ Tieto ciele zjavne zahŕňali zaistenie republikánskeho systému v Jemene, ktorý sa dovtedy neuskutočnil. Viaceré arabské štáty odmietli prezidentovu žiadosť na odloženie konferencie. Jordánsko chcelo, aby sa stretnutie konalo podľa plánu a Saudská Arábia notifikovala Lige, že problém Palestíny robí konanie konferencie nevyhnutým, bez ohľadu na medzarabské

⁶¹DAWISHA, Aaded: *Intervention in Jemen*. The Middle East Journal, Vol. 29/1 (Winter 1975), s. 57-58.

⁶²MANSFIELD, ref. 60, s. 77.

⁶³Address by President Gamal Abdel-Nasser at the Great Popular Rally Held by the Arab Socialist Union in Celebration of the Anniversary of Unity Day, 22. februára 1966, Cairo, Ministry of National Guidance, Information Department, s. 14 – 15.

⁶⁴Address by President Gamal Abdel-Nasser at the Great Popular Rally Held by the Arab Socialist Union in Celebration of the Anniversary of Unity Day, 22. februára 1966, Cairo, Ministry of National Guidance, Information Department, s. 35 – 36.

⁶⁵Address by President Gamal Abdel-Nasser at the Great Popular Rally Held in Suez on the Occasion of its National Day, 22 March 1966. Cairo, Ministry of National Guidance, Information Department, s. 44 – 46.

⁶⁶Address by President Gamal Abdel-Nasser at the Great Popular Rally Held in Majdán alGumhúrija on the Occasion of the 14th Anniversary of the Revolution, 22 July 1966. Cairo, Ministry of National Guidance, Information Department, s. 37 – 38.

⁶⁷Report of the Secretary-General to the League Council, September 1966, s. 102-103.

rozpory.⁶⁸ Je isté, že muž, ktorý inicioval tento proces, bol schopný zastaviť ho kedy chcel a hlavy arabských štátov sa tak mohli stretnúť až po porážke Egypta vo vojne roku 1967.

Vypuknutie júnovej vojny signalizovalo hroznú katastrofu pre egyptského prezidenta. Avšak pocit arabskej solidarity sa v čase krízy znova prejavil a hlavy arabských štátov sa stretli v auguste 1967 v Chartúme, aby zistili, čo môžu pre Egypt urobiť. Tu sa egyptský prezident obrátil na arabských vodcov, vrátane „reakcionárov“ vedených Fajsalom, ktorý prevzal iniciatívu a rozhodol, že Saudská Arábia bude platiť Egyptu 50 miliónov Lstg ročne.⁶⁹ Vodcovia Kuvajtu a Líbye tiež súhlasili s finančnou podporou Egypta.

Počas summitu v Chartúme 31. augusta kráľ Fajsal a Džamál °Abdannásir dosiahli dohodu o mierovom riešení jemenskej vojny. Dohoda stanovila, že Egypt stiahne všetky sily z Jemenu; že Rijád ukončí pomoc rojalistom a že trojčlenná komisia zostavená z ministrov zahraničných vecí Sudánu, Iraku a Maroka sa pokúsi vytvoriť novú vládu, ktorá bude zahŕňať predstaviteľov všetkých jemenských frakcií.⁷⁰ Úplná egyptská evakuácia bola stanovená na december 1967. Napriek odporu °Abdalláha as-Sallála voči Dohode z Chartúmu, teraz bol egyptský prezident nútený dodržať slovo a egyptské jednotky v decembri ukončili evakuáciu Jemenu. Trojstranná komisia navštívila Bejrút a Rijád (kde sa stretla s exilovými rojalistami) a došla do Jemenu 3. októbra, aby splnila svoje poslanie. Pre rozpory medzi republikánmi a rojalistami sa však komisia rozhodla 19. januára vrátiť problém na doriešenie Fajsalovi a Džamálovi °Abdannásirovi.

Medzitým, °Abdalláh as-Sallál, ktorý sa zastavil v Bagdade na ceste do Moskvy, požiadal a získal politický azyl po tom, čo 5. novembra jemenská armáda zvrhla jeho režim. Ten istý deň bola vytvorená nová prezidentská rada. Nová vláda vyhlásila, že neodmieta Dohodu z Chartúmu, ale je proti vonkajšiemu prostredníctvu (trojstranná komisia). Ďalej, pred koncom roku 1967 Briti opustili Aden a bola vyhlásená Juhojemenská republika. Nová adenská vláda dávala prednosť republike v Jemene a bola proti rojalistom, ktorí spustili veľkú ofenzívu, aby obsadili hlavné mesto, ale neuspeli. Nakoniec Sa°úrovci prestali podporovať rojalistov, z ktorých mnohí prešli na republikánsku stranu, ktorej boli teraz priamo dodávané sovietske zbrane. Navyše, v júni a júli 1969, saudskí činitelia nadviazali tajné kontakty s republikánskou vládou v San°á' a fasáda jednoty imamátu sa rýchlo rozpadla.⁷¹ V marci 1970 sa v Džidde uskutočnila islámska konferencia ministrov zahraničných vecí, na ktorú bola pozvaná republikánska delegácia z Jemenu, ktorú viedol Muhsin al-°Ajní, premiér a minister zahraničných vecí. Na záver konferencie, so saudskou podporou, zvyšní rojalisti a republikáni dospeli k dohode o ukončení vojny, na základe ktorej viacerí rojalistickí vodcovia boli vymenovaní do najvyšších výkonných a zákonodarných orgánov. Dohodli sa tiež, že nikto z *imámovej* rodiny sa nesmie vrátiť do Jemenu, čím sa splnila dávna podmienka republikánov a otvorila sa cesta k národnému zmiereniu.⁷² Po ôsmich rokoch sporov sa vojna v Jemene skončila.

⁶⁸Report of the Secretary-General to the League Council, September 1966, s. 107.

⁶⁹As-Sádát, Anwar: *Baht an ad-dát. Qissat hajátí*, s. 202.

⁷⁰DRESCH, Paul: *A History of Modern Yemen*. Cambridge University Press 2002, s. 114.

⁷¹O'BALLANCE, ref. 4, s. 201.

⁷²HASSOUNA, Hussein A.: *The League of Arab States and Regional Disputes*, s. 193; Ridá, °Ádil: *Muháwala li-fahm at-tawra al-jamaníja*. (Pokus pochopiť jemenskú revolúciu). Káhira, Alexandria, al-Maktab al-misri al-hadí 1974, s. 88-90.

Vojenská história

K. SORBY: THE WAR IN YEMEN, 1962 – 1967

In September 1962, factions within the Yemeni armed forces carried out a coup against the monarch, imam Muhammad al-Badr. Supported by Egypt and its President Jamal ʿAbdannasir, the coup leaders headed by Colonel ʿAbdallah as-Sallal abolished the monarchy and proclaimed the existence of the Yemen Arab Republic. However, the rebels had failed to capture imam Muhammad al-Badr, and when he surfaced in the northern region of the country and began rallying tribes in support of his return to the throne, Yemen was plunged into civil war. Neither the republicans nor the royalists could achieve victory, and each party turned to outside powers for support, thereby transforming a civil war in the southern tip of Arabia into a regional conflict.

The republican regime of ʿAbdallah as-Sallal received military assistance from Egypt, whereas the royalists in the north were aided by the Saudi government. Egyptian intervention was direct and substantial; by 1966, Egyptian forces in Yemen numbered 70,000, and on several occasions the Egyptian air force bombed Saudi border towns. King Faysal refused to

commit Saudi troops to the conflict for fear they would be defeated, and Saudi aid was therefore confined to providing subsidies and weapons to the royalist forces. Although the immediate Egyptian threat to the Saudi regime was ended by Jamal ʿAbdannasir's agreement to withdraw his troops following the June War, developments in south Arabia continued to threaten the security of the Saudi monarchy.

In 1967 Britain withdrew from the Aden Protectorate and was immediately replaced by a Marxist National Liberation Front that established the People's Democratic Republic of South Yemen and pledged its support for the overthrow of all the traditional monarchies in the Arabian Peninsula. The Saudi regime thus faced two hostile Yemens, both of them with radical governments, both of them supported by the Soviet Union, and both of them committed to the establishment of republican forms of rule. King Faysal responded to this danger by mending fences with the northern Yemen Arab Republic and attempting to foment discord between it and the People's Republic of the south.

* * *

DOKUMENTY A MATERIÁLY

PLÁNY A VÝSTAVBA ČESKOSLOVENSKÝCH OPEVNĚNÍ V ČOPU

MARTIN DUBÁNEK

DUBÁNEK, I.: The plans and building of the Czech-Slovak fortifications in Čop. *Vojenská história*, 11, 2, 2007, pp 83 – 92, Bratislava.

The author stems from the fact that there had been one the first fortifications realized before the foundation of the central body of the Directory of fortification works in Slovakia in front of the bridge in Petržalka. The Czech-Slovak military administration planned a fortification in the area of Carpatho-Ruthenia, formerly belonging to Slovakia, yet in the year 1934. It was an application of the Fortification group IV. / 1. department Ministry of National Defense (MND) from 28. December 1943 set up to defense of bridges over the Tis river in Čop, which was an important railway junction. After the cancellation of the Fortification group IV of the department of MND, e.i. the fortification group of regional headquarters in Slovakia, the above mentioned application on 18. April 1935 at The Directorate of the Fortification Works founded in March 1935.

The Military history. Slovakia. The period between wars. Czech-Slovak fortifications.

Historie československé opevnění na Slovensku a na Podkarpatské Rusi bylo v rámci čs. opevnění z let 1935 – 1938 prozkoumáno prozatím spíše povrchně.

Na území Slovenska na bratislavském předmostí v Petržalce byly realizovány jedny z prvních opevnění ještě před vznikem centrálního orgánu Ředitelství opevňovacích prací. Také na území dnešní Zakarpatské Ukrajiny v oblasti města Čop, který však tehdy připadal Slovensku, plánovala čs. vojenská správa opevnění již v roce 1934. Jednalo se o žádost Opevňovací skupiny IV./1. odd. MNO z 28. 12. 1934 na obranu mostů přes řeku Tisu v Čopu, který představoval důležitý železniční uzel. Po zrušení Opevňovací skupiny IV. odboru MNO, respektive opevňovací skupiny zemského vojenského velitelství na Slovensku, doputoval níže uvedený návrh 18. 4. 1935 na Ředitelství opevňovacích prací vzniklého v březnu 1935 (dále ŘOP).¹

Podle návrhu IV. odboru MNO měly být pro zabezpečení okolí mostu postaveny čtyři pěchotní sruby, které svým pojetím již vycházely ze zásad francouzské Maginotovy linie. Jak prokázala historie, jednalo se o nejvýchodnější pěchotní sruby československého opevnění.

Přestože se přesná lokalizace objektů nedochovala, dva z nich měly být zapuštěny do protipovodňové hráze. Všechny objekty byly z důvodu vysoké spodní hladiny plánovány jako jednopatrové. Oboustranný třízvonový objekt (typ Ia) byl projektován o kubatuře 836,5 m³, což by včetně výzbroje reprezentovalo částku 1 350 000 Kč. Výzbroj „pod betonem“ měly tvořit dva těžké kulometry. Pomocnou výzbroj by představovaly dva lehké kulometry (na obranu vcho-

¹VHA, ŘOP 1935, K 1, sig. 5/3/1.

du, případně na obranu hlavních střílen). Ve stropu měly být osazeny dva pozorovací zvony a jedna kopule pro těžký kulomet. V objektu by se pravděpodobně ukrýval ještě polní protitankový kanón. Ve srubu byla zaplánována strojovna s filtrovnu, ale konkrétní typy kulometů a kanónu, jako také jejich lafetace a technická zařízení objektů nebyly definovány.

Nejmenší objekt (typ Ib), který byl opět zapuštěn do povodňové hráze, byl vyzbrojen těžkým kulometem ve zvonu. Další výzbroj představovaly pouze dvě pomocné střílny pro obranu vchodu a objekt měl dále sloužit jako úkryt pro polní protitankový kanon. Z technických zařízení by se v objektu nacházela pouze filtrovna. Plánovaná kubatura činila pouze 353 m³. Vojáci přibližný náklad odhadli na 700 000 Kč.

Naproti tomu byl největším z plánovaných objektů (typ IIa) o kubatuře 875 m³, za který by vojenská správa vydala 1 055 000 Kč. Tento oboustranný dvojzvonový objekt měl být vyzbrojen třemi těžkými a dvěma lehkými kulometry. Polní protitankový kanon měl působit přímo v objektu.

Poslední srub (typ IIb) představoval jednostranný objekt vyzbrojený dvěma těžkými kulometry působících směrem vpravo. Ve stropu měla být kromě pozorovacího zvonu osazena kopule s těžkým kulometem. Objekt měl mít dvě pomocné střílny pro jeden předepsaný lehký kulomet. I v tomto objektu byl plánován úkryt pro polní protitankový kanón. Při kubatuře 590 m³ by objekt přišel vojenskou správou na 1 000 100 Kč.

Součástí návrhu opevnění byl i překážkový systém a zatarasovací práce na mostech. Jako protitankové překážky na mostech se pánovalo použít šikmo zapuštěných traverz nebo kolejnic do předem vybetonovaných kapes. V míru by šachty překrývaly poklapy. Mosty mohly být rovněž uzavíraný natažením ocelového lana nebo železnými vraty, což byla snaha o zamezení k přístupu nepřítele k zařízením k ničení mostů. K uzavření výjezdů z mostů by eventuálně mohly sloužit posuvné betonové bloky umístěné na válečcích na šikmé ploše. To však bylo vyhodnoceno ŘOPem jako drahé. Plán počítal i s odstraněním části vozovky. ŘOP kladně hodnotil jen použití traverz (postačovaly by 4) a výkolejky na železničním mostě.

ŘOP doporučilo použití 2 – 3 světlometů umístěných ve volném terénu za inundační hrází. Chránit by je násep a hráz a také časté přesuny. Místo vrat se měly použít rozsocháče.² Palby objektů by doplňovaly palby polního dělostřelectva ve volném terénu v Čopu a Šalamunové v síle jedné baterie. palba měla být řízena ze zvonů srubů. Celkově byly náklady odhadnuty na 2 až 5 miliónů Kč bez zbraní, pozemků, munice a spojení, přičemž objekt Ib mohl být vypuštěn.

Přednosta IIa skupiny (studijní a konstruktivní) ŘOPu ing. plk. Jan Čermák plány nechválil a raději navrhl novou podrobnější rekognoskaci terénu, která proběhla až v následujícím roce, po zaměření obou mostů.³ Příslušníci taktického a technického oddělení ŘOP brig. gen. ing. Karel Štěpánek, plk. ing. Jan Čermák, kpt. ing. Novák provedli 4. 3. 1936 novou rekognoskaci terénu a vytýčili tři pěchotní sruby, jejichž úkolem bylo bránit přechod železničního a silničního mostu⁴ proti nečekanému vpádu nepřítele.⁵ Zároveň měly být zřízeny překážky proti nájezdům obrněných vlaků a obrněných vozidel.

Západně ležící silniční most měl být bráněn ze srubu č. 1, který se měl nacházet v náspu poblíž čelní strážnice. Čelní palba smíšené zbraně však byla možná pouze do poloviny mostu. ŘOP rozhodlo o tom, že ráže kanonu bude stanovena až po přesném určení možnosti paleb.⁶ Železniční most měly proti nájezdu vlaku chránit výkolejky a čelní palba ze srubu č. 2. Ani zde není přesně rozlišeno, jestli se dvojkulomet nacházel ve střílně „pod betonem“ nebo v pancéřové kopuli, která je pravděpodobnější.⁷ Původně bylo plánováno, že se bude nacházet v ose mostu, ale nakonec

²Tehdy však existovaly pouze návrhy „betonových ježků“, a to pod krycím názvem betonové tvárnice.

³VHA, ŘOP 1936, K 13, 4. složka, sig. 5/3/1/6, Zaměřování mostů v Čopu.

⁴Vzdálených od sebe 900 m.

⁵VHA, ŘOP 1936, K 59, složka č. 1, sig. 99/5/45/21, zpráva o Slovensku.

⁶Pravděpodobně se mohlo jednat o zbraň L1 v čelní polokopuli.

⁷V dokumentu bylo doslovně uvedeno „pod pancéřovou střílnou“.

byl přesunut poněkud vlevo vedle mostu. ŘOP se pak zabývalo myšlenkou na třetí objekt, pro který se podařilo určit místo na staré inundační hrázi asi uprostřed mezi oběma mosty. Tento oboustranný objekt vyzbrojený na obě strany zbraní L1, tj. 4cm kanonem vz. 36 spřaženým s TK vz. 37, a jedním zvonem pro lehký kulomet se však měl stavět až ve druhém pořadí.

Na výstavbu všech srubů, které odborná literatura⁸ označuje (v pořadí 1 až 3) jako S, Ž a M byla plánována částka 2 220 100 Kč. Z toho připadalo na stavbu objektů 855 600 Kč, na zbraně, střelivo a optiku 896 500 Kč, na vykoupení pozemků 84 000 Kč, na spojení 200 000 Kč a 24 000 Kč na překážky. Zbytek tvořila 20 % záloha ve výši 160 000 Kč. V případě vypuštění prostředního objektu č. 3 se počítalo s výstavbou polopernamentních kasáren pro rotu pěchoty za 1 000 000 Kč. Pěchota byla nutná, neboť nepřítel ovládal ve vzdálenosti 5 a 8 km východně a západně oba břehy Tisy, čímž bylo jisté, že nepotřebuje překročit řeku právě v Čopu. Řeka sama osobě nepředstavovala větší překážku a bunkry v Čopu měly proto spíše sloužit proti náhlým přepadům. Z tohoto důvodu se počítalo s pěšími posilami pro střežení břehu v prostoru osady Šalamúňová mezi Čopem a Užhorodem. Výše uvedený rozpočet však tvoří relativně malou část z celkových 60 000 000 Kč vyžádaných pro rok 1936 na obranu Slovenska.⁹

Dne 18. 3. 1936 se přednosta 3. oddělení Hl. št. vyjádřil v tom smyslu, že v Čopu postačí jen objekty č. 1 a 2. Těžkému opevnění v Čopu však odzvonilo poté, když 16.4.1936 projevil přednosta IIa skupiny ŘOP plk. ing. Jan Čermák¹⁰ myšlenku, zda nevypustit všechny objekty. Návrh byl pravděpodobně brzy schválen ředitelem opevňovacích prací divizním generálem Karlem Husárkem.

Vypuštění těžkého opevnění však neznamenalo rezignaci na opevnění daného prostoru, která měla být zajištěna levnějším způsobem. V rámci výstavby lehkého opevnění (tehdy označovaného jako polní opevnění) prováděného podle zásad ŘOP pod taktovkou ženijních orgánů armádních sborů bylo realizováno i přehrazení důležitých komunikací a na Slovensku a Podkarpatské Rusi i mostů.¹¹ Přehrazení důležitých komunikací mimo jiné tvořil systém výhybných zídek uzavíraných masivní závorou firmy A. Ippen. V Čechách a na Moravě byla tato zařízení vybudována již v roce 1936, ale na Slovensku se výstavba opozdila, čehož ŘOP využilo v lednu 1937 k přeprojektování a opatření první zídky střílnou DZ-3 z těžkého opevnění osazenou jakoukoliv vhodnou ruční palnou zbraní. Ba co více, IIa skupina ŘOP v březnu 1937 navrhla doplnit tato zvláštní zařízení u nejdůležitějších míst polním protitankovým kanónem ráže 37 mm.¹² Zemské vojenské velitelství Bratislava si návrhy konkrétních zvláštních zařízení navrhovalo samo, přičemž je upravoval a schvaloval ŘOP. Ten také hradil rozdíl ceny a dodával střílny DZ-3. Ostatní výdaje na stavbu normálních závor a jejich příslušenství měl hradit majitel příslušné státní komunikace. Stavby měly být navrženy tak, aby se je podařilo dokončit do července 1937.¹³

V polovině února 1937 zaslal VI. sbor stavební plán zvláštního zařízení u silničního mostu přes Tisu z Debrecínu do Čopu uzavíraného skupinou zídek se závorou firmy A. Ippen. Přednosta IIa skupiny si plány vyžádal, změnil jejich umístění a navrhl je doplnit o výše zmíněné kulometné střílny. Jelikož se vlastně jednalo o přehrazení dvou silničních mostů, přišel s návrhem umístit do severního uzávěru nejen střílnu DZ-3 pro lehký kulomet, ale i střílnu¹⁴ pro 37 mm polní protitankový kanon vz. 34 nebo vz. 37.

⁸Lexikon TO s. 291.

⁹Petržalka 20 604 000 Kč, Komárno 8 650 000 Kč, Parkán 1 446 800 Kč, 6 objektů Kamenica-Skály 20 000 000 Kč, Čop 2 220 100 Kč, zajištění 7 mostů 1 400 000 Kč, štoly v Komárně a Parkáni 360 000 Kč a přírážka za nepředvídané náklady, celkem 59 680 000 Kč, viz VHA, ŘOP 1936, K 59, sig. 99/5/45/21.

¹⁰IIa skupiny.

¹¹Na Slovensku se to týkalo 7 mostů + Bratislava Komárno, Parkán a Čop za 1 400 000 Kč.

¹²VHA, ŘOP 1937, K 60, složka č. 2 sig. 5/1/1/3.

¹³VHA, ŘOP 1937, K 60, sig. 5/1/1.

¹⁴Modelována pouze v betonu.

I. (taktické) oddělení ŘOP však chtělo mít kanón raději ve volném terénu s větším palebným polem. I střílna pro lehký kulomet u celnice severního uzávěru se jim zdála zbytečná. K návrhu se vyjádřilo i IV./1. oddělení hl. št., které rovněž odmítalo kanónovou střílnu a původní rozmístění zídek považovalo za příliš daleko od mostu. Podle jejich návrhu, který 23. 3. 1937 akceptoval gen. Husárek, měly být instalovány dvě kulometné střílny ve dvou zídkách jižního uzávěru těsně za mostem. Střílny dovolovaly odměr 10° a palbou pokrývaly celý most ve vzdálenosti 17 m od zidky. Severní uzávěr u celnice za druhým silničním mostem byl zrušen a nahrazen standardním zvláštním zařízením, které se přesunulo před tento most. Generál Husárek však požadoval místo zrušených zídek se střílnami u celnice vystavět objekt lehkého opevnění vz. 37 C.¹⁵

Ačkoliv o datu stavby se prozatím nepodařilo najít bližší informace, lze předpokládat, že výše uvedené zvláštní zařízení k obraně mostu bylo vykonáno. Obecně lze konstatovat, že zídky byly stavěny z dusaného betonu jakosti „d“ ČSN 1091 –1935 a vyztuženy dvěma řadami kolejnic. Ty byly zapuštěny do betonového základu vysokého 0,70 m. Při použití kanonové střílny měla mít zeď výšku 140 cm místo obvyklých 120 cm. Zídky byly standardně natřeny cementem a u vrchu označeny 25 cm širokým červeným pruhem (olejovou barvou na fermezovém základu). Z bezpečnostních důvodů byla závora opatřena odrazovými skly.¹⁶

Mimo to probíhala v lokalitě v dalším roce v rámci aktivit VI. sboru i výstavba lehkého opevnění. V okolí města byl dne 23. 6. 1938 zadán¹⁷ úsek lehkého opevnění U-1 Čop s 61 (později 57) lehkými objekty vz. 37 typu A normální odolnosti. Do přerušení prací se firmě Mandaus a Švajcer z Chustu podařilo vybetonovat 23 pevnůstek.

Bohužel, po mnichovských událostech a následné Vídeňské arbitráži konané 2. listopadu připadlo toto území Maďarsku, které ho zabralo 5. až 10. listopadu 1938. Po rozbití Česko-Slovenska v březnu 1938 Čop představoval nástupiště k obsazení zbytku Podkarpatské Rusi. Ačkoliv se nepodařilo vyhledat konkrétní informace, lze předpokládat, že výhybné zídky na mostě vzaly okamžitě za své, aby uvolnily komunikaci. I objekty lehkého opevnění byly za druhé světové válce s největší pravděpodobností zničeny, tak jak to potkalo většinu lehkého opevnění na Slovensku. Město bylo osvobozeno v únoru 1945 Rudou armádou a vzhledem ke své důležitosti bylo v roce 1945 připojeno k území odstoupené SSSR.

Při průzkumech nadšenců v roce 2000 a 2005 se nepodařilo vyhledat žádný z pevnostních objektů, přičemž průzkum v některých lokalitách příhraničního pásma nebyl proveditelný. Osudy opevnění za 2. světové války a po ní tak nejsou ještě dostatečně probádány a čekají na další zpracování.

Autor: Mgr. Martin Dubánek

Foto a plány: VÚA-VHA, sbírka Edmund Orián

Seznam použitých pramenů a literatury:

VÚA-VHA, ŘOP, kartony 1, 13, 59, 60

PhDr. Eduard Stehlík, Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935 – 1938 pevnosti sv. 18, 2000.

Ivo Vondrovský, Opevnění na Slovensku z let 1936 – 1938, pevnosti sv. 3, 1993

www.ropiky.net, zpráva o průzkumu Ing. Petr Koláček

¹⁵VHA, ŘOP 1937, K 60, sig. 5/1/1/2, čj. 22509/taj. ŘOP 1937 z 2.2.1937.

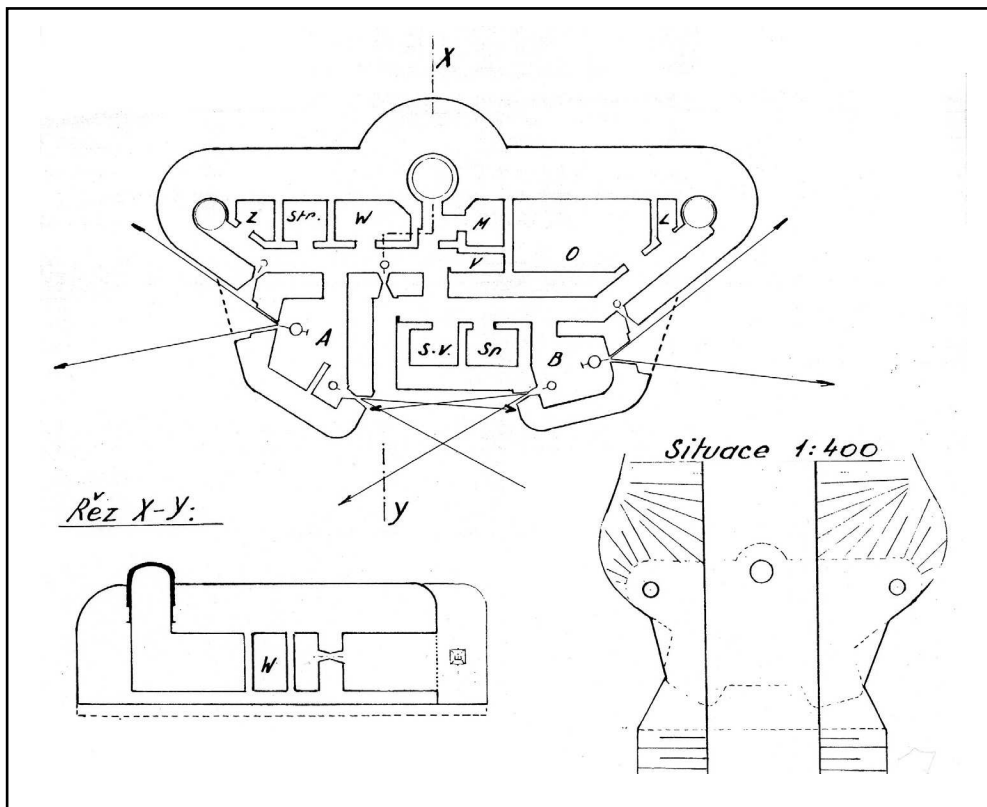
¹⁶VHA, ŘOP 1937, K 60, sig. 5/1/1/2, čj. 22509/taj. ŘOP 1937 z 2.2.1937.

¹⁷Zadávací částka 1 701 410,80 Kč, velitel stavebního dozoru mjr. pěch. Milouš malý, viz Ivo Vondrovský, Opevnění na Slovensku z let 1936 – 1938, pevnosti sv. 3, 1993, s. 59.

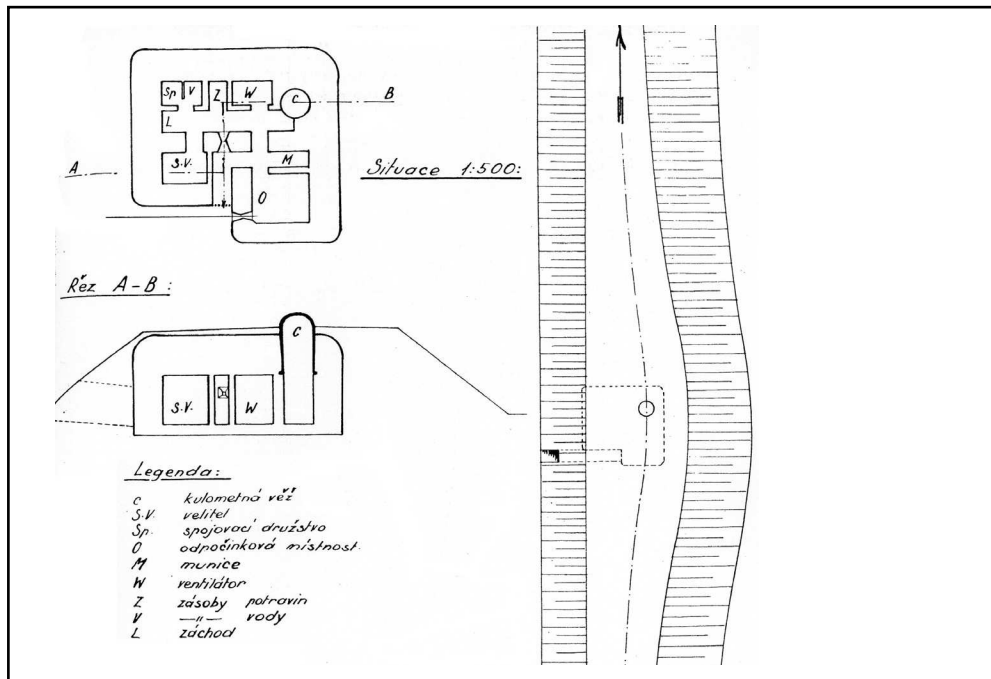
Přílohy:

- 1) Plány objektů z roku 1934 (4 kusy)
 - 1a) typ Ia
 - 1b) typ Ib
 - 1c) typ IIa
 - 1d) typ IIb
- 2) Lokalizace pěchotních srubů plánovaných ŘOPem v roce 1936
- 3) Mapa zvláštního zařízení na obranu silničního mostu v Čopu
- 4) Nerealizovaný projekt kanónové a kulometné střílny zvláštního zařízení silničního mostu v Čopu u celnice
- 5) Plán prvních obou kulometných zídek se střílnou z těžkého opevnění DZ-3 jižního uzávěru mostu
- 6) Maďarský tančík italského původu CV 33 projíždí Čopem při obsazování Podkarpatské Rusi 18. 3. 1939
- 7) Na severním uzávěru mostu by byly použity standardní výhybné zídky se závorou firmy A. Ippen jako tento v Čechách

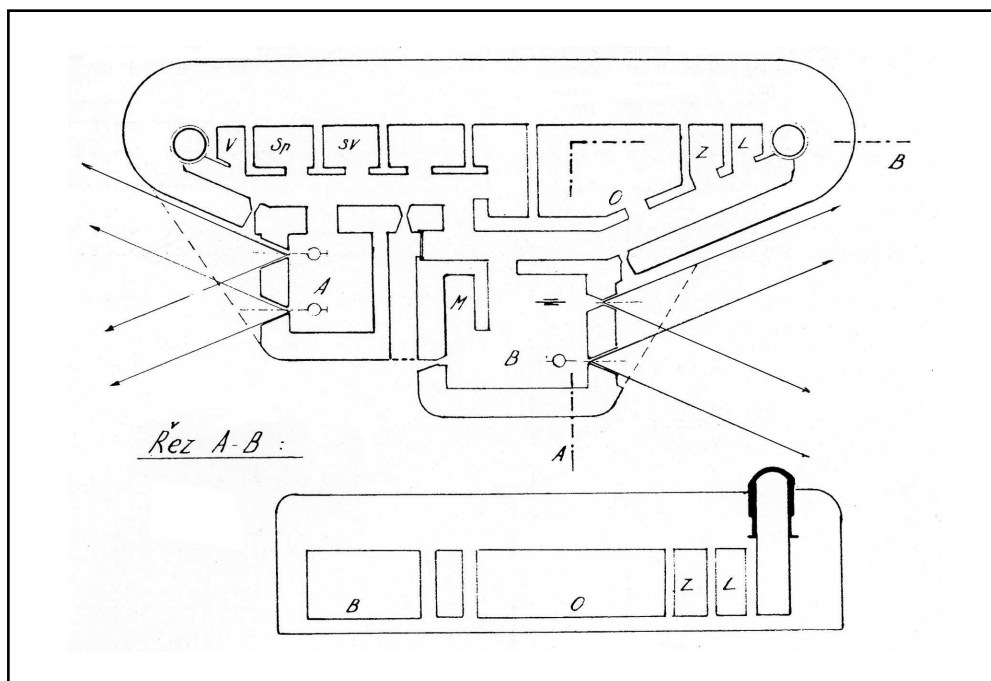
1a srub 1934 typ I a

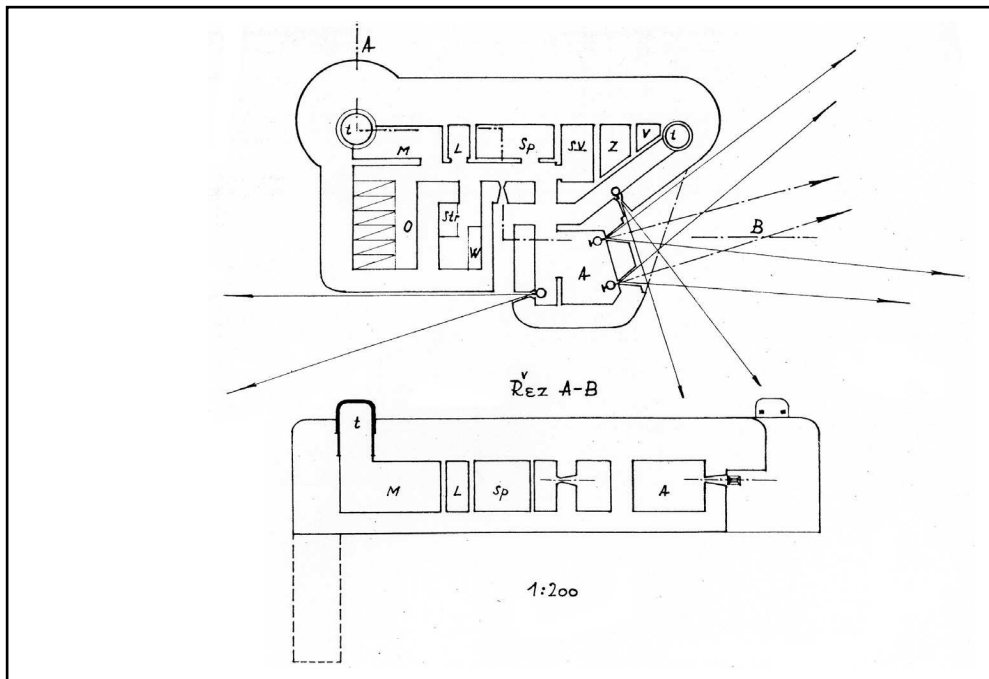
1b opevnění ČOP 1934 typ I b

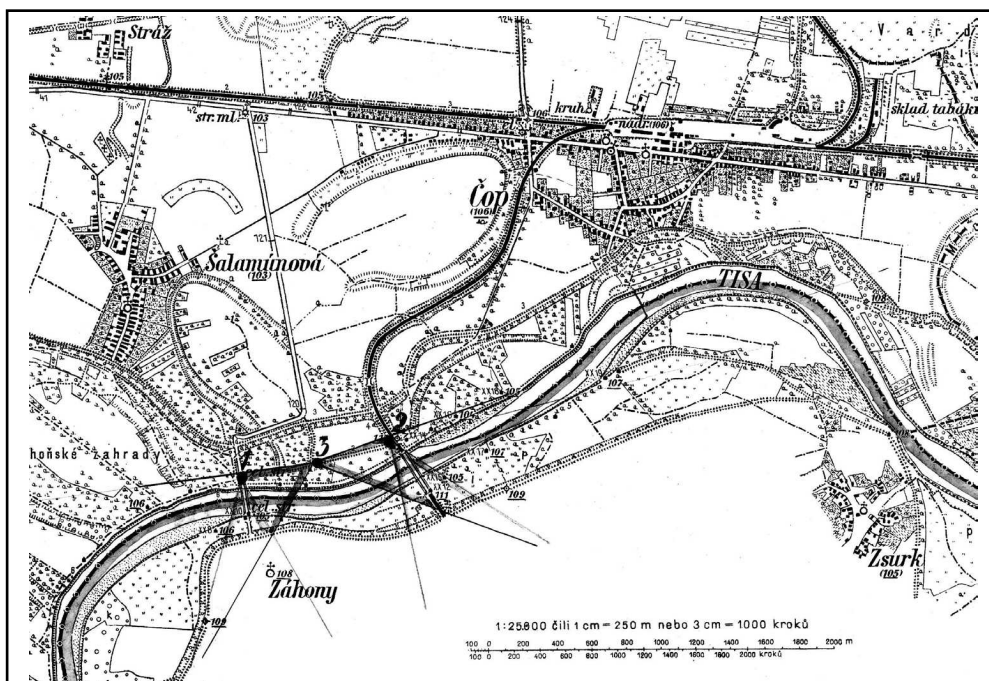
1c opevnění 1934 ČOP typ II a

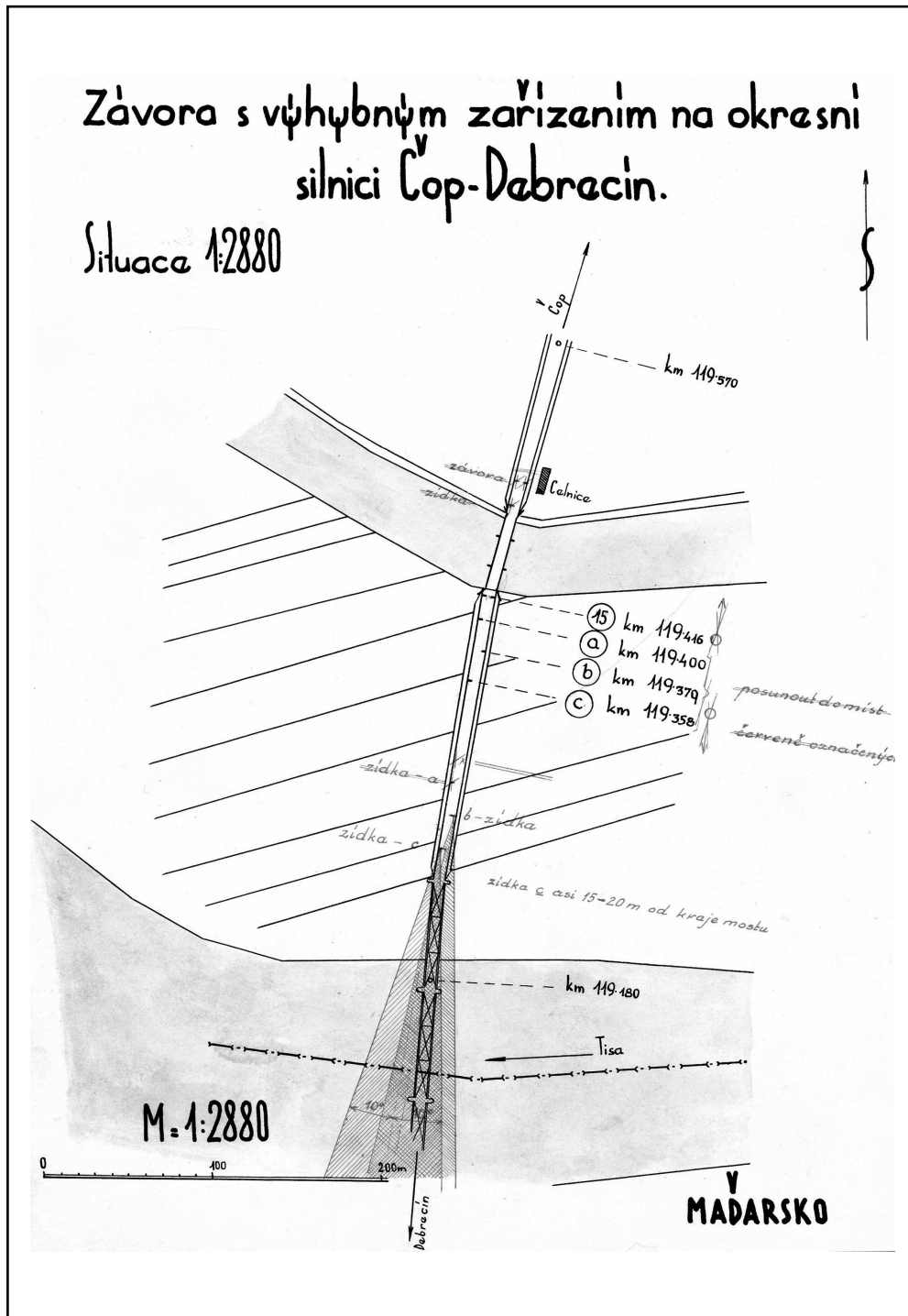
1d srub 1934 ČOP typ II b

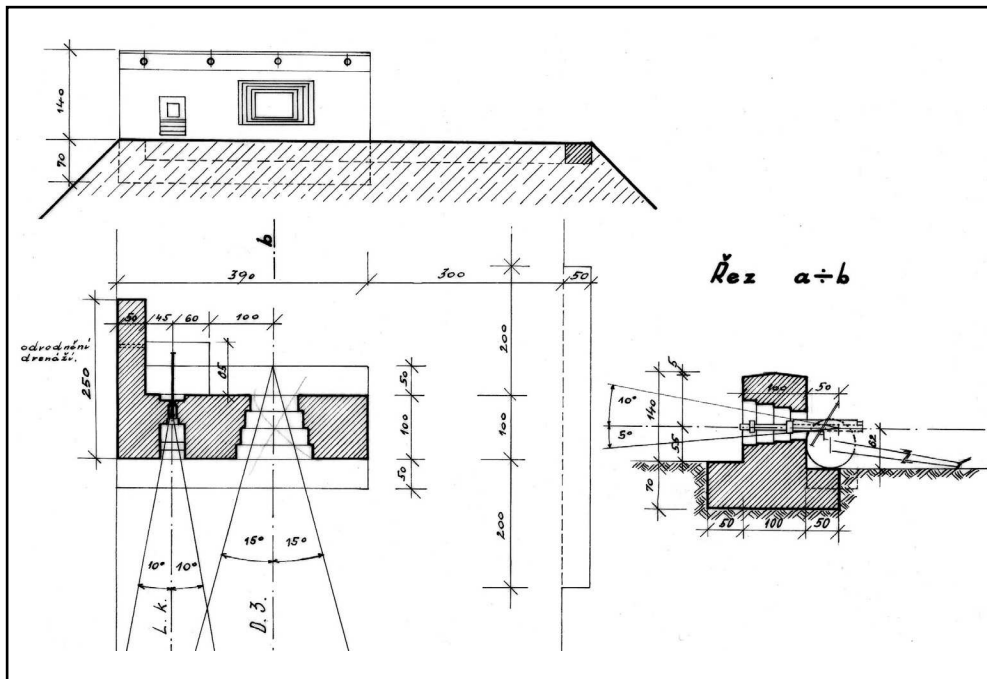
2 Lokalizace pěchotních srubů plánovaných ROPem v roce 1936

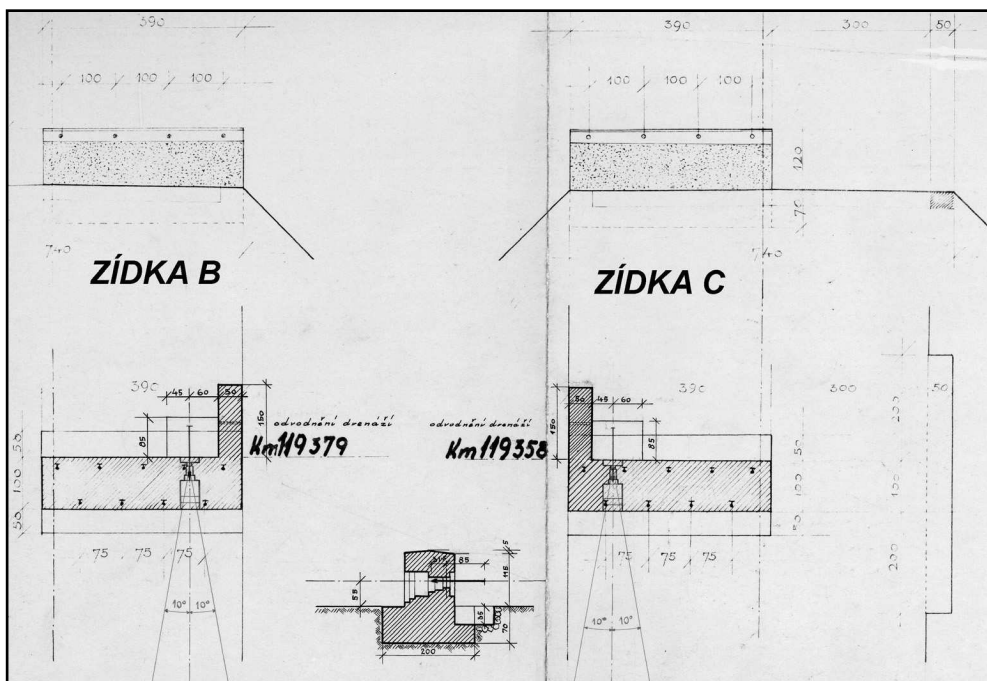
3 Mapa zvláštního zařízení na obranu silničního mostu v Čopu

4 Nerealizovaný projekt kanónovej a kulometnej střílny

5 Plán prvních obou kulometných zúdek se střílnou

6 Maďarský tančík italského pôvodu CV 33 projíždí Čopem

7 Závora Děčínský sněžník

SPOMIENKY NA VÝCHODNÝ FRONT 1941 – 1943

LEON SOKOLOVSKÝ

SOKOLOVSKÝ, L.: The memories on the East Front 1941 –1943. Vojenská história, 11, 2, 2007, pp 93 – 104, Bratislava.

The author of published material was the officer of Slovak Army during World War II. In short part of memories he has been devoted to events on Eastern Front, the struggles against the Soviet Army 1941 – 1943.

Pred nedávnom sa mi na zasadnutí Rady pre vojenskú symboliku, ktorej som členom, dostalo do rúk 4. číslo 10. ročníka časopisu Vojenská história (2006). Hneď ma v ňom zaujala štúdia Pavla M i č i a n i k a Slovenská zaistovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942). A to preto, že v tom čase bol príslušníkom tejto divízie aj môj otec Leon Sokolovský (28. november 1919 – † 5. február 1987). Aké však bolo moje prekvapenie, keď som na jednej z fotoreprodukcii na s. 63 spoznal práve jeho. Ešte*

Obr. 1: „čatník“ Leon Sokolovský (1943)

aj jeho plné meno, že teda pre autora štúdie nebol iba akýmsi anonymným vojakom pre ilustráciu textu. Išlo skutočne o náhodu, lebo – priznám sa – nie som pravidelným čitateľom Vojenskej histórie. Ale práve táto náhoda ma podnietila k nasledujúcemu kroku. V polovici 80. rokov minulého storočia som otca nahovoril, aby spísal spomienky zo svojho života, netušiac, že čoskoro ho nečakane završí. Otec sa nechal inšpirovať a pustil sa do písania. V jeho obširnom životopise, ktorý už, bohužiaľ, nestihol úplne dokončiť, sa nachádza aj časť, v ktorej si spomína na svoje vojenské časy, vrátane viacerých frontových zážitkov. Rozhodol som sa tieto pasáže ponúknuť na publikovanie redakcii Vojenskej histórie ako memoáre, ktoré môžu doplniť vedecké poznatky zhrnuté v citovej štúdii o síce nevyhnutne subjektívny, ale zároveň skutočne ľudský rozmer – osobné zážitky, skúsenosti, pocity človeka, ktorý to všetko prežil takpovediac na vlastnej koži. A, ako to už býva, zostali mu v pamäti aj údaje, o ktorých archívne dokumenty nehovoria. Je to teda zároveň príspevok i do v súčasnosti modernej „oral history“. Nechajme ho teda prehovoriť:*

* Výber z tohto životopisu som pod názvom *Z mozaiky života* uverejnil pri príležitosti jeho nedožitých 70. narodenin v časopise Gemersko-malohontskej vlastivednej spoločnosti *Obzor Gemera*, roč. XX, č.3, 1989, s. 194-199.

„Na vojenskú prezenčnú službu som narukoval už za jestvovania Slovenského štátu 21. októbra 1940 k pešiemu pluku číslo 3 do Zvolena. Ešte ten istý deň som spolu s ďalšími nováčikmi odišiel k horskej kanónovej batérii v Banskej Štiavnici. Sídlila asi 2 km poniže mesta v Striebornej Hute. Väčšina chlapcov bola narukovaná z východného Slovenska, ostatní z časti stredného Slovenska. Pamätám si na mená dôstojníkov – veliteľa batérie nadporučíka Flešku, ktorého o dva mesiace vystriedal nadporučík Čefalfaj, poručíkov Lehoťana a Ožvoldíka, ako aj ďalšielúžiaceho výkonného roty Frölicha. Batéria bola vystrojená 75 mm horskými kanónmi vzor 15. Dali sa prepravovať koňmi v poťahu, alebo v rozobratom stave na siedmich nosných koňoch. Pri niektorých iných plukoch prepravovali tento kanón v rozobratom stave na siedmich špeciálnych kárah ťahaných po jednom koni.

Počas základného pešieho výcviku všetko mužstvo konalo tiež výcvik pri koňoch a v maštaliach, a to bez ohľadu na vzdelanie a budúce zadelenie k obsluhu diel, či ku koniarom. Tak som aj ja mal možnosť dôkladne sa oboznámiť s koňmi a mulicami, ich čistením, ošetrovaním, upínaním sediel a ostatného výstroja. K jazdeniu na koni som sa však s ohľadom na moje budúce zadelenie k delu ako mierič nedostal. Považoval som to vtedy za šťastie, lebo k takému niečomu a vôbec ku koňom som nejakú lásku nepociťoval. Vojna – ako všade a vždy – aj tu v Štiavnici bola zásluhou niektorých inštruktorov »frajtrov« a desiatnikov tvrdá, náročná aj na zvládnutie teórie streľby a obsluhy kanónov. Mal som zasa šťastie, že veliteľom mojej izby bol umiernený slobodník Čilaga, veliteľ stajne, pochádzajúci z východného Slovenska.

V dobe po prísaha boli mojou útechou a povzbudením vo vojenskom živote temer každodenné vychádzky po rozkaze a večeri do Banskej Štiavnice. Tá ma svojim vzhľadom priťahovala ako magnet. Do mesta som ponajviac chodieval samotársky. Tak som si mohol podľa svojej chuti poprezerat postupne všetky pamätihodnosti a zákutia, navštíviť filmové predstavenie v kine, alebo sa zúčastniť na nejakom podujatí v kultúrnom dome. Väčšina mojich kamarátov chodievala vo voľnom čase radšej do hostinca pani Najrátovej zatancovať si a pobaviť sa s dievčatami. Nebol by som býval ani ja proti, ale z 1,50 Ks denného žoldu som na to nemal a ani z domu od rodičov som nijaké peniaze na prilepšenie nedostával. Celý žold som minul na kino, alebo za niečo na zahryznutie. V hostinci u Najrátovej dochádzalo medzi vojakmi a študentmi často k bitkám. Niekedy kvôli dievčatám, inokedy len tak, z obyčajnej rivality. Vojaci boli smelí, že sú vojaci, študenti – »lesáci« zasa sebavedomí, lebo vo svojich uniformách sa považovali za neodolateľných fešákov a frajerov. Najviac si to odnášalo zariadenie hostinca. Majiteľka sa preto často chodila sťažovať do kasárne, kde žiadala náhradu za spôsobenú škodu. Rád som do mesta alebo cez mesto chodieval aj so všetkým mužstvom. Keď sme pochodovali ulicou a spievali, len sa tak všetko triaslo. A my sme sa pritom tešili z obdivu obyvateľov Štiavnice, najmä jej ženskej časti.

Pri batérii sme boli skoro všetci vysokí a statní chlapi. Vyžadovala si to obsluha horského kanóna. Ja, pri svojich 176 centimetroch, som mal v tvare zoradenom podľa výšky miesto až v siedmej trojici. Pri našom útvare bolo v porovnaní s inými viac »aspirantov« – maturantov a »meštiankárov« a tiež niekoľko vysokoškolákov. Veliteľ pluku plukovník Markuš pri jednej zo svojich inšpekcií, keď bol nútený hľadieť nám akosi vysoko do tváří, povedal veliteľovi batérie: »Ale máte riadny materiál!« Aj sám veliteľ batérie nadporučík Fleško bol úhladný vysoký muž s tmavými iskrivými očami a s hrdým vojenským vystupovaním.

Po skončení výcviku z obsluhy dela som bol po 1. apríli 1941 odoslaný do poddôstojníckej školy k pionierskemu práporu do posádky Nové Mesto nad Váhom s tým, že po jej absolvovaní ma zadelia ako veliteľa družstva zákopníkov pri batérii. V rámci tohto výcviku som zdolal teóriu a prax mínovania, plavbu na loďke, stavby provizórnych lávok a mostov a výpomoc pri stavbe pontónových mostov. Na dni výcviku na Váhu a na jeho brehu môžem spomínať len ako na veľkú drinu 10 až 12 hodín skoro každý deň a pri nedostatočnej strave. Vo voľnom čase zasa

Obr. 2: Horská kanónová batéria v Banskej Štiavnici (14. marec 1941)

učenie a neustále čistenie pušky a ostatného výstroja od piesku a blata. To všetko za neustálej »buzerácie« každým nenávideného výkonného rotmajstra a veliteľa našej čaty, poručíka, ktorého meno som už zabudol.

Z fyzickej driny najmä pri veslovaní loďky a »bidlovaní« proti prúdu Váhu som si vypestoval na rukách silné svalstvo. Napokon sme loďku spolu s prideleným kamarátom začali celkom hravo ovládať. A tak sme sa už dlho pred termínom ukončenia poddôstojníckeho kurzu tešili na isté víťazstvo pri pretekoch, ktoré sa mali konať pred záverečnými skúškami. K tomu, pravda, nedošlo, lebo vývin svetových udalostí v nasledujúcich dňoch rozhodol inak. Výcvik sme neukončili a vyhli sme sa aj záverečným skúškam. No i tak sme dostali hodnotenie ako riadni absolventi poddôstojníckeho kurzu.

Vo voľných chvíľach som aj v Novom Meste nad Váhom, okrem návštev kina, rád chodieval do parku a túlal sa po meste. V jednu teplú nedeľu popoludní som mal strašný smäd, vo vrecku ani haliera, a vody sa tiež nebolo kde napiť. Z jedného hostinca sa ozýval spev a zábava gardistov v uniformách aj v civilnom oblečení, len s páskami HG na rukávoch. Sedeli za stolmi obloženými pohármi čapovaného piva a inej pijatiky. Vošiel som teda dnu, akože kohosi hľadá, v nádeji, že keď ma tam niekto zbadá ponevierať sa, zavolá na mňa: »Pán vojak, napite sa s nami piva!« Tak, ako to robili niektorí civili v Kokave, keď tam po okupácii južných pohraničných miest Maďarskom bolo umiestnené naše vojsko. Ja som to šťastie vtedy nemal. Preto nezabúdam na ten smäd a na tú nenávisť, čo ma voči gardistom pochytila.

V Novom Meste som zažil aj menšiu vojenskú vzburu. Bolo to začiatkom júna 1941, keď nám náš veliteľ čaty, poručík, len tak z rozmaru zarazil nedeľnú vychádzku. S kasárenským dozorným dôstojníkom dohodol, aby nás cez nedeľu dobre popreháňal nástupmi. Sám sa pritom z kasárne vzdialil. Príkaz dozorného nastúpiť v plnej poľnej sme uposlúchli. Poslúchli sme aj druhý raz, nastúpiť v pracovnom obleku. Ale tretí krát, nastúpiť v letnom obleku, sme už

Obr. 3: Opustená sovietska bojová technika popri ceste v Zločove (jún 1941)

nenastúpili. Márne boli vyhrážky dozorného aj za asistencie kasárenskej stráže so vztýčenými bodákmi na puškách. Nepodarilo sa ani na slabochoch vynútiť priznanie, kto so vzburou začal. Zachránila nás len jednota. Veliteľ čaty aj s veliteľom školnej roty radšej uznali za vhodné celú vec utuľtať. Možno, aby si nepoškodili reputáciu u nadriadených veliteľov. A tak, okrem zlostných vyhrážok pri nastúpení roty, všetko dobre skončilo. Lebo už je raz tak, že na vojenčine sa každá vzbura prísne trestala, počnúc basou a za vojny aj smrťou.

Zanedlho potom som si ja sám vyslúžil trest 30 dní »kasárnika«. Stalo sa to tak, že po návrate z cvičiska od Váhu išiel som sa do umyvárne okúpať. Nebol som s tým však ešte zďaleka hotový, keď zaznela píšťalka výkonného na nástup k dennému rozkazu. Všetko mužstvo sa razom vyhrnulo na chodbu, len ja som ostal na umyvárni a za zavretými dverami som počúval čítanie rozkazu. Po ňom nasledovalo rozdeľovanie pošty. Vtom som začul svoje meno »Sokolovský«. Prvýkrát, druhýkrát a – nič. Mňa nebolo. Po rozchode roty som ihneď vybehol z umyvárne, obliekol som sa a išiel za výkonným rotou po list a ospravedlniť sa. Výkonný ospravedlenie britko odmietol, určil ma na ráno k raportu u veliteľa roty a podal mi list. Jediným pohľadom naň som zistil, že nepatrí mne, ale nejakému Jánovi Sokolovskému od Nitry, príslušníkovi pionierskeho práporu. Po mojom hlásení sa na raporte odznel krátky verdikt: »30 dní kasárenské väzenie« (zarazená vychádzka). V tom čase som veľmi rád po zamestnaní chodieval do kina v meste a poprechádzať sa s kamarátmi. Preto sa mi trest zdal príliš prísny. A tak som vyšpekuloval, že si ho trochu zmiernim. Zdalo sa mi, že nie som nijako zvlášť kontrolovaný, preto som sa odvážil chodiť skoro denne aspoň do kasárenského kina. Až ma pritom dopadol výkonný našej roty. Znova som išiel na raport a trest sa mi zmenil na 14 dní po službe. Voľný čas po zamestnaní som začal tráviť v base na strážnici. Nakoniec však z toho boli len dva dni. V nedeľu 22. júna 1941 vypukla vojna proti Sovietskemu zväzu a nás väzňov vypustili. Na druhý deň, t. j. v pondelok ráno sme sa už aj balili. Každý odchádzal k svojmu kmeňovému útvaru. Aj vďaka tomuto si presne pamätám na ten deň.

Vojenská história

Už niekoľko týždňov predtým sa po kapitulácii Juhoslávie aj cez Nové Mesto nad Váhom vracali po železnici nemecké vojenské transporty. Smerovali do Nemcami okupovaného Poľska. Transporty išli za sebou nahusto, dňom i nocou. Takže nám bolo nápadné, načo vlastne transporty s vojskom a rôznou bojovou technikou, ponajviac tankami, smerujú tam, hlavne potom, keď Nemecko so Sovietskym zväzom uzavreli dohodu, že sa vzájomne nenapadnú. V jednu nedeľu som bol na vychádzke aj s dvoma spoluvojakmi, kamarátmi, inak slovenskými Nemcami, ktorí v tom čase nosili na golieroch vojenskej blúzy z oboch strán označenie s hákovým krížom. Jeden z transportov zastavil pred železničnou stanicou. Odvážili sme sa k nemu priblížiť a opýtať sa nemeckých vojakov, či nám môžu povedať, kam majú namierené. Odpovedali bez akýchkoľvek okolkov, že cez Poľsko na ruské hranice, lebo onedlho začne vojna proti Rusku. To sa zanedlho skutočne aj stalo, a to napriek vtedajšej oficiálnej propagande, že vojna nebude, že Nemecko už nemá dôvody pre vojnu s Ruskom. Ja osobne som teda nebol príliš prekvapený, keď 22. júna 1941 Nemecko zaútočilo na Sovietsky zväz.

Po boku Nemecka aj Slovenský štát vyhlásil Sovietskemu zväzu vojnu a zmobilizoval niekoľko ročníkov. K našej batérii do Banskej Štiavnice prišlo vtedy okolo 100 záložníkov a tiež mnoho zmobilizovaných koní, zásoby ovsa i sena. V priebehu utorka a stredy batéria zosilnená na 6 kanónov s viac ako 200 vojakmi a 120 koňmi bola so všetkým vystrojená a pripravená vypochoďovať, ako sa vtedy vravelo, »do poľak«. Vo štvrtok 26. júna 1941 ráno sa začínal krásny snečný deň. Okolo šiestej hodiny sa batéria vydala na cestu z kasární od Striebornej Huty cez Banskú Štiavnicu a Hronskú Dúbravu do Zvolena. Bola to len jedna batéria, ale v dôsledku toho, že všetky kanóny sa prepravovali rozobraté na koňoch a boli zoradené za sebou len po jednom, poľná kuchyňa, strelivo a ostatné zásoby sa prepravovali na mnohých vozoch ťahaných koňmi, boli sme rozťahaní v dĺžke skoro na 2 kilometre. Keď sme za klepotu konských kopýt a rachotu kolies vozov po hrboľatej kamennej dlažbe pochodovali hore Štiavnicou, vyprevádzalo nás vari všetko obyvateľstvo, natlačené na oboch stranách ulice. Mnoho ľudí malo plné oči slz. Pohľad na taký obraz až teraz začal vyvolávať slzy aj v našich očiach. V očakávaní ďalšieho vývinu

Obr. 4: Príslušníci horského práporu v Kremnici. L. Sokolovský – tretí zľava (27. október 1941)

vojnových udalostí, ktoré sme mali pred sebou, sa nás zmocňovali chmúrne predstavy o svojej budúcnosti. Cestu medzi Štiavnicou a Zvolenom sme prešli s jedným kratším oddychom pred Hronskou Dúbravou. Vo Zvolene sme sa rozložili v priestore pred židovským cintorínom, kde sme nasledujúcu noc aj prvýkrát prespali pod stanmi.

Nasledujúci deň sme sa naložili spolu s ostatnými jednotkami zvolenského pešieho pluku do pripravených vozňov nákladných vlakov. Tie sa po zotmení vydali s nami na cestu smerom k východným hraniciam Slovenska cez Brezno, Margecany, Prešov do Bardejova. Tam sme sa z vlaku vyložili a cez obec Zborov sme pokračovali do obce Slovenské Raslavice, kde sme sa ubytovali na prenocovanie. Neviem ako vyzerá tá obec dnes, ale v tom čase som takú biednu dedinu ešte nevidel. Domce skoro všetky pokryté slamou, dvory neupravené, plné hnoja a blata. A ľudia ako polodiví, schovávali sa pred nami a pozerali na nás spoza rohov budov. Nedávali sa s nami vôbec do reči. O nejakom pohostení mliekom alebo podobne, ako sme potom často zažili hoci už aj na nepriateľskom území, ani chýru. Ďalej sme pokračovali len pešími pochodmi po silne vydratých cestách, ktoré zanechali za sebou predchádzajúce vojenské kolóny, alebo terénom – poľnými cestami cez lúky a údolia potokov. Prvý nocľah mimo nášho územia sme zažili v Jasle. Tam som prenocoval na jednom statku v »pajte«, len vyzutý ale oblečený, zaborený do sena.

V nasledujúce dni sme pokračovali v presune na východ, cez Sanok, Przemysl, Dobromil, Lvov, do mesta Zločov. Kraj okolo cesty až po Sanok niesol stále výraznejšie stopy po vojne. Aj v samotnom Sanoku bolo vidno dôsledky urputných bojov – spálené, zbombardované a rozstrieľané domy. Po prekročení rieky San sa objavilo množstvo dobytých a spustošených sovietskych betónových bunkrov. Boli celkom nové, ba niektoré aj nedostavané – znak toho, že ich Sovieti začali stavať iba niekoľko týždňov pred nemeckým útokom, keď už bolo isté, že dôjde k napadnutiu Sovietskeho zväzu. Z prechodu cez Przemysl mi dosiaľ najlepšie utkvel v pamäti delovým granátom doslova majstrovsky, asi tak v jeho poslednej hornej tretine, prestrelený štíhly vysoký továrenský komín.

Na prenocovanie a jednodňový pobyt v Dobromile sa nedá tiež zabudnúť. Už z diaľky sa niesol vzduchom ťažký mŕtvolný zápach. Ako sme sa približovali v horúcom letnom dni cez mesto k poľnému táborisku, ten smrad sa zväčšoval a zväčšoval, až bol neznesiteľný. V takom prostredí napíť sa niečoho, či jesť, hoci aj po dlhom vyčerpávajúcom pochode, neprichádzalo do úvahy. Prišli sme si len, čím skôr odtiaľ odísť. Čo spôsobovalo ten zápach, sme sa od našich veliteľov nedozvedeli. Preto, keď sme sa utáborili, začali niektorí naši vojaci, sami zo zvedavosti, po jeho zdroji sliediť. A tak sa aj dopátrali a dostali až na miesto neďaleko zaplavených soľných baní, kde našli pohádzaných niekoľko stovák pozabíjaných ľudí. Nemeckí vojaci našim nahovárali a aj medzi civilným obyvateľstvom rozširovali správy, že to bolševici pred svojím ústupom porazili Poliakov a tam ich pohádzali, čomu sme nemohli uveriť. Dnes a dávnejšie je už dobre známe celému svetu, kto používal metódy hromadných vražd Židov, politických odporcov a vojnových zajatcov.

Cesta pred Lvovom a za ním v dĺžke niekoľkých desiatok kilometrov bola z oboch strán husto lemovaná Nemcami zbombardovanou vojnovou technikou ustupujúcej Červenej armády a provizórnymi hrobmi sovietskych vojakov v priekopách, označených len kúskom laty, na ktorej visela vojenská prilba. Bol to pravý obraz poľa, kadiaľ pred niekoľkými dňami alebo len hodinami prehrel s veľkou pustošiacou silou front. Náš pluk sa po viacdňových, až na kraj ľudských možností vyčerpávajúcích pochodoch, ubytoval v meste Zločov, vzdialenom asi 60 – 70 km na východ od Lvova. Po týždennom oddychu celý pluk, s výnimkou našej batérie, pokračoval v presune ďalej na východ, smerom k frontu. Kým sme sa my ako – tak zotavili, kone, ktorých sme mali skoro na každého vojaka po jednom, neboli ešte stále schopné ďalšieho pochodu. Tak mali od neustáleho pohybu remenných postrojov a sediel doráňanú kožu a svalstvo. Ale aj my vojaci sme mali boky odraté až do živého od remeňov v nohavičiach a na blúze, hoci sme mali na sebe len ľahký poľný výstroj. No keď sme ho niesli a pohyboval sa na spotenom

Obr. 5: Odpočinok počas prípravy pešieho pluku na východný front v Trnave. L. Sokolovský – vzadu tretí zľava (január 1942)

tele skoro bez prestávky 12 až 16 hodín, bolo toho dost'. Aj prespať sa nám iba tak ušlo, že keď sme asi hodinu po polnoci niekde v lese ukončili pochod, po zastavení sme sa akurát vyzuli a tak nevyzlečení, ako živé mŕtvolky sme sa vyvalili na zem a s prilbou alebo kusom dreva pod hlavou sme zaspali. Kdesi som sa stretol s názorom, že presun vojska je nekrvavá vojna. V našom prípade to bola skutočná krvavá vojna, lebo naša koža i koža koní bola zodratá až do krvi. V dôsledku toho sme boli na viac dní vyradení z ďalšej akcieschopnosti.

V Zločove sme sa stretli už aj s prvými ruskými vojakmi, ktorí boli ranení v bojoch a zajatí. Liečili sa v tamojšej provizórnej nemocnici, teraz už pod správou nemeckého posádkového veliteľa. Tu som sa tiež po prvý raz do počul o odvliekani židovského obyvateľstva, a to priamo od mladých Židoviek, ktoré si Nemci ponechali k svojim službám a s ktorými nám bol inak styk prísne zakázaný. Po nejakých 4 – 5 týždňoch v Zločove sa nám kone úplne vyhovjili. A batéria sa dala znova na pochod s cieľom spojiť sa s ostatnými útvarmi pluku. Prvý deň sme sa dostali do Tarnopoľa a druhý do Proskurova.

V Proskurove bol ubytovaný celý náš pluk, snád' i divízia. Inak tam bolo aj niekoľko nemeckých a maďarských útvarov a letisko. Všetci sme bývali v rozsiahlych, takmer neporušených kasárňach, postavených z červených tehál ešte za cárskej vlády. Vo veľkom okruhu lemovali skoro celé mesto. Tu sme potom niekoľko dní zase pobudli skoro v úplnej nečinnosti. Túlili sme sa po meste, zbližovali s civilistami a zháňali niečo kúpiť na prilepšenie do brucha za nemecké marky, v ktorých nám začali vyplácať žold s poľným príplatkom 10 Ks na deň. To bolo oproti službe doma pomerne dost' peňazí, ibaže sme ich zatiaľ nemali kde míňať.

Z Proskurova sme ďalšími niekoľkodňovými pochodmi dostihli priestor Berdičeva, kde sme sa (niekoľkosto kilometrov v tyle frontu) ubytovali na trvalejšie a začali žiť skoro posádkovým životom. Postupne začali byť odosielaní na Slovensko vojaci starších zmobilizovaných ročníkov.

Obr. 6: Pri čistení horského kanóna na kasárenskom dvore v Trnave. L. Sokolovský – tretí sprava (február 1942)

My ostatní sme žili v očakávaní nasledujúcich dní. Museli sme počítať s tým, že buď jednotlivci alebo celé útvary z nás budú dopĺňať motorovú divíziu v prednej línii frontu, ktorá mala, pochopiteľne, citelné straty na životoch.

Hneď na počiatku pochodu proti Rusku sme si často kládli otázku, prečo a aký zmysel má naša vojna? A nazdávali sme sa, že nedôjde k tomu, aby sme skutočne bojovali proti našim slovanským bratom. Preto panovala medzi nami tichá nenávisť voči Nemcom. Pravda bolo to najmä pod vplyvom názorov zmobilizovaných ročníkov. Keď ich odsunuli domov, ostali sme znova výlučne pod pôsobením prísnej vojenskej disciplíny, výchovy a fašistickej propagandy vysvetľovania tejto vojny. V tomto smere pôsobili predovšetkým kňazi vo funkciách tzv. osvetových dôstojníkov. Okrem toho aj v kázňach pri bohoslužbách, ktoré boli povinné a ktorých sme sa zúčastňovali v nastúpených útvaroch, nám vysvetľovali, že aj my Slováci sa musíme podieľať na boji proti boľševizmu, aby Slovensko bolo slobodné, mohol znieť hlahol zvonov na našich kostoloch. A tak každý príslušník slovenskej armády predsa len bojoval, či už priamo vpredu na fronte alebo hlboko v tyle na obsadenom rozsiahlom území. Plnili sme si každodenné povinnosti vojaka, ako súčasť stroja na obsadzovanie, zabíjanie a ničenie, ktorý na povel, ako automat na stisnutie gombíka – cvičíš, pochoduješ vpred, vpravo, vľavo, nabiť, namieriť, páľ! To dokáže z človeka spraviť dennodenná vojenská drezúra. No všetko má svoje medze, čo sa napokon prejavilo v myšliach a činoch mnohých slovenských vojakov v ďalšom priebehu vojny v Rusku.

Ja osobne som mal to šťastie, že koncom septembra 1941, po troch mesiacoch služby v poli, bol som vybraný ako inštruktor pre výcvik nováčikov narukovaných od 1. októbra k horskému práporu do Kremnice. Spolu so mnou odišiel aj kamarát Paľo Šárkan z Dobročskej Lehoty. Autom do Lvova, z Lvova vlakom cez Tešín, Žilinu do Zvolena. Hneď po príchode do posádky som dostal asi týždňovú dovolenku, a tak som sa znenazdania objavil v Novej Bani, v náručí matky. Je samozrejmé, že známym a susedom som musel odpovedať na ich zvedavé otázky, hovoriť o svojich zážitkoch, ktoré – ako som sám hodnotil – neboli až tak zaujímavé, keď som sa, popri všetkom, dokázal zdravý a živý dostať domov. Inak, bolo by čo rozprávať o utrpeniach

pri nekonečných pochodoch, o vypálených a rozstrieľaných dedinách, mestách, továrňach, poničenom vojenskom materiáli, tankoch, delách, lietadlách a mnohých vojenských cintorínoch, o tisícoch vojnových utečencov, zajatcov alebo o transportoch ľudí označených žltými šesťcípovými hviezdami, určených na likvidáciu. Ale s ohľadom na jestvujúci politický režim si aj doma, v kruhu svojich známych bolo treba rozmyslieť, čo a ako povedať. Bol som však dosť posmelený, keď som pobadal, že ľudia v civile sú zväčša zameraní protinemecky a sympatizujúci s Rusmi.

Po dovolenke som začal v Kremnici peší výcvik nováčikov a v priebehu októbra som bol povýšený na slobodníka. Koncom jesene sa peší výcvik zakončil a naša batéria bola premiestnená do žilinských Hurbanových kasární. Tam sme počas niekoľkých týždňov vykonávali delostrelecký výcvik. V Žiline som si z peňazí usparených na fronte kúpil náramkové hodinky značky Lanco, asi za 240,- Ks. Boli to moje prvé hodinky v živote a dobre ma sprevádzali až do 50. narodenín, keď som od svojej rodiny dostal darom nové hodinky.

Po Novom roku 1942 presunuli našu batériu do Trnavy, kde sa sústreďoval ďalší peší pluk pred odchodom na východný front. Celý útvar bol ubytovaný v budove invalidovne – bývalej trnavská univerzity – v obrovských sálach. Do každej sa zmestila prakticky jedna rota. Slamníky alebo len slama boli natesno rozložené po dlážke, prikryté stanovými dielcami a dekami. Batohy s plným poľným výstrojom sme mali pri hlavách a používanú obuv po vyzutí prikrytú onucami pri nohách. Hoci bola zima a ubytovanie nemožné, panovala tvrdá disciplína a usilovne sa zdokonaľoval a precvičoval bojový výcvik. Raz v noci, keď už začali jarné plušte, spravili naši ďalejšlúžiaci poddôstojníci (tzv. čockári) na čele s výkonným roty prehliadku poriadku na izbe. A keďže mali »dobrú náladu« z alkoholu, vyhádzali všetku obuv cez okná druhého poschodia von na dvor, do blata. Nás inštruktorov však našťastie obišli. Bol to veru žalostný ale aj komický pohľad na chlapcov v gatiach, ako uprostred noci, bosí a v blate, zhľadávali po dvore svoje baganče. V mužstve to len tak vrelo, ale okrem bohovania všetko prešlo hladko a po krátkom čase sa to už bralo s humorom, tak ako to na vojne býva.

Začiatkom marca sme každý deň očakávali odchod do poľa. Naše velenie to však muselo niekoľkokrát odložiť. Na východnom fronte bola táto zima veľmi krutá a veru dosť tuhá bola aj v Trnave, veď teplomer po niekoľko dní ukazoval 28 až 30 stupňov pod nulou. Z frontu sme sa dozvedali aj chýry o omrzlinách a zamrznutých chlapcoch. Boli sme preto radi, že náš odchod sa oddiaľoval do teplejších jarných dní. Nakoniec sme sa dočkali. Náš transport na železničnej stanici bol pripravený a odišiel 20. marca 1942. O niekoľko dní potom sme sa vyložili na železničnej stanici v Žitomíri. Naša batéria pozostávajúca z mužstva odvodového ročníka 1941 sa ubytovala v budovách na predmestí zvanom Šepetovka, lemovanom sosnovým lesom popri rieke Teterevka. Moji kamaráti z ročníka 1940 tam boli cez zimu tiež ubytovaní. Ale už som ich nezastihol, lebo pred krátkym časom celá batéria bola v rámci 101. poľného pluku odoslaná na front, k rýchlej divízii, ktorá mala obranné postavenie niekde na rieke Miuse na Kubáni. Niekoľkí z nich už aj padli. Nie v priamom boji, ale v tyle, pri napadnutí poľnej kuchyne partizánmi.

V Žitomíri bola rozložená celá naša zaistovacia divízia a silná posádka nemeckej armády. Tu som bol povýšený na desiatnika. Naša batéria aj tu žila v podstate obyčajným kasárenským životom a okrem stráže na hlavnom vchode stávali sme z našej batérie silnú stráž do zajateckého tábora pri civilnej väznici na opačnom konci mesta, vo vzdialenosti asi 5 km. Chodieval som tam pravidelne niekoľkokrát do týždňa ako veliteľ stráže 1-1-12. Všetkých zajatcov v počte asi 1000 mužov, až na malé výnimky, odvádzali denne nemeckí vojaci na železničnú stanicu v Žitomíri na vykladanie zásob z vagónov. Cez noc bol celý zajatecký tábor len pod dohľadom a zodpovednosťou našej stráže. To bol čas na zblížovanie sa s ruskými zajatcami. Mnohí naši chlapci mali s niektorými celkom blízke kontakty, až natoľko, že niektorým pomáhali sami cez múr väznice a tábora dostať sa do neďalekých dedín zabaviť sa s dievčatami. A, čuduj sa svete, tí sa čestne vracali nad ráno nazad. Na moju zvedavú otázku, prečo to nevyužijú k úteku, som

od nich dostal odpoveď, že kam majú utekať, keď všade sú Nemci, takže by ich určite chytili a potom by to s nimi zle dopadlo. Nás slovenských vojakov mali radi a so všetkým sa nám zdôverovali. To si nemohli dovoliť najmä pred svojimi predákmi – »kápami«, ktorí boli vyberaní najmä z národnostných Nemcov, žijúcich už oddávna v Sovietskom Zväze. Tí si veru svoju funkciu aj tam dobre zastávali. Vystrojení obuškami z elektrických káblov zjednávali poriadok a disciplínu pri nástupoch i na izbách bitím a kopancami. Tu som mal po prvý raz možnosť vidieť, čím Nemci chovali ruských zajatcov. Bolo to čosi ako sušené kapustné alebo repné listy nasýpané do vriacej vody zahustenej troškou múky, niekoľko dekagramov čierneho chleba, alebo trocha strukovín plávajúcich v horúcej vode. No aj tak mali títo zajatci šťastie, lebo pri práci na stanici si mohli čo-to uchmatnúť. Občas ešte aj nám doniesli nejaký citrón alebo pomaranč.

Raz predsa len zmizlo natrvalo zo zajateckého tábora osem zajatcov. Jedného dňa ma predvolali pred veliteľa batérie. Ostal som prekvapený, keď mi oznámil, že počas poslednej stráže utiekli v noci z tábora zajatci a že ako veliteľ stráže sa budem za to zodpovedať pred poľným súdom divízie. Rozhodne som to poprel s tým, že pri preberaní stráže stav zajatcov súhlasil, čo potvrdili pri vyšetrovaní aj »kápovia« a o čom svedčil tiež zápis v knihe, ktorá sa viedla na strážnici tábora. Rovnaký zápis o stave zajatcov bol aj z minulých dní. Pretože vinníka bolo ťažko zistiť, nemecký veliteľ tábora netrval na dôslednom vyšetrení prípadu a tak sa na to po krátkom čase zabudlo.

V Žitomíri sme takto pobudli približne do augusta 1942. Odtiaľ sme odišli cez mesto Ovruch do Mozýra na rieke Pripiat' v Bielorusku. Ubytovali sme sa v neporušených kasárňach pôvodne vojenského mestečka sovietskej armády. Tu bol pohromade skoro celý 101. poľný peší pluk. Iba niektoré roty zaistovali v blízkom okolí dôležité cesty a mosty na železničnej trati cez rieku Ptyč, kde pri potýčke s partizánmi padlo odrazu 22 našich vojakov. Na druhý deň po boji som na mieste stretu našiel pohľadnicu z Klenovca adresovanú vojakovi Kubincovi, ktorý tam tiež padol a bol pochovaný do spoločného hrobu.

Oblasť Mozýra bola vtedy známa už tým, že tam pôsobila silná skupina partizánov pod velením generála Kovpaka. A tak sa náš poľný cintorín, umiestnený priamo v parku kasární, začal pomaly naplňať ďalšími a ďalšími hrobmi označenými menami padlých slovenských chlapcov na brezových krížoch. Tu si už nikto z nás, či na hliadkach v blízkom okolí alebo aj priamo na ubikáciách, nebol istý životom. Preto naším najčastejším zamestnaním bolo stavanie poľných bunkrov z dreva a piesku. Vleteli sme do nich vždy, keď bol v dôsledku pohybu partizánov vyhlásený poplach. Po prežití Vianoc a Nového roku 1943 sme sa už počas jarných dní presunuli do mestečka Chojniky. Predtým tam utrpel veľké straty priezvedný oddiel cyklistov. V tejto oblasti naša divízia zaistovala železničnú trať Pinsk – Gomel', na ktorej boli potýčky s partizánmi, najmä na hliadkach a presunoch menších jednotiek slovenskej armády, na dennom poriadku. Bol to kraj temer panenskej prírody, barín, lúk a sosnových lesov s »derevňami« osadenými uprostred nich, ktoré spájali piesočnaté lesné cesty a chodníky s vysoko ustlanými machmi. Bolo pôžitkom poprechádzať sa po nich, pri odmyslení si tragédie vojnového času, v ktorom sme sa práve vtedy tam nachádzali. Skromné domce miestnych obyvateľov boli zväčša zo sosnového dreva, pokryté slamou alebo šindľom. Kuchyne, vybavené pecami na pečenie chleba a súčasne na varenie, mali osobitný pôvab života uprostred prírody, kde všetko voňalo smolou ihličnatých stromov a sviežou zeleňou. V zime všetko prikrýval vysoký čistý sneh. Mnohým z nás to pripomínalo naše domovy na Slovensku. Žiaľ, my slovenskí chlapci sme v týchto končinách museli plniť zahanbujúce poslanie vtreleckej armády, zabezpečovať komunikácie a zázemie nemeckého frontu.

Z jari roku 1943 som bol povýšený na »čatníka« (čatára). Vykonával som funkciu delovoda prvého dela a zástupcu veliteľa čaty. V tom čase sa mojím veliteľom stal nadporučík Udavský, Východniar, a prvým dôstojníkom poručík Jombík, pôvodcom z Vígl'áša. Najmä u týchto veliteľov som bol obľúbený, takže mi z toho pri jednaní s nimi a voľnom pohybe medzi obyvateľstvom plynuli aj isté výhody.

Obr. 7: Obranné zákopy v Chvojníkách (jar 1943)

V Chojníkách sme pobudli niekoľko mesiacov, pričom sme sa celkom zblížili s tamojšími obyvateľmi. Boli sme vítanými hosťami v ich domácnostiach pri rôznych príležitostiach a pobaveniach – »pohuliankách«. Treba pripomenúť, že na okupovanom území nijaký obchod alebo akékoľvek zásobovanie civilného obyvateľstva nejestvovalo. Preto sa slovenský vojak stal pre nich jediným zdrojom a zásobovačom zápalkami, cigaretami, soľou, cukrom, spodnou bielizňou, ženskými pančuchami a podobne. Výmenou za to alebo za okupačné peniaze, no často i za vzájomnú lásku či sympatiu, kilové balíky z domova, prípadne veci z kantíny dostával mlieko, vajcia, »samohonku«. Toto najlepšie využívali tí vojaci, ktorí mali blízko k proviantu a zásobovaniu, počnúc kuchármi a končiac dôstojníkmi, pravda, na úkor mužstva. Tak sa stávalo, že jedlo nebolo čím omasť, lebo veliteľ roty sa za hrudu masla alebo masť noc predtým pobavil niekde s »báryšňou«. Sám som to mal možnosť vidieť. Ale čo, okrem potajného šomrania a nadávania, aby nepopudil proti sebe kuchárov a veliteľov a ešte viac si nezhoršil situáciu, môže proti tomu úbohý vojak robiť. Veľkými a možno najväčšími zlodejmi v poli boli vojenský šoféri nákladných áut. Tiež som bol svedkom toho ako jeden schoval tri vrecia po 50 kg soli, debnu vodky, marmelády a masla a nemal problém, že mu to bude pri odovzdávaní nákladu do proviantného skladu chýbať. Chlapcom, ktorí robili sprievod jeho autu, »vytrel oči« jednu pollitrovou fľašou vodky.

V priebehu leta bol náš pluk presunutý po železnici cez Kalinkoviči, Gomeľ, Bobrujsk do Slucka, asi 120 km južne od hlavného mesta Bieloruska – Minska. V blízkom okolí Slucka som sa zúčastnil na jednej akcii, pri ktorej bola po krátkej prestrelke zajatá počas pol dňa skupina asi 2000 partizánov, vrátane diel, mínometov a ostatnej výzbroje. Pritom na strane partizánov padlí neboli a od nášho pluku padol iba jeden vojak – Cigán. Stalo sa to v lese, rozprestieranom sa na ploche 1 – 2 kilometrov štvorcových, na rovine uprostred polí. Takže po jeho úplnom obkľúčení nemeckými a ostatnými jednotkami nebolo odtiaľ úniku. O osude tohto značného počtu zajatých partizánov sme sa už potom nič viac nedozvedeli. Je však pravdepodobné, že

svoju cestu skončili niekde v nemeckom zajateckom tábore. O podobných veciach s nami, teda s mužstvom naši dôstojníci nikdy nehovorili. A tak sme sa nedozvedeli ani to, či sa tento pomerne veľký, dobre organizovaný a vystrojený partizánsky oddiel podarilo vypátrať vinou sovietskeho velenia alebo zradou.

Ku koncu leta 1943 sa celý náš 102. poľný peší pluk presunul pochodom na sever do Minska a potom ešte o niečo ďalej na východ, asi 30 km po hlavnej ceste smerom na Smolensk. Cez samotný Minsk sme pochodovali niekoľko hodín a mali sme možnosť vidieť ho skoro v sto-percentných rozvalinách. Všade okolo nás, kam len bolo dovidieť, trčali z viacposchodových domov od zhora až po pivnice iba holé zbombardované a obhorené múry. Nejaké domce či baráčky ostali stáť nepoškodené len po okrajoch tohto viacstotisícového mesta. V jeho strede sa týčila neporušená veľká moderná, asi deväťposchodová bývalá vládna budova, budova nejakého staršieho divadla, menší kostol a nič viac. V zachovanej vládnej budove bolo umiestnené nemecké vojenské veliteľstvo a okupačné úrady. Množstvo ďalších miestností sa využívalo na tranzitný pobyt vojakov odchádzajúcich z frontu na dovolenky alebo vracajúcich sa späť. Lebo do Minska a z Minska prichádzali a vychádzali už potom osobné vlaky a rýchliky smerom na Brest-Litovsk.

V tom čase bolo už v tejto oblasti veľmi cítiť blízkosť frontu. Bolo počuť ťažkú strelbu a výbuchy, noci osvetľovali aj záblesky. V priestore nad nami neustále prelietavali smerom na front a z frontu nemecké bojové lietadlá, na cestách vládol rušný pohyb aut a autokolón. Za Minskom sa náš útvar ubytoval v akejsi dedinke, asi 300 – 400 m od hlavnej cesty. Tam bola partizánska činnosť už taká čulá, že sa nám zdalo, že je tam viac partizánov ako Nemcov, či nás Slovákov. Preto len tak-tak, že sme si mohli ešte chrániť vlastné chrby. Vo dne – v noci sme boli v pohotovosti a spávali sme oblečení, pripravení na odrazenie partizánov, ktorí útočili najmä za tmy. No a tak nie div, že v našich radoch pribúdali ranení, mŕtvi, množili sa prípady útekov k partizánom. Za takejto situácie vybral sa na inšpekciu do poľa slovenský minister obrany generál Čatloš. Predniesol reč aj k všetkému mužstvu nášho útvaru. Samozrejme v tom zmysle, aby sme vydržali, a zdôvodňoval náš boj po boku nemeckej fašistickej armády.

Narastajúce zblížovanie sa našich chlapcov s partizánmi prestalo byť napokon únosné aj pre nemecké velenie. Preto nariadilo úplné odzbrojenie slovenských vojakov a ich presun do Talianska na opevňovacie práce na tamomšom fronte. Mňa však už toto nezastihlo. Pár týždňov predtým, v priebehu septembra sa mi po 19-mesačnej nepretržitej službe v poli podarilo dostať cez Brest-Litovsk, Český Tešín a Žilinu domov na Slovensko. Vďačím za to môjmu vtedajšiemu veliteľovi batérie nadporučíkovi Zolovi Vágnerovi, inak učiteľovi, rodákovi z Hrachova (padol ku koncu vojny pri oslobodzovaní Československa niekde na Morave), ktorý ma ako Kokavčana považoval za svojho krajana a protekčne ma poslal domov na dovolenku. Tým ma súčasne zbavil povinnosti, vrátiť sa do poľa. Vďaka tomu som sa vyhol ďalším frontovým útrapám.“

* * *

Poznámka editora:

Pôvodný rukopis životopisu, z ktorého som vybral predchádzajúci text, sa zachoval len v koncepte, preto som ho musel čiastočne štylisticky upraviť. Do samotnej faktografie som však nezasahoval. Ponechal som aj pôvodné podoby mien osôb a miestnych názvov, tak ako si ich pamätal, respektíve ako ich napísal autor. Bude úlohou ďalších bádateľov v tejto problematike, aby ich konfrontovali s ostatnými historickými prameňmi.

NEMECKÝ DOKUMENT O ZLYHANÍ SLOVENSKEJ 1. PEŠEJ DIVÍZIE V OKTÓBRI 1943 (2. ČASŤ)

FRANTIŠEK C S Ě F A L V A Y

CSÉFALVAY, F.: The occupation of the footing position and the fights in Friesenstellung. Part II. Vojenská história, 11, 2, 2007, pp 105 – 129, Bratislava.

The published material mainly covers a war diary – the memory of the lieutenant Fischer, an allocated German lieutenant to the II. battalion of the infantry regiment 21. The war diary brings the events in relation to the commitment of the 1st infantry division day by day with the references to the appendixes of the diary including more important commands, reporting and the information in the October 1943.

Military History. Slovakia. Slovak Army during World War Two on Eastern Front.

V prvej časti (v čísle 1/2007 Vojenskej histórie) sme opublikovali prvé tri časti predmetného nemeckého dokumentu. V druhej časti prinášame vojnový denník výcvikovej skupiny, ktorý publikujeme v podstate v úplnom rozsahu najprv v nemeckom jazyku, potom v slovenčine. Z dokumentu sme vynechali len časti odkazov na mapy, ktoré nepublikujeme. Obdobne ako v prvej časti aj teraz sme vysvetľujúce poznámky pridali len k slovenskej časti.

4.) Kriegstagebuch der Deutschen Ausbildungsgruppe bei Slowak. 1. Inf. Div. vom 26. 10. bis 30. 10. 1943

Besetzung der Aufnahmestellung und Kampf in der Friesenstellung

26. 10. 1943

09.00 – 10.00 Leiter der Ausbildungsgr. ist heute vormittag in Aleschki zur Besprechung bei Ia Befh. Westtaurien. Während der Besprechung läuft Befehl der Heeresgruppe A ein, dass Entwicklung der Lage bei AOK 6 die Besetzung einer Aufnahmestellung

Friesenstellung) zwischen dem Dnjepr und Ssiwasch erforderlich macht. Zur Besetzung dieser Auffangstellung sind vorgesehen:

rechts: 153. Feldausbildungs-Division

links: slowakische 1. Inf. Division.

Eine nähere Orientierung über die Lage konnte nicht mehr gegeben werden. Die Division hat sich gem. Fernschreiben Nr. 3256/43 geh. vom 26. 10. 43 am 26. und 27. 10. zu versammeln.

15.00 Am Nachmittag ruft Ia Befehlshaber Westtaurien an, es sei beabsichtigt, die slow. 1. Inf. Div. nur mit Teilen in dieser Auffangstellung einzusetzen und diese Teile der 153. Feld-Ausb. Division zu unterstellen. Leiter der Ausbildungsgr. wies nachdrücklich darauf hin, dass eine

Vojenská história

erneute Teilung der Division untragbar erscheint. Schon der Einsatz der Division in der vorgesehenen breiten Front muss als sehr bedenklich erscheinen. Werden wieder Teile der Division unter fremden Befehl eingesetzt, so verlieren die Slowaken unbedingt das Vertrauen in die deutsche Führung und es wird ihnen jeder gute Wille genommen. Fehlt jedoch die Zuversicht und die positive Einstellung der Führung für die gestellte Aufgabe, so ist es bei den schwierigen Verhältnissen in der slow. Division von vornherein kein Verlass auf die Truppe. Es bleibt ferner zu berücksichtigen, auch die beste deutsche Führung vermag im Gefecht den Kampfwert und die Moral der slow. Truppe nicht entscheidend zu beeinflussen.

18.00 Gegen 18.00 Uhr ruft der Ia Befh. Westtaurien an und gibt eine Vororientierung für beabsichtigten Einsatz der Division (siehe F. S. – Anlage 2, 3, 4). Dem Antrag der deutschen Ausbildungsgr., dass alle Teile der Division unter einheitlicher Führung der slow. 1. Inf. Division verbleiben, wurde stattgegeben. Ausser den der Division zur Zeit unterstellten Teilen werden noch 2 deutsche Bataillone und die I./AR 11 für die neue Aufgabe unterstellt.

Wetter: klar, sonnig, schwacher Wind.

Tagesmeldung: Anlage 5 und 5a.

27. 10. 1943

Die zur Besetzung der Friesenstellung bestimmten Truppenteile befinden sich auf dem Marsch in die befohlenen Versammlungsräume.

14.00 Nachmittags ruft Ia Befh. Westtaurien an und teilt mit, dass die 6. Armee beabsichtigt, bei der neuen Verwendung den von der Division zu übernehmenden Abschnitt unter den Befehl der 15. Luftwaffen-Feld-Division zu stellen. Damit würde die slow. 1. Inf. Division einer gleichgestellten deutschen Kommandobehörde unterstehen, die in diesem Abschnitt nicht einen einzigen Truppenteil hat. Durch diese ungeschickte Behandlung der Division treten die bereits am Vortage geschilderten Bedenken der Ausbildungsgr. wieder auf. Leiter der Ausbildungsgr. bringt sowohl bei Befh. Westtaurien, wie bei der 6. Armee, wie bei der Heeresgruppe A im Laufe des Nachmittags diese Bedenken zur Sprache und bittet darum, dass die Division in einem bestimmten Abschnitt ihre eigene Truppe selbst verantwortlich führt. D. H. M. in Pressburg wird gebeten, im gleichen Sinne die Heeresgruppe einzuwirken. Anlage 6.

18.00 Am Abend haben alle Teile planmässig nach sehr anstrengendem Marsch, der teilweise auf tiefen Sandwegen über 60 bis 70 km führte, die befohlenen Versammlungsräume erreicht. In der Nacht vom 27. zum 28. 10. gibt Ia der Heeresgruppe bekannt, dass auf Antrag der Ausbildungsgr. die beabsichtigte Unterstellung unter die 15. Lw.-Feld-Division nicht erfolgt. Ferner ruft in der Nacht Chef der Deutschen Heeresmission an und teilt mit, dass das slowakische Verteidigungsministerium starke Bedenken gegen den neuen Einsatz der Division hätte und bei der Heeresgruppe A Einspruch gegen die beabsichtigte Verwendung erheben würde. Deutsche Heeresmission teilt diese Bedenken nicht, sondern in Übereinstimmung mit der Ausbildungsgr. wird die bevorstehende neue Verwendung für die Division zur Erhaltung ihrer Stimmung und Disziplin für wesentlich besser, als die bisherige Sicherungsaufgabe gehalten. Ganz abgesehen davon, erscheint es vom soldatischen Standpunkt aus als selbstverständlich, eine Division – die zwar als nicht voll kampfkraftig zu bewerten, aber immerhin gut ausgerüstet und voll beweglich ist – einzusetzen, wenn die

Vojenská história

schwierige Lage dazu zwingt und sie nicht Gewehr bei Fuss stehen zu lassen oder sie gar kampflös zurückzunehmen. Ausbildungsgr. meldet nach diesem Ferngespräch sofort der Heeresgruppe die Bedenken des MNO und die Auffassung der Deutschen Heeresmission.

Wetter: bewölkt, kühl, windig.

Tagesmeldung: Anlage 7 und 7a.

28. 10. 1943

Der bisherige Division – Führer – Oberst Lendvay – ist an Ischias erkrankt und fährt heute früh in die Slowakei ab. Die Führung der Division übernimmt Oberstlt. Perko – Kdr. des A.R. 11 – bei der Division erst am 17. Oktober 1943 eingetroffen – .

08.00 – 10.00 08.00 Uhr trifft Befh. Westtaurien, Generallt. Köchling bei der Ausbildungsgr. ein und gibt eine Orientierung über die Lage. Dem Russen ist in der Mitte der Front des AOK 6 westl. Melitopol ein Durbruch geglückt. Mot. – Teile des Feindes stehen im Kampf mit Teilen der 13. Pz.-Division bei Nishnije Sserogosy. Es kommt darauf an, die Friesenstellung so schnell wie möglich zu erreichen und auszubauen. Im Falle eines feindl. Angriffes ist die Stellung bis zum letzten Mann zu halten.

Der General bringt den Einsatzbefehl für die Friesenstellung mit (Anlage 8). Auf Grund der Besprechung an Ort und Stelle angeordnete Änderungen:

Die Unterstellung der Division unter die Deutsche Lw.-Feld-Division entfällt. Die Division gibt Landes-Schtz-Batl. 844 ab, damit wird der Abschnitt geändert: Krasnije Perekop (einschl.) – Dimitrijewka (ausschl.).

Während dieser Besprechung ruft Chef 6. Armee den Befehlshaber an und gibt folgende Weisung: Durchgebrochene Feindkräfte nehmen Stossrichtung auf Kachowka. Lage bei 13. Pz. – Div. nicht erklärt. Befh. Westtaurien wird 50. I. D., die z. Zt. bei Kachowka versammelt wird, zum Einsatz im Nordteil der Friesenstellung unterstellt. Aufklärung ist beschleunigt vorzutreiben.

Generalleutnant Köchling gibt daraufhin folgenden mündlichen Befehl:

Schnelle Abteilung ist aus dem Bahnschutz herauszuziehen und zur Aufklärung in den Abschnitt Nowo Alexandrowka (ausschl.) Iwanowka (einschl.) anzusetzen. Verbindung mit 13. Pz. – Div. ist aufzunehmen. Der Divisionskommandeur und der Chef des Stabes werden zum Generallt. Köchling bestellt. Der Befehlshaber weist den Div.-Kdr. in Lage und Auftrag ein und spricht die Überzeugung und Erwartung aus, dass die Division den ihr gestellten Auftrag erfüllen werde.

Auf Grund der vom Befehlshaber herausgegebenen Anordnungen wird auf Vorschlag der Ausbildungsgr. von der Division befohlen:

I./I.R. 20 erreicht bis heute Abend Krestowskije.

I./AR 11 erreicht Raum Schtscherbino – Sabelino.

Schnelle Abt. übergibt Bahnschutz an Alarmeinheiten und erreicht bis heute abend Olgijewka und treibt von dort aus die befohlene Aufklärung vor.

10.30 meldet sich Kdr. Lds. – Schtz. – Batl. 844 bei Ausbildungsgr. Nach Rücksprache mit Ia Befh. Westtaurien wird dem Batl. der Auftrag erteilt, Dimitrijewka zu erreichen und nach Erreichen die Friesenstellung dort sofort auszubauen.

11.30 Stabschef bittet Leiter der Ausbildungsgr. sich in Pressburg dafür einzusetzen, dass der vorgesehene Div.-Kdr. Oberst i. G. P e k n i k, umgehend zur Division in Marsch gesetzt

Vojenská história

wird. Er begründete diese Forderung damit, dass Oberstlt. Perko durch die Führung seines Regiments zu sehr in Anspruch genommen sei und infolge seiner kurzen Anwesenheit bei der Division nicht die genügende Autorität bei den älteren Offizieren besäße. Darauf wurde Fernschreiben nach Pressburg abgesandt. Anlage 9.

18.00 In den Abendstunden erreicht die Masse der Division die befohlene Ziele. Da der I./AR 11 10 Lkw. und 2 Zugmaschinen von der 153. F. A. D. weggenommen worden waren, gelingt es nicht, diese Abt. weiter nach Norden zu verschieben. Die Übergabe des Bahn-schutzes durch Schnelle Abt. dauert länger als vorgesehen, sodass es nicht mehr möglich war, die Abteilung nach Olgijewka in Marsch zu setzen. Die Abendmeldung der Division in diesem Punkte war falsch. Durch die persönliche Orientierung des Befehlshaber am Vormittag besteht bei Ausbildungsgr. erstmalig volle Klarheit über Lage und Auftrag. Bisher war bei der Ausbildungsgr. die Auffassung vorherrschend, dass die Division lediglich eine Aufnahmestellung zu besetzen, auszubauen und planmässig zurückgehende deutsche Truppen aufzunehmen und mit ihnen zusammen in der Stellung zu kämpfen hätte. Nach der heutigen Orientierung jedoch muss mit schweren Kämpfen, vor allen Dingen mit Panzerkräften, gerechnet werden. Für diese schwere Aufgabe ist vor allem die Front unter Berücksichtigung der Moral und der Kampfkraft der Truppe zu breit. Ausserdem bestehen grosse Schwierigkeiten infolge Fehlens eines Rgt. – Stabes (Stab IR 20). Ausbildungsgr. sandte daher Fernschreiben an Heeresgruppe Ia F, Befh. Westtaurien, D. H. M. in Pressburg. Anlage 10.

Wetter: klar, sonnig.

Tagesmeldung: Anlage 11 und 11a.

(Mit der Handschrift: Operationsbefehl zu Division: Anlage 11b.).

29. 10. 1943

Verlauf der Nacht ohne besondere Ereignisse.

- 05.45 Befh. Westtaurien gibt Orientierung über den Feind: Nach Meldung 13. Pz.-Div. steht heute früh 05.00 Uhr feindl. Kavallerie mit Panzern bei Perwo Krestjanski auf der grossen Strasse Melitopol – Kachowka. Stärke nicht gemeldet. Division wird über diese Lage orientiert.
- 06.15 Ia Befh. Westtaurien gibt fermündlich Auftrag: Beschleunigt die Friesenstellung erreichen und Stellung gegen feindl. Angriffe halten. Hierzu mit Lkw. – Kol. Infanterie nach vorne fahren. Besprechung mit Division ergibt, dass lediglich 15 Lkw. zur Verfügung stehen. Diese werden unter Führung des Ia zum Rgt.-Gef. Stand IR 21 entsandt, um dort die nächst greifbaren Kompanien zu verladen und die Friesenstellung südl. Dimitrijewka zu bringen.
- 07.30 Ia Art.-Kdr. Anruf: 1 deutsche s.FH-Bttr. wird der Division zugeführt und unterstellt. Zuführung zunächst nach Kostogrysovo vereinbart.
- 09.00 Ausbildungsgr. macht Stellungswechsel und trifft 11.30 Uhr auf dem neuen Gef. Std. K o s t o g r y s o w o ein.
- 11.30 Bei Eintreffen auf dem Div. Gef. Std. orientiert der soeben angekommene Befehlshaber über die Lage. Die Meldung über feindl. Panzer von heute morgens 05.00 Uhr bei Perwo

Vojenská história

Krestjanski hat sich anscheinend nicht bestätigt. In beweglicher Kampfführung hält 13. Pz. – Div. die durchgebrochenen Feindspitzen zwischen Iwanowka und Agajman (westl. Rubanowka) auf. Feind drängt zur Zeit nicht stark nach.

Von dem linken Nachbarn (50. I. D.) sind bisher 2 Batl. des IR 123 im Lufttransport eingetroffen und beiderseits der von Kachowka nach Südosten führenden Strasse eingesetzt.

Absicht für die nächste Zeit:

a.) Eintreffen der Masse der 50. I. D. in 2 Tagen zu erwarten.

b.) Einschleiben der 101. Jg. Div. (Eintreffen nicht vor 2 Tagen) zwischen 50. und 1. slow. I. D.

c.) Ausweichen XXXXIV. Korps nach Westen auf die Friesenstellung. Korps – Gef. Std. z. Zt. Dornburg.

d.) Zurücknahme XXIX. Korps zu einer Brückenkopfstellung bei Nikopol. Zurücknahme IV. Korps zu einer Brückenkopfstellung bei Bolschaja Lepaticha.

14.20 Division wird über Lage und Absichten orientiert. Gegen 14.20 Uhr erscheint auf dem Div. Gef. Std. der Kommandeur der 370. I. D. Generalleutnant Becker, mit seinem Stabe und gibt bekannt, dass den Befehl über die Friesenstellung der Kommandeur des XXXXIV. A. K. General der Infanterie de Angelis, übernimmt. Hierzu wird Befh. Westtaurien XXXXIV. A. K. unterstellt. Von diesem Zeitpunkt an sind die Befhlsverhältnisse bis zum Abend des 30. 10. nicht einwandfrei geklärt. Besonders am 30. 10. erhält die Ausbildungsgr. für die Division sowohl Befehle vom Befh. Westtaurien, wie vom XXXXIV. A. K.

Kommandeur 370. I. D. sei auf Grund der Kenntnis der Lage zur Beratung und Hilfe der slow. 1. Inf. Division bestimmt. Es folgte eine Aussprache über Kräftegliederung und Einsatz der Division, sowie über den Feind und über die beabsichtigte Kampfführung des XXXXIV. A. K. Beiderseits der Strasse Melitopol – Berisslaw geht 13. Pz. – Div. planmässig auf 50. I. D. zurück. Auf slow. 1. Inf. Division geht 4. deutsche Geb.-Division zurück und wird voraussichtlich 1. 11. 43 Stellung der Division übernehmen.

Slow. 1. Inf. Division würde voraussichtlich zur Verfügung XXXXIV. A. K. herausgezogen.

Bei dieser Gelegenheit wurde von der Ausbildungsgr. darauf hingewiesen, dass diese beabsichtigte Verwendung der Division sowohl im deutschen, sowie im slowakischen Interesse aus folgenden Erwägungen nicht ratsam erscheint:

a.) Von slowakischer Seite aus gesehen:

Die Slowaken sind als letzter, der deutschen Führung nach zur Verfügung stehender Verband, in einer sehr schwierigen Lage eingesetzt worden. Werden sie nun bei Eintreffen deutscher Truppenteile wieder herausgezogen und zur Verfügung gehalten, so ist bei den wenigen vorhandenen Kräften in der Friesenstellung bei kommenden starken russischen Angriffen mit Sicherheit damit zu rechnen, dass bei erneuten Schwierigkeiten (Durchbrechen, Einbrüche) die slow. 1. Inf. Division wieder als letzte Reserve der deutschen Führung eingesetzt wird. Dieses Verfahren muss zwangsläufig dazu führen, dass die Slowaken das Verfahren in die deutsche Führung und den guten Willen verlieren. Beides ist jedoch Voraussetzung für eine einigermaßen erfolgreiche Kampfführung der Division.

b.) Von deutscher Seite aus gesehen:

Die Division ist auf Grund ihrer Ausbildung und der schlechten unteren Führung zu Gegenangriffen und Gegenstößen wenig oder garnicht geeignet. Die Truppe hat keinerlei Kampferfahrung. Dieser Umstand wird sich bei einem Einsatz in schwieriger Lage zu schwerwiegendem Nachteil auswirken. Die Division wird als Reserve also für die deutsche Führung keinen wesentlichen Nutzen bringen. Es wurde daher vorgeschlagen, die Division

Vojenská história

auch nach Eintreffen der 4. deutschen Geb. Division in der Front zu belassen und der slow. 1. Inf. Division jedoch einen schmalen Streifen zuzuweisen. Nur auf diese Weise kann die Truppe Kampferfahrung sammeln und Vertrauen zu sich selbst gewinnen. Die Auffassung der Ausbildungsgr. wurde am Abend noch einmal fernmündlich dem Befh. Westtaurien, Herrn Generalleutnant Köchling, sowie dem Vertreter des Chefs des Gen. Stabes Befh. Westtaurien, Oberstlt. i. G. Beustrien, vorgetragen. Befh. und Ch. d. St. versprechen, sich für die Verwirklichung dieses Gedankens beim General des XXXXIV. A. K. einzusetzen.

17.00 Gegen 17.00 Uhr laufen die ersten Meldungen der A. A. ein, Verbindung mit der 13. Pz.-Div. hergestellt. Sie ergaben zunächst kein neues Bild über die Feindlage.

19.00 Eine gegen 19.00 Uhr eintreffende Meldung (Anlage 12) zeigt, dass der Gegner auch südl. der grossen Strasse Melitopol – Berisslaw vorstösst. Mit diesem Gegner wird die Division voraussichtlich morgen in den Kampf treten.

Es ergibt sich damit, dass der Nordabschnitt der Division voraussichtlich, Schwerpunkt der Kämpfe werden wird. Aus diesen Erwägungen heraus, wird in Übereinstimmung mit dem Kommandeur der 370. I. D., der Division vorgeschlagen, die I. Abteilung in den Raum um Rabotschij Posselok in Stellung zu bringen und die einzige brauchbare Panzerabwehrwaffe der Division, den 7,5 cm Pak – Zug der Schn. Abt. in Artemowka zur Verfügung des IR 21 zu halten. Beim Befh. Westtaurien wird erwirkt, dass der bei Askanja Nowa stehende Flakkampftrupp (2. Komp. Heeres-Flak-Abt. 289) in Gegend Dimitrijewka in Stellung gebracht wird. Ausserdem werden 2 deutsche 21 cm Mörser-Bttr., die ohne Auftrag in Kostogrysovo stehen, vom Generallt. Becker bei Krasnyj Perekop eingesetzt.

20.00 Trotzdem die Ausbildungsgr. mehrfach unter Berücksichtigung der Lage auf früheres Erreichen der Friesenstellung drängte, trifft die Masse der Division an diesem Tage erst in den Nachmittags- und Abendstunden in der Friesenstellung ein. Bei frühzeitigem Abmarsch aus den Unterkunftsräumen von der Nacht vom 28. zum 29. hätte die Division bereits gegen Mittag die Friesenstellung erreichen können.

Die Division wird nochmals ausdrücklich darauf hingewiesen, dass für den 30. 10. mit Sicherheit mit Feinberührung gerechnet werden muss. Auf die Unterrichtung der Truppenteile über die Lage wurde aufmerksam gemacht. Die Division ist nunmehr durch die Entwicklung der Lage vor eine besondere schwierige Aufgabe gestellt. Bestand bisher bei der Ausbildungsgr. die Auffassung, die Division hätte eine gewisse Zeit zum Besetzen und Einrichten in der Friesenstellung, so muss jetzt damit gerechnet werden, dass die Truppe bereits beim Hineingehen in die Stellung ohne gründliche Erkundung mit dem Feind zusammenstösst. Bei der unbeweglichen und ungeschickten Führung und bei der Kampf – und Front – unterfahrenen Mannschaft, kann die Truppe somit in schwierige Lagen kommen. Umsomehr müssen Kommandeure und Kompanieführer als Beispiel und Vorbild auf ihre Mäner einwirken. Diese Gedenkengänge werden ausführlich zwischen dem Leiter der Ausbildungsgr. und dem Chef des Stabes besprochen. Ferner weist die Ausbildungsgr. noch auf folgende Punkte ganz besonders hin:

a.) Besuch des Divisions-Kommandeurs morgen bei der Truppe, besonders bei den nördl. beiden Bataillonen, erscheint unbedingt erforderlich.

b.) Aufklärung durch A. A. in der ganzen Breite des Abschnittes bis zur Linie: Dornburg – Kaltschakowka – Agajman – Nowaja Savadowka. Schwerpunkt gegen Linie Agajman – Nowaja Savadowka.

c.) Verschieben genügend weit abgesetzter schwacher Gefechtsvorposten vor die HKL, um Überraschungen vorzeitig auszuschliessen, insbesondere bei Nacht.

Vojenská história

d.) Deutscher Flak-Verbindungs-Offizier soll mit Ic Verständigungsdienst zwischen Erdtruppe und Lutwaffe besprechen und dann hat Ic die Truppe noch heute über die wichtigsten Zeichen zu verständigen.

Wetter: klar, sonnig.

Tagesmeldung: Anlage 13 und 13a.

30. 10. 1943

Nacht verlief ohne besondere Ereignisse.

- 05.15 ruft Chef des Stabes der Division an: A. A. meldet 04.30 Uhr erste Feindberührung. Sicherungen und vorderste Teile der A. A. haben sich überraschen lassen. Angeblich soll der Russe in deutscher Uniform und Zivilkleidung bis auf nächste Entfernung herangekommen sein und dann das Feuer auf die Slowaken eröffnet haben.
- 05.30 Chef des Stabes meldet, dass nun auch Teile des III. Btls. mit dem Gegner ins Gefecht getreten sind. Auch diese Teile haben sich anscheinend überraschen lassen.
- 05.50 erneuter Anruf Stabschef: Russen sind bereits mit Panzern und Kavallerie in Artemowka eingedrungen und haben Teile des Rgt.-Stabes und der Rgts.-Einheiten überrascht. Offensichtlich ist bei der Schnellen Abt., dem III./I.R. 21 und den Rgts.-Einheiten eine Panik ausgebrochen.
- 05.55 Chef des Stabes meldet: Rgt.-Vermittlung in Artemowka hat soeben angerufen, die Kosaken sind bereits im Dorf. Dann ist die Verbindung zum Rgt.-Gef.Std. IR 21 unterbrochen.
- 06.15 Meldung des Kdr. der I./AR 11: gesamte Abteilung von fdl. Panzern eingeschlossen, die Abt. ist verloren. Damit ist die einzige – im Divisionsabschnitt verfügbare Artillerie – bereits nach 1 Stunde ausgefallen und die Division hat für den weiteren Kampf keine Art.-Unterstützung.
- 06.45 treffen bereits die ersten flüchtenden mot.-Teile der Schn.-Abt. und des IR 21 ein und fahren, ohne von der Division aufgehalten zu werden, in wilder Fahrt und kopfloser Flucht nach Westen.
- 07.05 Leiter der Ausbildungsgr. begibt sich zum Div.-Kdr. und Stabschef und fordert:
- 1.) Auffangen der zurückflüchtenden Teile durch energische Offiziere, Sammeln und Wiedervorführen nach vorn.
 - 2.) sofortiges Einrichten der Ortsverteidigung von Kostogrysovo.
- 07.15 Bei dieser Entwicklung der Lage steht die 2 Komp./Heeres-Flak-Abt. 289 bei Dimitriewka falsch. Es wird daher Befehl gegeben, Batterie in Kostogrysovo in Stellung zum Auffangen des feindl. Panzerdurchbruches zu bringen.
- 07.25 Kdr. 370. I. D. erhebt gegen Leiter der Ausbildungsgr. Vorwürfe über das Versagen der vorn eingesetzten Truppenteile und über die Flucht der Slowaken. Es sei Aufgabe der Ausbildungsgr. mit allen mitteln die Division wieder zum Stehen zu bringen.

- 07.30 trifft eine Meldung vom Kdr. I./IR 21 ein: I. Batl. steht in Linie Ssamailowka – Leningrad, etwa 500 m nördl. des linken Flügels fahren 4 – 5 feindl. Panzer nach Westen. Dann ist die Fernsprechverbindung unterbrochen. Von diesem Zeitpunkt an, besteht von der Division zu den Batln. – ausser einer Funkverbindung zum I./IR 20 – keine einzige Nachrichtenverbindung mehr.
- 08.00 Die Bilder einer überstürzten Flucht und völliger Auflösung der Truppe werden immer deutlicher. Leiter der Ausbildungsgr. bittet daher den zur Hilfe und Beratung der slowakischen Division vom XXXXIV. A. K. entsandten Kommandeur der 370. I. D. zum Div. Gef. Std. zu kommen und durch seinen Einfluss als deutscher General die Division zum Aushalten zu veranlassen. Der General lehnt diesen Vorschlag mit den Bemerkungen ab, ihm ständen keine Reserven zur Verfügung, um eingreifen zu können, ausserdem sei die slow. Division für den Abschnitt selbst verantwortlich. Somit ist die Ausbildungsgr. in den entscheidenden schweren Stunden dieses Tages auf sich allein angewiesen und versucht bei der allgemein ausgebrochenen Panik und bei der Kopflosigkeit, sowie bei der völligen Tatenlosigkeit und Unentschlossenheit des Divisionsstabes die zurückflüchtenden Teile der Division wenigstens in Nataljewka und Kostogrysovo aufzufangen, zu sammeln und zunächst einmal dort zur Verteidigung einzusetzen. Der Divisionskommandeur macht einen völlig zusammengebrochenen Eindruck, der Stabschef ist nicht mehr in der Lage, einen brauchbaren Befehl herauszubringen, nur der Ia und Ic der Division bewahren ihre Ruhe und Haltung als einzige Offiziere des Divisionsstabes. Alles Gerät u.s.w. des Div.-Stabes ist bereits auf Lkw., die mit angelassenen Motoren Front nach Westen stehen, verladen. Leiter der Ausbildungsgr. weist unmissverständlich darauf hin, dass bei der augenblicklichen Lage ein Ausweichen des Div.-Stabes unter gar keinen Umständen in Frage kommt.
- 08.15 wird es klar, dass die Friesenstellung von ostw. Sabelino bis Oolggijewka in einer Breite von 10 km von feindl. Panzern, mot.- und Kavallerie-Kräften durchbrochen ist und die in dieser Stellung befindlichen Truppenteile für die nächste Zeit vollkommen ausfallen. Es sind dies: die schnelle Abt., III./IR 21, Rgt.-Stab IR 21 mit IGK und Pz.-Jg. Kp. und I./AR 11.
- 08.20 Von der Ausbildungsgr. wird der Division vorgeschlagen, die Div.-Reserve, das Pi-Batl., mit der einzig brauchbaren Panzerabwehrwaffe, den 7,5 cm Pak-Zug der Schn. Abteilung, nach Liubimo Mariewka vorzuführen und dort zur Verteidigung des Ortes beiderseits der Strasse einzusetzen. Infolge der langsamen Befehlsgebung der Division und durch die Verwirrung der vorn flüchtenden Teile kommt es nicht mehr zur Ausführung dieses Befehles, da bereits gegen 08.30 Uhr Liubimo Mariewka von feindl. Kavallerie besetzt wird.
- 08.30 macht der Stabschef dem Leiter der Ausbildungsgr. den Vorschlag den Div.-Gef. Stand sofort nach Nowaja Pawlowka zu verlegen, alle Teile der Division zurückzunehmen und in der allgemeinen Linie Krasnaja Poljanka – Lochmatowo eine neue Linie aufzubauen und bei weiteren feindl. Angriffen auf die Linie Malaja Majatschka – Bolschaja Majatschka auszuweichen. Unter Aufbietung aller Energie und mit dem Hinweis, dass die Ausbildungsgr. unter allen Umständen in Kostogrysovo bleibt und die Division dann jede Nachr.-Verbindung verliert, sowie mit dem Bemerkung, diese Flucht des Div.-Stabes sofort dem Befehlshaber Westtaurien zu melden, gelingt es die Division zum Verbleib in Kostogrysovo anzuhalten. Wird in diesem Augenblick der allgemeinen Panik auch noch der Div.-Gef. Std. nach rückwärts verlegt, so ist überhaupt die Führung der Division unmöglich, jeder weitere Widerstand von vornherein ausgeschlossen und der Russe in der Lage,

Vojenská história

ohne auf irgendeine Abwehr zu stossen, mit seinem Panzer- und mot.-Kräften bis an die Strasse Perekop – Cherson durchzustossen.

- 08.40 erscheinen in kurzer Folge nacheinander auf dem Div.-Gef. Std. der Kdr. des IR 21, der Kdr. der Schnellen Abt. und der Kdr. der I./AR 11 und machen durch ihre Meldungen und Schilderungen die Divisionsführung völlig unsicher und kopflos. Alle 3 Kommandeure haben ihre Truppe verlassen, anstatt sie anzuhalten, zu sammeln und wieder einzusetzen.
- 09.00 der Wunsch auf Zurücknahme des Div.-Gef. Std. wird in dieser Zeit mehrfach durch Div.-Kdr. und Chef des Stabes wiederholt. Nur unter Aufbietung aller Energie und grösster persönlicher Schärfe gelingt es den Div.-Gef. Std. im Orte zu behalten und die flüchtende Teile zu sammeln. So wird allmählich der Ort Kostogrysovo zum Sammelplatz der von vorn kommenden Teile, und es gelingt mit ihnen Kostogrysovo zu einem starken Stützpunkt, – der auch mit schweren Waffen besetzt wird –, auszubauen.
- 09.15 erscheint der Kdr. der 370. I. D. bei der Ausbildungsgr. und verbleibt dort den ganzen Tag. Durch die Persönlichkeit des deutschen Generals gedeckt, können von diesem Zeitpunkt an Massnahmen, Befehle und Vorschläge der Ausbildungsgr. leichter durchgesetzt werden. Der Div.-Kdr., Stabschef und die am Gef. Std. eingetroffenen Kommandeure werden durch den General angewiesen, ihre Truppe zum Stehen zu bringen und die Abwehr bei Nataljewka und Kostogrysovo zu organisieren.
- 10.15 fahren nach Meldung der eingerichteten eigenen B-Stelle in Kostogrysovo, zwischen Kostogrysovo und Grigorjewka feindl. Panzer, Schtz.-Panzerwagen, anscheinend auch Flakgeschütze und auf Lkw.-verlastete Infanterie nach Westen. Dem Russen ist damit der Durchbruch durch die Friesenstellung geglückt, da weiter westlich Reserven nicht mehr zur Verfügung stehen.
- 10.20 meldet sich Battr.-Fhr. einer deutschen 10 cm Btrr. mit 2 Geschützen in Kostogrysovo. Battr. hat nur 50 Schuss Munition, erhält Auftrag, am Westrand Kostogrysovo so in Stellung zu gehen, dass von Osten und südl. von Kostogrysovo vorgehender Feind bekämpft werden kann.
- 10.25 trifft Funkmeldung I./IR 20 ein: Batl. hat befehlsgem. Friesenstellung ostw. Askanija Nowa besetzt und baut diese Stellung zur Zeit aus. Gefechtsberührung besteht nicht.
- 10.45 meldet sich Battr.-Führer der deutschen 2./Heeresflak-Abt. 289 (4 – 8,8 cm Flak). Der Battr. – Führer meldet, dass er Teile der 13. Pz.-Div. um 8.30 Uhr in Krasnij Perekop im Angriff nach Süden gesehen hat. Die Flak-Battr. erhält den bereits vorgesehenen Auftrag, ebenfalls in Kostogrysovo so in Stellung zu gehen, dass von Osten und Süden gegen Kostogrysovo vorstossende Panzer vernichtet werden können.
- 11.00 Deutsche Stuka und Schlachtflieger greifen erstmalig die um 10.15 vom Gefechtsstd. aus beobachtete Panzerspitze mit Bomben und Bordwaffen mit sichtbarem Erfolg an. Die Masse der bei den Panzern befindliche Lkw. wird im Brand geschossen. Von diesem Zeitpunkt an, wird die feindl. Panzerspitze im Raum südl. Nataljewka – Kostogrysovo laufend während des ganzen Tages bis zum Einbruch der Dunkelheit bekämpft.

Vojenská história

- 11.05 Chef des Stb. Befh. Westtaurien orientiert über die Lage. Vor 153. I. D. und 50. I. D. z. Zt. nur feindl. Aufklärung. Bei Dornburg steht die Gruppe Weiss der 4. Geb. Div. (mot.-Teile) im Kampf. Bei Sofijewka und Uspenskaja stehen Teile der 13. Pz. Div. (Gruppe Haak) dabei Panther und Sturmgeschütze. Die übrigen Teile der 13. Pz.-Div. haben Befehl, von Krasnij Perekop in den Rücken der nach Westen vorgehenden feindl. Panzer- und Kavallerie-Kräfte vorzustossen und sich mit dem z. Zt. in Linie Dornburg – Uspenskaja stehenden Teilen, die befehlsgem. nach Westen auszuweichen haben, in der Friesenstellung zu vereinen. Bei dieser Lage kommt es darauf an, als Stützpunkte die Orte Nataljewka und Kostogrysovo auf jeden Fall zu halten.
- 11.45 Deutsche 10 cm-Battr. in Kostogrysovo befehlsgem. in Stellung gegangen.
- 12.00 Eigene Beobachtung meldet 7 – 8 feindl. Panzer südl. von Kostogrysovo im Vorgehen nach westen. Es stellt sich immer wieder heraus, dass alle Meldungen der Slowaken als unzuverlässig angesehen werden müssen. Ausbildungsgr. ist daher nur auf die eigene Beobachtung in Kostogrysovo und die von der 370. I. D. in Nataljewka eingerichtete B-Stelle angewiesen.
- 12.30 der älteste deutsche Offizier des Divisionsstabes der 370. I. D. in Nataljewka meldet wiederholt, dass die Slowaken den Auftrag, mit den in Nataljewka befindlichen Teilen (Pi-Batl., Teile III. Batl. und Reste Schn. Abt.) unter Oberstlt. Pulkrabek, nach Osten vorzugehen und den Ort Liubimo Pawlowka wiederzunehmen, nicht ausführen. Es werden immer nur einzelne Gruppen und Züge vorgeschickt anstatt, dass die Kommandeure die Truppe selbst in die Hand nehmen und mit ihrer Truppe vorgehen.
- 12.40 9 russische Panzer stehen etwa 2 km südl. von Kostogrysovo z. T. mit Front nach Westen, z. T. nach Kostogrysovo.
- 13.05 Funkmeldung 13. Pz.-Div., Panzerspitze der Div. steht 11.50 Uhr 1 km ostw. Leningrad.
- 13.20 Stabschef meldet: deutsche Stuka haben Sanitätskomp. gegen 11.00 Uhr in Timofiewka angegriffen. Ausfälle an Fahrzeuge und Personal.
- 13.30 Meldungen wiederholen sich, dass die slowakischen Kommandeure in Nataljewka es nicht fertig bringen, ihre Truppe zum Angriff gegen Liubimo Pawlowka vorzuführen. Es liegt dies an der mangelnden Einsatzbereitschaft und an dem fehlenden Willen, mit der Truppe vorzugehen.
- 14.00 trifft Befh. Westtaurien auf dem Div.Gef. Std. ein und weist die Division eindringlich darauf hin, dass es unter allen Umständen darauf ankommt, die augenblicklichen Stellungen zu halten. Absicht für morgen ist, die von Osten kommende deutsche 4. Geb. Div. in der Nacht im Raum um Askanija Nowa zu sammeln und von dort aus nach Norden im Zusammenwirken mit der 13. Pz.-Div. die Friesenstellung aufzurollen und wiederzugewinnen. 101. Jg.-Div. wird im Zuge des Eintreffens um Kostogrysovo zur Verteidigung eingesetzt werden, um ein weiteres Vordringen des Feindes nach Westen zu verhindern. Bei dieser Absicht und Lage muss die Division bis zum Eintreffen der 101. Jg. Div. die derzeitigen Stellungen halten.

Vojenská história

- 15.05 die bei Rabotschij Posselok eingesetzten Mörserbattr. melden: Feind ostw. Dimitrijewka trifft seit 14.00 Uhr Angriffsvorbereitungen. Angriff in Kürze zu erwarten. Einige Panzer fühlen gegen eigene Stellungen vor.
- 15.30 eigene Stuka greifen das von Slowaken und von Teilen des Stabes der 370. I. D. gehaltene Nataljewka an. Geringe Verluste bei den Slowaken.
- 15.45 die bei Nataljewka befindlichen slowakische Teile haben den von feindlichen Sicherungen besetzten Ort Liubimo Pawlowka wiedergewonnen.
- 16.15 Meldung von der Mörserbattr.: Feind hat 15.00 Uhr Friesenstellung bei Dimitrijewka mit 20 Panzern und Infanterie durchbrochen und stösst auf der Strasse von Krasnij Perekop nach Kachowka vor. Fernsprechverbindung zu 50. I. D. besteht zu dieser Zeit nicht mehr.
- 16.20 die bisher südl. Kostogrysovo stehenden Panzer sind bei Einbruch der Dunkelheit nach Grigorjewka zurückgefahren. Es wurde ferner das Hineinfahren von Osten kommender Infanterie nach Grigorjewka beobachtet, sowie lebhafter mot.-Verkehr in beiden Richtungen von und nach diesem Ort.
- 16.30 Funkmeldung von 13. Pz.-Div. von 15.00 Uhr: Panzerspitze bei Leningrad, weiterer Vorstoss wegen Betriebsstoffmangel nicht möglich.
- 17.00 Funkmeldung vom I./IR 20: Danach hat das Batl. kampflös gegen 15.00 Uhr die Friesenstellung ohne jede Feindberührung geräumt und eigenmächtig eine neue Stellung in der Linie Askanja Nowa – Ssamilowka bezogen. Auch das I./IR 21 hat anscheinend seine Stellung ebenso kampflös geräumt und ist anscheinend in unaufhaltsamen Zurückgehen nach Westen. Es ist dem Gegner nicht gelungen, den um 10.00 Uhr erreichten Einbruchraum südl. Kostogrysovo nach Westen zu erweitern. Ein weiteres Vorstossen des Gegners nach Westen in Richtung auf die grosse Strasse Perekop – Cherson ist damit verhindert worden. Hierzu haben beigetragen:
1. Der Stoss von Teilen der 13. Pz.-Div. von Krasnij Perekop in den Rücken des Gegners bis in die Gegend von Leningrad.
 2. das nur mit grösster Mühe und unter Aufbietung aller Energie der Ausbildungsgr. und später des Kdrs. der 370. I. D. erreichte Festsetzen und Aushalten der Slowaken in Nataljewka und Kostogrysovo und der Ausbau dieser Ortschaften zu stärkeren Stützpunkten.
 3. durch die von 11.00 Uhr bis zum Einbruch der Dunkelheit geführten Angriffe der Luftwaffe auf die Panzerspitzen südl. Kostogrysovo.
- 17.30 Aufstellung zur Ortsverteidigung für die Nacht von Kostogrysovo beendet. Alle verfügbare Teile der slow. Division, des Stabes der 370. I. D. und alle Schreiber und Kraftfahrer der deutschen Ausbildungsgruppe werden eingesetzt.
- 18.10 da seit den frühen Morgenstunden zu den einzelnen Batl. keine Verbindung mehr besteht, wird von der Ausbildungsgr. mehrfach Verbindungsaufnahme zu den vorne stehenden Teilen durch Offz.-Spähtruppe gefordert. Auch diese Verbindungsaufnahme erfolgt nur verspätet und sehr zögernd. Die Meldungen sind unklar und ungenau. Um diese Zeit wird der Kdr. des III./IR 21 zur Verbindungsaufnahme mit den beiden südl. Batln. (I./IR 21 und I./IR 20) entsandt.

18.20 Eigene B-Stelle meldet lebhaften mot.-Verkehr der Russen von Osten nach Westen, südl. Kostogrysovo und umgekehrt.

18.30 trifft Befehl (FS) Befh. Westtaurien ein. – Anlage 14.

20.15 gibt Chef des Gen. Stabes XXXXIV. A. K. eine Orientierung über die Lage: Durch den Durchbruch feindl. Infanterie und Panzerkräfte nördl. des Div.-Abschnittes bei Dimitrijewka und durch sehr starkes Nachdrängen überlegener feindl. Kräfte bei deutschen 4. Geb.-Div., kann die nach am Nachmittag vom Befh. Westtaurien bekanntgegebene Absicht zum Halten, bzw. Wiederinbesitznahme der Friesenstellung nicht mehr durchgeführt werden. Es wird befohlen (nur in Stichworten mitgeschrieben):

a.) 4. deutsche Geb.-Div. hat entgegen den Weisungen vom Nachmittag, solange wie möglich in der Friesenstellung Widerstand zu leisten und vor überlegenen Feind nach Westen auszuweichen,

b.) 101. Jg.-Div. wird nicht nach Kostogrysovo herangeführt, sondern hat zusammen mit 50. I. D. einen Brückenkopf Kachowka zu bilden,

c.) der Kdr. der 370. I. D. hat als Gruppe Becker den Befehl über 153. F. A. D., – 4. und 24. rumänische Division – zu übernehmen, den Feind im Südabschnitt der Friesenstellung aufzuhalten und sich bei Zurückgehen der deutschen 4. Geb.-Div., des Ausweichbewegung dieser Division anzuschliessen.

Ein Auftrag für die slow. 1. Inf. Div. in diesem Befehl nicht vorgesehen.

21.30 Nach mehrfacher Aufforderung ergeht nach 1 1/4 Stunden endlich durch XXXXIV. A. K. eine entsprechende Weisung an die Division, nach der sich die Division in der Nacht von Feinde zu lösen hat. – Anlage 15.

Die Ausbildungsgruppe weist sowohl bei Befh. Westtaurien, wie beim XXXXIV. A. K. darauf hin, dass der gegebene Befehl nicht ausgeführt werden kann. An eine geschlossene Zurücknahme der Front der Division kann durch die feindl. Durchbrüche vom Vor – und Nachmittag nicht gedacht werden. Bei dem Versuch nach Westen auf Bolschije Kopani auszuweichen, werden Fuss – und bespannte Teile der Division zweifellos in überholender Verfolgung durch den mot. – Feind, der bereits jetzt einen Vorsprung von 15 – 20 km hat, abgeschnitten werden. Da der Zusammenhalt der Division bereits zerrissen und eine einheitliche Führung zu diesem Zeitpunkt nicht mehr möglich ist, wird aus dem Gedanken heraus, zunächst einmal möglichst starke Teile der Division zu erhalten, vorgeschlagen, dass:

1. die bei Dimitrijewka und nördl. stehenden Teile der Division (II./IR 21, II./AR 11) der 50. I. D. unterstellt und mit dieser Division zurückgenommen werden,

2. die südl. Leningrad stehenden Teile (I./IR 21, I./IR 20) sich mit deutsch. 4. Geb.-Div. zu vereinen und mit dieser Division zurückgehen, und

3. nur die bei Kostogrysovo und ostw. stehenden Teile der Division unter behelfsmässiger Motorisierung durch Kfz. des Div.-Stabes, des Pi-Batl. und Nachrichten-Abt. – wie im Befehl vorgesehen – unter Führung der Division auf Bolschije Kopani ausweichen.

Erfolgt die Zurücknahme der Division nicht nach diesen Vorschlägen, so sind bei der nicht mehr gewährleisteten Befehlsübermittlung und Führung der Division die einzelnen slowakischen Truppenteile in schwierigster Lage auf sich allein angewiesen. Nach den Erfahrungen des heutigen Tages, muss dann mit Sicherheit mit der restlosen Vernichtung dieser Teile gerechnet werden. XXXXIV. A. K. und Befehlshaber Westtaurien sind nach mehreren und längeren Rücksprachen mit Vorschlag der Ausbildungsgruppe einverstanden.

Vojenská história

22.15 wird dieser Befehl der Division übermittelt und gleichzeitig dem Div.-Kommandeur vorgeschlagen, wie die Division im vorstehenden Sinne am besten zurückgenommen werden kann. Div.-Kommandeur schliesst sich der Auffassung der Ausbildungsgr. an. Die Zurücknahme der bei Kostogrysovo und ostw. stehenden Teile wird für 01.00 Uhr befohlen- XXXXIV. A. K. wird gebeten, 4. deutsche Geb.-Div. und 50. I. D. über die Aufnahme der slow. Teile und ihre Rückführung zu unterrichten.

Wetter: klar, sonnig

Tagesmeldung: Anlage 16

31. 10. 1943

01.00 die bei und ostw. Kostogrysovo stehenden Teile lösen sich ungestört vom Feind, trotzdem das Absetzen in denkbar unkriegsmässiger Weise vor sich geht. (Fahren mit voll aufgeblindeten Lichtern, lautes Rufen und Schreien).

Slovenský preklad dokumentu:

4.) Vojnový denník Nemeckej výcvikovej skupiny pri slovenskej 1. pešej divízii od 26. 10. do 30. 10. 1943

Obsadenie záchytného postavenia a boj vo F r i e s e n s t e l l u n g u

09.00 – 10.00 Náčelník výcvikovej sk[upiny]. je dnes predpoludním v Aleškách na porade u Ia vel[itel]a Westtaurien (Západnej Tauridy). Počas porady prichádza rozkaz skupiny armád A, že vývoj situácie v pôsobnosti hlavného velenia 6. armády si vyžaduje obsadenie záchytného postavenia¹ (Friesenstellung) medzi Dneprom a Sivašom. Na zaujatie tohto záchytného postavenia² sa počíta s:

sprava: 153. poľnou výcvikovou divíziou³

zľava: slovenskou 1. p[ešou]. divíziou.

Bližšia orientácia o situácii nebola podaná. Divízia sa podľa ďalekopisu č. 3256/43 taj[né]. z 26.10.43 má sústrediť (v dňoch – pozn. prekl.) 26. a 27.10.

15.00 Popoludní telefonuje Ia veliteľ [oddelenia] Westtaurien (a oznamuje – pozn. prekl.), že existuje zámer nasadiť do záchytného postavenia len niektoré časti jednotky slov[enskej]. 1. p[ešej]. div[ízie]. a podriaďiť tieto 153. poľ[nej]. výcv.[ikovej]. div[ízií]. Náčelník výcvikovej sk[upiny]. dôrazne poukázal na to, že opätovné delenie divízie je neúnosné. Už samotné nasadenie divízie na predpokladanom širokom fronte sa javí ako veľmi

¹V origináli: Aufnahmestellung.

²V origináli: Auffangstellung.

³153. Feldausbildungs-Division.

Vojenská história

povážlivé. Ak časti jednotky divízie opäť prejdú do podriadenosti cudzieho velenia, vtedy Slováci bezpodmienečne stratia dôveru v nemecké velenie a budú pozbavení všetkej dobrej vôle. Avšak ak chýba dôvera a pozitívny prístup velenia k uloženej úlohe, v tom prípade sa pri zohľadnení zložitých pomerov v slov[enskej]. div[ízií]. už vopred nemožno spoľahnúť na vojsko. Ďalej treba brať do úvahy, že ani najlepšie nemecké velenie nedokáže rozhodujúcim spôsobom ovplyvniť bojovú hodnotu a morálku slov[enskej]. jednotky v boji.

18.00 Okolo 18.00 hod. telefonuje Ia vel[itel'].a Westtaurien a predbežne informuje o zamýšľanom nasadení divízie (pozri príloha č. 2, 3, 4 k d'alekopisu⁴). Vyhovelo sa návrhu nemeckej výcvikovej sk[upiny]., aby všetky jednotky divízie zostali pod jednotným velením slov[enskej]. 1. p[eše]. div[ízie]. Okrem jednotiek podriadených toho času divízií sa (veleniu – pozn. prekl.) novej úlohe podriaďujú ešte 2 nemecké prápory a I/11 delostrelecký oddiel.

Počasie: jasno, slnečne, slabý vietor.

Denné hlásenie: príloha 5 a 5a.

27. 10. 1943

Jednotky vojska určené na obsadenie Friesenstellungu sa presúvajú do určených priestorov sústreďovania.

14. 00 Popoludní telefonuje Ia vel[itel'].a Westtaurien a oznamuje, že 6. armáda zamýšľa pri novom použití podriaďiť veleniu 15. poľnej divízie Luftwaffe⁵ úsek, ktorý má prevziať od divízie. Takto by slov[enská]. 1. p[ešia]. div[ízia]. prešla do podriadenosti subordinačne ekvivalentného nemeckého štábu, ktorý v tomto úseku nemá ani jednu vojenskú jednotku. Týmto nešikovným zaobchádzaním s divíziou znova vystupujú na povrch výhrady výcvikovej sk[upiny]. opísané predchádzajúceho dňa. Náčelník výcvikovej sk[upiny]. sa v priebehu dopoludnia odvoláva na tieto výhrady jednak u vel[itel'a]. Westtaurien, jednak u 6. armády a jednak v skupine armád A a prosí, aby divízia na určitom úseku sama zodpovedne velila svojim oddielom. N[emecká]. v[ojská]. m[isia]. v Bratislave bola požiadaná, aby v rovnakom zmysle pôsobila na skupinu armád. Príloha 6.

18.00 Večer po veľmi namáhavom pochode dlhom 60 až 70 km, ktorý čiastočne viedol piesočnatými cestami, dorazili všetky oddiely podľa plánu do určených priestorov sústreďovania.

V noci z 27. na 28.10. oznamuje Ia vel[itel']a. skupiny armád, že pôvodne zamýšľané podriadenie pod 15. poľnú divíziu Luftwaffe sa na žiadosť výcvikovej sk[upiny]. neuskutoční. Ďalej v noci telefonuje šéf Nemeckej vojenskej misie a oznamuje, že slovenské Ministerstvo obrany má vážne výhrady voči novému nasadeniu divízie a vnesie námietku v skupine armád A.⁶ Nemecká vojenská misia nezdíeľa tieto výhrady a v súlade s výcvikovou sk[upinou]. považuje očakávané nové nasadenie divízie za podstatne lepšie pre jej náladu (resp. morálku – pozn. prekl.) a disciplínu, než doterajšie zaist'ovacie úlohy.

⁴Prílohy k vojnovému denníku publikujeme v treťom pokračovaní.

⁵V origináli: 15. Luftwaffen-Feld-Division.

⁶Pozri o tom: BYSTRICKÝ, J.: Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In: Vojenská história 7, (2003), č. 3, s. 61-62.

Vojenská história

Okrem toho je z vojenského hľadiska samozrejme, že divíziu – ktorú síce nemožno hodnotiť ako plne bojaskopnú, avšak predsa je dobre vyzbrojená a plne pohyblivá – treba nasadiť, keď si to vyžaduje ťažká situácia, a nenechať ju stáť so zbraňou pri nohe (rozumej nečinne – pozn. prekl.), či dokonca stiahnuť ju bez boja. Ihneď po tomto telefonickom rozhovore výcviková sk[upina]. hlási skupine armád výhrady MNO a názor Nemeckej vojenskej misie.

Počasie: zamračené, chladno, veterne.

Denné hlásenie: príloha 7 a 7a.

28. 10. 1943

Doterajší veliteľ divízie – plukovník Lendvay – ochorel na ischias (zápal sedacieho nervu – pozn. prekl.) a dnes ráno odcestuje na Slovensko. Velenie divízie prevezme pplk. Perko⁷ – vel[iteľ]. del[ostreleckého]. pl[uku]. 11 – k divízii dorazil len 17. októbra 1943.

08.00 – 10.00 O 08.00 hod. sa k výcvikovej sk[upine]. dostavil vel[iteľ]. Westtaurien gen. por. Köchling a podal základnú informáciu o situácii. Rusom sa podarilo prelomiť obranu uprostred frontu hlavného velenia 6. armády záp[adne]. od Melitopol'a. Mot[orizovaný]. oddiely nepriateľa bojujú s oddielmi 13. tank[ovej]. divízie pri Nižnije Serogosi. Je potrebné čo najrýchlejšie obsadiť a vybudovať Friesenstellung. V prípade nepr[íateľského]. útoku treba brániť postavenie do posledného muža.

Generál priniesol so sebou rozkaz o nasadení (jednotiek – pozn. prekl.) do Friesenstellungu (príloha 8). Zmeny nariadené po porade na mieste:

Preradenie divízie do podriadenosti nemeckej poľnej divízie Luftwaffe sa ruší. Od divízie sa odčlení domobranecký prápor 844⁸, týmto sa mení úsek Krasnyj Perekop (vrátane) – Dimitrijevka (mimo).

Počas tejto porady telefonuje veliteľovi náčelník štábu 6. armády a dáva nasledovný pokyn: Nepriateľské sily, ktoré prelomili (obranu vojsk nemeckej 6. armády – pozn. prekl.) postupujú na Kachovku. Situácia v 13. tank[ovej]. divízii je nejasná. Vel[iteľovi]. Westtaurien sa k nasadeniu v severnom úseku Friesenstellung podriaďuje 50. p[ešia]. d[ivízia]., ktorá sa t[oho]. č[asu]. sústreďuje pri Kachovke. Prieskum (rozumej prieskumný oddiel – pozn. prekl.) treba urýchlene vyslať dopredu.

Potom dáva gen. por. Köchling nasledovný ústny rozkaz:

Priezvedný oddiel má byť stiahnutý z ochrany železničnej trate a nasadený na prieskum v úseku Novo-Alexandrovka (mimo) – Ivanovka (vrátane). Má nadviazať spojenie s 13. tank[ovou]. divíziou. Veliteľa divízie a náčelníka štábu volajú ku gen. por. Köchlingovi. Veliteľ (Westtaurien – pozn. prekl.) vysvetľuje situáciu a úlohu veliteľovi divízie a vyjadruje presvedčenie a očakávanie, že divízia splní rozkaz, ktorým bola poverená.

Na základe nariadení vydaných veliteľom dostala divízia na návrh výcvikovej skup[iny]. rozkaz:

I/20 peší prápor dosiahne do dnešného večera Krestovskije.

I/11 delostrelecký oddiel dosiahne priestor Ščerbino – Sabelino.

⁷Poverený velením divízie 26. 10. 1943. Pozri: Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Praha : Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2005, s. 222.

⁸Landes-Schtz.-Btl. 844.

Vojenská história

Priezvedný oddiel odovzdá ochranu železničnej trate od poplachových jednotiek a do dnešného večera dosiahne Oľgijevku a odtiaľto bude rýchlo postupovať k nariadenému prieskumu.

10.30 pri výcvikovej sk[upine]. sa hlási veliteľ domobraneckého práporu 844. Po dohovore s Ia vel[iteľ].a Westtaurien je prápor poverený úlohou dosiahnuť Dimitrijevku a po jej dosiahnutí tu okamžite vybudovať Friesenstellung.

11.30 Náčelník štábu žiada náčelníka výcvikovej sk[upiny]., aby sa v Bratislave zasadil za okamžité dopravenie k divízii určeného vel[iteľa]. div[ízie]. plk. gšt. Peknika. Túto požiadavku oddôvodnil tým, že pplk. Perko je príliš vyťažovaný velením svojmu pluku a pre svoju krátku prítomnosť pri divízii nemá u starších dôstojníkov potrebnú autoritu. Potom bol do Bratislavy odoslaný ďalejkopis. Príloha 9.

18.00 Vo večerných hodinách dosiahla hlavná časť divízie nariadené ciele. Pretože 153. pol[ná]. výcv.[iková]. div[ízia]. vzala od I/11 delostreleckého oddielu 10 nákladných vozidiel a 2 ťažné vozidlá, nepodarilo sa presunúť túto jedn[otku]. ďalej na sever. Odovzdanie ochrany železničnej trate priezvedným odd[ielom]. trvalo dlhšie ako sa predpokladalo, takže už nebolo možné presunúť jednotku do Oľgijevky. Večerné hlásenie divízie v tomto bode bolo nesprávne.

Po priamom zorientovaní sa veliteľa na mieste má predpoludním výcviková sk[upina]. prvýkrát celkom jasnú predstavu o situácii o (svojej – pozn. prekl.) úlohe. Doteraz vo výcvikovej sk[upine]. prevládal názor, že divízia má za úlohu jedine obsadiť záchytné postavenie, vybudovať ho a plánovite prijímať ustupujúce nemecké vojská a spoločne s nimi bojovať na stanovišti. Po dnešnom zorientovaní sa však musí počítať s ťažkými bojmi, predovšetkým s obrnenými silami. Vzhľadom na takúto náročnú úlohu je frontová línia príliš široká, najmä ak sa zohľadní morálka a bojaschopnosť jednotky (rozumej slovenskej divízie – pozn. prekl.). Okrem toho existujú veľké ťažkosti v dôsledku toho, že chýba štáb pl[uku]. (štáb p[ešieho]. pl[uku] 20⁹). Výcviková sk[upina]. preto poslala ďalejkopis skupine armád F [oddelenia] Ia, vel[iteľovi]. Westtaurien, N[emeckej]. v[o-jenskej]. m[isiu]. v Bratislave. Príloha 10.

Počasie: jasno, slnečne.

Denné hlásenie: Príloha 11 a 11a.

Operačný rozkaz pre divíziu: príloha 11b (napísané ručne – pozn. prekl.)

29. 10. 1943

Noc prebiehala bez mimoriadnych udalostí.

05.45 Vel[iteľ]. Westtaurien podáva orientačnú informáciu o nepriateľovi: podľa hlásenia 13. tank[ovej]. divízie stojí nepriateľské jazdeckvo s tankmi dnes ráno o 05.00 hod. pri Pervo Krestjanski na veľkej ceste Melitopol' – Kachovka. Správy o (ich – pozn. prekl.) sile neboli hlásené. Divízia je informovaná o situácii.

⁹Štáb p. pl. 20 sa v tom čase nachádzal na Kryme. Veliteľstvo pluku s plukovnými rotami a III/20 práporom (bez 10. roty) bránili východný breh polostrovvov Čongar a Tjup Džankoj v úseku Novyj Bukeš – úžina Salkovo. VANĚK, O.: Osud jednotiek pešieho pluku 20 na Kryme. In: CSEFALVAY, F. – PÚČIK, M. (ed.): Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000, s. 285.

Vojenská história

06.15 Ia vel[iteľ].a Westtaurien dáva telefonicky rozkaz:

Urýchlene dosiahnuť Friesenstellung a udržať postavenie proti nepriateľ[ským]. útokom. Za týmto účelom prepraviť dopredu pechotu kol[ónou]. nákladných vozidiel. Z porady s divíziou vyplýva, že k dispozícii je len 15 nákladných vozidiel. Tieto (vozidlá – pozn. prekl.) boli pod vedením Ia odoslané k bojovej línii p[ešieho]. pl[uku]. 21, aby tu naložili najbližšie dosažiteľné roty a prepravili ich do Friesenstellung juž[ne]. od Dimitrijevky.

07.30 Telefonát Ia vel[iteľ'a]. del[ostrelectva].: 1 nemecká batéria ťažkých polných húfnic je prisunutá a podriadená divízii. Dohodlo sa, že prisun povedie predbežne do Kostogrysova.

09.00 Výcviková sk[upina]. zmenila postavenie a o 11.30 hod. dorazila do nového stanovišťa veliteľa v Kostogrysove.

11.30 Pri príchode do stan[ovišťa]. vel[iteľ'a] div[ízie]. veliteľ, ktorý práve prišiel, dáva informáciu o situácii.

Hlásenie o nepriateľ[ských]. tankoch z dnešného rána 05.00 hod. pri Pervo Krestjanskij sa zrejme nepotvrnilo.

Pohyblivým vedením boja 13. tank[ová]. divízia zadržáva medzi Ivanovkou a Agajmanom (záp[adne]. od Rubanovky) nepriateľské hroty, ktorým sa podarilo prelomiť. Nepriateľ nevyvíja t[oho]. č[asu]. silný nátlak.

Od ľavého suseda (50. p[ešia]. div[ízia].) doteraz dorazili leteckým transportom 2 prapore p[ešieho]. pl[uku]. 123 a boli nasadené po obidvoch stranách cesty, ktorá vedie od Kachovky na juhovýchod.

Zámer pre najbližší čas:

a.) Príchod hlavných síl 50. p[ešej]. div[ízie]. možno očakávať za 2 dni.

b.) Zaradenie 101. jágerskej div[ízie]¹⁰. (príchod nie skôr ako za 2 dni) medzi 50. a 1. slov[enskú]. p[ešiu]. div[íziu].

c.) Odpútanie sa XXXIV. zboru na západ na Friesenstellung. Stan[ovište] vel[iteľ'a] zboru t[oho]. č[asu]. v Dornburgu.

d.) Ústup XXIX. zboru na predmostie pri Nikopole.

Ústup IV. zboru na predmostie pri Bolšaja Lepaticha.

14.20 Divízia je informovaná o situácii a zámeroch. Okolo 14.20 hod. prichádza na SV div[ízie]. veliteľ 370. p[ešej]. div[ízie]. generálporučík Becker so svojím štábom a oznamuje, že rozkaz o Friesenstellung preberá veliteľ XXXIV. arm[ádneho]. zb[oru]., generál pechoty de Angelis. Za týmto účelom bude vel[iteľ]. Westtaurien podriadený XXXIV. arm[ádnemu]. zb[oru]. Veliteľská pôsobnosť od tohto okamihu až do večera 30.10. nie je jednoznačne vyjasnená. Zvlášť 30.10. dostáva výcviková sk[upina]. pre divíziu rozkazy jednak od vel[iteľ'a]. Westtaurien a jednak od XXXIV. arm[ádneho]. zb[oru].

Veliteľ 370. p[ešej]. div[ízie]. bol údajne určený ako poradca a pomoc pre slov[enskú]. 1. p[ešiu]. div[íziu]., pretože pozná situáciu. Nasledoval vyjasňujúci rozhovor o zoskupení síl a nasadení divízie, ako aj o nepriateľovi a o zamýšľanom vedení boja XXXIV. arm[ádnym]. zb[orom]. Po obidvoch stranách cesty Melitopol – Berislav 13. tank[ová]. div[ízia]. podľa plánu ustupuje k 50. p[ešej]. div[ízi]. K slov[enskej]. 1. p[ešej]. divízii ustupuje nemecká 4. hor[ská]. divízia a pravdepodobne 1.11. 1943 prevezme pozíciu divízie.

¹⁰101. Jäger-Division.

Slov[enská]. 1. p[ešia]. divízia by pravdepodobne bola vyčlenená a podriadená XXXXIV. arm[ádnemu]. zb[oru].

Pri tejto príležitosti výcviková sk[upina]. upozornila na to, že toto zamýšľané nasadenie divízie sa zdá byť nevhodné z hľadiska nemeckého, ako aj slovenského záujmu z nasledovných uvážení:

a.) Z pohľadu slovenskej strany:

Slováci boli nasadení vo veľmi zložitej situácii ako posledný vojenský zväzok, ktorý malo nemecké velenie k dispozícii. Ak po príchode nemeckých jednotiek opäť prejdú do podriadenosti (nemeckého velenia – pozn. prekl.), vtedy pri malom počte síl, ktoré sú k dispozícii vo Friesenstellungu, treba pri prichádzajúcich silných ruských útokoch s určitosťou počítať s tým, že pri opätovných ťažkostiach (prielom [obrany – pozn. prekl.], prieniky [nepriateľa – pozn. prekl.]) bude slov[enská]. 1. p[ešia]. divízia opäť nasadená ako posledná záloha nemeckého velenia. Takýto postup nútene povedie k tomu, že Slováci stratia dôveru k nemeckému veleniu a dobrú vôľu. Jedno aj druhé je však pre divíziu podmienkou (aspoň – pozn. prekl.) čiastočne úspešného vedenia boja.

b.) Z pohľadu nemeckej strany:

Divízia vzhľadom na svoj výcvik a zlé nižšie velenie nie je vhodná, resp. je celkom nevhodná na protiútoky a protiúder. Vojsko nemá žiadne bojové skúsenosti. Táto okolnosť bude veľkým nedostatkom pri nasadení v ťažkej situácii. Divízia teda ako záloha neprinesie pre nemecké velenie žiaden podstatný úžitok.

Preto sa navrhlo, aby divízia bola ponechaná na fronte aj po príchode nemeckej 4. hor[skej]. divízie s tým, že by sa slov[enskej]. 1. p[ešej]. divízii prideliť len úzky úsek. Len takto môže vojsko nazbierať bojové skúsenosti a získať sebadôveru.

Tento názor výcvikovej sk[upiny]. bol večer ešte raz telefonicky oznámený vel[iteľovi]. Westtaurien, pánovi generálporučíkovi Köchlingovi, ako aj zástupcovi náčelníka štábu veliteľstva Westtaurien, pplk. gšt. Beustrieni. Vel[iteľ]. a náčelník št[ábu]. prisľúbili, že sa zasadia za uskutočnenie tejto myšlienky u generála XXXXIV. arm[ádného]. zb[oru].

17.00 Okolo 17.00 hod. prichádzajú prvé hlásenia prieskumného oddielu, spojenie s 13. tank[ovou]. div[íziou]. je obnovené. Spočiatku neobsahovali žiadne nové skutočnosti o položení nepriateľa.

19.00 Z hlásenia, ktoré prišlo okolo 19.00 hod. (príloha 12) vyplýva, že nepriateľ zaútočil aj juž[ne]. od veľkej cesty Melitopol' – Berislav. Podľa predpokladu divízia vstúpi do boja proti tomuto nepriateľovi ráno.

Z toho vyplýva, že severný úsek divízie bude pravdepodobne ťažiskom bojov. Na základe tohto uváženia sa v súlade s veliteľom 370. p[ešej]. div[ízie]. navrhuje divízii, aby I. oddiel zaujal postavenie v priestore okolo Rabočij Poselok a aby sa jediná použiteľná protitanková zbraň divízie, čata priezvedného oddielu vyzbrojená 7,5 cm protitankovým kanónom, dal k dispozícii p[ešiemu]. pl[uku]. 21. U vel[iteľa]. Westtaurien sa vyžiada, aby bojová jednotka protiletadlového delostrelectva (2. batéria nemeckého armádneho 289. protiletadlového delostreleckého oddielu) stojaca pri obci Askanja Nova, zaujala postavenie v okolí Dimitrijevky. Okrem toho budú pri Krasnom Perekope gen. por. Beckerom nasadené 2 nemecké 21 cm bat[érie]. mažiarov, ktoré sú umiestnené v Kostogrysove a nevykonávajú žiadnu bojovú činnosť.

20.00 Napriek tomu, že výcviková sk[upina]. po zohľadnení situácie viackrát naliehala na skorší príchod divízie do Friesenstellungu, hlavná časť divízie dorazila do Friesenstellungu dnes až v popoludňajších a večerných hodinách. Pri včasnom odchode z ubytovacích priestorov

Vojenská história

v noci z 28. na 29. (októbra – pozn. prekl.) mohla divízia dosiahnuť Friesenstellung už okolo poludnia.

Divízia je ešte raz dôrazne upozornená, že 30.10. treba s určitosťou počítať so stretom s nepriateľom. (Velenie divízie – pozn. prekl.) bolo upozornené na potrebu poučiť svoje jednotky o situácii. V dôsledku vývoja situácie je odteraz divízia postavená pred mimoriadne zložitú úlohu. Zatiaľ čo výcviková sk[upina]. mala doposiaľ názor, že divízia bude mať istý čas na obsadenie a zaujatie Friesenstellungu, teraz treba rátať s tým, že vojská narazia na nepriateľa už pri zaujatí postavenia bez dôkladnej rekognoskácie (terénu – pozn. prekl.). Pri neobratnom a nešikovnom velení a pri bojovej a frontovej neskúsenosti mužstva sa jednotka môže dostať do zložitej situácie. Velitelia a veliteľia rôť o to viac musia byť príkladom pre ich mužov. O týchto myšlienkach podrobne diskutovali náčelník výcvikovej sk[upiny]. a náčelník štábu. Ďalej výcviková sk[upina]. zvlášť upozornila na nasledovné body:

a.) zajtrajšia návšteva veliteľa divízie u jednotky, predovšetkým u obidvoch práporov na severe, sa zdá byť nevyhnutne potrebná.

b.) prieskum celej šírky úseku priezvedným oddielom až po líniu: Dornburg – Kalčakovka – Agajjman – Novaja Savadovka. Ťažisko (prieskumu – pozn. prekl.) na línii Agajjman – Novaja Savadovka.

c.) dostatočne ďaleké predsunutie vzdialených oddielov ľahkého bojového zaistenia pred hlavnú bojovú líniu, aby sa vopred vylúčili neočakávané udalosti najmä v noci.

d.) nemecký styčný dôstojník protiletadlového delostrelectva má s Ic dohodnúť podmienky súčinnosti¹¹ medzi pozemným vojskom a vojenským letectvom a potom má Ic ešte dnes upovedomiť jednotku o najdôležitejších signáloch.

Počasie: jasno, slnečne.

Denné hlásenie: Príloha 13 a 13a.

30. 10. 1943

Noc prebehla bez mimoriadnych udalostí.

05.15 telefonuje náčelník štábu divízie: priezvedný oddiel hlási o 04.30 hod. prvý dotyk s nepriateľom. Zabezpečovacie a čelné oddiely priezvedného oddielu sa nechali zaskočiť. Rusi v nemeckých uniformách a civilnom oblečení údajne podišli až do najbližšej vzdialenosti, a potom spustili paľbu na Slovákov.

05.30 náčelník štábu hlási, že teraz sa dostali do boja s nepriateľom už aj časti III. práporu. Aj tieto oddiely sa zrejme nechali prekvapiť.

05.50 opätovný telefonát náčelníka štábu: Rusi s tankmi a jazdectvom už vtrhli do Artemovky a prekvapili časť štábu pluku a plukovních jednotiek. V priezvednom oddieli, III/21 prápore a plukovních jednotkách očividne vypukla panika.

05.55 náčelník štábu hlási: práve telefonovala plukovní telef[onická]. ústredňa v Artemovke, že kozáci už sú v dedine. Potom sa spojenie s veliteľským stanoviskom p. pl. 21 prerušilo.

¹¹V origináli: Verständigungsdienst.

Vojenská história

- 06.15 hlásenie veliteľa I/11 delostreleckého oddielu: celá jednotka je obkľúčená nepr[iateľskými]. tankami, oddiel je stratený.
Týmto je vyradené už po 1 hodine jediné delostrelectvo, ktoré bolo k dispozícii na úseku divízie, a divízia pre ďalší boj nemá delostrel[eckú]. podporu.
- 06.45 dochádzajú prvé utekajúce mot[orizované]. jednotky priezvedného oddielu a III/21 práporu a bez toho, aby ich divízia zastavila, pokračujú divokou jazdou a v bezhlavom úteku na západ.
- 07.05 vedúci výcvikovej sk[upiny]. odchádza k vel[iteľovi]. div[ízie]. a náčelníkovi štábu (divízie – pozn. prekl.) a žiada:
1.) energickými dôstojníkmi podchytiť jednotky utekajúce dozadu, sústrediť ich a priviesť späť dopredu.
2.) okamžité zriadenie obrany obce Kostogrysovo.
- 07.15 Pri takomto vývoji situácie je zle postavená 2. batéria nemeckého armádneho 289. protiletadlového delostreleckého oddielu pri Dimitrijevke. Preto bol daný rozkaz, aby batéria v Kostogrysove zaujala postavenie na podchytenie nepr[iateľského]. tankového prielomu.
- 07.25 veliteľ 370. p[ešej]. div[ízie]. vzniesol výčitky voči vedúcemu výcvik[ovej]. sk[upiny]. pre zlyhanie vpredu nasadených vojenských jednotiek a útek Slovákov. (Povedal, že – pozn. prekl.) úlohou výcvikovej sk[upiny]. je všetkými prostriedkami opäť zastaviť divíziu.
- 07.30 prišlo hlásenie veliteľa I/21 práporu: I. prápor stojí na čiare Samoilovka – Leningrad, asi 500 m sever[ne]. od ľavého krídla postupuje 4 – 5 nepr[iateľských]. tankov smerom na západ. Potom sa telefonické spojenie prerušilo. Od tohto okamihu – okrem rádiového spojenia s I/20 práporom – neexistuje žiadne spojenie medzi divíziou a prápormi.
- 08.00 (Celkový – pozn. prekl.) obraz unáhleného úteku a úplného rozkladu jednotky je čoraz zreteľnejší. Vedúci výcvikovej sk[upiny]. preto prosí, aby veliteľ 370. p[ešej]. div[ízie]., ktorého z XXXXIV. arm[ádneho]. zb[oru]. poslali ako pomoc a poradcu k slovenskej divízii, prišiel na stanovište veliteľa divízie, aby ako nemecký generál svojím vplyvom naklonil divíziu k tomu, aby vydržala. Generál odmietol tento návrh s poznámkou, že na to, aby mohol zasiahnuť, nemá k dispozícii zálohy, okrem toho je slovenská divízia sama zodpovedná za tento úsek.
Výcviková sk[upina]. je tak v rozhodujúcich ťažkých hodinách tohto dňa odkázaná sama na seba a pri všeobecne panujúcej panike a v chaose, ako aj pri úplnej nečinnosti a nerozhodnosti štábu divízie, sa pokúša podchytiť utekajúce jednotky divízie aspoň v Nataljevke a Kostogrysove, sústrediť ich a zatiaľ ich tu nasadiť do obrany. Veliteľ divízie robí dojem úplne zrúteného (človeka – pozn. prekl.), náčelník štábu už nie je schopný vydať upotrebitelný rozkaz, len dôstojníci Ia a Ic si ako jediní štábni dôstojníci štábu divízie zachovali pokoj a rozvahu. Všetok materiál atď. štábu divízie je už naložený na nákladné autá, ktoré s naštartovanými motormi stoja otočené čelom na západ. Vedúci výcvikovej sk[upiny]. jednoznačne upozorňuje na to, že v momentálnej situácii odchod štábu divízie v žiadnom prípade neprichádza do úvahy.
- 08.15 je jasné, že nepriateľ[ské]. tanky, mot[orizované]. a jazdecké sily prelomili Friesenstellung juž[ne]. od Sabelina až po Olgijevku na šírke 10 km, a že vojenské jednotky, ktoré sú na tomto postavení, sú na najbližší čas celkom vyradené (z boja – pozn. prekl.). Sú to:

Vojenská história

priezvedný oddiel, III/21 prápor, štáb p[ešieho]. pl[uku]. 21 s rotou kanónov proti útočnej vozbe (KPÚV), pechotné delostrelectvo¹² a I/11 delostrelecký oddiel.

- 08.20 Výcviková sk[upina]. navrhla divízii, aby záloha divízie, pi[oniersky]. práp[or]. s čatou 7,5cm protitankových kanónov pridelenou k priezvednému oddielu, ako jedinou použiteľnou protitankovou zbraňou, boli prevezené do Ľubimo Marijevky a aby tu boli nasadené na obranu obce po obidvoch stranách cesty. V dôsledku pomalého vydávania rozkazov (veliteľstvom – pozn. prekl.) divízie a pre zmätok v radoch jednotiek utekajúcich spredu tento rozkaz už nebol vykonaný, pretože už okolo 08.30 hod. nepriateľ[ské]. jazdecké oddiely obsadili Ľubimo Marijevku.
- 08.30 náčelník štábu navrhol vedúcemu výcvik[ovej]. sk[upiny]., aby bolo veliteľské stanovište divízie ihneď preložené do Novej Pavlovky, aby boli všetky oddiely divízie stiahnuté dozadu a aby všeobecne na čiare Krasnaja Poljanka – Lochmatovo vybudovali novú líniu a aby pri ďalších nepriateľ[ských]. útokoch ustúpili na čiaru Malaja Majačka – Boľšaja Malačka. S vypätím všetkej energie a s upozornením, že výcvik[ová]. skupina zostane za každých okolností v Kostogrysove a divízia takto stratí akékoľvek spojenie, ako aj s poznámkou, že tento útek štábu divízie bude okamžite nahlásený veliteľovi Westaurien, sa podarilo donútiť divíziu, aby zostala v Kostogrysove. Ak bude v tomto okamihu celkovej paniky preložené do tylu ešte aj veliteľské stanovisko divízie, vtedy bude velenie divízie celkom nemožné, každý ďalší odpor (kladený nepriateľovi – pozn. prekl.) od začiatku vylúčený a Rusi budú môcť so svojimi obrnenými a mot[orizovanými]. silami preraziť až po cestu Perekop – Cherson bez toho, aby narazili na akýkoľvek odpor.
- 08.40 prichádzajú na stanovište veliteľa divízie v krátkom časovom slede veliteľ p[ešieho]. pl[uku]. 21, veliteľ priezvedného oddielu a veliteľ I/11 delostreleckého oddielu a svojimi situačnými hláseniami a opismi (situácie – pozn. prekl.) spôsobili, že velenie divízie celkom zneistelo a stratilo hlavu. Všetci 3 velitelia opustili svoje jednotky namiesto toho, aby ich podchytili, sústredili a opäť nasadili.
- 09.00 vel[iteľ]. div[ízie]. a náčelník štábu v tomto čase viackrát opakujú želanie stiahnuť do tylu stanovište (veliteľa) divízie. Len s vypätím všetkej energie a s veľkým osobným dôrazom sa podarilo ponechať stanovište (veliteľa) divízie v obci a sústrediť utekajúce jednotky. Takto sa z obce Kostogrysovo postupne stáva zhromaždisko pre jednotky prichádzajúce spredu a s ich pomocou sa podarilo vybudovať z Kostogrysova silný oporný bod, v ktorom sú tiež sústredené ťažké zbrane (pechoty – pozn. prekl.).
- 09.15 k výcvikovej sk[upine]. prišiel veliteľ 370. p[ešej]. div[ízie]. a ostal tu celý deň. S pomocou autority nemeckého generála (rozumej veliteľa 370. pd – pozn. prekl.) sa od tohto okamihu darí presadiť opatrenia, rozkazy a návrhy výcvikovej sk[upiny]. oveľa ľahšie. Vel[iteľ]. div[ízie]., náčelník štábu a velitelia oddielov, ktorí dorazili na stanovisko (veliteľa divízie – pozn. prekl.), dostali rozkaz od generála, aby zastavili svoje jednotky a zorganizovali obranu pri Nataljevke a Kostogrysove.
- 10.15 podľa hlásenia vlastnej pozorovateľne zriadenej v Kostogrysove postupujú medzi Kostogrysovom a Grigorjevkom smerom na západ nepriateľ[ské]. tanky, obr[nené]. autá, zrejme aj protiletadlové kanóny a pechota prepravovaná nákladnými vozidlami. Rusom sa teda

¹²V danom prípade išlo o horskú kanónovú batériu.

Vojenská história

podarilo preraziť cez Friesenstellung, pretože ďalej západne už nie sú k dispozícii žiadne zálohy.

- 10.20 v Kostogrysove sa hlási veliteľ. nemeckej 10cm batérie s 2 delami. Batéria. má len 50 nábojov, dostala úlohu, aby zaujala palebné postavenie na západnom okraji Kostogrysova tak, aby ostreľovala nepriateľa prichádzajúceho z východu a južne. od Kostogrysova.
- 10.25 prišlo hlásenie I/20 práporu: prápor. v súlade s rozkazom zaujal (obranú líniu – pozn. prekl.) Friesenstellung východne. od Askanija Nova a toho času buduje obranné postavenie. K bojovému dotyku neprišlo.
- 10.45 hlási sa veliteľ batérie. nemeckého armádneho 289. protiletadlového delostreleckého oddielu (protiletadlové delo 4 – 8,8 cm). Veliteľ batérie. hlási, že o 08.30 hod. videl časti 13. tankovej. divízie. v Krasnom Perekope útočiace smerom na juh. Protiletadlová batéria. dostáva už predtým pripravený bojový rozkaz zaujať takisto v Kostogrysove postavenie tak, aby dokázala ničieť (nepriateľské – pozn. prekl.) tanky útočiace na Kostogrysovo z východu a juhu.
- 11.00 nemecké Stuky a bitevní letci po prvýkrát a s viditeľným úspechom zaútočili bombami a palubnými zbraňami o 10.15 na čelnú tankovú jednotku, ktorú spozorovali z veliteľského stanovišťa. Značná časť nákladných aut, ktoré sa nachádzali pri tankoch, bola zapálená strelami. Od tohto okamihu sa v priestore južne. od (čiary – pozn. prekl.) Nataljevka – Kostogrysovo počas celého dňa až do zotmenia bojuje proti nepriateľskej. čelnej tankovej jednotke.
- 11.05 náčelník štábu. veliteľa. Westtaurien podáva situačné hlásenie. Pred 153 pešou. divíziou. a 50 pešou. divíziou. je toho. času. len nepriateľský. prieskum. Pri Dornburgu bojuje skupina Weiss 4. horskej. divízie. (motorizované). jednotky. Pri Sofijevke a obci Uspenskaja stoja časti 13. tankovej. divízie. (Skupina Haak) s Panthermi a útočnými delami. Ostatné jednotky 13. tankovej. divízie. dostali rozkaz zaútočiť od obce Krasnij Perekop do tylu nepriateľských. obrnených a jazdeckých síl postupujúcich na západ a spojiť sa v (obrannej línii – pozn. prekl.) Friesenstellungu s jednotkami stojacimi toho. času. na čiare Dornburg – Uspenskaja, ktoré sa majú v súlade s rozkazom odchyliť na západ. Za tejto situácie bude dôležité, aby sa za každú cenu udržali ako oporné body obce Nataljevka a Kostogrysovo.
- 11.45 nemecká 10 cm batéria. zaujala palebné postavenie v Kostogrysove v súlade s rozkazom.
- 12.00 vlastná pozorovacia služba hlási 7 – 8 nepriateľských. tankov južne. od Kostogrysova postupujúcich na západ. Neustále vychádza najavo, že všetky hlásenia Slovákov treba považovať za nespoľahlivé. Výcviková skupina. je preto odkázaná len na svoju pozorovaciu službu v Kostogrysove a pozorovateľnu v Nataljevke, zriadenú 370. pešou. divíziou.
- 12.30 najstarší nemecký dôstojník štábu divízie 370. pešej. divízie. v Nataljevke opakovane hlási, že Slováci nevykonali rozkaz, aby časti nachádzajúce sa v Nataljevke (pioniersky. prápor., časti III. práporu). a zvyšky priezvedného oddielu) pod velením pplk. Pulkrábka postupovali na východ a opätovne obsadili obec Lubimo Pavlovka. Dopredu sú posielané vždy len ojedinelé skupiny a čaty namiesto toho, aby velitelia sami prevzali velenie

Vojenská história

- jednotiek do svojich rúk a (každý z nich – pozn. prekl.) so svojou jednotku postupoval vpred.
- 12.40 9 ruských tankov stojí asi 2 km juž[ne]. od Kostogrysova, časť z nich čelom obrátená na západ, a časť (obrátená – pozn. prekl.) na Kostogrysovo.
- 13.05 rádiové hlásenie 13. tank[ovej]. div[ízie]., čelné tankové jednotky div[ízie]. stoja o 11.50 hod. 1 km vých[odne]. od Leningradu.
- 13.20 náčelník štábu hlási: nemecké Stuky okolo 11.00 hod. zaútočili na zdavotnícku rotu v Timofievke. Straty na vozidlách a personále.
- 13.30 opakujú sa hlásenia, že slovenskí velitelia v Nataljevke nie sú schopní priviesť svoje jednotky do útoku na Ľubimo Pavlovku. Je to vinou nedostatočnej pohotovosti k nasadeniu a chýbajúcej vôle viesť jednotku vpred.
- 14.00 na stanovište (veliteľa) divízie prichádza vel[iteľ]. Westtaurien a dôrazne upozorňuje divíziu na to, že za každých okolností je potrebné udržať súčasné postavenia. Plán na zajtra je taký, že nemecká 4. hor[ská]. div[ízia]. prichádzajúca z východu sa v noci sústreďí v priestore okolo Askanija Nova a odtiaľto v súčinnosti s 13. tank[kovou]. div[íziou]. zaútočí pozdĺž obrannej línie Friesenstellung a opäť ju obsadí. 101. jágerská bude v počas svojho príchodu nasadzovaná do obrany okolo Kostogrysova, aby sa zabránilo ďalšiemu prieniku nepriateľa na západ. Pri takomto zámere a v danej situácii divízia musí udržať doterajšie postavenie až do príchodu 101. jágerskej div[ízie].
- 15.05 Batérie mažiarov, nasadené pri obci Rabočij Poselok, hlásia: nepriateľ vých[odne]. od Dimitrijevky sa od 14.00 hod. pripravuje na útok. Útok sa očakáva onedlho. Niekoľko tankov vykonáva prieskum pred svojím postavením.
- 15.30 naše Stuky zaútočili na Nataljevku obsadenú Slováckmi a časťou štábu 370. p[ešej]. div[ízie]. Menšie straty u Slovákov.
- 15.45 slovenské jednotky nachádzajúce sa pri Nataljevke opätovne dobyli obec Ľubimo Pavlova, obsadenú nepriateľskými zabezpečovacími silami.
- 16.15 hlásenie mažiarov: o 15.00 hod. nepriateľ 20 tankmi a pechotou prelomil Friesenstellung pri Dimitrijevke a útočí po ceste vedúcej z obce Krasnij Perekop do Kachovky. V tomto okamihu už neexistuje telefonické spojenie s 50. p[ešou]. d[ivíziou].
- 16.20 tanky stojace doteraz juž[ne]. od Kostogrysova ustúpili po zotmení do Grigorjevky. Z pozorovania ďalej vyplynulo, že pechota prichádzajúca z východu vstupuje do Grigorjevky, a že v oboch smeroch z a do tejto obce je čulá mot[oristická]. premávka.
- 16.30 rádiové hlásenie 13. tank[ovej]. div[ízie]. o 15.00 hod.: čelné tankové hroty pri Leningrade, ďalší útok nemožný pre nedostatok pohonných hmôt.
- 17.00 rádiové hlásenie I/20 práporu: pr[ápor]. okolo 15.00 hod. vyprázdnil Friesenstellung bez boja a bez akéhokoľvek stretu s nepriateľom a svojvoľne ustúpil na nové postavenie na čiare Askanja Nova – Samojlovka. Aj I/21 prápor zrejme takisto bez boja opustil svoje postavenie a pravdepodobne sa dal na nezadržateľný ústup smerom na západ.

Vojenská história

Nepriateľovi sa nepodarilo rozšíriť ďalej na západ pásmo prielomu, ktorý dosiahol o 10.00 hod. juž[ne]. od Kostogrysova. Zabránilo sa tak ďalšiemu náporu nepriateľa na západ smerom na veľkú cestu Perekop – Cherson.

Prispeli k tomu:

- 1.) úder časti 13. tank[ovej]. div[ízie]. z Krasneho Perekopu do tylu nepriateľa až do okolia Leningradu.
- 2.) nasadenie a zotrvanie Slovákov v Nataljevke a Kostogrysove a vybudovanie týchto obcí na silnejšie oporné body, čo sa dosiahlo len s najväčšou námahou a s vypätím všetkých síl zo strany výcvikovej sk[upiny]. a neskôr veliteľa 370. p[ešej]. div[ízie].
- 3.) uskutočňovanie útokov Luftwaffe na tankové hroty juž[ne]. od Kostogrysova od 11.00 hod. až do zotmenia.

17.30 zaujatie obrany obce Kostogrysovo na noc ukončené. Všetky disponibilné časti slov[enskej]. divízie, štábu 370 p[ešej]. d[ivízie]. a všetci pisári a šoféri nemeckej výcvikovej skupiny budú nasadení.

18.10 keďže od skorých ranných hodín neexistuje spojenie s jednotlivými prápormi, výcviková sk[upina]. viackrát požaduje nadviazať spojenie s vpredu stojacimi jednotkami prostredníctvom dôst[ojníckej]. prieskumnej hliadky. Aj toto nadviazanie spojenia sa uskutočnilo len oneskorene a veľmi zdĺhavo. Hlásenia sú nejasné a nepresné. O tomto čase poslali vel[iteľ'a]. III/21 práporu, aby nadviazal spojenie s obidvoma juž[ne]. (stojacími – pozn. prekl.) práp[ormi]. I/21 práporom a I/20 práporom.

18.20 Vlastná pozorovateľňa hlási čulú automobilovú premávku Rusov z východu na západ juž[ne]. od Kostogrysova a naopak.

18.30 prišiel rozkaz (telefonicky) vel[iteľ'a]. Westtaurien. – Príloha 14 –.

20.15 náčelník štábu XXXXIV. arm[ádneho]. zb[oru]. informuje o situácii:

V dôsledku prielomu nepriateľ[skej]. pechoty a obrnených síl v sever[nom]. úseku divízie pri Dimitrijevke a veľmi silného tlaku prevažujúcich nepriateľ[ských]. síl v úseku 4. hor[skej]. div[ízie]. sa už nemôže uskutočniť zámer oznámený vel[iteľ'om]. Westtaurien ešte poobede, aby sa udržala, resp. opätovne obsadila (obranná línia – pozn. prekl.) Friesenstellung.

Bol daný rozkaz (zapísané len heslovite):

a.) nemecká 4. hor[ská]. div[ízia]. má naproti poobedňajším pokynom klásť odpor vo Friesenstellungu tak dlho, ako to bude možné, a pred prevahou nepriateľa (má – pozn. prekl.) ustúpiť na západ.

b.) 101. jágerská div[ízia]. nebude privedená do Kostogrysova, ale spoločne s 50. p[ešou]. d[ivíziou]. má vytvoriť predmostie pri Kachovke.

c.) vel[iteľ']. 370. p[ešej]. d[ivízie]. pod označením skupina Becker prevezme velenie nad 153. poľnou výcvikovou divíziou, – rumunskou 4. a 24. divíziou –, má zdržať nepriateľa v južnom úseku Friesenstellungu a na odchode sa má pričleniť k ustupujúcej nemeckej 4. hor[skej]. div[ízi].

V tomto rozkaze sa nepočíta s úlohou pre slov[enskú]. p[ešiu]. div[íziu].

21.30 XXXXIV. arm[ádny]. zb[or]. po opakovanej výzve po 11 hodine konečne dal príslušný rozkaz divízii, na základe ktorého sa má divízia odpútať od nepriateľa. – Príloha 15 –.

Vojenská história

Výcviková skupina upozorňuje jednak veliteľ'a. Westtaurien a jednak XXXXIV. arm[ádny]. zb[or]. na to, že vydaný rozkaz sa nedá vykonať. Úplné stiahnutie frontu divízie neprichádza do úvahy pre nepriateľ[ské]. prielomy z dopoludnia a popoludnia.

Pri pokuse vyhnúť sa na západ na Boľšije Kopani budú pešie a hipomobilné časti divízie nesporne odrezané súbežným prenasledovaním mot[orizovanými]. (jednotkami – pozn. prekl.) nepriateľ'a, ktorý má už teraz náskok 15 – 20 km. Keďže celistvosť divízie je už teraz rozbitá a jednotné velenie už v tomto okamihu nie je možné, vychádzajúc z myšlienky, aby sa zachovali aspoň pokiaľ možno najsilnejšie časti divízie, navrhlo sa:

- 1.) aby časti divízie stojace pri Dimitrijevke a sever[nejšie]. (II/21 prápor, II/11 delostrelecký oddiel) boli podriadené 50. p[ešej]. d[ivízií]. a aby ustúpili s touto divíziou,
- 2.) aby sa časti (divízie – pozn. prekl.) stojace juž[ne]. od Leningradu (I/21 prápor, I/20 prápor) spojili s nemeckou 4. hor[skou]. div[íziou]. a aby ustúpili s touto divíziou, a 1. slov[enskú]. p[ešiu]. div[íziou].
- 3.) že len tie časti divízie, ktoré stoja pri Kostogrysove a vých[odnejšie]., budú na základe rozkazu motorizované nákl[adnými]. vozidlami štábu div[ízie]., pion[ierskeho]. pr[áporu]. a prieskumného oddielu, a – tak ako sa predpokladá v rozkaze – pod velením divízie ustúpia do obce Boľšije Kopani.

Ak ústup divízie nebude prebiehať podľa týchto návrhov, v tom prípade sa za okolností, keď už nie je zabezpečené doručovanie rozkazov divízií a (jej) a velenie, budú jednotlivé slovenské vojenské útvary v najťažšej situácii odkázané len na seba. Po skúsenostiach dnešného dňa treba určite počítať s úplným zničením týchto oddielov. XXXXIV. arm[ádny]. zb[or]. a veliteľ Westtaurien po dlhšej porade súhlasia s návrhom výcvikovej skupiny.

22.15 je tento rozkaz doručený divízií a súčasne sa navrhlo veliteľ'ovi div[ízie]., ako v zmysle predchádzajúceho návrhu možno divíziu najlepšie stiahnuť. Veliteľ div[ízie]. sa priklonil k názoru výcvikovej skupiny. Bol daný rozkaz na ústup oddielov stojacích pri Kostogrysove a vých[odne]. (od Kostogrysova – pozn. prekl.) na 01.00 hod. XXXXIV. arm[ádny]. zb[or]. bol požiadany, aby upovedomil nemeckú 4. hor[skú]. div[íziou]. a 50. p[ešiu]. d[ivíziou]. o úlohe podchytiť slovenské oddiely a priviesť ich do tylu.

Počasie: jasno, slnečne.

Denné hlásenie: príloha 16.

31. 10. 1943

01.00 jednotky stojace pri Kostogrysove a vých[odne]. (od Kostogrysova – pozn. prekl.) sa nerušene odpútali od nepriateľ'a aj napriek tomu, že odsun sa uskutočňuje spôsobom úplne nezodpovedajúcim vojenským pomerom (jazda s naplno rozsvietenými svetlami, hlasné volanie a krik).

(Preložil: Dušan Segeš)

RECENZIE

SOKOLOVSKÝ, L. (Ed.): *KRIMINALITA, BEZPEČNOSŤ A SÚDNICTVO V MINULOSTI MIEST A OBCÍ NA SLOVENSKU*. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1. – 3. októbra 2003 v Lučenci. Bratislava : Univerzita Komenského 2007. 362 s.

Odkedy existujú menšie či väčšie ľudské spoločenstvá, odvtedy sa formulujú nepísané i písané normy, ktorými sa takéto spoločenstvá riadia, a takisto existujú jednotlivci alebo kolektívy, ktoré tieto normy porušujú. Preto vzápätí vznikajú inštitúcie, orgány či prostriedky, ktoré takéto porušenie majú zastaviť, znemožniť alebo ak sa už udeje, tak vyvodit' dôsledky. Je to začarovaný reťazec príčin a následkov, ktorých výskum môže v súčasnosti pomôcť takéto správanie obmedziť alebo mu predchádzať (ale žiaľ, nikdy úplne odstrániť).

Minulosť poskytuje súčasnosti dostatok nástrojov, ako sa dozvedieť o tom, ako sa porušovali určité normy správania, ako sa im predchádzalo alebo ako sa trestali. Treba však takéto nástroje objaviť a sprístupniť. Takýto cieľ a úlohu mala aj vedecká konferencia o kriminalite, bezpečnosti a súdnictve v minulosti miest a obcí na Slovensku, ktorá sa konala na začiatku poslednej štvrtiny roka 2003. Už konanie takejto konferencie malo svoj význam, ale ako upozorňuje jeden z hlavných organizátorov podujatia, prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc., vedúci Katedry archívництва a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ak by sa výsledky konferencie nedostali v tlačenej podobe von na verejnosť, dopad podujatia by mal len veľmi malý záber. Preto organizátori vyvinuli značné úsilie, aby príspevky, prednesené na konferencii, uzreli svetlo sveta v tlačenej podobe. A práve zborník z podujatia je predmetom našej pozornosti.

Už rozsah zborníka je úctyhodný – takmer 400 strán tlačeného slova zachytáva dianie nielen troch dní vedeckej konferencie, ale čiastočne aj to, čo sa dialo pred a po skončení podujatia. Zostavovateľ a jeden z hlavných organizátorov totiž zaradil do zborníka aj časť, ktorá čitateľovi približuje dianie na konferencii, pred ňou i po nej. V súčasnosti táto časť nemusí niektorých čitateľov zaujímať, ale práve preto, že bola zaradená pred odborné príspevky, môže sa stať v budúcnosti dôležitým zdrojom informácií o podujatí.

Čo teda zborník obsahuje? Ako sme už uviedli, v úvode Leon Sokolovský predstavuje inštitúcie, ktoré sa podieľali na organizovaní a úspešnom priebehu podujatia. Nechceme vymenovaním všetkých, ktorí prispeli k tomu, že sa podujatie uskutočnilo, zahltiť našu recenziu, ale už len ich obyčajné menovité uvedenie by zabralo dosť priestoru. Nájdeme medzi nimi vysokoškolské a vedecké pracoviská, profesijné i občianske združenia, jednotlivcov, ktorí prispeli k organizácii svojimi schopnosťami alebo finančným príspevom. V tejto úvodnej časti je uvedený aj podrobný priebeh konferencie s konkrétnymi aktérmi vedeckého podujatia.

Za touto dokumentárnou časťou už nasledujú príspevky, ktoré na konferencii odzneli – nie však všetky, pretože niektoré ich autori publikovali v iných vedeckých periodikách (F. Oslanský), niektoré boli zase pre „papierovú“ podobu čiastočne pozmenené.

A čo teda odznelo na konferencii a čo je publikované v zborníku?

Na úvod musíme poukázať na to, že chronologický, geografický i vecný záber je skutočne úctyhodný: chronologicky účastníci konferencie obsiahli vývoj problematiky od najstarších čias (písomného svedectva) až po 20. storočie. Takisto geograficky záber bol široký: zahŕňa problematiku na území celého Slovenska, od hlavných hospodárskych a politických centier (Bratislava, Trnava) cez menšie mestá, banské mestá a mestečká až po niektoré šľachtické majetky. Vecný záber definuje názov, pod akým sa konferencia konala: ako sa v písomných

Vojenská história

materiáloch, uložených v našich archívoch odráža vzťah právnych noriem a ich porušovateľov, ako pôsobili jednotlivé inštitúcie, poverené výkonom zabezpečenia poriadku a bezpečnosti na jednotlivých administratívnych územiach alebo určitých celkov, ale napríklad aj to, v akej podobe sa nám zachovali správy o uvedených skutočnostiach.

Všetky tieto problémy naznačil vo svojom úvodnom príspevku už spomínaný hlavný organizátor podujatia Leon Sokolovský. Pod názvom *Miestna správa a súdnictvo na Slovensku do roku 1918* sleduje prepojenú nádobu „hriechu a rozhršenia zločinu“ od prvých štátnych útvarov na Slovensku. Vymedzuje právne pôsobenie jednotlivých inštitúcií počnúc najvyššou inštanciou panovníkom a končiac najnižším stupňom štátnej správy, všima si jednotlivé stupne a druhy právneho pôsobenia a právnych noriem, pričom dôraz kladie, resp. poukazuje na nezastupiteľnú úlohu samosprávnych orgánov (kráľovské mesto, zemepanské mestečká, dediny), v rámci politického a súdneho systému. Pri chronologickom priereze si všima jednotlivé zmeny, ku ktorým dochádzalo predovšetkým v prelomových obdobiach až do začiatku 20. storočia.

Ak si Leon Sokolovský vo svojom príspevku všima predovšetkým „organizačnú“ stránku výkonu súdnej moci, v nasledujúcom príspevku Vladimíra Segeša (*Zločin a trest v uhorskom trestnom práve*) je v centre pozornosti už konkrétna úprava, resp. definovanie zločinu a príslušného trestu v jednotlivých fázach vývoja uhorského práva, počnúc obyčajovým právom až po vyspelé právne normy (Tripartitum, Constitutio criminalis Theresiana). V príspevku je pozoruhodná odstupňovanosť trestov od zásady „oko za oko, zub za zub“ cez výkup (náhrada) až po širokú škálu telesných trestov. Charakteristika jednotlivých trestov vyúsťuje v príspevku až do pokusu o klasifikáciu trestných činov dvoch veľkých skupín: verejné trestné činy a súkromné trestné činy.

Tieto dva úvodné príspevky vytvorili rámec – zločin a trest –, v ktorom sa mohli pohybovať aj autori ďalších príspevkov.

Nasledujúcich trinásť príspevkov má niekoľko spoločných znakov. Ich autori sa venujú analýze príslušných prameňov konkrétnych lokalít, aby poukázali na trestnú činnosť ich obyvateľov, pričom je takto zmapované takmer celé územie Slovenska. Skupinu príspevkov začína M. Štefánik, ktorý sa venuje majetkovej kriminalite v Bratislave na základe najstaršej zachovanej mestskej súdnej knihy a nasledujúcich záznamoch. Už v tomto najstaršom období, ktoré môžeme sledovať, sa objavuje široká škála zločinov, počnúc lúpežnými vraždami, cez potieranie prostitúcie až po krádeže dobytku, zbraní či látok.

Na rozdiel od tejto štúdie sa I. Graus venuje predovšetkým mestskému súdnictvu v Banskej Bystrici a výkonu trestu, ktorý bol predovšetkým v kompetenciách mestského kata. Zaujímavé je, že bohaté mesto Banská Bystrica mohla požičovať svojho majstra kata aj susedným mestám a mestečkám (Ľubietová), pričom si samozrejme túto službu dala pekne zaplatiť. V centre pozornosti R. Ragača sa ocitol Zvolen, resp. jeho zákony porušujúci občania. Podrobnejšie si všima najmä riešenie rôznych majetkoprávných sporov a pokiaľ to archívne záznamy dovoľujú, venuje pozornosť aj zaznamenávaniu trestných činov v mestských knihách. M. Bodnárová si všima kriminalitu na panstve šľachticov z Michaloviec. Opúšťa tak prostredie mestského života a v centre jej pozornosti je tak feudálny svet jednej šľachtickej rodiny na východe Slovenska. Podobne V. Kuruc skúma problém kriminality v Podhájskej, V. Míslavičová v Kežmarku, F. Žifčák v Levoči a S. Maťugová vo Veličnej.

Čiastočne z tejto problematiky vybočuje príspevok B. Szeghyovej, ktorá sa snaží zovšeobecniť určité problémy v príspevku o trestoch v súdnej praxi miest v 16. storočí, predovšetkým na pramennom materiáli Košíc, Levoče, Bardejova a Prešova. Definuje viac skupín trestov, ktoré zahŕňajú pokuty a sankcie, väzenie, vyhnanie z mesta, ale aj telesné tresty až po najvyšší trest smrti.

Do užšej problematiky sa opäť vracia J. Roháč, ktorý si všima zločin a trest v Trnave, meste na Slovensku, ktoré má najstaršie zachované mestské privilégium a bohatý archív, ktorý svedčí o tom, že ani v „malom Ríme“ sa ľudia nevyhli zločinu a trestu so všetkými sprievodnými javmi.

Páchateľmi trestných činov boli jednak jednotlivci, ktorí zneužívali situáciu, keď sa pri pravidelných trhoch a jarmokoch v meste zhromažďovalo veľké množstvo kupujúcich a predávajúcich a teda aj lákavý majetok, ktorý bolo možné ukradnúť (textil, odevy, potraviny a samozrejme mešce peňazí), ale autor štúdie uvádza aj prípady organizovaného zločinu, keď sa zločinecké bandy zameriavali napr. na krádeže dobytku. Nebezpečné boli aj skupiny zbojníkov, ukrývajúcich sa v okolitých horách. Bežné boli aj trestné činy fyzického násillia proti jednotlivcov, riešenie nezhôd a rodinných problémov vraždami a inými násilnými činmi. Špecifikom, ktoré sa odráža aj v archívnom materiáli, boli napr. obvinenia z vlastizrady a spolupráce s Turkami či napr. „politické“ procesy so Židmi, obvinenými z rituálnej smrti.

Je len samozrejmé, že súdne orgány, bezpečnostné inštitúcie a ďalšie zodpovedné osoby mali dosť práce nielen so samotnými previnilcami, ale aj s dokumentovaním trestných prípadov. A vďaka ich dokumentačnej činnosti môžu dnes historici skúmať kriminalitu minulosti.

Zaujímavý je aj ďalší príspevok zo západného Slovenska, v ktorom M. Duchoň opisuje spory Modry s jedným zo zemanov, pričom opisuje veľmi zaujímavé príklady vzájomného trestno-právneho súperenia obidvoch strán.

Autorka ďalšieho príspevku – T. Lengyelová – sa vo svojom príspevku opäť pokúsila o akési zovšeobecnenie na širšom základe, keď ju zaujali bosorácke procesy v Uhorsku. Aj pomocou tabuliek približuje čitateľovi jednu z najtragickejších kapitol v ľudských dejinách, pričom situáciu v Uhorsku (a na Slovensku) porovnáva s tým, čo sa v tejto sfére dialo v iných častiach Európy.

Aj ďalšie dva príspevky sa odlišujú od príspevkov zameraných na jeden región alebo lokalitu. Eva Frimmová si všima to, ako slovenskí humanisti reagovali na problematiku zločinu a trestu vo svojich teoretických spisoch, Jana Skladaná si zase všima jazyk súdnych písomností zo 16. – 18. storočia. Jej príspevok je zaujímavý aj tým, že uvádza príklady používania slovenčiny v súdnych písomnostiach či už vo forme jednotlivých pojmov alebo výrazov, alebo dokonca v súvislých záznamov súdnych procesov.

Nasleduje akýsi ďalší blok príspevkov venovaných jednotlivým regiónom Slovenska, pričom pred nami defilujú problémy Gemera, Malohontu a Zvolena z pera J. Valacha, Banskej Štiavnice z pera E. Košiarovej, Pukanca (autorom je P. Tesák) a Malaciek z pera J. Hričovskej.

Nasledujú ďalšie príspevky so širším a zovšeobecňujúcejším pohľadom na problematiku konferencie. V. Dangl sa venuje súboju ako špecifickej forme výkonu spravodlivosti, pričom v Uhorsku nadobúdala táto forma špecifickejšie zafarbenie ešte aj v druhej polovici 19. storočia v širších politicko-spoločenských súvislostiach (Bosna a Hercegovina). Hoci štát sa snažil túto formu riešenia sporov zakázať, na druhej strane vžitú spoločenskú predstavu si vyžadovali riešiť niektoré problémy aj touto cestou. L. Vrtel vo svojom príspevku sleduje, ako sa motívy spravodlivosti, zločinu a trestu prejavili v erbovej tvorbe, E. Augustínová si všima súdnicstvo na základe dobových tlačí 18. storočia.

Blok príspevkov venovaných určitým regiónom uzatvárajú príspevky A. Kredatusovej (venuje sa odrazu hrdelných trestov na Spiši v r. 1831), J. Drenka (jeho regiónom je Novohrad), K. Becaniová si všima mestskú políciu v Lučenci a napokon M. Kamasová sleduje prevenciu a represiu trestných činov v Modrom Kameni a vo veľkokortíšskom regióne.

Dvojica autoriek – L. Zemandlová a M. Varšová na pomerne rozsiahlom priestore sledujú vytváranie a funkciu policajno-bezpečnostných zložiek, pričom ich vývoj si všimajú už od staroveku.

Napokon zborník uzatvárajú tri príspevky, ktoré vyplňajú obdobie 20. storočia. A. Žideková si všima prostitúciu vo Zvolene, J. Rogul'ová sa zaoberá „atraktívnym“ prípadom vražedkyne Čubírkovej a napokon A. Falisová sleduje kriminalitu mládeže v medzivojnovom období. Škoda, že autorka príspevku o jednom z najväčších kriminálnych prípadov druhej polovice 20. storočia (prípád Čubírková), neuviedla vo svojom príspevku poznámkový materiál a najmä novinové príspevky, ktoré by umožnili sledovať, ako sa v socialistickom štáte usmerňovala aj informovanosť o významných trestných činoch.

Vojenská história

Tento pomerne rozsiahly súhrn len veľmi stručne sumarizuje problematiku, ktorej sa autori venovali na konferencii a ktorých príspevky sú publikované v zborníku. Aj v tomto prípade platí, že je lepšie si príspevky prečítať, ako len o nich čítať.

Na záver by sme chceli napísať nejaké súhrnné hodnotenie. Takmer všetky príspevky sú spracované na základe bohatého archívneho materiálu a sú výsledkom jeho dlhodobejšieho výskumu v našich archívoch, čiže nie sú výsledkom prípravy nejakého konferenčného príspevku narýchlo. Uvážená a dôkladná príprava konferencie a výber príspevkov a ich autorov má za následok zborník, ktorý priam prekypuje množstvom údajov, faktov a postrehov, ktoré si určite vyžadujú podrobnejšiu analýzu a zovšeobecnenie, prípadne rozpracovanie niektorých problémov, aby tak mohla vzniknúť kvalitná syntéza venujúca sa naznačenej problematike do ešte väčšej hĺbky a do širšieho záberu. Pri čítaní zborníka ma napadlo, že z jeho príspevkov a údajov, ktoré autori publikovali, by mohol vzniknúť aj nádherný „slovenský pitaval“ pre oveľa širšiu čitateľskú obec, pretože v jednotlivých príspevkoch je uvedené veľké množstvo tragédií obyčajných ľudí, našich predkov, žijúcich na Slovensku.

Je len škoda, že sa do konferencie nezapojili aj odborníci z iných inštitúcií, napr. múzejníci, ktorí by na muzeálnych predmetoch mohli dokumentovať aj materiálnu stránku uvedenej problematiky. Veď v mnohých našich múzeách sa nachádzajú pôvodné nástroje výkonu spravodlivosti (popravčie meče) či iné predmety útrpného práva. Literármi vedci by zasa mohli prispieť mnohými dielami, v ktorých autori umeleckou formou spracovali problém zločinu a trestu, umenovedci a architekti by zase mohli prispieť spracovaním budov, ktoré zohrali významnú úlohu pri potláčaní zločinnosti (väznice, domy majstrov popravčieho remesla) či výkonu súdництва. Tým by sa však asi príliš rozšíril program takejto akcie, ale mohla by to byť inšpirácia pri pokračovaní výskumu problematiky.

Zostavovateľ zborníka a organizátor akcie Leon Sokolovský si v úvode povzdychol nad tým, koľko času uplynulo od poriadania akcie až po vydanie zborníka. Nech už ten čas bol akokoľvek dlhý, podstatné je, že zborník uzrel svetlo sveta a že sa dostáva do rúk čitateľov, ktorí v ňom nájdu množstvo poučenia.

Pavol Valachovič

B A K A, I.: SLOVENSKÁ REPUBLIKA A NACISTICKÁ AGRESIA PROTI POĽSKU.
Bratislava : Vojenský historický ústav 2006, 192 s.

Aktívny podiel slovenských vojenských jednotiek na rozpútaní druhej svetovej vojny a ich spoluúčasť v ťažení proti Poľsku po boku nacistického Nemecka možno bez ohľadu na celkové hodnotenie označiť za udalosť mimoriadnej dôležitosti, a v konečnom dôsledku aj ako atraktívnu tému. Slovenská republika sa tak priamo, aj keď viac-menej len symbolicky podieľala na rozpútaní doposiaľ najväčšieho vojnového konfliktu v novodobých dejinách ľudstva. Autor recenzovanej knižnej monografie si túto skutočnosť dostatočne uvedomuje, pričom v závere dodáva, že „je paradoxne historickým faktom, že Slovenská republika sa stala vôbec prvým spojencom nacistického Nemecka, ktoré túto vojnu vyvolalo (s. 170)“. Za rovnako paradoxné považujem to, že spomenutý fakt dodnes zostáva pre väčšinu Slovákov málo známy. Neraz sa možno presvedčiť o tom, že vo vedomostiach istej časti slovenskej spoločnosti na túto tému sa doteraz objavuje množstvo nepresností, prípadne názorov opierajúcich sa o informácie, ktoré nenachádzajú potvrdenie v archívnych prameňoch. Pokus o kritické osvetlenie tejto témy sa pritom ešte aj dnes neraz stretáva s odmietnutím a vyvoláva negatívne emócie, čo je do istej miery pochopiteľné vzhľadom na to, že obsahuje množstvo konfliktogénnych prvkov. Žiada sa zdôrazniť, že napriek ojedinelým pokusom o reflexiu účasti slovenskej armády vo vojne proti Poľsku

v podobe štúdií či vedeckých statí v zborníkoch (pozornosť si zaslúžia najmä práce A. Hrnka) chýbala doteraz ucelená vedecká monografia. Existuje teda široká škála problémov, ktoré poukazujú na potrebu a priam naliehavosť kritickéj historickej analýzy tejto problematiky vychádzajúcej z dôkladného výskumu archívneho materiálu. Na túto neľahkú úlohu sa podujal Igor Baka, vedecký pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave, ktorého netreba osobitne predstavovať odbornej, ale napokon ani laickej verejnosti, zaujímajúcej sa o politický vývoj na Slovensku v pomníčovskom období a vojenské dejiny Slovenska za druhej svetovej vojny. Popri niekoľkých vedeckých štúdiách uverejnených aj na stránkach Vojenskej histórie je I. Baka autorom monografie venovanej židovským pracovným táborom na Slovensku¹ a spoluautorom viacerých kolektívnych prác so širokým tematickým záberom.² Vo svojich publikáciách preukázal dobrú znalosť fungovania mechanizmov jednotlivých oblastí spoločensko-politického systému Slovenskej republiky.

Autor rozdelil monografiu na tri kapitoly, ktoré doplnil o krátky úvod, záver, resumé v anglickom a nemeckom jazyku, tabuľky, obrazovú prílohu, zoznam skratiek a použitej literatúry. Istým hendikepom monografie je fakt, že v nej chýba menný register, ktorý by čitateľovi podstatne uľahčil orientáciu v texte. Heuristický výskum autora obsiahol relevantné fondy uložené v dovedna deviatich archívoch na Slovensku (predovšetkým Slovenského národného archívu a Vojenského historického archívu v Bratislave), v Českej republike, Nemecku (zbierky Spolkového archívu – Vojenského archívu vo Freiburgu) a Poľsku (popri Archiwum Akt Nowych aj fondy dnes obtiažne dostupného archívu bývalého poľského Vojenského historického ústavu).

V prvej kapitole s názvom *Slovensko ako nástupný priestor pre nemecký útok na Poľsko* Baka priblížil vývoj (česko-)slovensko-poľských vzťahov od jesene 1938 do augusta 1939, hraničné spory medzi ČSR a Poľskom v medzivojnovom období s priblížením ich genézy od r. 1919 a spôsob, akým sa ich obidva štáty pokúšali riešiť. Pritom paralelne sleduje niekoľko tematických celkov a otázok, ktoré navzájom súviseli. Jeden z tematických okruhov zahŕňa Slovensko ako objekt záujmu a aspirácií susedných štátov od podpísania Mníchovskej dohody v septembri 1938. V tomto rámci autor predstavuje Hitlerov plán, či skôr málo konkrétne a hmlisté návrhy týkajúce sa nemecko-poľsko-maďarského kondomína na Slovensku v období od januára do apríla 1939. Ďalšou z tém je politika Tretej ríše v slovenskej otázke od pomníčovského obdobia. Politické scenáre, ktoré boli v Berlíne predmetom úvah, sa postupne vyvíjali od myšlienky rozbiť Česko-Slovensko „zvonka“ s účasťou Maďarska a prípadne Poľska ku koncepcii, ktorá predpokladala využitie vnútorných antagonizmov medzi jednotlivými národmi tvoriacimi Č-SR. Baka ďalej analyzuje vplyv medzinárodných udalostí na vývoj na Slovensku, konkrétne zmenu v pomere politických síl, ktorá znamenala oslabenie pozície skupiny tzv. polonofilského krídla v HSLŠ na čele s Karolom Sidorom a výrazné posilnenie tzv. germanofilov. Bezprostredne to súviselo s poľskými územnými požiadavkami z konca októbra 1938. Týkali sa pohraničného územia Kysúc, Oravy a Spiša, ktoré bolo napokon pripojené k Poľsku. Možno súhlasiť s autorom, ktorý konštatuje, že územné požiadavky poľskej vlády a spôsob, akým boli prezentované, sa na Slovensku chápali ako zrada a vyvolali protipoľské nálady (s. 11) – v okolí Čadce a na Javorine sa koncom novembra 1938 odohral ozbrojený konflikt, ktorý sa nezaobišiel bez obeť na obidvoch stranách. Navyše Poliaci nastolili svoje požiadavky voči Slovensku v mimoriadne nepriaznivých okolnostiach, totiž krátko po Viedenskej arbitráži, ktorá znamenala pre Slovensko

¹BAKA, I.: Židovský tábor v Novákoch 1941 – 1944. Bratislava 2001.

²BAKA, I. – NIŽŇANSKÝ, E. – KAMENEC, I.: *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944*. Dokumenty. Bratislava 2004; *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Editori MICHÁLEK, S. – KRAJČOVIČOVÁ, N. Bratislava 2003; *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Praha 2005; BAKA, I.: *Návrat odtrhnutých bratov. Protipoľská propaganda roku 1939*. In: *Storočie propagandy. Slovensko v osidlach ideológií*. Zostavili BYSTRICKÝ, V. – ROGUEOVÁ, J. Bratislava 2005, s. 121-130.

Vojenská história

stratu približne jednej tretiny územia na úkor Maďarska. Je evidentné, že poľská vláda si vtedy nedostatočne uvedomovala negatívne následky, ktoré na Slovensku vyvolali v jej chápaní „hraničné korektúry“ na poľsko-slovenskej hranici³, pričom nárast protipoľských nálad v slovenskej spoločnosti takpovediac hral do kariet Nemcom a ich politickým zámerom na Slovensku.

Pri opise udalostí na prelome rokov 1938/1939 autor zvolil správny postup, pretože slovensko-poľské vzťahy analyzuje v kontexte vývoja na medzinárodnej scéne. Vznik Slovenskej republiky 14. marca 1939 bol udalosťou, ktorej venovali vo Varšave zvláštnu pozornosť aj vzhľadom na bezprostredné susedstvo so Slovenskom. Pre poľské politické elity sa tak otvorila otázka, ako hodnotiť charakter nového štátneho útvaru v súvislosti s čoraz viditeľnejšou ingerenciou Berlína do vnútorných slovenských záležitostí a posilňovaním nemeckých vplyvov na Slovensku. Už 15. marca 1939 poľské ministerstvo zahraničných vecí zriadilo vyslanectvo Poľskej republiky v Bratislave z pôvodného generálneho konzulátu. O skutočnom charaktere slovenskej nezávislosti však poľská vláda nemala žiadne ilúzie – Baka konštatuje, že „Poľsku bolo veľmi rýchlo po 14. marci jasné, že v Slovensku nemôže hľadať partnera pre protinemecké akcie“ (s. 15). Zároveň upozorňuje na istý paradox v slovensko-poľských vzťahoch v tomto období: na jednej strane slovenská tlač (*Slovák a Gardista*) viedla protipoľskú kampaň a nejuden prejav slovenských vládných funkcionárov vyvolal protest poľského vyslanca v Bratislave, na druhej strane sa práve v tomto období dá pozorovať nárast spontánnych propoľských sympatií, ktoré vyvolalo násilné presadzovanie nemeckých vplyvov (príchod beráterov do slovenských ministerstiev, politická eliminácia K. Sidora z politického života na nemecký nátlak) a čoraz agresívnejší tón Berlína v posolstvách adresovaných Varšave. V tejto súvislosti treba upozorniť, že práve vtedy, t. j. začiatkom apríla 1939, si Nemci začali pripravovať pôdu v svojich satelitných štátoch pre agresiu proti Poľsku. Pri napätých nemecko-poľských vzťahoch to dodatočne motivovalo potrebu pacifikovať Sidora a ním vedený politický prúd. Po prijatí smernice o útoku na Poľsko 11. apríla 1939 sa nemecké orgány zamerali na elimináciu rizík, ako aj všetkých potenciálnych zárodkov odporu, ktoré by mohli komplikovať realizáciu „Fall Weiss“. V tejto atmosfére dochádzalo k prvým útokom Slovákov do Poľska, pričom mnohí z nich neskôr tvorili československú légiiu (označovanú aj ako Legión Čechov a Slovákov). Za priam senzačný možno považovať úlet osemčlennej skupiny letcov z Piešťan do Poľska (lietadlá pristáli v Dębline a v Krakove) v júni 1939. Baka v tejto súvislosti uvádza príklady niekedy až fantasticky znejúcich – ak zohľadníme septembrové udalosti – radikálnych plánov ozbrojeného protinemeckého povstania spojených s pričlenením severných území Slovenska k Poľsku (s. 25-26), resp. údajného – podľa svedectva P. Čarnogurského – plánu spojiť slovenskú a poľskú armádu v prípade nemecko-poľskej vojny (s. 19), s ktorými sa možno v tomto období stretnúť v radoch časti slovenskej armády. Pri hodnotení týchto plánov si však autor zachováva potrebný nadhľad, hodnotí ich kriticky a poukazuje na ich nereálnosť, čím výraznou mierou prispieva k demytologizácii viacerých aspektov vývoja na Slovensku krátko pred druhou svetovou vojnou. Správne poznamenáva, že pred vojnou odišlo do emigrácie len veľmi málo slovenských dôstojníkov, pretože väčšina z nich sa na Slovensku núkala možnosť rýchlej kariéry (s. 25).

Ďalším zo sprievodných znakov rastúceho napätia medzi Poľskom a Nemeckom a jeho priamym prejavom na Slovensku bola zvýšená aktivita spravodajských služieb, či inými slovami – spravodajská vojna. V doterajších prácach chýbala analýza spolupráce nemeckého a slovenského spravodajstva a v tomto kontexte aj činnosti poľskej rozviedky – 2. expozitúry II. oddelenia Hlavného štábu poľského vojska, ktorej členovia aktívne zasiahli do operácie „Łom“ na Podkarpatskej Rusi v októbri 1938 a pôsobili aj na východnom Slovensku.⁴ Slovensko-nemecká

³Túto skutočnosť kriticky hodnotia aj niektorí poľskí historici. Pozri napr. ORLOF, E.: *Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939*. Krakov 1980, s. 191-198.

⁴Pre bližšie informácie k činnosti 2. expozitúry II. oddelenia HŠ PV na Slovensku pozri: Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiwicza. Zostavovateľia: GRZYWACZ, A. – KWIECIEN, M. – MAZUR, G. Krakov 2000.

spravodajská spolupráca proti Poľsku, ktorej prejavom bola aj návšteva admirála Wilhelma Canarisa na Slovensku v máji 1939, bola podľa Baku jasným signálom, že so Slovenskom sa počíta ako s nástupným priestorom Wehrmachtu v blížiacom sa vojnovom konflikte (s. 17).

Z hľadiska príprav na úder proti Poľsku z juhu malo pre Nemcov veľký význam tzv. ochranné pásmo, čiže časť západného Slovenska, ktorá sa na základe ochrannej zmluvy medzi Nemeckom a Slovenskom ocitla pod nemeckou vojenskou správou znamenajúcou de facto okupáciu. Prípravy, ktoré s tým súviseli (opevňovacie práce a pod.), približuje kapitola I.3, pričom tieto boli podľa autora ďalším zo signálov pre slovenskú vládu, že minimálne ochranná zóna má byť nástupným priestorom pre Wehrmacht v útoku na Poľsko. S umocňovaním nemeckého vplyvu na Slovensku a vojenskými prípravami na vojnu proti Poľsku bezprostredne súvisia rokovania Nemeckej vojenskej komisie (DMK) so slovenskou vládou o ochrannom pásme. Na základe autorovej podrobnej analýzy týchto rokovaní, ktoré boli v skutočnosti sériou predkladania širokého katalógu nemeckých požiadaviek krok po kroku prijímaných bratislavskou vládou, sa zvyrazňuje nerovnaké postavenie Nemecka a jeho „chránenca“ – Slovenskej republiky. Ich vrcholom bolo podpísanie zmluvy, v ktorej sa slovenská vláda okrem iného zaviazala prispôbiť komunikačnú sieť na území Slovenska potrebám „obraný“ krajiny – ako to prezentovala vládna propaganda. V skutočnosti sa takto pripravovali cesty pre transport veľkého množstva vojenského materiálu k slovensko-poľskej hranici. Ochranná zóna sa rozšírila smerom na východ a začali sa v nej rozmiestňovať jednotky nemeckej 7. pešej a 4. ľahkej divízie. Súčasne sa viedli nemecko-slovenské rokovania o dopravných a hospodárskych otázkach, predmetom interných úvah nemeckých orgánov bolo pôsobenie Wehrmachtu na celom území Slovenska a tiež činnosť a početný stav slovenskej armády v prípade útoku na Poľsko. Ich efektom bolo obmedzovanie kompetencií a manévrovacieho priestoru slovenskej vlády a upevňovanie Slovenska v sfére vplyvu Tretej ríše. Je pritom príznačné, že ešte v auguste 1939 samotná existencia Slovenskej republiky nebola samozrejmosťou a jej postavenie bolo neisté. Táto neistota nebola vlastná len časti slovenských politických elít. Jej význam si uvedomovali aj v Poľsku. Tunajšia tlač spustila v auguste 1939 silnú propagandistickú kampaň pod heslom „Nemci sľubujú Maďarom Slovensko“ výmenou za účasť Maďarska v útoku na Poľsko, ktorá – súdiac podľa reakcií slovenských hodnostárov – z pohľadu Varšavy splnila účel.

To je napokon ďalší z podstatných aspektov slovensko-poľských vzťahov pred druhou svetovou vojnou, ktorým autor venuje zvláštnu pozornosť vo viacerých podkapitolách a dali by sa charakterizovať heslom „propagandistická vojna“. Tá totiž bola logickým vyústením rastúceho napätia na linke Bratislava – Varšava, ktoré koncom augusta 1939 sprevádzali opakované protesty a diplomatické nóty z oboch strán. V poľskej tlači sa prejavila tendencia rozlišovať medzi slovenským národom a bratislavskou vládou s cieľom spochybníť jej politický mandát. Bratislava kontrovala posilnením protipol'skej propagandy po podpise nemecko-sovietskeho paktu o neútočení. Jej výsledkom bola protipol'ská manifestácia na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave 22. augusta, po ktorej časť účastníkov vtrhla do bytu poľského vyslanca M. Chalupczyńskiego a zdemolovala ho. Priebeh manifestácie s ministrom propagandy A. Machom, ako hlavným protagonistom, tak ako ho približuje autor na základe správy poľského vyslanectva, veľa vypovedá o jej skutočnom priebehu: väčšinu demonštrantov, ktorí boli naladení skôr protimaďarsky a protizidovsky, tvorili uniformovaní príslušníci HG a Freiwillige Schutzstaffel a väčšina z nich údajne ani nevedela, že Javorina bola pripojená k Poľsku (s. 58). Protipol'ská kampaň paralelne prebiehala aj v slovenskej tlači, čo autor dokumentuje viacerými citátmi zo „Slováka“ (s. 58-63).

Baka podrobne opisuje *modus operandi* slovenských a nemeckých ozbrojených síl v tej dobe, v akej bol dohodnutý v poslednom týždni augusta 1939. Ako vyplýva z hlásenia nemeckého vojenského atašé v Bratislave mjr. Beckera, podpis paktu Ribbentrop – Molotov 23. augusta, ktorý v tajnom protokole rozdeľoval územie Poľska a východnej Európy na sféru nemeckého a sovietskeho vplyvu, prijala slovenská spoločnosť s uspokojením. Nemohla však

Vojenská história

nič tušiť o ďalekosiahlych nemeckých požiadavkách, ktoré nasledujúceho dňa Nemci predostreli bratislavskej vláde. Týkali sa odovzdania slovenskej armády do dispozície Wehrmachtu, ako aj využitia územia Slovenska na útok proti Poľsku, ktoré – ako vyplýva z nemeckých archívnych prameňov – J. Tiso a spol. prijali bez pripomienok (s. 42). Výmenou Nemci sľúbili garantovať slovensko-maďarskú hranicu z augusta 1939. Slovensko malo tiež získať späť územia, ktoré r. 1938 odstúpilo Poľsku. Je tiež symptomatické, že 26. augusta 1939, na ktorý bol pôvodne naplánovaný útok na Poľsko, bola slovenská armáda pripravená vykonať väčšinu nemeckých požiadaviek. Útok bol síce odvolaný v poslednej chvíli, no na slovensko-poľskej hranici sa odohrali lokálne ozbrojené strety. Mobilizácia slovenskej armády sa začala 26. augusta, a k 1. septembru 1939 bolo povolaných do zbrane 15 ročníkov. Do podriadenosti Veliteľstva slovenskej poľnej armády s krycím menom „Bernolák“ na čele s ministrom obrany gen. F. Čatlošom patrili tri pešie divízie s krycím menom „Jánošík“, „Škultéty“ a „Rázus“, ktoré po útoku na Poľsko doplnila Rýchla skupina (krycie meno „Kalinčiak“). Jedna zásadná otázka však zostáva aj naďalej otvorená: na základe dostupných prameňov nemožno podľa autora jednoznačne určiť, kedy velenie nemeckej 14. armády, ktorému bola slovenská armáda podriadená, oficiálne informovalo slovenskú stranu o úmysle použiť slovenské jednotky na útok na Poľsko (s. 49). Zo zistenia autora vyplýva, že Čatlošove tvrdenia o tom, že sa o tomto zámere dozvedel až tesne pred útokom 1. septembra, sú nedôveryhodné. Taktiež otvorenou zostáva otázka, kedy o využití slovenskej armády v útoku na Poľsko rozhodlo samotné velenie 14. armády (gen. div. W. List).

Vzhľadom na útok slovenskej armády na Poľsko je dôležitý a zaujímavý postoj jednotlivých slovenských politikov k tejto otázke. Baka ich rozdelil do troch skupín, pričom pri tejto klasifikácii vychádzal najmä zo správ nemeckého vyslanca v Bratislave H. Bernarda, ktoré konfrontoval s inými prameňmi. J. Tiso, podpredseda vlády V. Tuka, hlavný veliteľ HG A. Mach a minister národnej obrany gen. F. Čatloš sa prikláňali k názoru, že ak by Slovensko zostalo neutrálne, muselo by počítat s ďalekosiahlymi politickými následkami. K protivníkom účasti slovenských vojsk v útoku na Poľsko patril K. Sidor (vtedy už „odsunutý“ na vyslanecký post vo Vatikáne) a jeho súputníci, a do tretej skupiny, ktorá oscilovala medzi obidvoma táborami, zaradil ministra zahraničia F. Ďurčanského a časť pracovníkov jeho rezortu. V tomto kontexte sa opäť (tak ako pred, ale hlavne po útoku na Poľsko) stretávame s kategóriou „menšieho zla“, či s údajne bezalternatívnu politikou: jednak F. Ďurčanský 1. augusta 1939 a jednak J. Tiso pred Národným súdom svorne tvrdili, že vzhľadom na pomer Slovenska k Nemecku nemôže byť reč o neutralite (s. 63-64). Nazdávam sa, že v tomto prípade existuje pre historika istý priestor na porovnanie. Litva, štát ktorý bol roku 1939 na základe kvantitatívnych ukazovateľov (počet obyvateľov, rozloha), politickej váhy, a tým pádom aj možnosti odporovať nátlaku iného štátu porovnateľný so Slovenskou republikou, sa do útoku na Poľsko nezapojila, napriek silným „pokušeniam“ zo strany Nemecka (prinavrátanie Vilenskej oblasti) a 1. septembra 1939 vyhlásila neutralitu. Napriek čiastočne odlišnej geopolitickej situácii tu z principiálneho hľadiska pre historika existuje možnosť porovnať postup a konanie Bratislavy a Kaunasu na prelome augusta a septembra 1939. I. Baka sa k otázke, či pre slovenskú vládu existovala iná možnosť ako účasť na útoku, vyjadril veľmi jasne v závere monografie: „Slovenskí politici sa len ťažko mohli vyhnúť požiadavke využiť územie SR ako nástupný priestor nemeckej armády. Na druhej strane zatiaľ nie sú známe dokumenty, ktoré by svedčili o priamom nátlaku v súvislosti s postupom slovenskej armády na poľské územie. Z relevantných dostupných dokumentov nemožno jednoznačne povedať, že Slovensko nemalo žiaden manévrovací priestor v tejto otázke. Zatiaľ sa nenašiel dokument, v ktorom by nemecká strana túto otázku kládla ultimatívne, ako podmienku ďalšej existencie SR.“

Účasť slovenskej armády vo vojne proti Poľsku analyzuje druhá kapitola. Autor podrobne približuje zloženie, bojové úlohy a nasadenie slovenských vojenských formácií pred a počas útoku na Poľsko, pričom jednotlivým zložkám slovenských ozbrojených síl sú venované osobitné podkapitoly (pozemné jednotky a poľná armáda – podkapitola II.3, slovenské vzdušné zbrane a ich nasadenie – podkapitola II.4). Prvý rozkaz na postup slovenských síl vydal minister gen.

Čatloš 1. septembra 1939 v skorých ranných hodinách. Do útoku na Poľsko sa zapojila 1. divízia „Jánošík“, ku ktorej sa neskôr pridala 3. divízia „Rázus“ a Rýchla skupina „Kalinčiak“. Až do 11. septembra, keď sa bojová činnosť slovenskej armády v Poľsku takmer celkom zastavila, slovenské jednotky obsadili územie po líniu Bukowsko – Kulaszne – Baligród – Jablonki – Cisna. V ďalších dňoch sa sústredili na očisťovanie obsadeného územia od nepriateľských vojsk, rozkazom zo 17. septembra sa začala demobilizácia slovenských jednotiek. Je to pozoruhodné najmä z toho hľadiska, že práve 17. septembra zaútočili na východnú hranicu Poľska sovietske vojská. Bolo by preto zaujímavé dozvedieť sa, či medzi obidvoma udalosťami existovala istá súvislosť. Straty v dôsledku bojového nasadenia slovenskej armády neveliké (18 mŕtvych, 46 ranených a 11 nezvestných, pričom časť z nich spôsobili nehody), žiaľ, chýbajú bližšie údaje o stratách na poľskej strane. Symbolickým ukončením účasti slovenských vojsk na agresii proti Poľsku bola vojenská slávnosť pri Poprade 5. októbra. Treba oceniť, že autor vhodne doplnil text doposiaľ nepublikovanými fotografiami (s. 119-131). Väčšina z nich, ako napr. fotografia ministra F. Čatloša v kruhu usmievajúcich sa obyvateľov jednej z prinavrátenej obcí, resp. snímka predsedu vlády (o tri týždne neskôr prezidenta) J. Tisa vyznamenávajúceho príslušníkov Wehrmachtu s doretušovanou siluetou Vysokých Tatier v pozadí, sú zároveň zaujímavou ukážkou oficiálnej propagandy, ktorú v tomto období viedli slovenské vládne úrady. Pre doplnenie tejto informačne bohatej kapitoly možno aspoň v krátkosti spomenúť, že od samotného začiatku tohto vojnového konfliktu stáli Slováci spoločne s Čechmi aj na opačnej strane frontu, v spomínanej československej légii, resp. Legióne Čechov a Slovákov, ktorý vznikol na základe dekrétu poľského prezidenta Ignacyho Moścického z 3. septembra 1939 (s platnosťou od 1. septembra 1939). Časť légie sa zúčastnila protileteckej obrany mesta Tarnopol'. Popri menšom maďarskom oddieli bola jedinou spojeneckou jednotkou, ktorá sa zúčastnila obrany Poľska. Len pre zaujímavosť – k pôsobeniu légie sa neskôr vyjadril jej veliteľ gen. Lev Prchala, ktorý sa za druhej svetovej vojny dostal do nemilosti čs. emigračnej vlády (čs. minister obrany gen. S. Ingr ho dal do disponibility). Prchala roku 1943 podal na britský súd žalobu na Bohumila Beneša, synovca čs. prezidenta, ktorý ho slovné napadol v týždenníku *Čechoslovák*. Počas súdneho pojednávania gen. Prchala, ktorého Benešov obhajca obvinil z úmyselného rozdeľovania Slovákov od Čechov v légii a formovania samostatných slovenských vojenských jednotiek, okrem iného povedal, že „vojna proti Nemcom bola viac populárna medzi Slovákmí“.⁵

V tretej, záverečnej kapitole monografie autor vysvetľuje vnútropolitické a zahraničné dôsledky účasti SR vo vojne. Poukazuje na militarizáciu slovenskej spoločnosti a posilnenie tzv. radikálneho krídla HSĽS, približuje fungovanie propagandistickej mašinérie na Slovensku v prvých septembrových týždňoch, bez povšimnutia nenecháva ani otázku poľských vojnových zajatcov na území SR. V podkapitole s titulom *Začiatok bezalternatívnej politiky* Baka správne interpretuje následky spoluúčasti Slovenskej republiky na protipoľskej agresii, ktorá síce prispela k jej posilneniu v sfére vplyvu Tretej ríše, avšak ani nadviazanie diplomatických vzťahov s menšími štátmi (Litva, Bulharsko) či neskôr so Sovietskym zväzom nemohlo kompenzovať škody a ďalekosiahle následky, akými bolo odvolanie diplomatických zástupcov Veľkej Británie a Francúzska, ktoré do 1. septembra 1939 uznávali Slovenskú republiku (aj keď len de facto). Situáciu, ktorá vznikla na území pričlenenom k SR na základe nemecko-slovenskej dohody z 21. novembra 1939, hodnotí autor s potrebným nadhľadom. Približuje zavádzanie nových praktík na tomto území (perzekučné opatrenia, reslovakizácia) a konštatuje, že obraz kreovaný štátnou propagandou sa podstatne odlišoval od skutočnosti.

V knihe sa objavila jedna nepresnosť: autor píše o ústavnom zákone o inkorporácii územia zabratého „bývalým Poľskom“ (s. 159). Pravdepodobne ide o parafrázu názvu zákona, resp. štátnej propagandy, ktorá používala takýto pojem. V skutočnosti však poľský štát právne

⁵ Archiwum Akt Nowych, Varšava, fond Akta Instytutu Hoovera, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, mikrofilm č. 23, s. 339. Zápis z druhého dňa súdneho pojednávania vo veci Prchala vs. B. Beneš, Londýn 13.10. 1943.

Vojenská história

existoval aj po obsadení jeho územia nepriateľskými vojskami, jeho nositeľom a reprezentantom uznávaným na medzinárodnom fóre bola exilová vláda na čele s premiérom gen. W. Sikorským ustanovená 30. septembra 1939 v Paríži.

Tematický záber Bakovej monografie je mimoriadne široký. S témou súvisí niekoľko aspektov, ktoré sú vzhľadom na hlavnú myšlienkovú os knihy síce marginálne, avšak zaslúžia si aspoň krátku zmienku. Jedným z nich je reakcia poľskej exilovej vlády na účasť Slovenska vo vojne proti Poľsku a inkorporáciu obsadeného územia k SR.⁶ S prípravami na útok proti Poľsku súviselo aj zatknutie osôb (Stanislav Mareš, Anton Przeták a iní) slovenskými bezpečnostnými orgánmi a ich vyšetrowanie, ktoré boli obvinené zo spolupráce s poľskou spravodajskou službou.⁷ Do pozornosti autora odporúčam tiež edíciu (na Slovensku, žiaľ, nedostupnú), ktorú vydala Historická komisia poľského hlavného štábu v Londýne s názvom *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*.⁸ Obsahuje napr. podrobné mapy súvisiace s obrannou vojnou Poľska. Napokon na záver krátke odporúčanie pre prípad, ak by autor uvažoval o doplnení textu pre poľské vydanie: za nahliadnutie stojí správa L. Szathmáryho pre E. Beneša z júla 1941, v ktorej podrobne opísal svoje pôsobenie v diplomatických službách SR s mimoriadne zaujímavými pasážami a opisom úradnej korešpondencie s bratislavským MZV v predvečer útoku na Poľsko. Je uložená v Archíve Múzea SNP v Banskej Bystrici.

Spomenuté pripomienky uvádzam ako návrhy, resp. poukazy na doplnkové pramene sekundárneho významu, ktorými by autor mohol rozšíriť text monografie v prípade, ak by sa uvažovalo o jej preklade do poľštiny. Mojmým zámerom nie je relativizovať prínos knihy, ktorý považujem za nesporný. Baka totiž okrem toho, že prezentuje množstvo nových informácií, reviduje nepresnosti a mýty vytvorené marxistickou historiografiou pred rokom 1989, ako napr. okolnosti kremnickej vzbury (s. 83-85). Polemizuje aj s pohľadom, podľa ktorého bola aktívna účasť slovenských vojsk v agresii proti Poľsku *conditio sine qua non* ďalšej existencie Slovenskej republiky.

Kniha I. Baku v mnohých aspektoch prekračuje tematický rámec vymedzený názvom. Je to prirodzené, keďže účasť slovenskej armády v útoku na Poľsko možno v plnom rozsahu pochopiť len na základe podrobného rozboru genézy tejto udalosti a po priblížení jej dozvukov a následkov. Čitateľ tak má možnosť oboznámiť sa s diplomatickým zákulisím a obsahom nemecko-slovenských rokovaní, ktorými si Tretia ríša pripravovala pôdu pre zabezpečenie útoku na Poľsko z územia Slovenska, s mechanizmami, ktoré viedli k prehĺbovaniu závislosti Bratislavy od Berlína, s fungovaním propagandy na Slovensku a v Poľsku v predvečer vojny a v neposlednom rade vojenskými prípravami a priebehom vojenských operácií v prvých týždňoch druhej svetovej vojny. Atraktivnosť Bakovej monografie vyplýva aj zo skutočnosti, že zaplňa jednu z medzier nielen v slovenskej, ale aj v poľskej historiografii. Krátko po vydaní bola prezentovaná v Poľsku – jednak v Slovenskom inštitúte vo Varšave a jednak na pôde Historického ústavu Poľskej akadémie vied, kde sa stretla s mimoriadne živou odozvou. Má preto všetky predpoklady na to, aby sa dostala do povedomia širšieho (nielen *striktne* odborného) okruhu záujemcov, ktorých je mnoho nielen na Slovensku, ale aj v susednom Poľsku.

Dušan Segeš

⁶Tomuto aspektu venuje pozornosť napr. KISIELEWSKI, T.: *Federacja środkowoeuropejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939 – 1943*. Varšava 1991, s. 38-41.

⁷Dokumentácia tohto procesu je uložená v Slovenskom národnom archíve v Bratislave vo fonde Ústredňa Štátnej bezpečnosti (ÚŠB), spis „Špionáž v prospech Poľska – Mareš a spol.“

⁸*Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*. 1. diel, *Kampania wrześniowa*, časť 1, *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*. Londýn 1951; *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*. 1. diel, *Kampania wrześniowa*, časť 2, *Przebieg działań od 1 do 8 września*. Londýn 1954; *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*. 1. diel, *Kampania wrześniowa*, časť 3, *Przebieg działań od 9 do 14 września*. Londýn 1959. Pozornosť si zasluhuje aj práca KORNAT, M.: *Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Mołotow : problem zbliżenia niemiecko-sowieckiego w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*. Varšava 2002.

S O F S K Y, W.: *ŘÁD TERORU: KONCENTRAČNÍ TÁBOR*. Praha : Argo 2006, 376 s.

Vydavateľstvo Argo je našej odbornej verejnosti dobre známe. V jeho ponuke sa nachádza viacero zaujímavých edícií, ktoré sa zaoberajú históriou. V rámci edície HISTORICKÉ MYŠLENÍ sa stretávame so základnými historickými prácami, ktoré pojednávajú o významných udalostiach a problémoch stredovekých i novovekých dejín. Súčasťou tejto edície je i Řada totalitarismu a šoa, ktorá sa zaoberá pohnutou dobou druhej svetovej vojny a udalostiam, ktoré ju sprevádzali. Tejto problematike sa venuje aj nemecký profesor sociológie Wolfgang Sofsky vo svojej monografii *Řád teroru: koncentrační tábor*. Kniha predstavuje už ôsmy zväzok Řady totalitarismu a šoa.

Autor sa dlhodobejšie zaoberá a analyzuje fenomén násilia (napr. vo svojich knihách *Operation Freiheit* o vojne v Iraku a jeho despotizme, *Zeiten des Schreckens* o formách teroru v spoločnosti). V predkladanej knihe zhrnul a analyzoval svoje poznatky o inštitucionalizovanom násilí v nacistickej spoločnosti Tretej ríše. Autor sa zaoberá celkovým obdobím existencie koncentračných táborov – od roku 1933 (vznik tábora v Dachau) až po oslobodenie táborov spojeneckými vojskami. Kniha je členená na päť hlavných častí, ktoré sa ďalej delia na kapitoly. Celkovo sa v knihe nachádza 22 kapitol. Jednotlivé časti pojednávajú o najdôležitejších kategóriách koncentračných táborov: samotný tábor; priestor a čas; sociálne štruktúry; práca; násilie a smrť.

Autor preukázal vo svojej práci široký rozhľad a záujem o túto problematiku. V prvej časti sa zaoberá vznikom a postupným vývojom táborov v Tretej ríši. Vznik táborov podmieňuje rozvojom nacizmu a pokusom jeho čelných predstaviteľov o dosiahnutie absolútnej moci v spoločnosti. Absolútna moc spočívala na organizácii hnutia, nefunkčnosti pôvodných sociálnych štruktúr spoločnosti a vytvorení nových, na odstupňovaní moci, ľudskej práci, absolútnej bezmocnosti podriadených a dosiahnutí dokonalej moci – rozhodovaní o smrti a živote. Tento cieľ si vyžadoval aj systém donucovacích prostriedkov, ktorých predstaviteľmi sa stali koncentračné tábory. Tieto pôvodne vznikali pod správou SA (Sturmabteilung – úderné oddiely NSDAP) a až neskôr prešli pod správu SS (Schutzstaffeln – ochranné oddiely NSDAP). Spočiatku boli v táboroch umiestnení zločinci z povolania a asociálne osoby. Židia sa do táborov vo väčšej miere dostali po Krištalovej noci roku 1938. Po vypuknutí vojny sa do táborov začali umiestňovať aj zahraniční väzni, najmä Slovania. Pôvodne slúžili tábory na vyradenie politickej opozície a k terorizovaniu obyvateľstva, neskôr po vypuknutí vojny sa začal klásť dôraz aj na hospodárske využitie táborov. Naďalej však ostávalo prvoradým účelom táborov vyhladzovanie opozície a nepriateľov. Väzeň sa stával objektom v priestore, ktorý mal svoje špecifické znaky. Bol uzavretý pred vonkajším svetom a podliehal sociálnej kontrole. V rámci tábora sa nachádzali dve oddelené časti – časť väzňov a časť posádky. Nachádzala sa tu kompletná infraštruktúra potrebná na samostatný rozvoj. Tábor ohraničovala hranica predstavujúca tabu, ktorého porušenie sa trestalo bez milosti smrťou. Narušenie hraníc, či už skutočných alebo mentálnych, sa chápalo ako urážka absolútnej moci. Prípadný pokus o samovraždu bol pokladaný za prejav slobodnej vôle, ktorá bola zakázaná. Brána predstavovala symbol konca slobody a stávala sa verejným miestom k mučeniu väzňov. Cieľom tábora bolo uzavrieť čas väzňov do nikdy nekončiaceho sa stereotypného kruhu riadeného SS. V tábore nebola žiadna minulosť a budúcnosť, ale len prítomnosť. Autor sa dôkladne zaoberá časom väzňa, od jeho uväznenia, cez príchod do tábora, šikanovanie, zaradenie, prácu až po jeho prípadnú smrť. Značnú pozornosť autor venoval aj sociálnym štruktúram, ktoré sa vytvorili v tábore. Tábor nebol imúnny voči vzniku rozličných štruktúr. Hoci by sa na prvý pohľad zdalo, že spoločnosť tábora sa mohla deliť len na väzňov a ich dozorcov – SS, opak je pravdou. V rámci tábora sa nachádzali značné rozdiely ako medzi príslušníkmi SS, tak aj medzi samotnými väzňami. SS vytváralo medzi nimi už pri ich príchode triedy a označovala ich systémom farieb, trojuholníkov a označení. Toto značenie bolo predovšetkým

Vojenská história

podmienené rasovými dispozíciami. Samotní väzni vytvárali vlastné delenia podľa viacerých kritérií: rasové hľadisko, sociálny status a aj podľa miery kolaborácie s vedením tábora. SS vo veľkej miere riadila tábory systémom vytvorených samospráv, keď niektorý väzeň zastupoval svoj blok a zodpovedal zaň. Tento systém možno charakterizovať ako *vládu väzňov nad väzňami*. Týmto spôsobom sa v táboch vytvorila určitá aristokracia väzňov, ktorí mali oproti ostatným značné výhody. Charakteristické pre táborový život boli predovšetkým samota a osamelosť. V táboch bol každý sám pre seba uprostred všetkých. Vládla tam anonymita a sociálne odcudzenie, ktoré umožňovalo prežitie.

Od väzňov bola neustále vyžadovaná práca. Väzni pracovali, lebo ešte žili. Cieľom práce neboli zisk a úžitok, ale smrť väzňov. Práca sa často vykonávala bez zmyslu užitočnosti a efektivity, stávala sa prostriedkom násillia. Väzni odvádzali svoju prácu pre rozličné subjekty – pre samotný tábor, pre hospodárske podniky SS a v neposlednom rade aj pre súkromný sektor. Boli neustále preťažovaní, práca bola podtechnizovaná, často nezmyselná a nekončiaca – napr. prenášanie zeminy z jedného miesta na druhé a naopak.

Na záver sa autor venuje otázke násillia a smrti v táboroch. V táboch človek mohol zahynúť viacerými spôsobmi. Nedostatočná hygiena a lekárska starostlivosť mali za následok rozličné epidémie, ktoré tu prepukali. SS ich riešila karanténou bez možnosti lekárskej pomoci. Tresty v táboroch boli bez príčiny a súdneho konania, ktoré by im poskytovalo zdanie legitimity. Väzeň mohol byť potrestaný za prílišnú usilovnosť a aj za pomalosť. Jediným spôsobom ako sa vyhnúť trestu bolo nebyť nápadným, stať sa neviditeľným. Dozorcovia a strážne prejavovali krutosť bez príčiny, nemuseli, ale mohli týrať. Teror sa stal inštitucionalizovaným, stal sa zvykom. Prejavoval sa pokojne, pod rúškom zahmlenia zodpovednosti – plnenie anonymných služobných povinností, keď aj iní týrajú tak aj ja. Jednou z foriem násillia bola selekcia pri príchode do tábora, kedy boli „nadbytoční“ ľudia oddelení od pracovných síl. Selekcie prebiehali aj v samotnom táboch, v blokoch, v nemocniciach. Najvypuklejším prípadom násillia v táboroch sa stali továrne na smrť. Ich cieľom bolo vyhladiť veľké množstvo ľudí, a to bez stôp. Do tohto vyhladzovania boli zapojení aj samotní väzni, ktorí pracovali v zvláštnych komandách. Autor sa dotkol aj otázky povstania v táboroch.

Predkladaná monografia predstavuje syntézu súčasného poznania nacistických koncentračných táborov a ich postavenia a úlohy v systéme Tretej ríše. Autor citlivo využil zachovaný archívny materiál a svedectvá väzňov, ktorými doložil svoje poznatky. To urobilo prácu pútavou a priblížilo nám postupnú deštrukciu osobnosti väzňa v táboch. Práca nie je len analýzou štruktúry koncentračných táborov, jej sociálnych štruktúr, organizácie a podôb teroru, ale súčasne aj historicko-sociologickou analýzou osobností, ktoré žili na území tábora, či sa už jednalo o väzňov alebo o príslušníkov SS. Dielo predstavuje pokus o rekonštrukciu praktík, štruktúr a postupov moci riadiacej tábory. Sofským predložené sociologické analýzy, či už času, priestoru alebo samotného násillia, prácu obohacujú o ďalší rozmer, ktorý by historikovi mohol uniknúť. Pochopiť úplne systém koncentračných táborov je našej generácii nemožné. Ved' ako povedal Elie Wiesel: „*Len ten, kto prežil, vie. On a nikto iný. A bude prenasledovaný pocitmi viny a bezmocnosti.*“ Sofského dielo nám približuje tento systém v najväčšej možnej miere a umožňuje nám aspoň čiastkovo pochopiť danú sústavu koncentračných táborov.

Martin Garek

ANOTÁCIE GLOSSY

MATYSZAK, P.: *THE ENEMIES OF ROME. FROM HANNIBAL TO ATTLA THE HUN.* Thames and Hudson 2004. 296 s.

Antické dejiny neustále lákajú záujem čitateľov z najširších vrstiev. Nie je to spôsobené len vzdialenosťou času, ktorý nás oddeľuje od dávnych udalostí, ale predovšetkým pestrosťou osudov ľudí, ktorí sa podieľali na utváraní dejín, a ktorí boli hrdinami dávnych príbehov, poskytujúcich poučenie i dnešnému človeku.

Anglická publikácia poskytuje čitateľovi široký záber rímskych dejín od polovice 3. storočia pred n. l. až do zániku Rímskej ríše v 5. storočí n. l. Nie je to súvislý výklad politických, hospodárskych či sociálnych dejín, ale na vybraných šestnástich príbehoch nerímskych osobností uvádza čitateľa do dávnych nepriateľstiev rímskeho a nerímskeho sveta.

Výklad je rozdelený do štyroch časových blokov. Prvá časť sa venuje obdobiu rozsiahlej expanzie Ríma do oblasti Stredozemného mora, druhá časť sleduje vrchol rímskej expanzie ku koncu republiky. Tretia časť zachytáva obdobie cisárstva a štvrtá časť obdobie, kedy sa Rímska ríša musela brániť pred prenikajúcimi novými nepriateľmi.

Tomuto rámcu podlieha aj výber jednotlivých osobností nerímskeho sveta, s ktorými Rím bojoval o slávu alebo záchranu života. Defilujú pred nami králi (Filip V. macedónsky, Mithridates VI., vládca Malej Ázie, perzský Orodes či dácky Deceballus), vládcovia barbarských národov (numidský Jugurtha, gótsky Alarich, hunský Attila), ale aj vodcovia protirímskeho odporu (kartáginský Hannibal, keltský Vercingetorix, vodca otrokov Spartakus, židovský Josefus Flavius). Svoje miesto našli medzi týmito významnými osobnosťami aj ženy: egyptská Kleopatra, icénska Boudika vládnica na britských ostrovoch či palmýrska Zenobia.

Aj geografické rozšírenie nepriateľov Ríma zahŕňa vlastne všetky oblasti, kam sa Rímska

ríša postupne rozširovala, takže dej prenáša čitateľa nielen do Itálie, ale aj do Gallie, Británie či na dolný tok Dunaja, do Afriky i Malej Ázie, k rieke Nílu i široké pláne Blízkeho východu.

Na pozadí osudov uvedených osobností sa odvíjajú osudy Rímskej ríše v širokom časovom rozsahu ôsmich storočí, jej vnútropolitické i hospodárske problémy, otvárajú sa problémy koexistencie rozdielnych civilizácií, spoločností na rôznom stupni sociálneho vývoja, rozširovania sa alebo úpadku ríše, ktorá sa kedysi rozprestierala na troch kontinentoch a na ktorej dedičstvo v akejkoľvek podobe nadväzujeme dodnes.

Dielo je písané formou životopisných medailónov osobností, ktoré v konkrétnom období a konkrétnom prípade hrali prvoradú úlohu. Sledujúc ich osudy, autor rozvíja pestrý obraz udalostí, ktoré sa k danej osobnosti viažu, vysvetľuje potrebné reálie, uvádza čitateľa do krajiny, kde sa udalosti odohrávali, vysvetľuje príčiny jednotlivých konfliktov, ich riešenie i dosah, aký mali v konkrétnej historickej dobe. Na pozadí životopisov jednotlivých osobností autor približuje aj reálie z politického, hospodárskeho, sociálneho či náboženského života tej-ktorej krajiny. Tak napr. v životopise o Hannibalovi sa čitateľ dočíta aj o administratívnom systéme v Kartágu (každoročne volení suffeti) či o kartáginskom náboženstve (bohyňa Tanit a Baal) aj s jeho krutým obetovaním detí.

Autor však hlavnú pozornosť venuje vojenským udalostiam, ktoré sa odohrávali medzi Rómom a jeho nepriateľmi. Všíma si nielen organizačnú štruktúru bojových oddielov, či sociálno-vojenskú štruktúru vôbec, ale podrobnejšie opisuje vojenské konflikty, ktoré Rím viedol so svojimi nepriateľmi. V niektorých prípadoch sleduje vývoj vojenského konfliktu na širšom časovom zábere (vojna s Mithridatom, Caesarove konflikty v Galli, vojna proti Spartakovi), na inom mieste sa sústreďuje na konkrétnu vojenskú udalosť.

Autor sa pri svojom výklade opiera o diela antických autorov, ktoré v primeranej miere na mnohých miestach cituje (Polybios, Caesar, Josefus Flavius, Plutarchos, Cassius Dio, Zosimos), čím vedie čitateľa k tomu, aby si rozšíril svoje vedomosti aj o čítanie pôvodných diel antických autorov. Vzhľadom na to, že väčšina týchto diel je preložená aj do češtiny alebo slovenčiny, aj slovenský čitateľ môže po nich siahnuť.

Text je sprevádzaný aj kvalitným obrazovým materiálom. Prakticky každá kapitola má svoje vlastné prehľadné kartogramy, na ktorých čitateľ môže sledovať miesta, kde sa udalosti odohrávajú. Takisto sú v kapitolách zaradené kresby, ktoré zobrazujú predovšetkým bojovníkov jednej i druhej strany, takže čitateľ si môže utvoriť reálnu predstavu súperiacich strán. Okrem toho sú, pokiaľ sa zachovali, prekreslené portréty „účinkujúcich“ osobností – či už podľa mincí alebo podľa historických reliéfov.

Osobitnú časť tvorí obrazová príloha vložená do publikácie v dvoch častiach. Tvoria ju fotografie dobovej architektúry, historických reliéfov, portrétov či umeleckých diel. Všetky ilustrácie sú doplnené výstižným a dostatočným textom, ktorý poskytuje ďalšie informácie k jednotlivým kapitolám.

Záver publikácie tvorí trojstranová časť Further reading, v ktorej autor uvádza literatúru k dopĺňujúcemu a rozširujúcemu čítaniu. Sú v nej uvedené hlavné syntetické práce o dejinách starovekého Ríma alebo národov, s ktorými Rím bojoval, ale aj štúdie v odborných časopisoch. Všetko sú to anglicky písané práce, väčšine našich čitateľov nedostupné. Dielo je doplnené o kvalitný index osobností a geografických názvov, čo umožňuje čitateľovi rýchlu orientáciu v texte.

Dielo je napísané ľahkým popularizačným štýlom. Nezaťažuje čitateľa zbytočným množstvom chronologických či iných údajov, ale poskytuje čitateľovi súvislý a zaujímavým spôsobom podaný prehľad bojov Rímskej ríše. Niektoré osobnosti, zaradené do súboru, sú slovenskému čitateľovi dobre známe (Hannibal, Kleopatra, Spartakus), niektoré už menej (Attila, Jugurtha). Niektoré sú však takmer neznáme (Viríathus, Šápur, Zenobia), pričom ich osudy sú veľmi atraktívne.

P. Valachovič

FIG, V. M.: *ČESKOSLOVENSKÉ LEGIE V RUSKU A BOJ ZA VZNIK ČESKOSLOVENSKA 1914 – 1918. I. díl. Vznik československých legií v Rusku 1914 – 1918, Ruská otázka a boj za svobodný stát.* Praha : Academia, 2006, 342 s.

Československé légie (názov sa začal používať až po vojne, pôvodne *Jednotky československých zahraničných vojsk*) tvorili najvýznamnejšiu zložku našej zahraničnej armády v I. svetovej vojne. Podieľali sa na víťazstve Dohody a zaslúžili sa o vznik Československa.

Publikácia je založená na mnohoročnom bádani v európskych a amerických archívoch, je doložená a nabitá faktami, z ktorých sú niektoré objavné. Autor detailne sleduje politické pozadie, diplomatické rokovania, ako aj vojenské i ďalšie okolnosti, ktoré sprevádzajú vytvorenie československých jednotiek v Rusku, ktoré potom zásadným spôsobom ovplyvnili vznik samostatnej Československej republiky. Táto kniha je súčasťou štvordielneho súboru prác (I. diel: uvedený v titule, II. diel: *Bolševici a čs. légia. Ich ozbrojený konflikt. Marec – máj 1918*, III. diel: *Zrútenie americkej politiky v Rusku a na Sibíri roku 1918. Vilsonovo rozhodnutie o nezasahovaní. Marec – október 1918*, IV. diel: *Alternatívy konštituovania sovietskej ústavy 1918. Dočasná vláda Sibíri a celého Ruska. Hľadanie spojencov na intervenciu*), v ktorých autor podáva podrobný výklad o pôsobení legií v širšom kontexte vývoja revolúcie v Rusku a zahraničnej politiky najmä Francúzska, Veľkej Británie a USA.

Ruská otázka sa v tomto období objavila prvýkrát. Rozoberá začiatky československého oslobodzovacieho hnutia a vznik jeho armády – legií, ktoré boli organizované v cárskom Rusku v rokoch 1914 – 1917 a ďalej prvými kontaktmi s Leninovou vládou, rovnako aj príčinami porážky osobností a politikov, ktorí v tomto oslobodzovacom boji zastávali proruskú a prosovietsku orientáciu.

Dielo sa skladá zo 4 kapitol (*Za cárskej vlády, Vplyv februárovej a októbrovej revolúcie, Nástup radikálnej ľavice a Na križovatke dejín*).

Pred I. svetovou vojnou žilo v Rusku okolo 60 000 Čechov a Slovákov, najviac na Ukra-

jine. Zakladali dobročinné a vzdelávacie spolky a besedy. Po vypuknutí vojny vzrástlo ich národné uvedenie a začalo formovanie ozbrojených síl: v októbri 1914 vznikla *Česká družina* (3 roty, 750 mužov), na čo mal vplyv moskovský ustanovujúci zjazd, ktorý vytvoril Zväz čs. spolkov v Rusku, prijal plán na výstavbu Čs. dobrovoľníckej armády (po súhlase cárskej vlády) z Čechov a Slovákov s ruským občianstvom a zajatcov rakúsko-uhorskej armády zo zajateckých táborov a v januári 1916 vznikol *1. čs. strelecký pluk*, ktorý bol v máji rozšírený na *Čs. streleckú brigádu*.

Zjazd v Kyjeve v máji 1917 uznal ČSNR v Paríži (vo februári 1916 vznikol v Paríži Conseil national des Pays Tchèques, neskôr premenovaný na Československú národnú radu, predseda T. G. Masaryk, podpredsedovia M. R. Štefánik, J. Dürer, tajomník E. Beneš), vytvoril jej odbočku v Rusku a vyhlásil vojnu Viedni. Dočasná vláda dala povolenie na vytvorenie čs. armády, ale nebezpečenstvo pacifizmu a jej mierová politika však ohrozovali jej vznik. Rozhodný obrat nastal 2. júla 1917, keď Čs. brigáda vyhrala významnú bitku pri Zborove a Čechoslováci dostali povolenie na nábor dobrovoľníkov a vytvorenie druhej divízie. Od mája 1917 do mája 1918 prebehli 4 kampane náboru dobrovoľníkov do čs. armády, v ktorých bolo získaných 38 477 zajatcov (v 5 128 táboroch bolo internovaných 137 193 mužov), ku ktorým pribudlo asi 1 000 zo srbských oddielov a 15 000 osôb v lete 1918 zo Sibíri, a tak vznikol *Československý armádny zbor v Rusku* (2 divízie mali po 4 strelecké pluky a del. prápor + 1 náhradná divízia), za veliteľa bol T. G. Masarykom menovaný ruský generál Šokorov. Na pomoc Francúzsku bolo plánované presunúť z Ruska expedičný zbor, vrátane čs. armády. V skutočnosti prišlo do Francúzska iba 16 000 Rusov a v 4 transportoch po peripetiách cez Moskvu, Archangel'sk a Murmansk 2 380 čs. mužov. Začala pôsobiť opozícia: sprava Sociálna demokracia podporovala Masaryka a zľava bolševici snažiaci sa získať armádny zbor.

Nastal nástup radikálnej ľavice. Vznikli 3 skupiny: kyjevská – spojená s Leninovým režimom, petrohradská – ľavicoví sociálni demokrati a moskovská – vyslovene bolševická.

Z počtu 350 dezertérov armádneho zboru, 285 vojakov a 190 železničiarov z Kyjeva, ako aj 350 novoprijatých vojakov bol sformovaný 14. februára 1918 *1. čs. pluk Červenej armády*. O týždeň neskôr bola v Petrohrade vytvorená *1. čs. internacionálna rota*, ktorá pri Narve a Pskove zastavila nepriateľa v postupe na Petrohrad. Časť červenej roty sa presunula do Penzy, kde došlo k bratovražednému boju.

Situácia sa začala polarizovať. S otázkou zakladania politických strán a politizáciou armády radikáli neuspeli. Vznikla roztržka v Národnej rade: socialisti chceli premeniť armádu na revolučné hnutie, Masaryk trval na jej apolitickosti a odsune do Francúzska, pretože tam bol nepriateľ. Sociálni demokrati sa „spikli“, chceli ovládnuť Národnú radu a zmocniť sa armádneho zboru, čo po niekoľkých dňoch stroskotalo. Napätie však zostalo. Boli to vzťahy medzi starými (ruskými) a novými dôstojníkmi, otázka demokratizácie armády, soviety (rady) vojenských zástupcov a ľudové súdy, k čomu sa viedla široká diskusia. V armádnom zbore boli teda založené soviety. Pokiaľ v cárskej armáde soviety tento kolos 15 miliónov vojakov v priebehu 6 mesiacov úplne zničili, v zbore neboli žiadnou katastrofou. Kritické obdobie pre armádne soviety nastalo po dobytí Kyjeva bolševikmi, ale keď velenie zboru rozhodlo o prelomení obkľúčenia, členovia armádných soviets sa chopili zbraní proti prvému robotníckemu štátu na svete.

Až do februárovej revolúcie pôsobil zbor ako súčasť cárskej armády. V novembri 1917 sa dostal na križovatku dejín, keď bolševická vláda začala rokovať o separátnom mieri, čím boli ukončené politické a právne záväzky, lebo zbor zostal vo vojnovom stave s Ústrednými mocnosťami. Rusko zostalo bez vlastných vojenských síl a Armádny zbor bol jedinou vojenskou formáciou na fronte. Spojenci a ruskí generáli v úsilí udržať front v chode, rákali s vybudovaním novej ruskej armády (aj s pomocou armádneho zboru) zásobovanej z Vladivostoku cez Transsibírsku magistrálu. Masaryk začal uvažovať o vytvorení 2. čs. az na Sibíri, ktorý by vytvoril jej jadro. Koncom roka 1917 Francúzsko vyhlásilo čs. jednotky v Rusku za súčasť čs. armády vo Francúzsku. V januári 1918 sa Ukrajina odtrhla od Ruska, ale červení ju

o mesiac získali späť. Proti boľševikom (s bielymi) vystúpila iba skupina asi 120 mužov zajatých v Rumunsku v rámci 8. armády gen. Kornilova, ktorý ju vyčlenil na spravodajskú činnosť a tiež ako svoju telesnú stráž; druhá menšia skupina v Rostove na Done pôsobila vo zvyšku armády gen. Denikina. Spojenci sa snažili, aby zbor zostal v Rusku a pomáhal pri stabilizácii frontu. Za tým účelom boli spracované 3 projekty: Berthelotov, utlačovaných národností a česko-poľský. Keď Ústredné mocnosti začali novú ofenzívu, boľševici požiadali armádny zbor o pomoc, ale ten sa do jej služieb nedal. Plánom Paríža bola pomoc Ukrajine a ovládanie magistrály, zatiaľ čo si Londýn hľadel na svoje záujmy v Indii a na Blízkom východe. Pred Masarykom vyvstali 4 otázky: byť ochrancom Ukrajinskej rady, ísť s bielymi, uskutočňovať plány spojencov či stáť v službách boľševikov? Premiestnenie Armádneho zboru do Francúzska sa stalo uzavretou vecou. Koncom februára 1918 začali jeho jednotky ustupovať a po zabezpečení peňazí, vlakov a zásob a niekoľkých operáciách nastúpili do 60 vlakových súprav na presun do Vladivostoku.

Profesor Victor Miroslav Fic, PhD. (1922 – 2005) sa narodil Dambořiciach na Morave. Od roku 1949 žil v zahraničí. Študoval na univerzitách v Kanade, USA a Indii. V roku 1968 získal doktorát na Kolumbijskej univerzite, na Univerzite J. Nehrua v Dillí 1966 doktorát ázijských štúdií a v Singapúre sa v roku 1963 stal profesorom na čínskej univerzite Nanyang. Prednášal na univerzitách v Thajsku, Malajzii, Indonézii, Vietname, Austrálii, USA a Kanade, učil medzinárodnú politiku sovietskeho bloku v Toronte na Vysokéj vojenskej škole a od roku 1989 prednášal dôstojníkom NATO v nemeckom Laare. Roku 1987 odišiel na dôchodok, ale až do roku 1993 prednášal na Brockovej univerzite v Kanade. Za prácu o dejinách čs. légii v Rusku (a o ľudských právach a Charte 77) mu prezident Českej republiky V. Havel udelil roku 1998 Rad T. G. Masaryka.

Prácu spestruje 7 strán fotografií – 47 obrázkov; rozsiahla 28 stranová bibliografia a stručný menovitý register. Na ďalšie 3 diely sa možno len tešiť.

E. Jančo

ROMSICS, I.: *TRIANONSKÁ MIEROVÁ ZMLUVA*. Bratislava : Kalligram, s.r.o., 2006, 240 s.

Táto kniha vyšla s finančným príspevkom *Magyar Könyv Alapítvány Fordítámogátasi Alapja Budapest*, ktorá bola preložená z maďarského originálu *A Trianoni békeaszterződés* (Budapest, Osiris 2001) a realizovaná s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Editormi boli Rudolf Chmel (bývalý veľvyslanec ČSFR v Maďarsku a minister kultúry SR) a László Szigeti (bývalý štátny tajomník a minister školstva SR).

Dielo sa člení na 9 kapitol, ktoré opisujú rakúsko-uhorskú monarchiu na začiatku 20. storočia, strategické ciele druhej svetovej vojny a po nej jej rozpad. Na mierovej konferencii dominujú spory o hranice a návrhy územných podkomisií. Existencia Maďarskej republiky rád odsunula mierové rokovania. Ďalej činnosť a postoj maďarskej mierovej delegácie i pokusy o modifikáciu mierových podmienok. Kniha končí podpísaním, ratifikáciou a realizáciou mierovej zmluvy a Epilógom.

Habsburská monarchia vznikla v roku 1526 a po rakúsko-uhorskom či rakúsko-maďarskom vyrovaní v roku 1867 vznikla dualistická rakúsko-uhorská monarchia, ktorá sa na začiatku 20. storočia rozprestierala na 676 600 km², na území ktorej žilo 51 300 000 obyvateľov – Nemci 12 000 000 (24 %), Maďari 10 000 000 (20 %), Česi 13 %, Poliaci 10 %, Ukrajinci 8 %, Rumuni 6,5 %, Chorváti 5 %, Srbi a Slovinci 3 %, Slováci 4 %, Taliani 1,5 %, bosniaci moslimovia 1 %, Židia 4 %. Tvorili ju: PREDLITAVSKO (Cislajtánia) – Bukovina, Čechy, Morava, Sliezske, Dalmácia, Gorica a Gradica, Halič, Istria, Korutánsko, Rakúsko pod Enžou a Rakúsko nad Enžou, Solnohradsko, Štajersko, Tyrolsko a mesto Terst a ZALITAVSKO (Translajtánia) – terajšie Maďarsko, Slovensko, Chorvátsko, Sedmohradsko a Banát, časť Poľska (Orava a Spiš), časť Srbska (Vojvodina), časť Slovinska, časť Rakúska (Burgenland) a časť Bosny a Hercegoviny. V rámci Uhorska iba Chorváti požívali akú-takú autonómiu, inak v monarchii panovali veľké národnostné rozpory a bola označená za žalár národov.

V dôsledku atentátu na následníka trónu Františka Ferdinanda d' Este 28. júna 1914 v Sarajeve, bola Srbsku vyhlásená vojna 28. júla 1914 a 29. júla 1914 ostreľovaním Belehradu vypukla prvá svetová vojna, ktorá bola pre monarchiu bojom na život a smrť. Bojovali v nej štáty Centrálnych mocností či Trojspolku (Rakúsko-Uhorsko, Nemecko, Taliansko (v roku 1915 vystúpilo a pridalo sa k Dohode, ale pristúpilo Turecko a Bulharsko) a štáty Dohody (Francúzsko, Anglicko a Rusko). Cieľom bolo nové rozdelenie sveta, ale i snaha o federalizáciu monarchie a na druhej strane vytvorenie nových štátov v strednej a východnej Európe na základe sebaurčenia národov. Rozpory medzi národmi monarchie mali za následok jej rozpad. Mierová konferencia v Paríži rokovala v rokoch 1919 – 1920 (Rada desiatich, neskôr piatich – Francúzsko, V. Británia, USA, Taliansko a Japonsko), tvorilo ju 32 štátov + Československo a Poľsko, pracovala v 52 komisiách, dávala návrhy a riešila spory o hraniciach. Mierové rokovania neuláhčila uhorská revolúcia – Maďarská republika rád Bélu Kuna od 21. marca do 1. augusta 1919 – keď prevzal moc Miklós Horthy et Nagybánya. Zmluvu ratifikovali: Maďarsko 15. novembra 1920, V. Británia 5. mája 1921, Francúzsko 7. júla 1921, Taliansko a Japonsko 26. júla 1921, oficiálne bola vyhlásená v Budapešti 31. júla 1921 ako zákon č. 33/1921. S USA uzavrelo Maďarsko 29. augusta 1921 separátny mier.

Zmluva mala 623 strán, skladala sa z preambuly a 14 častí, obsahovala 364 článkov, 2 prílohy, Protokol a Deklaráciu a bolo na nej 36 podpisov štátnikov. Uhorsko ňou stratilo 2/3 územia (66 %) a skoro 1/2 obyvateľstva (58 %), v prospech novovzniknutých štátov (Československa, Rumunska, Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, Rakúska), ako aj Talianska a Poľska (už 15. novembra 1916 bolo vyhlásené nezávislé Poľské kráľovstvo).

Prijatie zmluvy bolo šokom pre „Magyar állami eszme“ (Veľkomadžarskú štátnu ideu), z ktorého sa ireidenta nemôže spamätať dodnes. Po podpise zmluvy v dňoch 4. a 5. júna 1920 zasadal v Budapešti národný snem, na ktorom odznelo: „*Táto mierová zmluva, ktorá má za cieľ zotročenie starého kultúrneho národa, je pred bohom i pred ľuďmi neplatná a anulova-*

ná...tento mier v histórii kresťanskej Európy nemá obdobu. Starobylá ríša svätého Štefana bola vždy domovom slobody, práva, poriadku a vzdelania, kde sa všetky národy mohli slobodne rozvíjať a každý človek sa mohol uplatniť podľa svojich zásluh...“ Na druhej strane treba uviesť, že na rozhovoroch mierovej konferencie, ktoré sa konali 3. marca 1920, Berthelot, ktorý v neprítomnosti Milleranda zastupujúceho Francúzsko tvrdil, že „*Maďari, ktorí napokon ani nie sú praobyvatelmi regiónu, sa vždy prejavovali ako mimoriadne zákerný národ a ich štatistiky sú povestne nespoľahlivé*“.

Trianon stále vyvoláva emócie a traumy, najmä v Maďarsku. Je to jedna z piatich zmlúv, podpísaných (s Nemeckom vo Versailles 28. júna 1919, Rakúskom v Saintgermain 10. septembra 1919, Bulharskom v Neuilly 27. novembra 1919, Tureckom v Sévres 10. augusta 1920 a Maďarskom vo Veľkom Trianone 4. júna 1920) po prvej svetovej vojne. Je to trauma preto, že Uhorsko bolo považované za maďarský štát, ktorý sa rozpadol a že nové hranice boli určené mocnosťami nespravodlivo. Trauma stále žije.

Spravodlivosť a nespravodlivosť sú historicky ťažko uchopiteľné pojmy. Bolesť sa časom môže zahojiť, sme v EÚ a otázka hraníc stráca na význame.

Ignác Romsics patrí medzi najuznávanejších maďarských historikov súčasnosti. Po mimoriadne úspešnej syntéze *Magyrország története a XX. században* (Dejiny Maďarska v 20. storočí) vydal Trianonskú mierovú zmluvu. Je to jedna z najdiskutovanejších otázok moderných maďarských dejín. Dielo o danej téme čerpá z medzinárodnej literatúry, z domácich i zahraničných výskumov autora. Napriek množstvu konkrétnych faktov a snahe o objektivnosť, je dielo v podstate jednostranné a v podtexte sa ozýva „maďarská karta“. V odporúčanej literatúre (v 66 prameňoch, dokumentárnych dielach, memoároch a spracovaných dielach) prevažne maďarskej, ale i zahraničnej aj československej, nie sú spomenuté diela, ako napríklad: J. M. Kirschbaum *Krvácajúca hranica* (Dokumenty o utrpení Slovákov v Maďarsku), K. Kálal *Utrpenie Slovákov* (Predvojnové Slovensko do roku 1914), *Maďarizácia* (Obraz slovenského utrpenia), J. Ferko *Maďarské*

[(seba)klamy]]. Súčasťou knihy je 24 kreslených máp, podávajúcich konkrétny pohľad priebehu udalostí súvisiacich s trianonskými rokovaniami.

L. Jančo

MAREK, V.: *HEDVÁBNÍ HROT. Československé, české a slovenské speciální, průzkumné a výsadkové jednotky.* Praha : NAŠE VOJSKO, 2006, 223 s.

Knihy sa zaoberá vyše šesťdesiatročnou históriou československého výsadkového vojska. Prvá výsadková jednotka mala vzniknúť ešte pred druhou svetovou vojnou v roku 1939. Vývoj medzinárodných udalostí však tomu zabránil. A tak československí výsadkári prešli výcvikom až v zahraničí, najprv vo Veľkej Británii a neskôr v Sovietskom zväze, kde bola vytvorená 2. československá samostatná paradestná brigáda v ZSSR. Ihneď po skončení druhej svetovej vojny boli začaté prípravy na vytvorenie výsadkového vojska. Z pôvodného Pešieho práporu 71 čs. parašutistov sa v roku 1952 stala výsadková brigáda. Kniha opisuje nielen vývoj vojska (pomenovaného „hodvábny hrot“), veľkú pozornosť venuje aj súčasnému výsadkovým, prieskumným a špeciálnym jednotkám Armády Českej republiky a okrajovo aj Ozbrojeným silám Slovenskej republiky.

Výcvik prvých čs. výsadkárov v rámci organizácie SOE prebiehal v STS 25 na farmách Garramor a Canmusdarrach vo V. Británii, kde bolo v rokoch 1941 – 1943 vycvičených 252 dobrovoľníkov v kurzoch útočného boja, v špeciálnych a zdokonaľovacích kurzoch. Prvý vysadený parašutista v operácii BENJAMIN bol rtn. O. Riedl. Ďalší z nich rotmajstri Jozef Gabčík a Jan Kubiš v operácii Anthropoid boli vysadení nad Protektorátom, aby spáchali atentát na zastupujúceho ríšskeho protektora Reinharda Heydricha. Boj dvoch rotmajstrov opisuje prípravu a priebeh atentátu i záverečný boj parašutistov v Kostole sv. Cyrila a Metoda na Resslovej ulici v Prahe. Dňa 19. januára 1944 vznikla v Jeffremove 2. čs. samostatná paradestná brigáda v ZSSR, ktorá sa zúčastnila bojov v rámci Duklianskej operácie a SNP

(bola prepravená letecky), po jeho potlačení ustúpila do hôr, v roku 1945 vytvorila základ 4. pešej divízie 1. čs. armádneho zboru. Počas druhej svetovej vojny vznikla na Slovensku v Trenčianskych Biskupiciach *Padáková škola*, ktorá sa ako rota parašutistov „padákových strelcov“ zapojila do SNP v rámci 1. čs. armády na Slovensku. Za deň vzniku čs. výsadkového vojska v povojnovom období sa považuje *Peší prápor 71 čs. parašutistov*, založený 1. októbra 1947. Vladimír Maděra sa pokladá nielen za otca českého padáka VJ-1/47, po vojne pomáhal zavádzať do výzbroje a výstroja aj 12 moderných a progresívnych súčiastok (napr. kamuflážku, obuv vz. 25 – kanady, rovnošatu vz. 19, nožný zásobník, červený baret...). V roku 1948 bolo zriadené stredisko „*Důvěrné Izrael*“ – veliteľ mjr. A. Sochor – pre dobrovoľníkov brigády hnutia Hagana vznikajúceho izraelského štátu. Výcvik sa robil na Libave, v TU Vyškov, letci cvičili v Č. Budějoviciach a Olomouci, 43 výsadkárov (veliteľ kpt. Černota) v Stráži pod Ralskem a Hradčanoch. Výstavbu výsadkového vojska v povojnovom období skomplikoval február 1948, ktorý ho zasiahol personálne a koncepcne. Prvý veliteľ výsadkového vojska K. Paleček pre sabotovanie Košického vládneho programu a orientáciu výcviku na V. Britániu bol odsúdený a väznený. K tomu dopomohol a vystriedal ho bývalý príslušník 2. čs. samostatnej paradestnej brigády Andrej Kovács, ktorý sa riadil sovietskymi predpismi. Aj Kovács v súvislosti s procesom Slánsky bol v roku 1952 odvolaný a prepustený z armády. V roku 1945 bol vybudovaný 65. výsadkový prápor v Žiline (zo 65. pešieho pluku Olomouc) a v roku 1951 vznikli 172. mechanizovaný výsadkový prápor Košice a 173. výsadkový delostrelecký oddiel Sabinov. Reorganizačné a redислоkačné zmeny v roku 1952 spôsobili sťahovanie výsadkového vojska z Čiech na Slovensko, kde vznikla 22. výsadková brigáda Prešov (zlúčením 172. práporu Košice a 173. oddielu Sabinov). V Sabinove vznikla v roku 1957 22. výsadková rota, z ktorej sa stal v Prešove v roku 1959 22. výsadkový prieskumný prápor. Tretím veliteľom výsadkového vojska sa stal Michal Kričfaluši. História 22. výsadkovej brigády v 60. rokoch pokračuje na Morave: 1. októbra 1960 sa sťahuje jej veliteľstvo,

71. a 72. prápor do Prostějova, 65. a 22. prápor do Holešova. V roku 1961 vznikol z 22. práporu 7. *pluk osobitného určenia*. K jeho úlohám patrilo aj pátranie po jadrových zbraniach nepriateľa. Zároveň boli vytvorené *výsadvkové výcvikové strediská* 1. v Lušteniciach a 4. v Chrudime, ku ktorým pribudli *prieskumné výsadvkové roty*, premiestnené v roku 1969 do Prostějova. V auguste 1968 uvažovalo velenie 7. pluku osobitného určenia o „*Akcii Dubček*“ – oslobodenie internovaných politických predstaviteľov Československa, čo však nemalo racionálny základ. Po roku 1968 bola daná „Zelená pre špeciálne úlohy“ – odklon od operačných a taktických výsadvkov. Došlo zrušeniu 7. výs. pluku, 65., 71. 76. výs. práporu i 22. výs. PT oddielu a z 22. brigády sa stal 22. *výsadvkový pluk*, ktorý bol v roku 1976 zreorganizovaný na 22. *pluk zvláštneho určenia* a podriadený Správodajskej správe GŠ ČSLA. Z neho sa opäť stala v roku 1989 brigáda, ktorá definitívne ukončila činnosť v roku 1991. V 90. rokoch minulého storočia sa hľadala nová podoba výsadvkovej a špeciálnej jednotky ČR – 22. výs. brigáda bola premenovaná na 6. *špeciálnu brigádu v Prostějove*. Po vstupe ČR do NATO skupina vyčlenila 6. *špeciálnu rotu*, ktorá sa zapojila do misie KFOR. Nasadenie jednotiek do Afganistanu bolo niekoľkokrát odložené, špeciálne sily sa ho dočkali až v roku 2004. 6. prostějovská brigáda bola v roku 2001 premenovaná na 6. *skupinu špeciálnych síl*. Po začatí operácie v Iraku v roku 2003 výsadvkári posilňujú 1. čs. prápor RCHBO a 6. brigáda bola v lete premenovaná na 601. *skupinu špeciálnych síl*. Ich vybavenie prešlo po roku 1989 výraznou modernizáciou. Boli zavedené rôzne typy ostreľovacích pušiek kalibru 12,7 mm, ďalej samopaly, granátomet, ľahký mínomet 60 mm, pušky, útočné nože, potápačské a horolezecké vybavenie, navigačné prístroje, spojovacie prostriedky VKV a KV, motorové člny a široká škála rôznych prostriedkov. V zelenej taktike spočíva výber, výcvik a taktika špeciálnych síl. Prieskumníci operujú v štvorčlených skupinách či osemčlenných odriadoch, 4 skupiny tvoria oddiel. Výcvik je založený na zásade vidieť a nebyť videný, prežiť v teréne, zoskokoch HAKO a HALO. V roku 1993 sa začala formovať a v roku 1994 vznikla 4. *brigáda rýchleho*

nasadenia. Jej základ tvoril 71. úderný výsadvkový prápor, ktorý sa transformoval na 43. výsadvkový mechanizovaný prápor, ďalej 41. a 42. mechanizovaný prápor... Táto časť opisuje jej výzbroj, výcvik a organizačnú štruktúru. Jednotky brigády sa v uplynulých dvanástich rokoch zúčastnili v rôznych zahraničných misiách (UNPROFOR, UNCRO, IFOR, SFOR II, KFOR, Enduring, Iraque Freedom) a cvičeniach (Cooperative Nugget, Challenge a Adventure Express, Warfighter Exercise 98, Garda 98 a Horizont 98 a 99, Strong Resolve 98, Migrant Merlin 2000, United Step 2001, Lion Stealth 2001, Pathfinder 2001 a 2004). K najvýznamnejším útvarom 4. brigády rýchleho nasadenia od jej vzniku patrili 43. *výsadvkový mechanizovaný prápor* v Chrudime. Má výsadvkové postavenie. Nadviazal na tradície Pešieho práporu 71. Výcvik je organizovaný podľa štandardov NATO. Prápor plní úlohy ničenia a narušovania činnosti dôležitých prvkov zostavy protivníka (prieskum a taktické vzdušné výsadvky).

Jeho príslušníci sa zapájajú do zahraničných misií už od jeho vzniku (UNPROFOR, IFOR, SFOR, KFOR). V misii KFOR nastala aj prestrelka: skupina Albáncov sprevádzaná vojakmi chcela nelegálne ťažiť drevo a po objavení 6-člennej českej hliadky začala prestrelka, v ktorej hliadka zdolala 20 a zajala 7 útočníkov. Chrudimskí výsadvkári doma aj v misiách prešli zvláštnymi druhmi výcviku, spočívajúcim v náročnom drile, v ktorom dominuje strelba. Nespočítateľne opakovaná činnosť musí spôsobiť podvedomé, automatické reakcie. Českí výsadvkári sa zúčastňujú aj na výcviku amerických „zelených bariet“ vo Fort Braggu (USA). Por. Vohralík absolvoval tento 9-mesačný kurz a opisuje výcvik zelených bariet. Bechynský 4. *prieskumný prápor* sa hlási k tradícii úderného práporu čs. légii v Rusku. Prápor vznikol v roku 1994 v Pardubiciach, v roku 1998 sa premiestnil do Bechyně, kde sa doňho včlenil 44. *prieskumný výsadvkový prápor*. Prápor sa zúčastnil na misii SFOR, KFOR, ochrane 6. poľnej nemocnice v Afganistane a 7. poľnej nemocnice v Iraku. Sú to novodobí „úderníci“. Absolventi kurzu amerických „rangov“ z bechynských prieskumníkov stretávajú známych a priateľov po celom svete. Por. Vladimír Hon

Vojenská história

spomína na misiu Enduring Freedom v Kuvajte a Iraku. Keď sa v jedálni ozvalo: „Rangers Lead The Way“, odpovedal: „All The Way, Sir.“ (Rangeri idú vždy vpredu – Celú cestu, pane). Spoločné cvičenie Lion Stealth českých prieskumníkov 4. brigády rýchleho nasadenia a 173. výsadkovej brigády amerických výsadkárov v Nemecku je označené ako *Neviditeľné levy na hraniciach*. Rekordný zoskok bechynských výsadkárov bol zapísaný do Guinnessovej knihy. Stať dokumentuje zoskoky pomocou záložného padáku OVP 68 z dominanty mesta Bechyně – mostu vysokého 52 m nad riekou Lužnicou. Parašutisti sa vždy snažia otvoriť padák čo najbližšie pri zemi. O jedinom prieskumnom útvaru *102. prieskumnom prápore* Veliteľstva spoločných síl Armády Českej republiky podáva informáciu ďalšia časť. V roku 1994 vznikol v Kroměříži *2. odriad hlbkového prieskumu*, v Prostějove bol včlenený do *2. brigády spravodajstva a REB* a premenovaný na *2. a neskôr 115. prápor hlbkového prieskumu 11. brigády vojenského spravodajstva a REB*. V roku 2000 bol z neho *11. prieskumný prápor* a v roku 2003 sa stal *102. prieskumným práporom* a nesie čestný názov gen. Karola Palečka. Z nasadenia 102. prieskumného práporu v afganistanskom Badakšane bol urobený *Prieskum Hindukuša*, ktorý urobila zosilnená čata prieskumníkov v roku 2005. Zariadenie *Oddelenia výsadkovej prípravy a SAR* je od roku 1996 súčasťou Vojenskej akadémie Vyškov a má na starosti predovšetkým výsadkový výcvik, záchrannú službu letectva, špe-

ciálne a neštandardné činnosti AČR. Okrem toho je zaradené do stáleho hotovostného systému leteckého pátrania a záchrany (SAR). V roku 2002 vznikol *Útvar špeciálnych operácií* – protiteroristická jednotka na záchranu vojenských rukojemníkov, zadržovaných osôb, ochranu VIP a elimináciu teroristických skupín. V roku 1993 vznikol na Slovensku *3. odriad Spravodajskej správy ASR*, ktorý bol o dva roky zreorganizovaný na *5. pluk špeciálneho určenia Jozefa Gabčíka v Žiline*, označený ako „Elita od Fatry“.

Kniha má 32 častí, 309 fotografií autora + 13 bývalých výsadkárov, MO ČR, AVIS a VHA Praha, ako aj 39 rôznych obrázkov zbraní, odznakov, znakov útvarov a vyznamenaní. 13 častí je venovaných spoločnej čs. armáde, väčšina 18 AČR a misiám, 1 OSSR.

Autor nebol výsadkárom, problematiku poznal iba sprostredkovane, čo sa, pochopiteľne, odrazilo aj v jeho diele. Samozrejme, v knihe nechýba história červeného baretu ani výsadkárska hymna. Nedáva však ucelený pohľad na vznik a vývoj výsadkového vojska (v čs. armáde mala každá divízia prieskumný prápor, v rámci ktorých pôsobili aj výsadkári), najväčšia časť knihy je venovaná súčasnosti (56 %), textu iba 48 strán (21 %). Fotografická a grafická úprava dominujú nad textom, čitateľ nech sám posúdi, čo je dôležitejšie, zrejme táto forma je moderná (podobným spôsobom bola vydaná kniha DANQUERKUE v NV Praha).

L. Jančo

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Peter **BYSTRICKÝ**, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Doc. PhDr. Pavol **VALACHOVIČ**, CSc., Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave,
Nám. Jozefa Herdu 2, 917 01 Trnava

PhDr. Jarmila **BOBOKOVÁ**, Filozofická fakulta Univerzity Komenského,
Šafárikovo nám. 6, 811 00 Bratislava

pplk. PhDr. Peter **ŠUMICHRAS**T, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Doc. PhDr. Karol R. **SORBY**, DrSc., Ústav orientalistiky SAV, Klemensova 19, 813 64

MGR. Martin **DUBÁNEK**, Vojenský ústřední archiv-VHA,
Sokolovská 136, Praha – Karlín 8, Česká Republika

Prof. PhDr. Leon **SOKOLOVSKÝ**, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského,
Šafárikovo nám. 6, POBox 1, 818 01 Bratislava 16.

PhDr. František **CSÉFALVAY**, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický kontakt, e-mailovú adresu.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VÚA – VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava.

☎ 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

BYSTRICKÝ, Peter: Longobardskí králi 488 – 572	3
VALACHOVIČ, Pavol: Bratislavské puškárstvo v 16. a 17. storočí.....	22
BOBOKOVÁ, Jarmila: Ruská diplomacia na mierových rokovaníach v Tylži v roku 1807.....	37
ŠUMICHRASŤ, Peter: Messerschmitt Bf 109 E slovenských vzdušných zbraní (1942 – 1944)	48
SORBY, Karol: Vojna v Jemene v rokoch 1962 – 1967.....	70

Dokumenty a materiály

DUBÁNEK, Martin: Plány a výstavba československých opevnení v Čopu	83
SOKOLOVSKÝ, Leon: Spomienky na východný front 1941 – 1943	93
CSÉFALVAY, František: Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej 1. pešej divízie v októbri 1943 (2. časť)	105

Recenzie

SOKOLOVSKÝ, Leon (ed.): Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. (P. Valachovič)	130
BAKA, Igor: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. (D. Segeš)	133
SOFSKY, Wolfgang: Řád teroru: Koncentrační tábor. (M. Garek)	140

Anotácie	142
-----------------------	-----

INHALT

Studien

BYSTRICKÝ, Peter: Die lombardischen Könige 488 – 572	3
VALACHOVIČ, Pavol: Waffenschmiederei in Bratislava in 16. und 17. Jahrhundert.....	22
BOBOKOVÁ, Jarmila: Die russische Diplomatie bei den Friedensverhandlungen in Tilsit im Jahre 1807.....	37
ŠUMICHRASŤ, Peter: Messerschmitt Bf 109 E der slowakischen Luftwaffe (1942 – 1944)	48
SORBY, Karol: Der Krieg in Jemen in den Jahren 1962 – 1967.....	70

Dokumente und Materialien

DUBÁNEK, Martin: Die Pläne und der Ausbau des tschechoslowakischen Festungswerkes in Čop	83
SOKOLOVSKÝ, Leon: Erinnerung an die Ostfront 1941 – 1943.....	93
CSÉFALVAY, František: Das deutsche Dokument über Versagen der 1. slowakischen Fußdivision am Ende Oktober 1943 (Teil 2).....	105

Recensionen	130
--------------------------	-----

Wörterverzeichnissen, Glossen	142
--	-----

CONTENTS

Studies

BYSTRICKÝ, Peter: Longbardic Kings 488 – 572	3
VALACHOVIČ, P.: Bratislava rifle-men craft tradition in 16th and 17th century.....	22
BOBOKOVÁ, Jarmila: Russian diplomacy in the peace negotiations in Tylž in 1807	37
ŠUMICHRAST, Peter: Messerschmitt Bf 109 E in Slovak Air forces (1942 – 1944)	48
SORBY, Karol: The War in Yemen, 1962 – 1967	70

Documents and materials

DUBÁNEK, Martin: The plans and building of the Czech-Slovak fortifications in Čop	83
SOKOLOVSKÝ, Leon: The memories on the East Front 1941 –1943	93
CSÉFALVAY, František: The occupation of the footing position and the fights in Friesenstellung. Part II	105

Reviews	130
----------------------	-----

Annotations, glossed	142
-----------------------------------	-----

Vojenská história 2/2007

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Alena Madajová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Michal Barnovský, DrSc.,
PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc.,
mjr. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
Mgr. Peter Kralčák, plk. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, CSc.,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedovab@mod.gov.sk

stanovam@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: +421/2/4820 7719

Schválené do tlače dňa: 18. 6. 2007

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Pešiak rakúsko-uhorskej spoločnej armády s plnou poľnou
podľa predpisu z roku 1888